

Παπαδιαμαντικά Τετράδια

Τεῦχος 7

Άνοιξη 2006

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

ΣΤΟΝ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗ

ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

Περιέχεται ἡ νουβέλα τοῦ

Ρούδγιαρδ Κίπλιγκ

Ἡ παράδοξος ἱππηλασία τοῦ Μόρρουβη Τζῶκες

Ἐκδόσεις Δόμος

Παπαδιαμαντικά Τετράδια

Ἄνοιξη 2006 – Τεῦχος 7

Περιοδική ἔκδοση τοῦ «ΔΟΜΟΥ»

Ἐπιμελητής ἔκδοσης: Ν. Δ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εἰσαγωγικὸ σημεῖωμα	3
---------------------------	---

ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΙΚΕΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ

Βίκτωρος Οὐγκώ, [Στίχοι]	5
Ἄλφρέδου Τέννυσον, [«Παλαιὰ τις στροφή»]	6
Ρουδγιαρδ Κίπλιγκ, Ἡ παράδοξος ἱππηλασία τοῦ Μόρρουβη Τζῶκες	7
Βέρνερ Φὸν Ἄϊδενσταμ, Ἡ Ἐποποιΐα τοῦ Βασιλέως (ἀπόσπ.) ...	32
Λιούης Οὐάλλας, Μπέν Χούρ, Μυθιστόρημα τῶν χρόνων τοῦ Ἰη- σοῦ Χριστοῦ (δύο κεφάλαια ἀπὸ τὸ γ' βιβλίον)	36
Jules Claretie, Ἡ Ἐρημος Οἰκία (ἀποσπάσματα)	43
Παύλου καὶ Βίκτωρος Μαργκκερίττ, Ἡ Πανωλεθρία (ἀπόσπ.) ...	54
Ἐκτάκτου ἀνταποκριτοῦ τῶν ἀγγλικῶν «Ἡμερησίων Χρονικῶν», Τὸ τελευταῖον προσκύνημα τοῦ Σουλτάνου	61

ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΔΟΚΙΜΙΑ

Χρυσή Καρατσινίδου, «Ὁ μεταφραστὴς Παπαδιαμάντης: συγγρα- φέας μιᾶς παράξενης πρωτοτυπίας»	64
Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος - Λ. Τριανταφυλλοπούλου, Τεχμήρια γιὰ τὴν παπαδιαμαντικὴ πατρότητα ἀνυπόγραφων μεταφράσεων .	72

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α'. Τὰ Παπαδιαμαντικά Τετράδια γιὰ τὸν μεταφραστὴ Παπαδια- μάντη	155
Β'. Μεταφράσεις τοῦ Παπαδιαμάντη στὰ Παπαδιαμαντικά Τετρά- δια	156
Γ'. Μεταφράσεις τοῦ Παπαδιαμάντη αὐτοτελῶς ἐκδοθεῖσες (1989-2005)	157

Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος, *Τὰ φερέγγυα τοῦ Μπρέτ Χάρτ* 159

ΜΙΚΡΑ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΙΚΑ

Ν. Δ. Τ., *Παπαδιαμαντικό λεξιλόγιο, α'. Ἀτέραμος, β'. Εἰσίν, γ'. Ὀπισθοφανῶς ἢ τὰ ἔκτακτα σημάδια τοῦ μεταφραστῆ Παπαδιαμάντη, δ'. Ψιθύρω τῆ φωνῆ*, 161. — Ν. Δ. Τ., *Τὰ τυχερά τῶν ἰχνηλατῶν*, 167.

ΕΝΙΑΥΤΟΣ

Τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα	169
<p>Ν. Δ. Τ., <i>Ζήσιμος Λορεντζάτος (1915-2004)</i>, 169. — <i>Γιάννης Δουβίτσας (1944-2003)</i>, 170. — <i>Μανόλης Ἀναγνωστάκης (1925-2005)</i>, 171. — <i>Μένιος Μουρτζόπουλος (1921-2005)</i>, 173. — <i>Σπύρος Κοκκίνης (1928-2004)</i>, 173. — <i>Ζήσης Οἰκονόμου (1911-2005)</i>, 174. — <i>Ἀγαπητὸς Γ. Τσοπανάκης (1908-2005)</i>, 175. — Ν. Δ. Τ. -Α. Τ., <i>Γεράσιμος Βῶκος καὶ ὄχι Γαβριηλίδης Βλάσης</i>, 176.</p>	
Λαλαρίδια καὶ ἀγκρίφια	177
Βιβλιοκρισίες	179
Ἡμερολόγιο	185
Ἔντυπα πού λάβαμε	194

Παπαδιαμαντικά Τετράδια • Περιοδική ἔκδοση τοῦ «Δόμου»

ΤΕΥΧΟΣ 7 – ΑΝΟΙΞΗ 2006

ISSN 1790-7772

Ἐκδότης: Ἐκδόσεις Δόμος, Μαυρομυγᾶλη 16, 106 80 Ἀθήνα
Τηλ. 210 3605532, Fax 210 3637304

Ἐπιμελητὴς ἔκδοσης: Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος, Θ. Θεοχάρη 3, 341 00, Χαλκίδα
Στοιχειοθεσία καὶ παραγωγή: Τυπογραφικὸ ἔργαστήρι «Δόμος»
Συνεργασίες, ἀλληλογραφία, ἔντυπα στὴ διεύθυνση τοῦ Ἐκδότη

Εἰσαγωγικὸ σημεῖωμα

Ἐντεκα εἶναι οἱ παπαδιαμαντικὲς μεταφράσεις ποὺ ἐκδόθηκαν — ἢ ἐπανεκδόθηκαν — μὲ φιλολογικὴ φροντίδα στὰ μεταπολεμικὰ χρόνια, ἀκριβέστερα στὴν τελευταία δεκαπενταετία. Στὸ ἴδιο χρονικὸ διάστημα, κυρίως ὁμως στὰ πέντε ἢ ἕξι τελευταία χρόνια, παρουσιάστηκε σημαντικὸς ἀριθμὸς μελετημάτων ποὺ προώθησαν γενναῖα τὴ σπουδὴ τοῦ μεταφραστικοῦ ἔργου τοῦ Παπαδιαμάντη. Ἀποκορύφωμα αὐτῆς τῆς φιλολογικῆς δραστηριότητος ἦταν ἡ ἀνακάλυψη περίπου εἰκοσιπέντε ἄγνωστων ἢ σχεδὸν ἄγνωστων μεταφράσεων τοῦ Παπαδιαμάντη ἀπὸ τὴ Λαμπρινὴ Τριανταφυλλοπούλου (2002).

Μολοντί οἱ μελετητὲς καὶ ἀνιχνευτὲς τῶν παπαδιαμαντικῶν μεταφράσεων εἶναι εὐάριθμοι, τὸ ὡς τώρα σκοτεινὸ ἀρχιπέλαγός τους (τῶν μεταφράσεων) πῆρε νὰ φωτίζεται καὶ χαρτογραφεῖται πιά πολὺ εὐκολότερα· ὁ μεταφραστὴς Παπαδιαμάντης μᾶς γίνεται ὀλοένα γνωστότερος καὶ πιὸ οἰκεῖος.

Ὡστόσο ἐξακολουθοῦν νὰ ὑπάρχουν ἀρκετὲς καὶ σοβαρὲς ἐκκρεμότητες: πόσο μέρος τῆς μεταφραστικῆς ἐργασίας τοῦ Παπαδιαμάντη καλύπτουν οἱ σχετικοὶ βιβλιογραφικοὶ κατάλογοι τοῦ Γ. Κ. Κατσίμπαλη καὶ ἐκεῖνοι τοῦ Γ. Βαλέτα καὶ ποῖα εἶναι ἡ ἀξιοπιστία τους; Σὲ τί λογῆς κριτήρια βασισμένοι θὰ ἀποφαινόμαστε μὲ ἀρκετὴ βεβαιότητα ὅτι μιὰ μετάφραση ἀνήκει ἢ δὲν ἀνήκει στὸν Παπαδιαμάντη; Κριτικὰ ἢ «διπλωματικὰ» πρέπει νὰ γίνεται ἡ ἔκδοση τῶν μεταφράσεων; Πόσο τηρεῖ ὁ Παπαδιαμάντης τὴ μεταφραστικὴ δεοντολογία; Εἶναι μεγάλος ὁ ἀριθμὸς καὶ ἰδιαιτέρη ἡ σοβαρότητα τῶν μεταφραστικῶν του ὀλισθημάτων; Συγγενεὺς ἢ γλώσσα τοῦ πεζογράφου μὲ ἐκείνη τοῦ μεταφραστῆ; Σὲ ποῖο βαθμὸ ἐπηρεάζουν τὴ διηγηματογραφία του τὰ ἔργα ποὺ μεταφράζει;

Στὸ τεῦχος αὐτὸ τῶν Παπαδιαμαντικῶν Τετραδίων δὲν ἐπιχειροῦμε νὰ ἀπαντήσουμε σὲ ὅλα τὰ προβλήματα ποὺ θέτει τὸ μεταφραστικὸ ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη. Ὅρισμένα ἄλλωστε ἀπὸ αὐτά, ὅπως π.χ. τὸ θέμα τῶν ἐπιδράσεων, ἀπαιτοῦν διδακτορικὴ διατριβή. Ἀναγκαῖα, λοιπόν, περιοριστήκαμε στὸ βασικὸ καὶ ὀξὺ πρόβλημα τῶν ἀνυπόγραφων παπαδιαμαντικῶν μεταφράσεων. Ἐτσι, ἐνῶ τὸ πρῶτο μελέτημα τοῦ τεύχους αὐτοῦ, τῆς Χρυσῆς Καρατσινίδου-Παπαθανασίου, συζητεῖ τοὺς μετα-

φραστικούς τρόπους μιᾶς και μόνης μετάφρασης τοῦ Παπαδιαμάντη, τὸ δεύτερο και ἐκτενέστερο ἐπιχειρεῖ νὰ θεσπίσει ἀσφαλέστερα κριτήρια τῆς πατρότητας τῶν ἀνυπόγραφων μεταφράσεων. Μὲ βάση τὰ κριτήρια αὐτὰ ἀποδίδεται στὸν Παπαδιαμάντη ἕνας ἀριθμὸς μεταφράσεων τῆς Ἐφημερίδος, τοῦ Ἄστεως και τοῦ Νέου Ἄστεως. Γιὰ τὶς μεταφράσεις τῆς Ἀκροπόλεως, τοῦ Νέου Πνεύματος και τῶν ἄλλων ἐκδοτικῶν δραστηριοτήτων τοῦ Βλ. Γαβριηλίδη, ποὺ μεσολαβοῦν μεταξὺ τῆς Ἐφημερίδος και τοῦ Ἄστεως παρεμβλήθηκε ἡ σχετικὴ προσημείωση. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ὁ ἀναγνώστης ἀποκτᾶ, ἔστω και χωρὶς γλωσσικὴ τεκμηρίωση, μιὰ εὐκρινέστερη ἰδέα αὐτῆς τῆς ἐνδιάμεσης και ἰδιαίτερα σημαντικῆς μεταφραστικῆς περιόδου τοῦ Παπαδιαμάντη. Ἐκκρεμεῖ τὸ πρῶτο μέρος αὐτοῦ τοῦ μελετήματος, ὅπου θὰ ἐξετάζονται οἱ παλαιότερες μαρτυρίες γιὰ τὸν μεταφραστὴ Παπαδιαμάντη, θὰ συζητοῦνται τὰ σχετικὰ μελετήματα και θὰ ἐλέγχονται τὰ κριτήρια πατρότητας ποὺ ἴσχυσαν ὡς τώρα

Ὁ χρόνος δὲν μᾶς ἐπέτρεψε νὰ ὀλοκληρώσουμε δύο ἀκόμη μελετήματα — ἕνα γιὰ τὶς περιέργες μεταγλωττίσεις ὀρισμένων παπαδιαμαντικῶν μεταφράσεων κι ἄλλο ἕνα γιὰ τὶς μεταφραστικὲς αὐθαιρεσίες ἢ «ἄδειες» τοῦ Παπαδιαμάντη. Ἐκκρεμεῖ, ἐπίσης, ἡ δημοσίευση τῆς βιβλιογραφίας γιὰ τὸν μεταφραστὴ Παπαδιαμάντη, ποὺ ἔχει συντάξει ἡ Εὐγενία Μακρυγιάννη.

Τὰ Παπαδιαμαντικά Τετράδια δὲν ἀπευθύνονται ἀποκλειστικὰ σὲ μελετητές, γιὰ τοῦτο μεγάλο τμῆμα τοῦ τεύχους περιλαμβάνει ἀποσπάσματα ἀπὸ μεταφράσεις ποὺ μᾶλλον ἀποκλείεται νὰ ἐκδοθοῦν κάποτε, και μιὰ ὀλόκληρη νοβέλα τοῦ Κίπλινγκ. Τὸ περιοδικό, ἐφόσον ζῆ και σωφρονεῖ, θὰ ἐπανέρχεται στὸ θέμα «Ὁ μεταφραστὴς Παπαδιαμάντης». Ἐχομε μπροστὰ μας πολὺ δρόμο ἀκόμη.

Τὰ μελετήματα τοῦ τεύχους θὰ ἔβριθαν ἀπὸ ἐρωτηματικὰ και ἀπορίες, ἂν ὁ Ν. Π. Παῖσιος, μὲ καταπλήσσοσα προθυμία και ἀπίστευτη γενναιοδωρία, δὲ φρόντιζε νὰ μᾶς βρεῖ τὰ πρωτότυπα τῶν μεταφράσεων. Δὲν ὑπάρχει τρόπος νὰ τὸν εὐχαριστήσουμε ἐπάξια. Εὐχαριστίες ὀφείλουμε στὸν κ. Θωμᾶ Παρίση γιὰ τὸ πρωτότυπο τῆς Ἐρήμου οἰκίας τοῦ Κλαρετί, και στὶς κυρίες Αἰκατερίνη Φλεριανοῦ και Σοφία Μπόρα γιὰ τὴ βοήθειά τους. Δίχως τὴν ἀμέριστη βοήθεια τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς και τῶν ὑπαλλήλων τῆς, ὁ μεταφραστὴς Παπαδιαμάντης θὰ ἦταν ἀκόμη στὴ ζώνη τοῦ ἡμίφωτος. Τοὺς εὐχαριστοῦμε θερμὰ. Εὐχαριστίες ἀπευθύνουμε και στὸ ΕΛΙΑ, καθὼς και στὸ Ἴδρυμα Κωστῆ Παλαμᾶ.

ΒΙΚΤΩΡΟΣ ΟΥΓΚΩ

[Στίχοι]*

Όδοιπóre! όδοιπóre! τί μωρία μάς μαστίζει!
πόσοι κατά πᾶσαν ὥραν λησμονοῦνται, τίς γνωρίζει,
πόσοι προσφιλεῖς νεκροί;
Καί τίς οἶδε πᾶσαν ὥραν πῶς ἀμβλύνονται οἱ πόνοι,
πόσους δι' ὀλίγου χόρτου ἐξαλείφουσιν οἱ χρόνοι,
πόσους τάφους, οἱ σκληροί;...

Τὸ γαλλικὸ πρωτότυπο

Voyageur! voyageur! quelle est notre folie?
Qui sait combien de morts à chaque heure on oublie,
Des plus chers, des plus beaux?
Qui peut savoir combien toute douleur s'é mouss e.
Et combien sur la terre un jour d'herbe qui pousse
Efface de tombeaux?...

* Οἱ στίχοι (τελευταία στροφή τοῦ ποιήματος «A un voyageur» τῆς συλλογῆς *Les feuilles d'automne*) δημοσιεύονται στό μυθιστόρημα τοῦ Ἰουλίου Κλαρετί *Ἡ ἔρημος οἰκία*, ἔφημ. Ἐφημερίς, ἐπιφυλλίς 69, στήλη α'.

ΑΛΦΡΕΔΟΥ ΤΕΝΝΥΣΟΝ

[«Παλαιά τις στροφή»]*

Ἐκεῖ φαίνει μοναχὴ μέρα νύχτα
τὸ μαγεμένο πανί, τὸ σταχτί·
ἄκουσε μιὰ μουρμούρα νὰ πῆ
συφορὰ τῆς θὰ εἶν', ἂν σταθῆ
ν' ἀγναντέψῃ κατὰ τὸ Καμλότο.
Δὲ ρωτᾷ καὶ δὲν ξέρει γιατί,
καὶ τί λογιῆς συφορὰ θὰ τῆ βρῆ,
κ' ἔτσι φαίνει τὸ πανὶ τὸ σταχτί
ἢ ἀρχόντισσα ἀπ' τὸ Σιαλόττο.

Τὸ ἀγγλικὸ πρωτότυπο

There she weaves by night and day
A magic web of colour gay.
She has heard a whisper say,
A curse is on her if she stay
To look down to Camelot.
She knows not what the curse may be,
And so she weaveth steadily,
And little other care hath she,
The lady of Shalott.

* Οἱ στίχοι (πρώτη στροφή τοῦ β' μέρους τοῦ ποιήματος «The Lady of Shalott») δημοσιεύονται στὸ μυθιστόρημα τῆς Σάρας Γράντ, *Οἱ Δίδυμοι τοῦ Οὐρανοῦ*, Μετάφρασις Ἀλ. Παπαδιαμάντη, Ἐν Ἀθήναις, Καταστήματα «Ἀκροπόλεως» Β. Γαβριηλίδου, σ. 980. Ὁ θετὸς τίτλος ἀπὸ τὸ κείμενο τῆς μετάφρασης τοῦ μυθιστορήματος.

Ἡ παράδοξος ἱππηλασία τοῦ Μόρρουβη Τζῶκας

«Νεκρὸς ἢ ζωντανός, πρέπει νὰ ἐκλέξης».
(Ἰνδικὴ παροιμία)

Δὲν ὑπάρχει, καθὼς λέγουν οἱ ταχυδακτυλοουργοί, κανὲν μυστήριον εἰς αὐτὴν τὴν διήγησιν. Τζῶκας, μόνος αὐτὸς ἐκ τῶν Ἄγγλων, ἦτο, φαίνεται, τῆς μοίρας του νὰ κατέλθῃ εἰς ἓν χωρίον, τὸ ὁποῖον μόνον κατ' ὄνομα εἶνε εἰς ὄλους γνωστόν.

Ἐν ἴδρυμα παραπλησίου εἶδους ἤχημαζεν ἄλλοτε εἰς τὴν περιχώρων τῆς Καλκούττας καὶ διηγοῦνται ὅτι, ἐὰν εἰσχωρήσῃ τις εἰς τὸ κέντρον τῆς Βικανίρ, ἣτις εἶνε ἡ καρδία τῆς μεγάλης Ἰνδικῆς ἐρήμου, ὄχι χωρίον ἀπλῶς, ἀλλὰ πόλιν ὀλόκληρον θὰ εὔρῃ τις ἐκεῖ, πόλιν ὅπου οἱ νεκροί, ὅσοι δὲν ἀπέθαναν, ἀλλὰ δὲν δύνανται πλέον νὰ ζῶσιν, ἔχουν καθιδρυμένον τὸ γενικὸν κέντρον των.

Κ' ἐπειδὴ εἶνε ἀληθέστατον ὅτι ἐν μέσῳ τῆς αὐτῆς ἐρήμου εὐρίσκειται πόλις θαυμαστῆ, ὅπου ὅλοι οἱ πλούσιοι τοκογλύφοι ἀποσύρονται, ἀφοῦ κάμουν περιουσίαν (περιουσίας τοιαύτας ὥστε οἱ ἰδιοκτῆταί των δὲν δύνανται νὰ ἐμπιστευθῶσιν οὔτε εἰς τὴν βίαν τῆς κυβερνητικῆς χειρὸς διὰ νὰ τὰς προφυλάξουν), καταφεύγουσιν εἰς τὰς ἀγόνους ἄμμους, ἐλαύνουσι μὲ τεθρίππους, ἀγοράζουσιν εὐειδεῖς κόρας καὶ κοσμοῦσι τὰ παλάτια των μὲ χρυσόν, μὲ ἐλέφαντα, μὲ πορσελάνην καὶ μάργαρον, δὲν βλέπω διατί καὶ ἡ ἱστορία τοῦ Τζῶκη νὰ μὴ εἶνε ἀληθῆς.

Εἶνε οὗτος πολιτικὸς μηχανικὸς, μὲ κεφαλὴν κατεσκευασμένην διὰ σχέδια, διὰ ἀποστάσεις καὶ ἄλλα τοιαῦτα πράγματα καὶ δὲν θὰ ἐκοπίαζεν ἄδικα νὰ πλάττῃ μύθους περὶ παγίδων φανταστικῶν. Πολὺ περισσότερα θὰ ἐκέρδιζεν ἂν περιωρίζετο εἰς τὸ καθ' αὐτὸ ἐπάγγελμά του. Οὗτος δὲν ποικίλλει ἐκ προθέσεως τὴν διήγησίν του καὶ δὲν λείπει νὰ ἐξάπτεται καὶ ν' ἀγανακτῇ σφόδρα κατὰ τῆς ἀνευλαβοῦς μεταχειρίσεως, τὴν ὁποίαν τοῦ ἔκαμαν. Ἐγραψε δὲ τοῦτο ἐν ἀταξία κατ' ἀρχάς, ἀλλ' ὕστερον προσέθηκε δευτέρας φροντίδας καὶ εἰσήγαγεν ἠθικὰς σκέψεις.

Ἴδου πῶς ἔχει:

Διὰ ν' ἀρχίσω, ἡ πρώτη ἀφορμὴ ὑπῆρξεν ἐλαφρὰ προσβολὴ τοῦ πυρε-

τοῦ. Ἡ ἐργασία μου μὲ ὑπεχρέωνε νὰ κατοικῶ εἰς σκηνὴν ἐπὶ τινὰς μῆνας, μεταξὺ Πακπαττὰν καὶ Μουχαρακπούρ, εἰς χώραν ἔρημον, ὄλην ἀπὸ πεδιάδας ἄμμου, ὅπως γνωρίζουν ὅλοι ὅσοι εἶχον τὴν ἀτυχίαν νὰ ζήσουν ἐκεῖ. Οἱ παρῖαι, ὅσους εἶχον ὑπὸ τὰς διαταγὰς μου, δὲν ἦσαν οὔτε καλλίτεροι, οὔτε χειρότεροι ἀπὸ πᾶσαν ἄλλην φυλὴν καὶ ἡ ἐργασία μου ἀπῆναι προσοχὴν ἀρκοῦσαν διὰ νὰ μὲ προφυλάξῃ ἀπὸ μαύρους λογισμοὺς καὶ ἂν ἀκόμη ἤμην ἐπιρρεπὴς εἰς τόσον ἀγεννῆ ἀδυναμίαν.

Τὴν 23 Δεκεμβρίου 1884, ἡσθάνθη ὀλίγον πυρετόν. Ἦτο πανσέληνος τὴν νύκτα ἐκείνην, καὶ ἐπομένως ὅλοι οἱ σκύλλοι, εἰς τὰ περίξ τῆς σκηνῆς μου, ὠλόλυζον πρὸς τὴν σελήνην. Τὰ βρωμόσκυλλα συνθηροῦζοντο ἀνὰ δύο ἢ τρία· ἦτο διὰ νὰ γείνη τις ἕξω φρενῶν. Ὀλίγας ἡμέρας πρὶν, εἶχα φονεύσει ἓνα τῶν φωνακλάδων τῶν πλέον θορυβοποιῶν, καὶ εἶχα κρεμάσει τὸ κουφάρι του ὡς φόβητρον εἰς πενήντα μέτρων ἀπόστασιν πρὸς τὴν εἴσοδον τῆς σκηνῆς μου.

Ἄλλ' οἱ φίλοι του ἔπασαν ἐπάνω του, συνεκρότησαν μάχην καὶ τέλος κατέφαγον τὸ πτώμα· μεθ' ὃ μοῦ ἐφάνη ὅτι ἔψαλλον ὕμνους εὐχαριστηρίους, μὲ νέαν καὶ αὐξοῦσαν σφοδρότητα.

Ὁ ἐλαφρὸς λῆρος, ὅστις συνοδεύει τὸν πυρετόν, διαφόρως ἐπενεργεῖ κατὰ τοὺς ἀνθρώπους. Ὁ θυμὸς μου ὑπεχώρησε μετὰ τινὰ χρόνον εἰς τὴν ἔμμονον ἰδέαν τοῦ νὰ ἐξολοθρεύσω ἓνα πελώριον μολοσσὸν μελανόλευκον, ὅστις προεξῆρχε τοῦ χοροῦ, ὅπως καὶ τῆς φυγῆς καθ' ὄλην τὴν ἐσπέραν. Χάρις εἰς τὴν τρέμουσαν χεῖρά μου καὶ εἰς τὴν στρηφογυρίζουσαν κεφαλὴν μου, τὸν εἶχον ἀποτύχει δις ἤδη μὲ δύο βολὰς τοῦ τουφεκίου μου, ὅταν μοῦ ἤλθεν ἡ ἰδέα, ὅτι τὸ καλλίτερον σχέδιον ἦτο νὰ τὸν καταδιώξω εἰς τὴν πεδιάδα ἔφιππος καὶ νὰ τὸν τελειώσω μὲ τὸ ἀκόντιον τὸ θηρευτικόν.

Ὅλον τοῦτο ἦτο, ὡς εἰκός, μία φαντασία πυρέσσοντος ἐν λήρῃ· ἀλλ' ἐνθυμοῦμαι, ὅτι εἰς τὴν στιγμὴν τοῦτο μοῦ ἐφάνη ἐξόχως πρακτικὸν καὶ εὐκατόρθωτον.

Διέταξα ἄρα τὸν ἵπποκόμον μου νὰ ἐπισάξῃ τὸν Πρόνικ καὶ νὰ τὸν φέρῃ ἤσυχα εἰς τὴν ὀπισθίαν θύραν τῆς σκηνῆς μου. Ἀφοῦ ὁ ἵππος ἤλθεν ἐκεῖ, ἀνεπήδησα, ἔτοιμος νὰ ἱππεύσω ἢ νὰ κεντρίσω σφοδρῶς μὲ τοὺς πτερνιστῆρας εὐθὺς ὡς ὁ σκύλλος θὰ ἤγειρε φωνὴν καὶ πάλιν. Ὁ Πρόνικ, σὰς λέγω ἐν παρενθέσει, δὲν εἶχε λυθῆ ἀπὸ τὸν σταῦλον πρὸ δύο ἡμερῶν. Ὁ ἄηρ τῆς νυκτὸς ἦτο σφοδρὸς καὶ ψυχρὸς· κ' ἐγὼ ἤμην ὠπλισμένος μὲ δύο πτερνιστῆρας μακροτάτους καὶ αἰχμηρούς, οἱ ὅποιοι μοῦ εἶχον χρησιμεύσει διὰ νὰ ἐξυπνίσω ἓνα ὄκνηρόν παριαν ἐκεῖνο τὸ ἀπόγευμα. Ἐννοεῖτε πολὺ καλὰ ὅτι, ἀφοῦ ἄπαξ ἔλαβε τὴν ἐλευθερίαν νὰ βαδίση, ἐβάδι-

σε ταχύς. Είς τήν πρώτην στιγμήν τὸ ζῶον ἔτρεξε κατ' εὐθείαν ἔμπρός, ὡς βέλος, ἢ σκηνηὴ ἐξηφανίσθη ὀπισθέν μας, κ' ἐτρέχουμεν ἐπὶ τῆς ἄμμου τῆς ὀμαλῆς μετὰ κάλπασμα ἵπποδρομιῶν. Ὑστερον ἀπὸ μίαν στιγμήν ἔχομεν ἀφήσει ὀπίσω τὸν ἄθλιον σκύλλον καὶ σχεδὸν δὲν ἐνθυμούμεν διατὶ ἵππευσα καὶ ἔλαβον ἀκόντιον κυνηγετικόν.

Ὁ λῆρος καὶ ἡ φρεναπάτη τοῦ πυρετοῦ, ἡ ἔξαψις τοῦ ὀρηγτικοῦ δρόμου εἰς τὸν καθαρὸν ἀέρα, πρέπει νὰ μοῦ ἀφῆρσαν τότε καὶ τὸ λείψανον τῆς ἐχεφροσύνης μου. Ἀμυδρῶς ξαναβλέπω τὸν ἑαυτὸν μου εἰς τὰς ἀναμνήσεις μου, ὄρθιον ἐπὶ τῶν ἀναβολέων, νὰ πάλλω τὴν λόγχην τὴν θηρευτικὴν πρὸς τὴν μεγάλην σελήνην τὴν πάλλευκον, ἣτις ἐβλεπε μετὰ τόσον γαλήνιον βλέμμα τὸν καλπασμὸν μου τὸν μανιώδη, καὶ νὰ ἐκπέμπω κραυγὰς προκλήσεως πρὸς τοὺς θάμνους τοὺς ἀκανθοφόρους, καθὼς οὗτοι ἐσύριζον εἰς τὸν ἄνεμον τὸν ὁποῖον ἐξήγειρεν ἡ ἵππηλασία μου. Μίαν ἢ δύο φορές, πιστεύω, ἔχασα τὴν εἰς τὰ πρόσω ἰσοροπίαν ἐπὶ τῆς χαιτίης τοῦ Πρόνικ, κ' ἐκόλλησα κατὰ γράμμα δια τῶν πτερνιστήρων μου καθὼς ἀπέδειξαν τὰ στίγματα τὴν ἐπαύριον πρωί.

Τὸ δύστηνον ζῶον ἔτρεχεν ἔμπρός, ὡς δαιμονισμένον θηρίον, ἀνὰ τὸν χῶρον τὸν ἀτέρμονα τῆς ἄμμου τῆς σεληνολαμποῦς. Ἀκολουθῶς ἐνθυμούμαι, ὅτι τὸ ἔδαφος ὠρθώθη αἰφνιδίως ἐνώπιόν μας καὶ καθὼς ἐφθάνομεν εἰς τῆς ἀνωφερείας τὴν κορυφήν, εἶδον τὰ ὕδατα τοῦ Σουτλεί νὰ στίλβουν κάτω ὡς ράβδος σιδηρᾶ. Τότε ὁ Πρόνικ ἐσκόνταψεν, ἔπεσε βαρὺς μετὰ τὸ ρύγχος κάτω κ' ἐκυλίσθημεν ὁμοῦ ἐπὶ τινος γλίστρας ἀφανοῦς.

Πρέπει νὰ ἔχασα τὰς αἰσθήσεις, διότι ὅταν συνῆλθα, ἐκείμην ἐπίστομα ἐπὶ μαλακοῦ σωροῦ ἄμμου λευκῆς καὶ ἀμυδρὸν φῶς ἤρχισε νὰ ὑποφώσκη ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς κλιτύος, κάτω τῆς ὁποίας εἶχον πέσει. Καθὼς τὸ φῶς ἠῤῥξανεν, εἶδα ὅτι εὕρισκόμεν εἰς τὸν πυθμένα εἶδους κρατῆρός τινος ἄμμου εἰς σχῆμα πετάλου, ἀνοιγομένου κατ' εὐθείαν μονόπλευρα πρὸς τὰς πηγὰς τοῦ Σουτλεί. Ὁ πυρετός μου μετὰ εἶχε καταλίπει εὐθὺς κ' ἐκτὸς μικρᾶς ζάλης δὲν ἠσθανόμην τὸν ἑαυτὸν μου κακὰ, μετὰ τὴν πτώσιν τὴν νυκτερινήν.

Ὁ Πρόνικ, ὅστις ἴστατο ὄρθιος ὀλίγα μέτρα ἀπωτέρω, εἶχεν ὡς εἰκὸς ὄψιν ἀπορίας καὶ ἀμηχανίας, ἀλλ' οὔτε ἶχνος πληγῆς ἢ μώλωπος. Ἡ σέλλα του ἦτο ὅλη ἐκτοπισμένη, καὶ εἶχεν ὀλισθήσει ὑπὸ τὴν κοιλίαν του. Ἐχρειάσθη ὀλίγος καιρὸς διὰ νὰ βάλω τὰ πράγματα εἰς τάξιν, καὶ ἀφοῦ ἔκαμα τοῦτο, εἶχα ὅλην τὴν ἄνεσιν διὰ νὰ ἐξετάσω τὸ μέρος ὅπου τόσον μωρῶς εἶχα πέσει.

Μὲ κίνδυνον νὰ θεωρηθῶ ὡς τερατολόγος, ἀνάγκη νὰ τὸ περιγράψω

λεπτομερῶς· ὅσῳ μᾶλλον νοερά ἀναπαράστασις τῶν καθ' ἕκαστα μεγάλως θά βοηθήσῃ τὸν ἀναγνώστην νὰ ἐννοήσῃ τὰ ἐπόμενα.

Φαντασθῆτε λοιπόν, ὅπως ἔλεγον ἀρτίως, κρατῆρα ἄμμου εἰς σχῆμα πετάλου, μὲ τοίχους ἄμμου, μετ' ἀποτόμου κλίσεως τριανταπέντε ποδῶν τὸ ὕψος. (Ἡ κλίσις, πιστεύω, πρέπει νὰ ἦτο περίπου 65 μοιρῶν). Ὁ κρατῆρ οὗτος περιέκλειε χῶρον ἐδάφους ἐπίπεδον περίπου 50 μέτρων τὸ μῆκος, 30 δὲ μεγίστου πλάτους, μετὰ φρέατος ἀρχαϊκοῦ εἰς τὸ κέντρον. Πέριξ τοῦ πυθμένος τοῦ κρατῆρος, περὶ τοὺς τρεῖς πόδας ἀπὸ τοῦ κυρίως ἐδάφους, ὑπῆρχε σειρά ἀπὸ 83 ὀπὰς ἡμικυκλιοειδεῖς, ὠσοειδεῖς, τετραγώνους ἢ πολυγώνους, ὅλας περίπου μὲ τριῶν ποδῶν στόμιον. Ἐκάστη ὀπή, ἐγγύθεν ὀρωμένη, ἐφαίνετο ἐπιμελῶς στυλωμένη ἔσωθεν δι' ἰνδοκαλάμου, καὶ ὑπεράνω τῆς εἰσόδου, ξύλινον προστέγασμα, ὡς προσκόπιον κασκέττου ἵπποκόμου, ἐξεῖχε δύο πόδας.

Δὲν ἐφαίνετο κανὲν σημεῖον ζωῆς εἰς τὰς σήραγγας ἐκείνας, ἀλλ' ὄλον τὸ ἀμφιθέατρον ἦτο πλήρες ὀσμῆς ἀποπνικτικῆς, ὀσμῆς ἀηδεστέρρας πάσης ἄλλης τὴν ὁποίαν νὰ συνήνητρά ποτε εἰς τὰς διαφόρους ἐκδρομάς μου ἀνὰ τὰ χωρία τὰ ἰνδικά.

Ἄφου ἐπέβην καὶ πάλιν τοῦ Πρόνικ, ὅστις ἐβιάζετο ὅσον κ' ἐγὼ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸ σκηνωμά μας, περιῆλθον τὴν βᾶσιν τοῦ πετάλου διὰ νὰ εὕρω ἐν μέρος ὀπόθεν νὰ εἶνε δυνατὴ ἡ ἐξόδος. Οἱ κάτοικοι τοῦ τόπου, ὅποιοι καὶ ἂν ἦσαν, δὲν εἶχαν κρίνει εὐλογον νὰ ἐμφανισθοῦν, ὅθεν ὤφειλον νὰ φροντίσω μόνος μου. Ἡ πρώτη μου ἀπόπειρα ὅπως ἐξοτρύνω τὸν Πρόνικ ἀνὰ τὰς κλιτύς τῶν ἄμμων τὰς κρημνώδεις, μ' ἔκαμε νὰ ἴδω ὅτι εἶχα πέσει εἰς παγίδα ἀπαράλλακτον ἐκείνης τὴν ὁποίαν στήνει ὁ μур-μηκολέων διὰ τὴν λείαν του.

Εἰς πᾶν βῆμα, ἡ ἄμμος, εὐκίνητος, ἔρρεεν ἄνωθεν κατὰ τόννους καὶ ἀντήχει ἐπὶ τῶν προστεγασμάτων τῶν ὀπῶν ὡς σφαιρίδια κυνηγίου. Μετὰ δύο ἀνωφελεῖς ἐφόδους, κατεκυλίσθημεν καὶ οἱ δύο εἰς τὸ βάθος, μισοπνιγμένοι ἀπὸ τοὺς χειμάρρους τῆς ἄμμου, καὶ ἐβιάσθην νὰ στρέψω τὰ βλέμματα πρὸς τὸν ποταμόν.

Ἐδῶ ὅλα ἐφαίνοντο ὀπωσοῦν εὐκόλα. Οἱ σωροὶ τῆς ἄμμου, ναὶ μὲν κατήρχοντο μέχρι τῆς ὄχθης τῶν ὑδάτων, ἀλλ' ὑπῆρχον ἱκανὰ τὰ ρηχὰ καὶ ἀβαθῆ, μέσῳ τῶν ὀποίων διὰ συντόνου καλπασμοῦ θὰ εὕρισκον τρόπον νὰ φθάσω εἰς τὴν «ἐμπεδον χθόνα», στρεφόμενος συντόμως δεξιᾷ ἢ ἀριστερᾷ. Καθὼς ἤλαυνον ἔμπροσθεν τὸν Πρόνικ μέσῳ τῶν ἄμμων, ἀσθενῆς κρότος πυροβολισμοῦ, ἀπὸ τῆς πέραν ὄχθης τοῦ ποταμοῦ, μ' ἔκαμε νὰ σκιρτήσω καὶ τὴν ἰδίαν στιγμὴν, σφαῖρα ἔπεσε μὲ ὀξύ σφύριγμα πλησίον τῆς κεφαλῆς τοῦ Πρόνικ.

Δέν ἦτο δυνατόν ν' ἀπατηθῶ ὡς πρὸς τὴν φύσιν τοῦ βλήματος· ἦτο πυριτοβολὴ κανονικὴ, σφαῖρα Μαρτίνι-Ένρῶ. Περὶ τὰ πεντακόσια μέτρα, ἀπωτέρω, ἐγγώριον πλοιάριον ὤρμει ἐν μέσῳ τοῦ ρεύματος· καὶ ἡ ριπὴ τοῦ καπνοῦ, ἣτις ἠγείρετο ἀπὸ τῆς πύρας μέσῳ τῆς γαλήνης τῆς αἰθρῆς τῆς πρωϊνῆς, μ' ἐπληροφόρησε πόθεν ἤρχετο ἡ ἄβρᾶ ἐκείνη περιποίσις.

Οὐδέποτε εὐυπόληπτος τζέντελμαν εὐρέθη εἰς παρομοίαν ἀδιέξοδον· Ἡ προδότις γλίστρα τῆς ἄμμου δὲν ἐπέτρεπε καμμίαν ἐκφυγὴν ἀπὸ τὸν τόπον ἐκείνον, τὸν ὁποῖον ἐπεσκέφθη ἀκουσίως εἰς ἄκρον, καὶ εἰς περίπατος ἐπὶ τοῦ μετώπου, τὸ ὁποῖον ἔλουεν ὁ ποταμός, ἔδιδε τὸ σημεῖον βομβαρδισμοῦ ἐκ μέρους ἰθαγενοῦς τινος τρελλοῦ, ἰσταμένου ἐντὸς πλοιαρίου. Φοβοῦμαι μήπως θυμῶσω πολύ.

Δευτέρα σφαῖρα μὲ ὑπέμνησεν ὅτι καλλίτερον θὰ ἔκαμνα νὰ φυλάξω ὀλίγην πνοὴν ζωῆς, ἂν ἦτο δυνατόν, διὰ τὸ μέλλον, κ' ἔσπευσα νὰ τραπῶ εἰς φυγὴν ὀπισθεν τῶν ἄμμων καὶ πρὸς τὸ πέταλον, ὅπου παρετήρησα, ὅτι ὁ κρότος τοῦ τουφεκίου εἶχε κάμει νὰ ἐξέλθουν ἐξηνταπέντε ἀνθρώπινα ὄντα ἀπὸ τὰς τρύπας ἐκείνας, τὰς ὁποίας ἐνόμιζον ἕως τότε ἀκατοικήτους.

Εὐρέθη ἐν μέσῳ πλήθους θεατῶν, σαράντα ἀνδρῶν περίπου, εἴκοσι γυναικῶν κ' ἐνὸς παιδιοῦ ὡς πέντε ἐτῶν. Ἦταν ὅλοι εὐτελῶς ἐνδεδυμένοι ἀπὸ τὸ ὕφασμα ἐκεῖνο τὸ ἔχον χρῶμα κήτους, τὸ ὁποῖον συνεθίζουσι οἱ Ἴνδοι ἐπαῖται, καὶ ἐκ πρώτης ὄψεως μοῦ ἐφάνησαν ὡς συμμορία βδελυρῶν φακίρηδων. Τὸ ρακῶδες καὶ ρυπαρὸν τῆς ὀμηγύρεως ἐκείνης ὑπερέβαινε πᾶσαν περιγραφὴν καὶ ἐφρικίων εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ τί θὰ ἦτο ἡ ζωὴ των εἰς τὸ βάθος ἐκείνων τῶν τραγλῶν.

Ἀκόμη καὶ εἰς τὰς ἡμέρας μας ὁπότε ἡ αὐτονομία τῶν ἐπιχωρίων κυβερνεῖων κατέστρεψε κατὰ μέγα μέρος τὸ σέβας τοῦ ἰθαγενοῦς πρὸς τὸν Σαῖβ, διετήρησα τὴν ἔξιν εὐλαβείας τινὸς ἐκ μέρους τῶν κατωτέρων μου, καὶ πλησιάσας εἰς τὸ πλῆθος, ἐπερίμενα φυσικῶ τῷ λόγῳ ὅπως ἡ παρουσία μου γείνη ἀντικείμενον προσοχῆς τινος.

Ἀληθῶς αὐτὸ τοῦτο συνέβη, ἀλλὰ κατ' οὐδένα τρόπον ὅπως ἐγὼ ἠλπίζα.

Τὸ πλῆθος τὸ ρακέδυτον ἤρχισε νὰ γελαῖ γέλωτα, παρόμοιον τοῦ ὁποίου ἐλπίζω νὰ μὴ ἀκούσω ποτὲ πλέον. Ἐκλωζον, ἐμιαούριζον, ὠλόλυζον, ἐσύριζον, καθὼς εἰσηρχόμην εἰς τὸ μέσον αὐτῶν· μερικοὶ ἐρρίπτοντο πράγματι κατὰ γῆς ἐν σπασμοῖς ἀγεννοῦς χαρᾶς. Εἰς μίαν στιγμὴν ἀφῆκα τὴν κεφαλὴν τοῦ Πρόνικ καὶ ὀργισθεὶς εἰς βαθμὸν ἀνέκφραστον ἐκ τῶν συμβάντων τῆς πρωΐας, ἤρχισα μὲ σφιγμένας πυγμὰς νὰ κτυπῶ ἀλύπητα ὅλους ἐκείνους, οἵτινες εὐρέθησαν πλησιέστερον εἰς ἐμέ.

Οἱ ταλαίπωροι ἔπιπτον ὑπὸ τὰς πυγμάς μου ὡς κελύφη καὶ τὸν γέλωτα διεδέχθησαν κραυγαὶ παραπόνου, αἰτοῦσαι χάριν, ἐνῶ ἐκείνοι οἵτινες δὲν εἶχον ἐγγιχθῆ ἀκόμη μοῦ ἡσπάζοντο τὰ γόνατα καὶ με ἰκέτευον ἐκ παντὸς τρόπου δι' ἄλλοκότων γλωσσῶν νὰ φεισθῶ αὐτῶν.

Ἐν τῷ θορύβῳ καὶ καθ' ἣν στιγμὴν ἤρχιζα νὰ αἰσχύνομαι διότι ἐνέδωκα τόσον ταχέως εἰς τὴν δυσθυμίαν μου, μία φωνή, ὡς αὐλοῦ ὀξεία, ἐψιθύρισε ἀγγλιστὶ ὑπεράνω τῶν ὤμων μου:

— Σαῖβ! Σαῖβ! Δέν με γνωρίζεις; Σαῖβ, εἶμαι ὁ Γούγγα Δάς, ὁ τηλεγραφετής.

Ἐστράφην πάραυτα πρὸς τὸν ὀμιλητήν.

Εἶχα γνωρίσει τὸν Γούγγα Δάς (δὲν ἔχω, ἐννοεῖτε, τὸν ἐλάχιστον δισταγμόν, ὅπως μνημονεύσω τὸ ἀληθές ὄνομά του), τέσσαρα ἔτη πρότερον. Ἦτο Βραχμᾶν ἐκ Δεκκάνης, τὸν ὁποῖον τὸ κυβερνεῖον τοῦ Πενταποτάμου εἶχε δανείσει εἰς μίαν τῶν πολιτειῶν τῆς Χαλσικῆς. Τοῦ εἶχον ἐμπιστευθῆ ἐκεῖ ἐν δευτερεῦον τηλεγραφεῖον καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν συνάντησίν μας ἦτο ὑπάλληλος καλόκαρδος, προγᾶστωρ καὶ πεπροικισμένος μὲ μεγάλην ἰκανότητα εἰς τὸ νὰ κάμη κακὰ λογοπαίγνια ἀγγλιστί, προσὸν τὸ ὁποῖον μ' ἔκαμε νὰ τὸν ἐνθυμοῦμαι ἐπὶ πολὺ μακρότερον χρόνον ἀφοῦ ἐλησημόνησα τὰς ἐκδουλεύσεις τὰς ὁποίας εἶχε προσφέρει εἰς ἐμέ εἰς τὰ χρέη του τὰ ἐπίσημα. Σπανίως συμβαίνει ἓνας Ἰνδὸς νὰ κάμη λογοπαίγνια ἀγγλικά.

Σήμερον, ὅμως, ὁ ἄνθρωπος ἦτο παρηλλαγμένος εἰς βαθμόν, ὥστε νὰ μὴ τὸν ἀναγνωρίσω. Τὰ σημεῖα τῆς πατριᾶς του, τὴν γαστέρα, καὶ τοὺς λόγους τοὺς λιπαροὺς, ὅλα τὰ εἶχε χάσει.

Εἶχα πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μου σκέλεθρον ἰσχνόν, χωρὶς σαρίκιον, σχεδὸν γυμνόν, μὲ μακράς τρίχας κολλημένας εἰς βοστρύχους καὶ μὲ ὀφθαλμοὺς κοίλους, ὁμοίους μὲ ὀφθαλμοὺς μουρούνας. Ἄνευ μιᾶς οὐλῆς μνηοειδοῦς ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς παρεῖᾶς, τὴν ὁποίαν ἔφερε συνεπείᾳ ἀτυχήματος διὰ τὸ ὁποῖον ἤμην πταίστης, ποτὲ δὲν θὰ τὸν ἀνεγνώριζον. Ἄλλ' ἦτο ἀναμφιβόλως ὁ Γούγγα Δάς, καί, δοξάζω τὸν Θεόν, εἰς ἰθαγενῆς ὀμιλῶν ἀγγλιστί, ἰκανὸς τοῦλάχιστον νὰ μοὶ ἐξηγήσῃ ὅ,τι μοὶ εἶχε συμβῆ ἐκείνην τὴν ἡμέραν.

Τὸ πλῆθος παρεμέρισεν εἰς ἀπόστασίν τινα, ἐνῶ ἐγὼ ἐστρεφόμην πρὸς τὸν ταλαίπωρον Ἰνδὸν καὶ τὸν διέτασσον νὰ μοὶ δείξῃ μέσον τι, ὅπως διαφύγω τὸν κρατῆρα ἐκείνου. Ἐκράτει εἰς τὴν χεῖρα μίαν κορώνην προσφάτως μαδημένην καὶ εἰς ἀπάντησιν τῆς ἐρωτησείας μου, διέβη μὲ βῆμα βραδύ ἓνα ὄχθον τῆς ἄμμου, ὅπου ἠνοίγετο ἡ γραμμὴ τῶν ὀπῶν, καὶ ἤρχισε σιωπηλῶς ν' ἀνάπτῃ πῦρ· ξηροὶ κλάδοι ἐπὶ ἄμμου καὶ γιालό-

ξύλα ταχέως φλέγονται και εὔρον παρηγορίαν εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ἔβαλε πῦρ διὰ πυρείου συνήθους.

“Ὅταν ἐσχηματίσθη ἀνθρακιά, ἐνώπιον τῆς ὁποίας σουβλισθεῖσα ἐτέθη ἡ κουρούνα, ὁ Γούγγα Δάς ἤρχισε:

— Δύο μόνον εἰδῶν ἀνθρωποὶ ὑπάρχουν, κύριε· οἱ ζωντανοὶ καὶ οἱ νεκροί. “Ὅταν ἀποθάνης, εἶσαι νεκρός, ἀλλ’ ὅταν εἶσαι ζωντανός, ζῆς.

Ἐδῶ ἡ κουρούνα, ἥτις ἐψήνετο εἰς τὸ πῦρ, μὲ μέγαν κίνδυνον ν’ ἀπανθρακωθῆ, ἀπήτησε τὴν προσοχὴν του πρὸς στιγμὴν.

— Ἐὰν ἀποθάνης στὸ σπῆτι σου, καὶ δὲν εἶσαι νεκρός ὅταν φθάσης εἰς τὴν στιγμὴν τῆς κηδείας τὴν ἐπίσημον, διὰ νὰ σὲ καύσουν, ἔρχεσ’ ἐδῶ.

Ἐκτοτε μοῦ ἐφάνη σαφῶς ποία ἡ φύσις τοῦ χωρίου τοῦ βδελυροῦ, καὶ πᾶν ὅτι εἶχα μάθει βάνουσον ἢ φοικῶδες ἀμαυροῦται πρὸ τοῦ γεγονότος τὸ ὁποῖον μοὶ ἀνεκοινώθη ἀρτίως ὑπὸ τοῦ πρώην Βραχυμᾶνος.

Πρὸ ἐτῶν δεκαεξί, ὅταν ἀπεβιβαζόμεν διὰ πρώτην φοράν εἰς Βομβάην, εἶχον μάθει, ἀπὸ τὸ στόμα Ἀρμενίου ἀλήτου, ὅτι ὑπῆρχε κάπου εἰς τὰς Ἰνδίας μέρος τι, ὅπου Ἰνδοί, ὅσοι εἶχον τὸ δυστύχημα νὰ διαφύγωσιν ἀπὸ τὴν ληθαργίαν ἢ τὴν καταληψίαν, ἐξωρίζοντο καὶ ἐφυλακίζοντο ὑπὸ αὐστηρὰν φρούρησιν, καὶ ἐνθυμοῦμαι ὅτι ἐγέλασα μὲ ὄλην τὴν καρδίαν μου μὲ τὴν διήγησιν ἐκείνην, τὴν ὁποίαν ἐθεώρουν τότε ὡς μῦθον πρὸς χρῆσιν τῶν περιηγητῶν.

Ἀπὸ τὸ βάθος τῆς παγίδος ἐκείνης τῆς ἄμμου, ἡ ἀνάμνησις τοῦ ξενοδοχείου, ὅπου κατέλυσα ἅμα ἀποβιβασθεὶς εἰς τὰς Ἰνδίας, τὰ σῦρε-κ’-ἔλα τῶν ἰθαγενῶν ὑπηρετῶν καὶ ὁ Ἀρμένιος μὲ τὴν ὄψιν τὴν ἐλαιόχρουν, ὅλα ἐπανήλθον εἰς τὴν μνήμην μου μὲ τὴν ἐνάργειαν φωτογραφίας κ’ ἐκάγχασα θορυβωδῶς. Ἡ ἀντίθεσις ἦτο παραλογωτάτη!

Ὁ Γούγγα Δάς, κύπτων ἅμα ἐπὶ τοῦ ἀκαθάρτου ἐκείνου πτηνοῦ, μὲ ἐπετῆρει μετὰ περιεργείας. Σπανίως γελῶσιν οἱ Ἰνδοὶ καὶ τὸ σύνολον τῶν πραγμάτων τῶν περιβαλλόντων δὲν ἦτο ἱκανὸν νὰ ἐξεγείρῃ παρὰ τῷ Γούγγα Δάς ἀνοίκειον ἔκρηξιν φαιδρότητος. Ἀνέσυρε λίαν σοβαρῶς τὴν κουρούναν ἀπὸ τὴν ξυλίνην σοῦβλαν, κ’ ἐξ ἴσου σοβαρῶς τὴν κατεβρόχθισεν. Εἶτα ἐξηκολούθησε τὴν ἱστορίαν του, τὴν ὁποίαν ἐπαναλαμβάνω αὐτολεξεί:

— “Ὅταν εἶνε ἐπιδημία χολέρας, σὲ κουβαλοῦν διὰ νὰ (σὲ) καύσουν σχεδὸν πρὶν ἀποθάνης. “Ὅταν φθάσης εἰς τὴν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ, ὁ δροσερός ἀήρ ἴσως σὲ ἀναζωπυρεῖ· καὶ τότε, ἐὰν εἶσαι ὀλίγον μόνον ζωντανός, σοῦ βάλλουν λάσπην εἰς τὴν μύτην καὶ εἰς τὸ στόμα καὶ τέλος πάντων ἀποθνήσκεις. Ἐὰν εἶσαι ὀλίγον ζωντανώτερος, σοῦ βάλλουν περισ-

σοτέραν λάσπη· ἀλλ' ἐὰν εἶσαι πάρα πολὺ ζωντανός, σὲ ἀφήνουν ἤσυχον καὶ σὲ ἀπάγουν ἄλλοῦ. Ἐγὼ ἤμην πάρα πολὺ ζωντανός καὶ διεμαρτυρόμην ὀργίλως κατὰ τῶν ἐξευτελισμῶν, τοὺς ὁποίους μοὶ ἐπέβαλλον. Κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἤμην Βραχμᾶν καὶ ὑπερήφανος. Τώρα εἶμαι ἄνθρωπος νεκρὸς καὶ τρώγω (ἐδῶ ἐκύτταξε τὴν ξεψαχνισμένην σιαγόνα τῆς κουρούνας καὶ ἔδωκε τὸ πρῶτον σημεῖον τῆς συγκινήσεως, τὸ ὁποῖον ἀνεκάλυψα παρ' αὐτῷ ἀπὸ τῆς συναντήσεώς μας) κουρούνες καὶ ἄλλα πράγματα. Μὲ ἀπέσυραν ἀπὸ τὰ σάβανα, ὅταν εἶδαν ὅτι ἤμην πολὺ ζωντανός, εἶτα μοὶ ἔδωκαν ἰατρικὰ ἐπὶ μίαν ἐβδομάδα κ' ἐπέζησα εὐτυχῶς. Τότε μὲ ἔστειλαν διὰ σιδηροδρόμου, ὀπόθεν ἤμην, εἰς τὸν σταθμὸν τῆς Ὀκάρας, μεθ' ἑνὸς ἀνθρώπου διὰ τὸ νὰ μ' ἐπιμελήται· καὶ εἰς τὸν σταθμὸν τῆς Ὀκάρας, συνηγήσαμεν δύο ἄλλους ἀνθρώπους καὶ μᾶς ὠδήγησαν καὶ τοὺς τρεῖς ἐπὶ καμήλου, τὴν νύκτα, ἀπὸ τὸν σταθμὸν τῆς Ὀκάρας, εἰς τὸ μέρος αὐτὸ καὶ μοῦ ἔδωκαν βιαίως μίαν ὠθησιν ἀπὸ πανοῦ ἕως τὸν πάτον, καὶ οἱ δύο ἄλλοι μὲ διεδέχθησαν καὶ ἔκτοτε, δύομισυ ἔτη τώρα, εὐρίσκομαι ἐδῶ. Ἄλλοτε ἤμην Βραχμᾶν καὶ ὑπερήφανος· σήμερον τρώγω κουρούνες.

— Δὲν ὑπάρχει μέσον νὰ ἐξέλθῃ τις ἀπὸ ἐδῶ;

— Κανὲν μέσον, ἀπολύτως. Κατ' ἀρχάς, ὅταν ἤλθα, ἕκαμα συγνάς ἀποπείρας, ὅπως ὅλοι οἱ ἄλλοι, ἀλλὰ πάντοτε κατεκυλίσθημεν ὑπὸ τὴν ἄμμον τὴν πεσοῦσαν ἐπὶ τῶν κεφαλῶν μας.

— Ἀλλὰ βέβαια, ὑπέλαβον ἐγὼ, τὸ μέρος τοῦ ποταμοῦ εἶναι ἀνοικτόν, καὶ ἀξίζει τὸν κόπον ν' ἀψηφήσῃ τις τὰς σφαίρας, ἐνῶ τὴν νύκτα...

Εἶχα μελετήσει ἤδη ὠρίμως ἐν σχέδιον δραπετεύσεως, τὸ ὁποῖον φυσικὴ ὀρμὴ φιλαυτίας μ' ἐμπόδιζε ν' ἀνακοινώσω εἰς τὸν Γούγγα Δάς. Ἐκεῖνος ἐντοσοῦτῳ ἐμάντευσε τὸν ἀπόρρητον λογισμὸν μου, καὶ πρὸς μεγάλην μου ἐκπληξιν ἀφήκε βαθὺν καγχασμὸν ὑπούλου σκώμματος· γέλωτα, ἐννοεῖτε, ἀνωτέρου, ἢ τοῦλάχιστον ἴσου.

— Δὲν θὰ μπορέσῃς (εἶχε παραιτήσῃ ἐντελῶς τὸ «κύριε» μετὰ τὴν πρώτην φράσιν του) νὰ φύγῃς ἀπ' ἐδῶ. Ἀλλὰ δοκίμασε. Ἐδοκίμασα κ' ἐγὼ. Μίαν μόνην φοράν.

Τὸ αἶσθημα τοῦ τρόμου τοῦ ἀκατονομάστου καὶ τῆς βδελυρᾶς ἀηδίας, καθ' οὗ μάτην εἶχον ἀποπειραθῆ ν' ἀντισταθῶ, μὲ κατέλαβεν ἐξ ὀλοκλήρου. Ἡ μακρὰ μου ἀσιτία, ἐπειδὴ ἦτο ἡδὴ σχεδὸν δεκάτῃ ὥρα καὶ δὲν εἶχα φάγει τίποτε ἀπὸ τοῦ ὀψίμου γεύματος τῆς προτεραίας, ὁμοῦ μὲ τὴν βιαίαν ἕξαψιν τῆς ἱππηλασίας, μὲ εἶχεν ἐξαντλήσει καὶ πιστεύω πράγματι ὅτι ἐπὶ τινὰς στιγμὰς ἐπραξα ὡς φρενοβλαβῆς.

Ἐρρίφθην, ὡς τυφλός, ἐναντίον τῆς ἀνηλεοῦς ἐκείνης γλίστρας. Ἐ-

τρεξα περίξ τῆς βάσεως τοῦ κρατῆρος, βλασφημῶν καὶ παρακαλῶν συγχρόνως. Ἀνερριχήθη μετὰ τῶν βρύων πρὸς τὸ μέρος τοῦ ποταμοῦ, χωρὶς ἄλλο ἀποτέλεσμα εἰμὴ ἀπότομον ὑποχώρησιν ἐκάστοτε, ἐν μέσῳ ἀγωνίας καὶ τρόμου νευρικοῦ, ἐνώπιον τῶν σφαιρῶν, αἴτινες ὄργανα τὴν ἄμμον περὶ ἐμέ — ἐπειδὴ δὲν ἐτόλμων ν' ἀντιμετωπίσω τὴν ἀπειλὴν τοῦ ν' ἀποθάνω, ὡς λυσσασμένος σκύλλος, μετὰ τοῦ πλήθους ἐκείνου τοῦ βδελυροῦ — καὶ τέλος ἔπεσα, ἀφοῦ ἐξητλήθησαν αἱ δυνάμεις μου καὶ ἡ τρέλλα μου ἐκουράσθη, παρὰ τὸ στόμιον τοῦ φρέατος. Κανείς δὲν εἶχε προσέξει οὔτε στιγμήν εἰς τὰ φερσίματα ἐκείνα, τῶν ὁποίων μόνη ἡ ἀνάμνησις σήμερον μὲ κάμνει νὰ ἐρυθριῶ μέχρι τοῦ μετώπου.

Δύο ἢ τρεῖς ἄνθρωποι ἐπάτησαν ἐπάνω εἰς τὸ σῶμά μου τὸ ἀσθμαῖνον, καθὼς ἤρχοντο ν' ἀντλήσωσιν ὕδωρ· ἀλλὰ συνειθισμένοι, φαίνεται, εἰς τὰ τοιαῦτα, δὲν ἔχασαν καιρὸν νὰ φροντίσουν περὶ ἐμοῦ. Ἡ θέσις μου ἦτο ταπεινωτικὴ. Ὁ Γούγγα Δάς, εἶνε ἀληθές, ἀφοῦ κατεκάλυψε μὲ ἄμμον τὴν ἀνθρακίαν του, ἔλαβε τὸν κόπον νὰ μοῦ ρίψῃ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἀγγεῖον ὕδατος χλιαροῦ, περιποίησις διὰ τὴν ὁποίαν θὰ τὸν ἠυχαρίστουν γονυκλινῆς, ἀλλ' ἐγέλα συγχρόνως μὲ τὸν αὐτὸν τόνον τοῦ χλευαστικοῦ οἴκτου, μὲ τὸν ὅποιον εἶχε ὑποδεχθῆ τὴν πρώτην μου ἀπόπειραν, ὅπως διασχίσω τὰς σπιλάδας καὶ τοὺς κρημνοὺς τῆς ἄμμου.

Ἐμείνα οὕτω ἐξηπλωμένος, ἐν καταστάσει νάρκης, μέχρι τῆς μεσημβρίας. Τότε, ἐπειδὴ ἄνθρωπος ἤμην, ἤσθάνθη πείναν καὶ ὑπεδήλωσα τοῦτο εἰς τὸν Γούγγα Δάς, τὸν ὅποιον εἶχον ἀρχίσει νὰ θεωρῶ ὡς φυσικὸν προστάτην μου. Κατὰ τὴν μηχανικὴν ὥθησιν τὴν συνήθη εἰς τὸν κόσμον τὸν ἔξω, ὅταν ἀπευθύνεται τις εἰς τοὺς ἰθαγενεῖς, ἔβαλα τὴν χεῖρα εἰς τὸ θυλακίόν μου καὶ ἔσυρα ὀλίγα νομίσματα. Τὴν ἰδίαν στιγμήν τὸ φιλοδώρημα μοῦ ἐφάνη ἄτοπον καὶ διελογίσθη νὰ ἐπαναφέρω τὰ κέρματα εἰς τὸ θυλακίον.

Ὁ Γούγγα Δάς ἐντοσούτω εἶχε διαφορετικὴν γνώμην.

— Δός μοι, εἶπε, τὰ χρήματα, ὅσα ἔχεις, ἡ κράζω εἰς βοήθειαν, καὶ σὲ φονεύομεν!

Ὅλον τοῦτο ὡς νὰ ἦτο τὸ φυσικώτερον πρᾶγμα τοῦ κόσμου!

Τὸ πρῶτον κίνημα ὑπηκόου Βρετανοῦ, πιστεύω, εἶνε νὰ φυλάξῃ καλῶς τὸ περιεχόμενον τῶν θυλακίων του.

Ἀλλὰ μία στιγμή σκέψεως μ' ἐπεισεν ὅτι ἀνωφελὴς θὰ ἦτο πᾶσα συζήτησις πρὸς τὸν μόνον ἄνθρωπον, ὅστις θὰ ἦτο εἰς θέσιν νὰ καταστήσῃ τὴν θέσιν μου ὑποφερτὴν, καὶ μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ ὁποίου δυνατὸν θὰ ἦτο, τὸ κάτω-κάτω, νὰ διαφύγω μίαν ἡμέραν ἀπὸ τὸν κρατῆρα.

Τοῦ ἔδωκα ὅλα τὰ χρήματα ὅσα εἶχα, ἐννέα ρούπιες, ὀκτὼ ἀννάς,

και πέντε πάις, επειδή συνειθίζω πάντοτε να έχω επάνω μου μικρά κέρματα δια μπαξήσια, όταν ζω έν σκηναίς.

Ό Γούγγα Δάς έθλιψε τὰ νομίσματα εις τούς δακτύλους του τούς σουβλερούς και τὰ έκρυψεν άμέσως εις τὸ ράκος δι' οὐ περιέζωνε τήν μέσην του. Η φυσιογνωμία του έλαβε έκφρασιν διαβολικήν, ένῳ έκύτταζε τριγύρω του δια να βεβαιωθῆ, ὅτι κανείς δέν μας είδεν.

— Τώρα θα σου δώσω κάτι να φάγης, είπε.

Άδυνατῶ να είπω ποίαν ήδονήν τῷ έπροξένει ἄρα ή κατοχή τῶν χρημάτων μου· άλλ' άσχετως πρὸς τήν άλλόκοτον ευχαρίστησιν τήν όποίαν είχε, δέν έδυσχεράνα επειδή έσπευσα ν' άπαλλαγῶ τοῦ βάρους τῶν νομισμάτων, διότι δέν άμφιβάλλω, ὅτι θα έκαμνε να με φονεύσουν αν άνθιστάμην.

Δέν διαμαρτύρεται τις κατὰ τῶν έθίμων τῶν κρατούντων έντὸς φωλεᾶς θηρίων και οί σύντροφοί μου εύρίσκοντο και τῶν θηρίων χαμηλότερα.

Ένῳ κατεβρόχθιζον τήν τροφήν, τήν όποίαν μοῦ έφερεν ὁ Γούγγα Δάς, μίαν χονδροειδῆ γαλέτταν κ' έν ποτήριον άκαθάρτου ὕδατος από τὸ φρέαρ, οί άνθρωποι δέν έδείκνυον τὸ έλάχιστον σημεῖον περιεργίας, τῆς περιεργίας εκείνης, ήτις έκδηλοῦται, κατὰ γενικὸν κανόνα, τόσον ζωηρὰ εις πᾶν ινδικὸν χωρίον.

Ημποροῦσα μάλιστα να πιστεῦσω ὅτι μ' έπεριφρόνουν. "Όπως και αν έχη, με μετεχειρίζοντο με τήν πλέον παγεράν άδιαφορίαν και ὁ Γούγγα Δάς δέν ήτο καλλίτερος τῶν άλλων. Τὸν έστενοχώρησα μ' έρωτήσεις περι τοῦ τρομεροῦ χωρίου, χωρὶς να επιτύχω άλλο τι είμη άποκρίσεις τὰ μάλιστα ανεπαρκείς.

Καθ' ὅσον ήδυνήθην να σύμπεράνω, τὸ χωρίον υπήρχεν έξ άμνημονεύτων χρόνων, από ένὸς αιώνος τοῦλάχιστον, και καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦτο δέν έγνώσθη ποτέ ὅτι έξέφυγέ τις.

(Έδέησεν έδῶ να δεσπόσω τοῦ έαυτοῦ μου με ὅλας τὰς δυνάμεις μου, μη τυχὸν ὁ τυφλὸς τρόμος με κυριεύσει πάλιν και με ρίψη έν φρενοβλαβία εις τούς τοίχους τοῦ κρατῆρος.)

Ό Γούγγα Δάς εύρε μοχθηράν ήδονήν ένδιατρίβων εις τὸ κεφάλαιον τοῦτο, βλέπων με ν' ανασκιρτῶ. Καμμία προσπάθεια εκ μέρος μου δέν ήρκεσε να τὸν πείση να μοῦ είπη ποιοι ήσαν οί μυστηριώδεις εκείνοι άνθρωποι.

— Οὔτω είνε διατεταγμένον, άπεκρίνετο· και δέν γνωρίζω κανένα ὅστις να έχη παρακούσει εις τὰς διαταγὰς.

— Περίμενε ὀλίγον μόνον ὥστε οί υπηρέται μου να έννοήσωσι τήν

ἀπουσίαν μου, ἀπήντησα ἐγώ, καὶ σοῦ ὑπόσχομαι, ὅτι ὁ τόπος οὗτος θὰ ἐξαλειφθῇ ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς, καὶ χωριστά, φίλε μου, ἐν μάθημα πολιτισμοῦ τὸ ὁποῖον θὰ σᾶς χρεωστῶ.

— Οἱ ὑπηρεταὶ σου θὰ γείνουν κομμάτια, πρὶν πλησιάσουν εἰς τὸν τόπον αὐτόν· καὶ περιπλέον εἶσαι νεκρὸς, ἀγαπητέ μου φίλε. Δὲν πταίης, βέβαια, πλὴν οὐχ ἦττον εἶσαι νεκρὸς καί... θαμμένος.

Ἔμαθα ὅτι ἐκ διαλειμμάτων, ἀτάκτως, ἐρριπτον ἄνωθεν τροφὰς εἰς τὸν ὀμφαλὸν ἐκεῖνον τῆς γῆς, διὰ τὰς ὁποίας οἱ κάτοικοι ἐμάχοντο ὡς ἄγρια θηρία. Ὅταν εἷς ἄνθρωπος ἠσθάνετο ὅτι ἐρχεται ὁ θάνατος, ἀπεσύρετο εἰς τὴν τρώγλην του καὶ ἀπέθνησκεν. Οἱ ἄλλοι τότε ἔσυρον τὸ πτώμα ἔξω τῆς ὀπῆς, εἰς τὴν ἄμμον, τότε τὸ ἄφηναν νὰ σαπίσῃ ἐκεῖ.

Ἡ φράσις «ριχμένος εἰς τὴν ἄμμον» εἴλκυσε τὴν προσοχὴν μου καὶ ἠρώτησα τὸν Γούγγα Δὰς ἂν ἡ μέθοδος αὕτη δὲν ἦτο πιθανὸν νὰ γεννήσῃ μόλυσμα.

— Δι' αὐτό, εἶπε μὲ νέον ἀπαίσιον καγχασμόν, θὰ ἠμπορέσῃς νὰ κρίνης μόνος ἀκολούθως. Θὰ ἔχῃς καιρὸν καὶ ἄνεσιν νὰ τὸ παρατηρήσῃς.

Καὶ πάλιν ἐγώ, πρὸς μεγάλην εὐχαριστήσιν του, ἐρίγγισα καὶ ἔσπευσα νὰ ἐξακολουθήσω τὴν συνδιάλεξιν.

— Καὶ πῶς ζῆτ' ἐδῶ ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν; Τί κάμνετε;

Ἡ ἐρώτησις προὐκάλεσεν ἀκριβῶς τὴν αὐτὴν διὰ καγχασμοῦ ἀπάντησιν, συνοδευομένην ἅμα μὲ τὴν ἐξῆς πληροφορίαν:

— Αὐτὸς ὁ τόπος, εἶνε καθὼς ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν σας εἰς τὴν Εὐρώπην· οὔτε νυμφεύονται ἐδῶ οὔτε ἐκδίδονται εἰς γάμον.

Ὁ Γούγγα Δὰς εἶχε παιδαγωγηθῆ εἰς Σχολὴν τινα ἱεραποστόλων, καὶ καθὼς ἀνεγνώριζεν ὁ ἴδιος, ἐὰν μόνον εἶχεν ἀλλάξει θρησκείαν, «ὡς γνωστικὸς ἄνθρωπος», θ' ἀπέφευγε βεβαίως τὸν ζωντανὸν τάφον, ὅστις ἦτο νῦν ὁ κλῆρὸς του εἰς τὸν κόσμον τοῦτον. Ἄλλ' ἐφ' ὅσον χρόνον ἤμην μαζὶ του, φαντάζομαι ὅτι ἦτο εὐτυχής.

Ἐπῆρχεν ἐκεῖ εἰς Σαῖβ, ἀντιπρόσωπος τῆς φυλῆς τῶν κατακτητῶν, χωρὶς περισσότερα μέσα ὑπερασπίσεως ἢ ὅσα ἐν παιδίον, καὶ ὄλος εἰς τὸ ἔλεος τῶν αὐτοχθόνων γειτόνων του. Ἐσκεμμένως καὶ ἐκ προμελέτης, μὲ τὸν ὑβριστικὸν τρόπον του, οὗτος ἤρχισε νὰ μὲ βασιανίζῃ, ὅπως μαθητῆς σχολείου ἀφιεροῖ ἡμίσειαν ὥραν θεωρῶν μετ' ἐκστάσεως τὴν ἀγωνίαν κώνωπος καρφωμένου, ἢ ὅπως παίζει ἡ γάττα μὲ τὸν ποντικόν.

Ἡ ἐπώδὸς τῆς ὀμιλίας του ἦτο ὅτι δὲν ὑπῆρχε διέξοδος, «μὲ κανένα τρόπον δυνατὸν», καὶ ὅτι θὰ ἔμενα ἐκεῖ μέχρι θανάτου κ' ἐωσότου μὲ ρίψουν εἰς τὴν ἄμμον. Ἐὰν ἠδύνατο νὰ ἐκφέρῃ τις εἰκασίαν περὶ τῆς συνδιαλέξεως τῶν κολασμένων μὲ τὸν ἐρχομὸν νέας ψυχῆς εἰς τὴν κατοικίαν

κίαν των, θὰ ἔλεγα ὅτι πρέπει νὰ ὀμιλοῦν, ὅπως ὁ Γούγγα Δὰς μοῦ ὠμίλησε καθ' ὄλην ἐκείνην τὴν μακρὰν δειλῆν.

Ἦμην ἀνίκανος νὰ διαμαρτυρηθῶ ἢ ν' ἀπαντήσω, φυλάττων ὅλας τὰς δυνάμεις μου συγκεντρωμένας διὰ τὴν πάλην μου κατὰ τοῦ ἀνεξηγήτου τρόμου, ὅστις ἠπείλει νὰ μὲ κυριεύσῃ εἰς πᾶσαν στιγμὴν. Δὲν δύναμαι νὰ παρομοιάσω τὰ αἰσθήματά μου μὲ τίποτε ἄλλο παρὰ μὲ τὰς ἀνωφελεῖς προσπαθείας ἑνὸς ἀνθρώπου κατὰ τῆς ἀνικητοῦ ναυτίας εἰς ἓνα διάπλουν τῆς Μάγχης· μόνον ἡ ἀγωνία μου ἦτο ἠθικὴ καὶ ἀσυγκρίτως τρομερωτέρα.

Καθὼς προέβαιναν ἡ ἡμέρα, οἱ κάτοικοι ἤρχισαν νὰ φαίνονται ἐν πλήθει διὰ ν' ἀπολαύσωσι τὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου τοῦ μεσημβρινοῦ, αἷτινες ἐπιπτον ἐγκάρσιοι τὸ ἀπόγευμα διὰ τοῦ στομίου τοῦ κρατῆρος. Συνηθροίζοντο δὲ εἰς μικρὰς ομάδας καὶ συνωμῖλουν καθ' ἑαυτούς, χωρὶς μήτε βλέμμα νὰ ρίπτωσι πρὸς τὸ μέρος μου. Περὶ τὴν τετάρτην ὥραν, καθόσον ἠδυνήθην νὰ κρίνω, ὁ Γούγγα Δὰς ἠγέρθη καὶ κατήλθεν εἰς τὴν φωλεάν του, πρὸς στιγμὴν, ἐξῆλθε δὲ κρατῶν ζωντανὴν κουροῦναν εἰς τὴν χεῖρα. Τὸ δύστηνον ζῶον παρουσίαζεν ὄψιν μαδημένην καὶ ἀξιοθρήνητον, ἀλλὰ δὲν ἐφαίνετο ποσῶς νὰ φοβῆται τὸν κύριόν της.

Ὁ Γούγγα Δὰς ἐπλησίασε μετὰ προφυλάξεως εἰς τὴν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ, ἐπάτησεν ἀπὸ βώλου γῆς εἰς βῶλον μεχριστότου ἔφθασεν εἰς τετράγωνον ἄμμου ἐπίπεδον, ὅπου ὑπῆρχεν ἠπλωμένον εἶδος δικτύου τοῦ πλοιαρίου. Οἱ ἄνθρωποι τοῦ πλοιαρίου δὲν ἔδωκαν προσοχὴν. Ἐκεῖ ἐσταμάτησε, καὶ μετὰ δεξιότητος, μὲ δύο κινήματα τῶν χειρῶν, ἐκάρφωσε τὸ ὄρνεον ἀνάσκελα μὲ τὰς πτέρυγας τεντωμένας.

Ὅπως ἦτο φυσικόν, ἡ κουροῦνα ἤρχισε πάραυτα νὰ κρῶζῃ, καὶ νὰ πλήττῃ τὸν ἀέρα μὲ τοὺς πόδας. Εἰς ὀλίγα δευτερόλεπτα οἱ κρωγμοὶ της ἐπέσυραν τὴν προσοχὴν μιᾶς ἀγέλης ἀγρίων κορωνῶν εὐρισκομένων ἐπὶ τινος ὄχθου τῆς ἄμμου ὀλίγας ἑκατοντάδας μέτρων ἀπωτέρω, ὅπου ἐξεκοκκάλιαζαν κάτι τι τὸ ὁποῖον ἐφαίνετο ὡς πτῶμα. Πέντε ἢ ἕξ κουροῦνες ἐπέταξαν ἀμέσως πρὸς τὰ ἐδῶ, διὰ νὰ ἴδουν τί συνέβαινε, καὶ περιπλέον, καθὼς τὰ συμβάντα ἀπέδειξαν, διὰ νὰ ἐπιπέσωσι κατὰ τοῦ δεσμίου πτηνοῦ.

Ὁ Γούγγα Δὰς, ὅστις εἶχε συσταλῆ ἐπὶ τινος βώλου, μοῦ ἔκαμε νεῦμα νὰ μείνω ἤσυχος, προφύλαξις, φαντάζομαι, λίαν ἀνωφελῆς. Εἰς μίαν στιγμὴν καὶ πρὶν δυνηθῶ νὰ ἴδω πῶς τοῦτο συνέβη, μία ἀγρία κουροῦνα, ἣτις εἶχεν ἐπιπέσει κατὰ τοῦ πτηνοῦ τοῦ ἀνυπερασπίστου καὶ τῆς ὁποίας αἱ κραυγαὶ ἐτρύπων τὸν ἀέρα, συνελήφθη ἀπὸ τοὺς ὄνυχας εἰς τὸν βρό-

χον· πάραυτα ὁ Γούγγα Δάς ἐγερθεὶς τὴν ἤρπασε καὶ τὴν ἐκάρφωσε εἰς τὸ πλάγι τῆς ἐν δυστυχίᾳ ἀδελφῆς τῆς.

Ἡ περιέργεια, ὡς φαίνεται, ὑπῆρξε λίαν ἰσχυρὰ διὰ τὸ λοιπὸν τῆς ἀγέλης καὶ μόλις ὁ Γούγγα Δάς κ' ἐγὼ ἐλάβομεν καιρὸν ν' ἀπομακρυνθῶμεν τῆς ἀμπώτιδος, δύο περιπλέον θύματα ἤσπαιρον εἰς τοὺς βρόχους τοῦ δικτύου. Ἡ θήρα, ἂν μοι ἐπιτρέπεται νὰ μεταχειρισθῶ τὸ εὐγενὲς ὄνομα, ἐξηκολούθησε κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον μέχρις οὗ ὁ Γούγγα Δάς ἠχμαλώτισεν ἐπτὰ κορώνας. Τῶν πέντε ἐστραγγάλισε τὸν λαϊμὸν ἀμέσως, φυλάξας δύο διὰ τὰς μελλούσας ἐπιχειρήσεις, εἰς ἄλλοτε.

Μοῦ ἔκαμε ζωηρὰν ἐντύπωσιν ἡ μέθοδος αὕτη, ἡ πρωτοφανὴς δι' ἐμέ τοῦ ἀγρεύειν τὰ πρὸς τροφήν, καὶ συνεχάρην τὸν Γούγγα Δάς διὰ τὴν εὐφυΐαν του.

— Δὲν εἶνε μεγάλος κόπος, εἶπε. Αὔριον, θὰ τὸ κάμῃς ἐσὺ δι' ἐμέ. Εἶσαι δυνατώτερος ἀπὸ ὅ,τι εἶμαι.

Ἡ ἀτάραχος αὕτη οἴησις καὶ ἀγέρωχος ἀξίωσις του μὲ κατέπληξε, καὶ ἀπήντησα ἀποτόμως:

— Ἀλήθεια, γέρο-κλέφτη; Διατί λοιπὸν σοῦ ἔδωσα τὰ χρήματα;

— Πολὺ καλὰ, ἀπήντησεν ἀπαθὴς ἐκεῖνος· ἴσως ὄχι αὔριον, οὔτε μεθαύριον, οὔτε τὰς ἐπομένους ἡμέρας· πλὴν εἰς τὸ τέλος, καὶ ἐπὶ ἔτη πολλὰ, θὰ πιάνῃς κουροῦνες καὶ θὰ τρώγῃς κουροῦνες, καὶ θὰ εὐχαριστῆς τὸν Θεόν σου τὸν τῆς Εὐρώπης, διότι θὰ ἔχῃς κουροῦνες νὰ πιάνῃς καὶ νὰ τρώγῃς.

Θὰ τὸν ἐπιγα εὐχαρίστως διὰ τὰς λέξεις ταύτας· ἀλλ' ἔκρινα, ὅτι προτιμότερον ἦτο, ὅπως εἶχον τὰ πράγματα, νὰ καταπίω τὴν ὀργήν μου.

Μίαν ὥραν ὕστερον, ἡσχολούμην νὰ τρώγω μίαν κουροῦναν, καὶ κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Γούγγα Δάς, νὰ εὐχαριστῶ τὸν Θεόν μου, διότι εἶχα κουροῦνες νὰ τρώγω. Ποτέ, ὅσο καὶ ἂν ζήσω, δὲν θὰ λησμονήσω τὸ ἐσπερινὸν ἐκεῖνο δεῖπνον. Ὁλος ὁ πληθυσμὸς, καθήμενοι ἐπὶ τῆς προεξοχῆς τῆς ἀμμου τῆς σκληρᾶς, ἐμπροσθεν τῶν τρωγλῶν των, συνωθεῖτο πέραξ μικρῶν πυρῶν ἀπὸ ξηροῦς κλάδους καὶ γιαλόξυλα.

Ὁ θάνατος, ὅστις εἶχεν ἐφάπαξ ἐκτείνει τὴν χεῖρα ἐπὶ τὰς κεφαλὰς τῶν ἀνθρώπων τούτων, εἶτα εἶχεν ἀναβάλει τὸν κτύπον εἰς τὴν ἀκμὴν τοῦ πλῆξαι, ἐφαίνετο τώρα ὡς νὰ παρεμέριζεν ἀπ' αὐτῶν διότι οἱ πλεῖστοι τῶν συντρόφων μας ἦσαν γηραιοὶ ἄνδρες κεκυφότες, φθίνοντες, στρεβλοί, καὶ γυναῖκες, αἵτινες ἐφαίνοντο τῆς αὐτῆς ἡλικίας μὲ τὰς Μοίρας αὐτάς. Ἐκάθητο ὁμοῦ κατὰ ὀμίλους καὶ συνδιελέγοντο (ὁ Θεὸς γνωρίζει τίνα θέματα ἠδύνατο νὰ εὐρίσκουν διὰ νὰ συζητοῦν), μὲ τόνον χαμηλόν, ἤσυχον, εἰς ζωηρὰν ἀντίθεσιν μὲ τὴν διαπρύσιον φλυαρίαν, μὲ

τὴν ὁποῖαν συνειθίζουσι οἱ αὐτόχθονες νὰ καθιστῶσι τὴν ἡμέραν βδελυράν.

Ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρόν, παροξυσμὸς αἰφνιδίας μανίας, ὅπως μὲ εἶχε καταλάβει ἐμὲ τὸ πρωί, ἐκυρίευσεν ἄνδρα τινὰ ἢ γυναῖκα· καὶ ὁ πάσχων, μὲ ὀλολυγμοὺς ἢ μὲ ἄρας ἐδοκίμαζε τὸν ὑψηλὸν καὶ ἀπότομον κρημνόν, μέχρι τῆς στιγμῆς ὅτε, δαμασμένος, αἰμάσσων, ἐπανέπιπτεν εἰς τὸ ἐπίπεδον, ἀνίκανος νὰ κινήσῃ μέλος.

Οἱ ἄλλοι δὲν ἐλάμβαναν κἄν τὸν κόπον νὰ ὑψώσωσι τοὺς ὀφθαλμοὺς ὅταν τοῦτο συνέβαιεν, ὡς ἄνθρωποι γνωρίζοντες πολὺ καλὰ τὸ μάταιον παρομοίων ἀποπειρῶν καὶ βεβαρημένοι ἀπὸ τὴν ἀνωφελῆ ἐπανάληψίν των. Ἡμὴν αὐτόπτης τεσσάρων ἐκ τῶν ἐκρήξεων τούτων κατὰ τὴν ἐσπέραν ἐκείνην.

Ὁ Γούγγα Δὰς ἐθεώρει τὴν θέσιν μου ἐκ τῆς ἀπόψεως τῆς ἐμπορικῆς κ' ἐνῶ ἐδειπνοῦμεν — δύναμαι νὰ γελῶ σήμερον, ἀλλ' ἦτο ἄρκετὰ ἀλγεινὸν εἰς τὴν στιγμὴν ἐκείνην — μοὶ ἐπρότεινε τοὺς ὄρους τῆς συμφωνίας, ὑφ' οὓς θὰ συγκατένευε νὰ φροντίζῃ δι' ἐμέ.

Αἱ ἐννέα ρούπια καὶ τὰ ὀκτὼ ἀνὰ μου, ὑπελόγησε πρὸς τρία ἀνὰ τὴν ἡμέραν, θὰ μοὶ ἐπόριζον τὰ πρὸς ζωάρκειαν ἐπὶ 51 ἡμέρας, ἢ ἐπὶ τὰ ἑβδομάδας περίπου· τουτέστι θὰ συγκατένευε νὰ ἐπαρκῆ εἰς τὰς ἀνάγκας μου κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο. Ἄμα ἔληγεν, ἀνάγκη θὰ ἦτο νὰ φροντίζω μόνος μου. Ἐντὶ ἄλλης ἀποζημιώσεως, ἦτοι τῶν ὑποδημάτων μου, θὰ ἤθελε νὰ μοὶ ἐπιτρέψῃ νὰ καταλάβω τὴν τρώγλην τὴν γείτονα τῆς ιδιότης του, καὶ θὰ μοὶ ἐπρομήθευεν ὡς στρωμνὴν τόσον ξηρὸν χόρτον ὅσον θὰ ἠδύνατο νὰ διαθέσῃ.

— Πολὺ καλὰ, Γούγγα Δὰς, ἀπήντησα· συναινῶ εὐχαρίστως εἰς τοὺς πρώτους ὄρους, ἀλλ' ἐπειδὴ τίποτε εἰς τὸν κόσμον δὲν δύναται νὰ μ' ἐμποδίσῃ νὰ σὲ φονεύσω ἐνῶ κἄθησαι ἐκεῖ καὶ νὰ λάβω ὅ,τι ἔχῃς (ἀνελογιζόμενη τὴν στιγμὴν ἐκείνην τὰς δύο πολυτίμους κορώνας), ἀρνοῦμαι ρητῶς νὰ σοῦ δώσω τὰ ὑποδήματά μου καὶ θὰ λάβω ὁποῖαν τρώγλην μοὶ ἀρέσει.

Τὸ κτύπημα ἦτο τολμηρὸν κ' εὐχαριστήτην βλέπων ὅτι ἐπέτυχεν. Ὁ Γούγγα Δὰς ἤλλαξεν ἀμέσως τόνον καὶ ἠρνήθη πᾶσαν πρόθεσιν, ὅπως μοῦ ἀφαιρέσῃ τὰ ὑποδήματά μου. Εἰς τὴν στιγμὴν, δὲν μοὶ ἐφάνη παράδοξον ποσῶς, ὅτι ἐγώ, πολιτικὸς μηχανικὸς, μὲ δεκατρία ἔτη ὑπηρεσίας, καλὸς Ἄγγλος, τὸ ἐλπίζω, ἐξέφερον μὲ τὴν ἀταραξίαν ἐκείνην ἀπειλὰς φόνου καὶ βίας κατὰ [καὶ] τοῦ ἀνθρώπου ὅστις, οὐχὶ ἀφιλοκερδῶς, εἶνε ἀληθές, μὲ εἶχε λάβει ὑπὸ τὴν πτέρυγά του. Εἶχον καταλίπει τὸν κόσμον, μοὶ ἐφαίνετο, ἀπὸ αἰώνων.

Ἡσθάνομην τὴν στιγμὴν ἐκείνην πεποίθησιν ἴσῃν μ' ἐκείνην, τὴν ὁποῖαν ἔχω τώρα περὶ αὐτῆς τῆς ὑπάρξεώς μου, ὅτι εἰς τὴν κατηραμένην ἐκείνην διαμονὴν δὲν ὑπῆρξε νόμος εἰμὴ ὁ τοῦ ἰσχυροτέρου· ὅτι οἱ ζῶντες ἐκεῖνοι εἶχον ρίψει ὀπισθὲν τῶν ὄλων τὸν νομοκάνονα τοῦ κόσμου, ὅστις τοὺς εἶχεν ἐξορίσει· καὶ ὅτι ἀπὸ τὴν ρώμην μου καὶ τὴν ἐπαγρῦ-
πνησίν μου μόνον ἢ ἰδία ζωὴ μου ἔμελλε νὰ ἐξαρτᾶται.

Οἱ ναυαγοὶ τῆς ἀτυχοῦς «Μινιονέττας» εἶνε οἱ μόνοι ἄνθρωποι οἱ ἱκανοὶ νὰ ἐννοήσωσι τὴν κατάστασιν τοῦ πνεύματός μου. «Τώρα, ἐσυλλογίσθη, εἶμαι ρωμαλέος καὶ ἀξίζω δι' ἕξ ἐκ τῶν ἀθλίων τούτων. Εἶνε ἀπόλυτος ἀνάγκη, πρὸς τὴν ἰδίαν σωτηρίαν μου, νὰ διατηρήσω ἅμα ρώμην καὶ ὑγείαν μέχρι τῆς ὥρας τῆς ἀπολυτρώσεώς μου, ἂν μέλλῃ νὰ σημάνῃ ποτέ».

Ἐνισχυθεὶς διὰ τῶν ἀποφάσεων τούτων ἔφαγα καὶ ἔπια ὅσον ἠδυνάμην κ' ἔδωκα εἰς τὸν Γούγγα Δὰς νὰ καταλάβῃ, ὅτι ἐνόουν νὰ εἶμαι ὁ κύριος καὶ ὅτι τὸ ἐλάχιστον σημεῖον ἀνυποταξίας ἐκ μέρους του θὰ ἐπροκάλει τὴν μόνην τιμωρίαν τὴν ὁποῖαν ἦτο εἰς τὴν ἐξουσίαν μου νὰ ἐπιβάλλω, τὸν θάνατον ἄμεσον καὶ βίαιον. Μίαν στιγμὴν ὕστερον ἐπῆγα νὰ πλαγιάσω. Δηλαδή ὁ Γούγγα Δὰς μοι ἔδωκε διπλὴν ἀγκαλιάν σκυλλο-
χόρτου ξηροῦ, τὸ ὅποῖον ἔχωσα εἰς τὸ ἀνοιγμα τῆς πρώτης τρύπας δεξιόθεν τῆς ἰδικῆς του, εἶτα εἰσῆλθον ἐγὼ μὲ τοὺς πόδας ἐμπρός. Ἡ τρύπα, ἠρέμα ἐπικλινῆς, μὲ ὀλίγον σανίδωμα εἰς καλὴν κατάστασιν, εἰσέδουε περὶ τοὺς ἐννέα πόδας εἰς τὴν ἄμμον.

Ἀπὸ τὴν τρώγλην μου, ἀντικρύζουσαν τὸν ποταμόν, ἠδυνάμην νὰ παρακολουθῶ μὲ τὸ βλέμμα τὸ ρεῦμα τοῦ Σούτλει ὑπὸ τὸ φέγγος τῆς νέας σελήνης καὶ νὰ διατεθῶ πρὸς ὕπνον, ὅπως ἠδυνάμην. Δὲν θὰ λησμονήσω ποτὲ τὰς φρικαλεότητας τῆς νυκτὸς ἐκείνης.

Ἡ τρώγλη μου ἦτο μόλις πλατυτέρα νεκροκραββάτου, καὶ οἱ τοῖχοί της εἶχον λιπώδη καὶ λείαν τὴν ἐπιφάνειαν ἐκ τῆς φθορᾶς καὶ τῆς προστριβῆς ἀπειραριθμῶν γυμνῶν σωμάτων· ἀνέδιδε δὲ καὶ βδελυρὰν ὀσμὴν. Ὁ ὕπνος ἦτο ὄλως ἀδύνατος εἰς τὴν σφοδρὰν ἐξαψιν ἐν ἧ εὐρισκόμην. Καθὼς προέβαιεν ἡ νύξ, μοι ἐφάνη ὅτι ὄλον τὸ ἀμφιθέατρον ἐγέμιζεν ἀπὸ ἀκαθάρτους λεγεῶνας δαιμόνων, οἵτινες, ἐξερχόμενοι ἀγεληδὸν ἀπὸ τοὺς σωροὺς τῆς ἄμμου ἐκεῖ κάτω, ἤρχοντο νὰ χλευάσωσι τοὺς δυστυχεῖς μέχρι τοῦ στομίου τῶν τρωγλῶν των.

Τὸ ἐπ' ἐμοί, δὲν εἶμαι φαντασιοκόπος φύσει, ὀλίγιστοι δὲ μηχανικοὶ εἶνε τοιοῦτοι, ἀλλὰ τὴν ὥραν ἐκείνην ἐκυριεύθη ὄλος ὑπὸ νευρικοῦ τρόμου ὡς γύναιον.

Μετὰ ἡμίσειαν ὥραν, ἣ ὡς ἔγγιστα, εὐρέθην καὶ πάλιν εἰς κατάστασιν ὥστε νὰ μελετῶ ἐν ἀταραξίᾳ τὰς περὶ δραπετεύσεως ἐλπίδας μου.

Πᾶσα διέξοδος διὰ τῶν τοίχων τῆς ἄμμου τῶν ὀλοκαθέτων ἦτο ἐν πρώτοις ἀδύνατος. Εἶχον ἀποκτήσει πλήρη πεποιθήσιν περὶ τούτου ἐξ ἀρχῆς. Ἦτο δυνατόν, ἀκριβῶς δυνατόν, τῇ βοηθείᾳ ἀβεβαίου σελήνης, ν' ἀψηφῆσω εὐτυχῶς τὸν ἐκ τῶν σφαιρῶν κίνδυνον.

Τὸ μέρος ἐλάμβανε δι' ἐμέ τοιοῦτον χαρακτῆρα τρόμου, ὥστε ἤσθανόμην ἑμαυτὸν ἔτοιμον ν' ἀψηφῆσω ἀδιάφορον ποῖον κίνδυνον διὰ νὰ ἐξέλθω. Φαντασθῆτε τώρα τὴν ἀγαλλίασίν μου ὅταν, ἀφοῦ εἴρπυσα λάθρα μέχρι τοῦ ποταμοῦ, ἀνεκάλυψα ὅτι τὸ καταχθόνιον πλοῖον δὲν ἦτο ἐκεῖ. Ὀλίγα βήματα ἀκόμη, καὶ θὰ ἤμῃν ἐλεύθερος.

Κατευθυνόμενος πρὸς τὸν βραχίονα τὸν ἀβαθῆ, τὸν βρέχοντα τὸν ἐξέχοντα πόδα τοῦ ἀριστεροῦ κέρατος τοῦ πετάλου, ἠδυνάμην νὰ τὸν διαπεράσω εἰς τὰ ρηχά, νὰ κάμψω τὴν πλευρὰν τοῦ κρατῆρος καὶ νὰ βαδίσω πρὸς τὴν γῆν τὴν στερεάν. Χωρὶς στιγμὴν δισταγμοῦ ὑπερέβην ταχέως τοὺς βώλους, ὅπου ὁ Γούγγα Δὰς εἶχε στήσει τοὺς βρόχους του διὰ τὰς κορώνας καὶ διηυθύνθη πρὸς τὴν λευκὴν ὀμαλὴν ἄμμον, ἣτις ἠπλοῦτο πέραν.

Τὸ πρῶτόν μου βῆμα, καθὼς κατέλιπον τὰς συστάδας τοῦ χόρτου τοῦ ξηροῦ, μοὶ ἀπέδειξε τὸ ἀπολύτως μάταιον πάσης ἐλπίδος ἀποδράσεως· διότι, μόλις ἔβαλα τὸν πόδα ἠσθάνθη ἀπεριγράπτου κίνημα ἐλξεως, ἐκμυζήσεως εἰς τὴν ἄμμον, ὅπου ἐπάτουν. Εἰς μίαν στιγμὴν, ἣ κνήμη μου ἐχώθη (κ') ἐκόλλησε μέχρι τοῦ γόνατος. Εἰς τὴν λάμψιν τῆς σελήνης ὅλη ἡ ἐπιφάνεια τῆς ἄμμου ἐφαίνετο νὰ χορεύη ἀπὸ χαρὰν διαβολικὴν ἐνώπιον τῆς ἀποτυχίας μου. Ἀπηλλάγην ἐκεῖθεν μετὰ μεγάλου κόπου κἀθιδρως ἐκ τρόμου καὶ ἀγωνίας, ἐπανῆλθον εἰς τοὺς βώλους τοὺς μείναντας ὀπισθὲν μου καὶ ἔπεσα μὲ τὸ πρόσωπον πρηνῆς.

Ἡ μόνη ὁδὸς πρὸς ἀπόδρασίν μου ἀπὸ τὴν φυλακὴν ἐκείνην ἀπεκλείετο ὑπὸ τῆς ἄμμου τῆς κινητῆς!

Πόσῃ ὥρᾳ ἐμείνα ἐκεῖ, οὔτε ἰδέαν δὲν ἔχω· ἀλλ' ἐξηγέρθη διὰ τοῦ μοχθηροῦ καγχασμοῦ τοῦ Γούγγα Δὰς εἰς τὸ οὖς μου.

— Θὰ σὲ συμβουλεύσω, προστάτα τοῦ πτωχοῦ (ὁ ληστής ὠμίλει ἀγγλιστί) νὰ ἐπιστρέψῃς στὸ σπίτι. Εἶνε βλαβερόν εἰς τὴν ὑγείαν νὰ κοιμᾶσαι ἐδῶ. Ἐκτὸς τούτου, ὅταν ἐπανεῖλθῃ τὸ πλοῖον, θὰ πυροβολήσουν ἐπάνω σου.

Ἐκυπτεν ἐπάνω μου, εἰς τὴν ὠχρὰν λάμψιν τοῦ λυκαυγοῦς, ὑπογελῶν μέσα του σιγά. Καταστείλας τὴν πρώτην ἐπιθυμίαν μου, ὅπως δράξω τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ καὶ τὸν ρίψω εἰς τὴν κολλῶδη

ἄμμου, ἠγέρθην χωρίς τίποτε νά εἶπω καί τόν ἠκολούθησα ἕως τὸ ὕψωμα τῆς ἄμμου παρὰ τὸν οὐδὸν τῶν τραγῶν.

Αἶφνης, κ' ἐνῶ ὠμίλουν ἠσθανόμην τὸ ἀνόητον τῆς ἐρωτήσεώς μου, ἠρώτησα:

— Γούγγα Δάς, πρὸς τί τὸ πλοῖον, ἐάν δὲν ὑπάρχη ἀληθῶς κανὲν μέσον διὰ νά φύγη τις;

Ἐνθυμοῦμαι, ὅτι μὲ ὄλην τὴν ἀδημονίαν μου, μοῦ ἤλθεν ἀορίστως ἡ ἀπορία, διατί ἐξοδεύουν ἀδίκως τὰ πολεμεφόδια, ἀφοῦ ἡ ὄχθη φυλάττεται τόσο καλὰ μόνη της.

Ἄσπαστος Δάς καί πάλιν ἐγέλασε καί ἀπεκρίθη:

— Τὸ πλοῖον τὸ ἔχουν διὰ τὴν ἡμέραν. Τοῦτο διότι ὑπάρχει ἐν μέσον. Ἐλπίζω, ὅτι θὰ ἔχωμεν τὴν εὐχαρίστησιν τῆς συντροφίας σας ἐπὶ πολὺ ἀκόμη. Εἶνε μέρος πολὺ εὐχάριστον, ὅταν ἔχη μείνει τις ὀλίγα ἔτη, κ' ἔχει φάγει ψητὲς κουροῦνες δι' ἀρκετὸν καιρὸν.

Ἐμβρόντητος, χωρίς ἀντίστασιν πλέον, ἐπανῆλθον κλονούμενος εἰς τὴν τρώγλην τὴν λαχοῦσάν μοι καί ἀπεκοιμήθην.

Μίαν ὥραν ὕστερον, ἀφυπνίσθην ἀπὸ διαπεραστικὴν κραυγὴν, τὴν κραυγὴν τὴν ὀξεῖαν καί διάτορον ἵππου πληγέντος.

Ἄσπαστος Δάς τὴν ἠκουσάν δὲν λησμονοῦσι ποτὲ τὸν ἦχόν της. Ἐσθάνθην δυσκολίαν τινὰ νά ἐξέλθω ἔρπων τῆς τρώγλης. Ἄμα ἐξῆλθον, εἶδα τὸν Πρόνικ, τὸν καυμένον τὸν γέρο-Πρόνικ μου, νεκρὸν κείμενον ἐπὶ τῆς ἄμμου. Πῶς τὸν εἶχαν φονεύσει, δὲν δύναμαι νά μαντεύσω.

Ἄσπαστος Δάς μοι ἐξήγησεν, ὅτι ὁ ἵππος ἄξιζε καλλίτερον ἀπὸ τὴν κουροῦναν καί ὅτι «τὸ μεῖζον ἀγαθὸν εἰς τὴν πλειονότητα» εἶνε ἀξίωμα πολιτικόν.

— Εἴμεθα ἐδῶ δημοκρατία, μίστερ Τζώκη, καί δικαιούσθε νά λάβετε ἀνάλογον μερίδα ἀπὸ τὸ ζῶον. Ἐάν θέλετε, θὰ σᾶς ψηφίσωμεν εὐχαρίστηρια. Προτείνω τὸ ψήφισμα.

Ναί, εἴμεθα δημοκρατία, ἀληθῶς.

Δημοκρατία ἀγρίων θηρίων φωλιασμένων εἰς τὸ βάθος μονιᾶς διὰ νά τρώγωμεν, νά δακνώμεθα καί νά κοιμώμεθα ἕως τὴν ὥραν τοῦ θανάτου.

Δὲν ἀπεπειράθην κανὲν εἶδος διαμαρτυρήσεως καί περιωρίσθην νά καθίσω προσῆλῶν τοὺς τεθηπότας ὀφθαλμούς μου εἰς τὸ βδελυρὸν θέαμα τὸ ὁποῖον εἶχα ἐνώπιόν μου. Εἰς ὀλιγώτερον διάστημα ἴσως ἢ ὅσον μοῦ χρειάζεται διὰ νά τὸ γράψω, τὸ σῶμα τοῦ Πρόνικ διεμοιράσθη κατὰ τὸν ἀγενηνῆ. Ἄνδρες καί γυναῖκες εἴλκυον τὰ τεμάχια εἰς τὸ ὕψωμα τῆς ἄμμου καί παρεσκευάζον τὸ πρῶινόν γεῦμά των.

Ἄσπαστος Δάς ἐξήσκει τὴν μαγειρικὴν καί δι' ἐμέ. Ἀκατάσχετος

σχεδόν ἡ ἀνάγκη νὰ ἐφορμήσω καὶ πάλιν ἀνὰ τοὺς ὀρθίους κρημνοὺς τῆς ἄμμου μέχρι τελείας ἐκλύσεως μὲ ἐκυρίευσε κ' ἐχρειάσθη ὅλη ἡ δύναμις τῆς θελήσεώς μου ἵνα τὴν καταστείλω. Ὁ Γούγγα Δὰς ἐδείκνυεν εὐτραπελίαν προσβλητικὴν πρὸς με εἰς βαθμόν, ὥστε ἠναγκάσθη νὰ τοῦ εἶπω ὅτι, ἐὰν μοῦ ἔλεγε καὶ πάλιν ὁ,τιδήποτε, θὰ τὸν ἔπιγα ἀμέσως. Τοῦτο τὸν ἔκαμε νὰ σιωπήσῃ· εἶτα ἡ σιωπὴ κατέστη ἀφόρητος καὶ τὸν διέταξα νὰ εἶπῃ κάτι τι.

— Θὰ ζήσης ἐδῶ ἐωσότου ἀποθάνῃς, καθὼς ἐκεῖνος ὁ ἄλλος Σαῖβ, εἶπε ψυχρῶς, ρίπτων μοι λοξὸν βλέμμα ὑπεράνω ἐνὸς τεμαχίου τοῦ ἴπου μου τὸ ὁποῖον ἐξεκοκάλιζε.

— Ποῖος ἄλλος Σαῖβ, γουρουνόλυκε; Εἶπέ γρήγορα καὶ μὴ ἀργῆς διὰ νὰ κολλήσῃς κανένα ψεῦμα.

— Εἶν' ἐκεῖ, ἀπήντησεν ὁ Γούγγα Δὰς δεικνύων τὸ στόμιον μιᾶς ὀπῆς τέσσαρας θύρας περίπου ἀριστερόθεν τῆς ἰδικῆς μου. Εἰμπορεῖς νὰ ἴδῃς μόνος σου. Ἀπέθανε στὴν τρύπαν καθὼς θ' ἀποθάνῃς, ὅπως θ' ἀποθάνω κ' ἐγώ, καὶ ὅλοι οἱ ἄνδρες αὐτοὶ καὶ αἱ γυναῖκες καὶ τὸ παιδίον θ' ἀποθάνουν ὁμοίως.

— Δι' ἀγάπην Θεοῦ, εἶπέ μοι ὁ,τι γνωρίζῃς δι' αὐτόν. Ποῖος ἦτο; Πότε τε ἦλθε καὶ πότε ἀπέθανεν;

Ἡ ἐπίκλησις αὐτῆ ἦτο ἀδυναμία ἐκ μέρους μου· ὁ Γούγγα Δὰς ἠρέκεσθη νὰ ἰλωπίσῃ τὸ ὄμμα καὶ ἀπήντησε:

— Δὲν θὰ εἶπω τίποτε, ἂν δέν μοι δώσης πρῶτον κάτι τι.

Ἐνθυμήθην τότε ποῦ ἤμην καὶ ἐκτύπησα τὸν ἄνθρωπον μεταξὺ τῶν ὀφθαλμῶν, ὥστε τὸν ἐξάλισα. Πάραυτα ἐκεῖνος κατεκυλίσθη ἀπὸ τὸ ὕψωμα τῆς ἄμμου καὶ ἔρπων, κλαίων δουλοπρεπῶς μὲ ἀποπείρας ὅπως μοῦ φιλήσῃ τοὺς πόδας, μὲ ὠδήγησε μέχρι τῆς τρώγλης, τὴν ὁποίαν μοῦ εἶχε προσδιορίσει.

— Δὲν ἤξεύρω τίποτε ἀπολύτως δι' ἐκεῖνον τὸν κύριον. Ὁ Θεὸς σας νὰ εἶνε μάρτυς, ὅτι εἶνε ἀληθές. Ἐβιάζετο τόσον πολὺ ὅσον καὶ σεῖς διὰ νὰ φύγῃ, κ' ἐδέχθη μίαν σφαῖραν ἀπὸ τὸ πλοῖον. Ἐντοσούτω ἡμεῖς ἐπροσπαθήσαμεν μὲ ὅλας τὰς δυνάμεις μας διὰ νὰ τὸν ἐμποδίσωμεν νὰ δοκιμάσῃ· ἐδέχθη τὴν σφαῖραν ἐδῶ.

Ὁ Γούγγα Δὰς ἔθεσε τὴν χεῖρα ἐπὶ τῆς γαστρὸς του τῆς κοιλῆς, καὶ ἔκυψε μέχρι τῆς γῆς.

— Καλά· καὶ ὕστερα; Ἐξακολούθει!

— Καὶ ὕστερα, ὕστερα, ἐντιμότατε, τὸν ἐκουβαλήσαμεν στὸ σπίτι του καὶ τοῦ ἐδώσαμεν νερὸν κ' ἐβάλαμεν μουσκεμμένο πανὶ ἐπάνω στὴν πληγὴν κ' ἔμεινε πλαγιασμένος στὸ σπίτι καὶ παρέδωκε τὸ πνεῦμα.

— Μετά πόσον καιρόν;... Μετά πόσην ώραν;

— Μισήν ώραν περίπου, αφού έλαβε την πληγήν του. Άς μοι είνε μάρτυς ο Βισνοϋ, ώλόλυξεν ο άθλιος, έκαμα τὸ πᾶν δι' αὐτόν. Πᾶν ὅ,τι δυνατόν, τὸ έκαμα!

Έπεσε κάτω πρηνης και μου περιεπτύσσετο τούς αστραγάλους. Άλλ' εγὼ εἶχα ἀμφιβολίας περι τῶν φιλευσπλάγγων αἰσθημάτων τοῦ Γούγγα Δάς και τὸν ἀπώθησα διὰ τοῦ ποδός, ἐνῶν ἔμενε κατὰ γῆς ἐπαλαμαβάνων τὰς διαμαρτυρίας του.

— Εἶμαι βέβαιος ὅτι τοῦ ἐκλεψες ὅ,τι κι' ἂν εἶχε. Πλήν δύναμαι νὰ βεβαιωθῶ εἰς δύο λεπτά. Πόσον καιρόν ὁ Σαῖβ ἔμεινε ἐδῶ;

— Σχεδὸν ἐνάμισυ ἔτος. Νομίζω ὅτι εἶχε τρελλαθῆ. Άλλ' ἄκουσε τὸν ὄρκον μου, προστάτα τῶν πτωχῶν! Ἡ ἐντιμότης σας δὲν θέλει ν' ἀκούση τὸν ὄρκον μου, ὅτι δὲν ἔθιξα ποτὲ ἐν τῶν πραγμάτων ὅσα τοῦ ἀνήκον. Τί θὰ κάμη ἡ ἐντιμότης σας;

Εἶχα συλλάβει τὸν Γούγγα Δάς ἀπὸ τῆς ζώνης και τὸν ἔσυρα ἐπὶ τοῦ ὑψώματος τῆς ἄμμου κατέμπροσθεν τῆς ἐρήμου τρώγλης. Τοῦτο ποιῶν ἀνελογιζόμεν τὴν ἀνεκδιήγητον ταλαιπωρίαν τοῦ πρώην ἐν αἰχμαλωσίᾳ ἀδελφοῦ μου, ἐν μέσῳ ὄλων ἐκείνων τῶν φορικαλοσότητων ἐπὶ δεκαοκτῶ μῆνας, και τὴν ἀγωνίαν τὴν ἐσχάτην, τὸν θάνατον ὡς ποντικοῦ εἰς τὴν τρύπαν του, μὲ μίαν σφαῖραν εἰς τὴν κοιλίαν. Ὁ Γούγγα Δάς ἐφαντάζετο ὅτι ἔμελλον νὰ τὸν φονεύσω και ὠλόλυξεν οἰκτρότατα. Ὅλοι οἱ ἄλλοι δυστυχεῖς, ἐν τῇ νάρκῃ τῇ ἀκολουθοῦση μετὰ ἄφθονον γεῦμα σαρκοφαγίας, μᾶς ἐκύτταζαν χωρὶς νὰ σαλεύσουν.

— Έμβα ἐκεῖ, Γούγγα Δάς, και φέρε τον.

Ἡσθάνομην τώρα ὡς ναυτίαν φρίκης και ἤμην ἔτοιμος νὰ λιποθυμήσω. Ὁ Γούγγα Δάς ἐκυλίσθη σχεδὸν κάτω τοῦ ὑψώματος και ὠλόλυξεν.

— Έγὼ εἶμαι Βραχμᾶνος, Σαῖβ· Βραχμᾶνος τῆς ἀνωτέρας τάξεως. Εἰς τὴν ψυχὴν σου, εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ πατρός σου, μὴ με βιάζης νὰ κάμω τοιοῦτον πράγμα.

— Βραχμᾶνος ἡ ὄχι, εἰς τὴν ψυχὴν μου και εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ πατρός μου, θὰ εἰσέλθης, εἶπα.

Και δράξας αὐτόν ἀπὸ τῶν ὤμων, τοῦ ἔχωσα τὴν κεφαλὴν εἰς τὸ στόμιον τῆς τρώγλης, ἐβίασα νὰ εἰσέλθῃ διὰ λακτισμῶν τὸ λοιπὸν τοῦ σώματός του και καθίσας, ἔκρυψα τὸ πρόσωπον εἰς τὰς χεῖράς μου.

Μετὰ τινα λεπτά, ἤκουσα θροῦν, κάτι τὸ ὁποῖον ἔτριζεν· εἶτα τὸν Γούγγα Δάς, ὅστις ὠμίλει καθ' ἑαυτὸν εἰς πεπνιγμένον ψίθυρον λυγμῶν· εἶτα ἕνα ἀπαλὸν κτύπον, και ἀπεκάλυψα τούς ὀφθαλμούς μου.

Ἡ ξηρὰ ἄμμος εἶχε μετασχηματίσει τὸ πτώμα τὸ παρακατατεθειμέ-

νον αὐτῇ εἰς μούμιαν βαθέος κιτρίνου χρώματος. Εἶπα εἰς τὸν Γούγγα Δὰς νὰ σταθῆ παράμερα, ἐνῶ ἐγὼ τὸ ἐξήταζα. Τὸ σῶμα, περιβεβλημένον ἔνδυμα κυνηγετικόν, ἐλαιοπράσινον, ἐφθαρμένον, πλήρες κηλίδων καὶ μὲ ἐπωμίδας ἐκ βύρσης, ἦτο ἄνθρωπος 30 ἕως 40 ἐτῶν, ἀναστήματος ὑπὲρ τὸ μεσαῖον, μὲ κόμην πυρρόξανθον, μὲ γενειάδα πυκνήν καὶ δασεῖαν. Ὁ ἀριστερὸς κυνόδους τῆς ἄνω σιαγόνας ἔλειπε καὶ μέρος τοῦ λοβοῦ τοῦ δεξιοῦ ὠτίου ἦτο ἐξηφρατισμένον.

Εἰς τὸν δεύτερον δάκτυλον τῆς ἀριστεραῆς χειρὸς ἔμενεν ἓν δακτυλίδιον, αἱματοστάτης ἐν εἶδει ταλλήρου χρυσοκολλήτου, μετ' ἀρκτικῶν στοιχείων Β. Κ. Εἰς τὸν τρίτον δάκτυλον τῆς δεξιᾶς χειρὸς ὑπῆρχεν ἀργυροῦν δακτυλίδιον, λίαν ἐφθαρμένον καὶ ἡμαυρωμένον. Ὁ Γούγγα Δὰς ἀπέθηκε παρὰ τοὺς πόδας μου μίαν δράκα μικρῶν ἀντικειμένων, τὰ ὅποια εἶχεν ἐξαγάγει ἀπὸ τὴν τρώγλην. Κ' ἐγὼ, καλύψας διὰ τοῦ μανδηλίου μου τὸ πρόσωπον τοῦ πτώματος, ἐστράφην διὰ νὰ τὰ ἐξετάσω. Παραθέτω πλήρη τὸν κατάλογον τούτων μὲ τὴν ἐλπίδα ὅπως χρησιμεύσῃ ἴσως πρὸς ἐξακριβωσιν τῆς ταυτότητος τοῦ ἀτυχοῦς ἐκείνου:

1ον Μία πίπα ἐξ ἀγρίου ξύλου μὲ γλυφάς, ἐφθαρμένη καὶ μαυρισμένη καὶ μὲ σπάγγον δεμένη.

2ον Δύο κλειδιά ἀγγλικῆς κατασκευῆς ἀμφοτέρα μὲ θραυσμένας τὰς λαβὰς.

3ον Ἐν μαχαίριον μὲ ὀστρακίνην λαβήν, μετὰ πλακὸς ἀργυρᾶς ἢ νικελίνης, φερούσης τὴν μονογραφὴν Β. Κ.

4ον Εἷς φάκελλος μὲ τὴν ταχυδρομικὴν σφραγίδα δυσανάγνωστον, μετ' ἀγγλικοῦ γραμματοσήμου, ἐπιγραφόμενος πρὸς τὴν κυρίαν Μον (τὸ λοιπὸν δυσανάγνωστον) «ham» «nt».

5ον Ἐν σημειωματάριον ἐκ μιμήσεως δέρματος κροκοδείλου μὲ μολυβδοκόνδυλον. Αἱ 45 πρῶται σελίδες ἄγραφοι καὶ τέσσαρες καὶ ἡμίσεια δυσανάγνωστοι· δεκαπέντε ἄλλαι πλήρεις σημειώσεων καὶ ἀναμνήσεων ἀπορρήτων ἀναφερομένων κυρίως εἰς τρία πρόσωπα· μίαν κυρίαν Λ. Σίγγελτον, μὲ τὸ ὄνομα πολλακίς συντετηγμένον εἰς Lot Single, τὴν κυρίαν Λ. Μέϋ καὶ κάποιον Γάρισσων, τοῦ ὁποίου γίνεται ἐνίοτε μνεῖα ὑπὸ τὸ ὄνομα Τζέρρυ ἢ Τζάκ.

6ον Ἐν λαβὴ κυνηγετικῆς μαχαίρας μικρῶν διαστάσεων. Ἡ λεπίς θραυσμένη, κοντή. Ἐκ κέρατος δορκάδος κομμένου ἐν εἶδει ἀδάμαντος, μετὰ κρίκου εἰς τὸ ἄκρον· τεμάχιον βαμβακεροῦ σχοινοῦ προσητημένον.

Δὲν πρέπει νὰ ὑποθέσῃ τις ὅτι ἕκαμα εἰς τὴν στιγμὴν ἀκριβῆ περιγραφὴν τῶν πραγμάτων τούτων καὶ τὰ κατέγραψα. Τὸ σημειωματάριον εἴλκυσε κατ' ἀρχὰς τὴν προσοχὴν μου καὶ τὸ ἔβαλα εἰς τὸ θυλάκιόν μου,

μέ σκοπόν νά τό εξετάσω ἀργότερα. Μετέφερα τὰ λοιπά ἀντικείμενα εἰς τήν τρώγλην μου πρὸς πλείονα ἀσφάλειαν κ' ἐκεῖ ὡς ἄνθρωπος μεθοδικός, τὰ ἐξήτασα.

Ἐπέστρεψα τότε πλησίον τοῦ πτώματος καὶ διέταξα τὸν Γούγγα Δάς νά με βοηθήσῃ ὅπως τὸ μεταφέρω εἰς τὸν ποταμόν. Ἐνῶ ἡσχολούμεθα εἰς τὸ ἔργον τοῦτο, κενὸν περίβλημα παλαιοῦ φυσιγγίου μέλανος ἔπεσεν ἐξ ἑνὸς τῶν θυλακίων κ' ἐκυλίσθη εἰς τοὺς πόδας μου.

Ὁ Γούγγα Δάς δὲν τὸ εἶδε καὶ ἤρχισα νά σκέπτομαι ὅτι ἓνας ἄνθρωπος δὲν φέρεῖ μαζῆ του θήκας πυριτοβολῶν κενὰς καὶ μάλιστα μαύρας, τὰς ὁποίας δὲν δύναται νά γεμίσῃ δις, ὅταν εἶνε εἰς τὸ κυνήγιον. Μὲ ἄλλας λέξεις, ἦτο τὸ περίβλημα σφαίρας ριφθείσης εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κρατῆρος.

Ἐπομένως, πρέπει νά ὑπῆρχε τουφέκιον κάπου. Ἦμην εἰς τὴν ἀκμὴν νά ἐρωτήσω τὸν Γούγγα Δάς, ἀλλ' ἐκρατήθη, γνωρίζων ὅτι θὰ ἐψεύδετο. Ἐξήπλώσαμεν τὸ σῶμα πλησίον τῶν συστάδων τοῦ χόρτου παρὰ τὴν ὄχθην τῶν κινουμένων ἄμμων. Εἶχον πρόθεσιν νά τὸ ὠθήσω, ὅπως τὸ καταποντίσω, τοῦτο δὲ ἦτο ὁ μόνος τρόπος ἐνταφιασμοῦ, τὸν ὁποῖον ἠδυνάμην νά στοχασθῶ. Διέταξα τὸν Γούγγα Δάς ν' ἀπέλθῃ.

Εἶτα ἀπέθηκα ἡρέμα τὸ πτῶμα ἐπὶ τῆς ἄμμου τῆς ὀλισθηρᾶς.

Τοῦτο ποιήσας καὶ καθὼς ἔκειτο πρηνὲς εἰς τὴν γῆν, ἔσχισα τὸ λεπτόν καὶ σεσηπὸς ὕφασμα τοῦ κυνηγετικοῦ ἐνδύματος· ἅμα ἠνοιχθῆ τοῦτο, ἀπεκάλυψεν εἰς τὰ νῶτα τοῦ σώματος ἀπαίσιον κοίλωμα! Σὰς εἶπα ἤδη ὅτι ἡ ξηρὰ ἄμμος εἶχε μεταβάλλει κάπως τὸ πτῶμα εἰς μούμιαν. Εἶδα ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ, ὅτι ἡ χαινουσα ὀπὴ προήρχετο ἐκ πυροβολισμοῦ· τὸ τουφέκιον πρέπει νά ἐρρίφθῃ σχεδὸν ἐκ τοῦ σύνεγγυς.

Τὸ θηρευτικὸν ἐνδυμα, ἄθικτον, εἶχε φορεθῆ ἐπὶ τοῦ σώματος μετὰ τὸν θάνατον, ὅστις πρέπει νά ὑπῆρξεν ἀκαριαῖος. Ὡς ἐν ἀστραπῇ τὸ μυστήριον τοῦ θανάτου τοῦ δυστυχοῦς μοὶ ἐπεφαίνετο ἐν τῇ ἀπλότητί του. Κάποιος ἀπὸ τοὺς ἐν τῷ κρατῆρι, ὁ Γούγγα Δάς πιθανῶς, πρέπει νά τὸν εἶχε φονεύσει μὲ τὸ ἴδιον τουφέκιόν του, μὲ τὰς πυριτοβολὰς τὰς μαύρας.

Ἐκεῖνος δὲν εἶχε δοκιμάσει ποτὲ νά φύγῃ, κατὰ πρόσωπον ἀντιμετωπίζων τὸ πῦρ τοῦ πλοιαρίου.

Ἐσπευσα νά δώσω μίαν ὠθησιν εἰς τὸ πτῶμα κ' ἐφρικίασα ἰδὼν τοῦτο νά βυθίζεται, ν' ἀφανίζεται κατὰ γράμμα εἰς ὀλίγα δευτερόλεπτα. Μὲ τὴν κεφαλὴν βαρεῖαν καὶ ἐν ἀτελεῖ συνειδήσει τῶν πράξεών μου, ἤρχισα ν' ἀναδιφῶ τὸ σημειωματάριον. Μία ταινία χαρτίου κηλιδωμένου καὶ ἀμαυροῦ ἦτο παρεμβεβλημένη μεταξὺ τοῦ δεσίματος καὶ τῶν νώτων τοῦ τετραδίου καὶ ἔπεσεν ὅταν ἠνοιξα τὰς σελίδας.

Ἴδου τί περιεῖχε:

«Τέσσαρα ἔμπρός ἀπὸ τὸν βῶλον τῶν κορωνῶν· τρία ἀριστερᾶ· ἑννέα ἔμπρός· δύο δεξιᾶ· τρία ὀπίσω· δύο ἀριστερᾶ· δεκατέσσαρα ἔμπρός· δύο ἀριστερᾶ· ἑπτὰ ἔμπρός· ἓν ἀριστερᾶ· ἑννέα ὀπίσω· δύο δεξιᾶ· ἕξ ὀπίσω· τέσσαρα δεξιᾶ· ἑπτὰ ὀπίσω».

Τὸ χαρτίον ἦτο καυμένον καὶ μαυρισμένον εἰς τὰ ἄκρα. Τί ἐσήμαινε, δὲν κατώρθωνα νὰ τὸ ἐνοήσω. Ἐκάθισα ἐπὶ τοῦ ἀπεξηραμμένου σκυλλοχόρτου, στρέφων καὶ ἀναστρέφων αὐτὸ εἰς τοὺς δακτύλους μου· αἶφνης ἤσθάνθην τὴν παρουσίαν τοῦ Γούγγα Δάς, ἰσταμένου ὀπισθὲν μου, πολὺ πλησίον, μὲ φλέγοντας τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὰς χεῖρας τεταμένας.

— Τὸ ἤρεις; εἶπεν ἀσθμαίνων. Θέλεις νὰ ἐπιτρέψῃς νὰ τὸ κυττάξω κι' ἐγώ; Ὁμνύω νὰ σοὶ τὸ ἀποδώσω.

— Ἄν ἤῤα, τί; Τί νὰ μοὶ ἀποδώσῃς;

— Ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἔχεις εἰς τὰς χεῖρας. Αὐτὸ θὰ μᾶς βοηθήσῃ καὶ τοὺς δύο.

Ἔπεινε τοὺς μακροὺς δακτύλους του, τοὺς γαμφώνυχας ὡς ὀρνέου, ὄλος τρέμων ἐξ ἀπληστίας.

— Δὲν ἤδυνήθην ποτὲ νὰ τὸ εὔρω, ἐξηκολούθησε. Τὸ εἶχε κρύψει μυστικὰ ἐπάνω του. Διὰ τοῦτο τὸν ἐφόνευσα, ἀλλ' οὐχ ἤττον δὲν ἤμπόρεσα τίποτε νὰ εὔρω.

Ὁ Γούγγα Δάς εἶχε λησμονήσει ὅπως διόλου τὸν μῦθόν του περὶ τῆς σφαίρας τοῦ τουφεκίου. Ἦκουσα τὴν ἐξομολόγησιν ἐν ἄκρᾳ ἀταραξία. Ἡ εὐαισθησία ἀμβλύνεται ἅμα ἔλθῃ τις εἰς ἐπαφήν πρὸς τοὺς νεκροὺς τοὺς ζῶντας.

— Τί διάβολο τσαμπουνίζεις; Τί θέλεις νὰ σοῦ δώσω;

— Τὸ τεμάχιον τοῦ χαρτίου τοῦ τετραδίου τῶν σημειώσεων. Θὰ μᾶς βοηθήσῃ καὶ τοὺς δύο. ὦ! ἠλίθιος ποῦ εἶσαι! ἠλίθιος! Δὲν βλέπεις τί θὰ συντελέσῃ δι' ἡμᾶς; Θὰ μὴ πορέσωμεν νὰ φύγωμεν.

Ἡ φωνή του ἀνῆλθε σχεδὸν εἰς τὴν διαπασῶν κραυγῆς κ' ἐχόρευεν ἐν ἐξάρσει ἐνώπιόν μου. Ὁμολογῶ, ὅτι συνεκινήθην εἰς τὴν ἰδέαν πιθανότητος, ὅπως φύγω ἐκεῖθεν.

— Μὴ πηδᾶς! Ἐξηγήσου! Θέλεις νὰ εἶπῃς ὅτι αὐτὸ τὸ κομματάκι τὸ χαρτί θὰ μᾶς βοηθήσῃ; Τί σημαίνει τοῦτο;

— Διάβασε δυνατά! Διάβασε δυνατά! Σὲ ἰκετεύω καὶ σ' ἐκλιπαρῶ νὰ διαβάσῃς δυνατά.

Συνεμορφώθην. Ὁ Γούγγα Δάς ἤκουεν ἐν ἐκστάσει κ' ἐχάραττε μὲ τοὺς δακτύλους του ἀκανόνιστον γραμμὴν εἰς τὴν ἄμμον.

— Ἴδὲ τώρα. Ἦτο τὸ μῆκος τῶν καννῶν τοῦ τουφεκίου τοῦ ἄνευ τοῦ

κοντακίου. Τὰς ἔχω, τὰς κάννας αὐτάς, τέσσαρας κάννας τουφεκίου ἐμπρός ἀπὸ τὸ μέρος, ὅπου ἐπιασα τὶς κουρούνες. Κατ' εὐθείαν ἐμπρός! Μὲ ἀκολουθεῖς; Εἶτα τρεῖς ἀριστερᾶ. Ἄ! πῶς ἐνθυμοῦμαι καλὰ ἐκείνον τὸν ἄνθρωπον ὅταν εἰργάζετο ν' ἀνακαλύψῃ τοῦτο νύκτα μετὰ νύκτα. Εἶτα ἐννέα ἐμπρός καὶ οὕτω καθεξῆς. Ἐμπρός, εἶνε πάντοτε κατ' εὐθείαν ἐμπρός σου, μέσῳ τῆς ἄμμου τῆς κινητῆς. Μοῦ τὸ εἶπε πρὶν τὸν φονεύσω.

— Ἄλλ' ἐὰν ἤξευρες ὄλ' αὐτά, διατί δὲν ἔφυγες ἤδη;

— Δέν τα ἤξευρα. Μοῦ ἔλεγεν ὅτι εἰργάζετο ἀπὸ ἐνάμισυ ἔτος, πῶς εἰργάζετο πᾶσαν νύκτα, ὅταν τὸ πλοῖον ἔλειπε καὶ ὅτι ἠδύνατο νὰ πλησιάσῃ εἰς τὴν ἄμμον τὴν κινητὴν. Ἐλεγε τότε ὅτι θ' ἀπέλθωμεν ὁμοῦ. Ἄλλ' ἐφοβούμεν μήπως μὲ ἀφήσῃ ὀπίσω του, μίαν νύκτα, ὅταν θὰ ἐτελείωνε καὶ θὰ εὗρισκε τὸ πᾶν, ὅθεν τὸν ἐφόνευσα. Περιπλέον, δὲν ἀρμόζει οἱ ἄνθρωποι, οἵτινες ἀπαξ ἤλθαν ἐδῶ, νὰ δραπετεύουν. Ἐγὼ μόνος, ἐπειδὴ ἐ γ ὡ εἶμαι Βραχμῶν.

Ἡ ἐλπίς τῆς ἀποδράσεως εἶχεν ἀνακαλέσει τὴν κοινωνικὴν τάξιν του εἰς τὸν Γούγγα Δάς. Ὁρθοῦτο βρενθυόμενος, ἐβάδιζε κ' ἐχειρονόμει βιαιῶς. Εἰς τὸ τέλος κατώρθωσα νὰ τὸν κάμω νὰ ὀμιλήσῃ ἐν ψυχραιμίᾳ καὶ μοι εἶπε πῶς ὁ Ἄγγλος ἐκείνος εἶχε διατρίψει ἕξ μῆνας, νύκτα μετὰ νύκτα, ἐξερευνῶν σπιθαμὴν πρὸς σπιθαμὴν τὸν πόρον διὰ μέσου τῆς κινουμένης ἄμμου· πῶς εἶχε δηλώσει ὅτι τὸ πρᾶγμα ἦτο ἀπλοῦν κατ' αὐτὸ μέχρις εἴκοσι μέτρων περίπου ἀπὸ τῆς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ ἀφοῦ ἔκαμπτέ τις πλαγίως τὸ ἀριστερὸν κέρασ τοῦ πετάλου. Τὸ τελευταῖον τοῦτο μέρος τοῦ δρομολογίου δὲν τὸ εἶχε συμπληρώσει, προφανῶς, ὅταν ὁ Γούγγα Δάς τὸν ἐφόνευσε μὲ τὸ ἴδιον τουφεκίον του.

Ἐν τῇ φρενίτιδι τῆς χαρᾶς μου ἐπὶ τῇ πιθανότητι ὅπως φύγω, ἐνθυμοῦμαι ὅτι ἔθλιψα μετὰ διαχύσεως τὰς χεῖρας τοῦ Γούγγα Δάς. Τὸ εἶχομεν ἀποφασίσει ἤδη, θ' ἀπεπειρώμεθα νὰ δραπετεύσωμεν κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν νύκτα. Ἡ δειλὴ ἐκείνη τῆς προσδοκίας μᾶς ἐφάνη ἀτελεύτητος.

Περὶ τὴν δεκάτην ὥραν, καθ' ὅσον ἠδυνήθην νὰ κρίνω, ἐνῶ ἡ σελήνη ὑψοῦτο ἄνωθι τοῦ χεῖλους τοῦ κρατῆρος, ὁ Γούγγα Δάς διηρθύνθη πρὸς τὴν τρώγλην του, διὰ νὰ λάβῃ τὰς κάννας τοῦ τουφεκίου τὰς προωρισμένας διὰ νὰ μετρήσωμεν τὸν δρόμον μας. Ὅλοι οἱ ἄλλοι ἄθλιοι κάτοικοι εἶχον ἀποσυρθῆ ἀπὸ πολλοῦ εἰς τὰς ὀπὰς των. Τὸ πλοῖάριον τὸ χρησιμεῦον ὡς φυλακὴ εἶχε γείνει ἄφαντον ὀλίγας ὥρας πρὶν καὶ ἡμεθα ὀλομόναχοι πλησίον τοῦ βῶλου τῶν κορωνῶν.

Ὁ Γούγγα Δάς, ἐνῶ μετέφερε τὰς κάννας τοῦ τουφεκίου, ἀφῆκε νὰ τοῦ πέσῃ τὸ φύλλον τοῦ χαρτίου, τὸ ὅποιον ἔπρεπε νὰ εἶνε ὁδηγός μας.

Ἔσταμάτησα ἐν βίᾳ διὰ τὸ νὰ τὸ λάβω καὶ τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἐνόησα ὅτι ὁ καταχθόνιος Βραχμᾶνος ἠτοιμάζετο νὰ μὲ ἀποτελειώσῃ μὲ τὰς κάννας τοῦ τουφεκίου, διὰ σφοδροῦ κτυπήματος εἰς τὴν ρίζαν τοῦ κρανίου. Ἦτο πολὺ ἀργὰ διὰ τὸ στραφῶ. Ἐδέησε νὰ δεχθῶ τὸ κτύπημα κάπου ἐπὶ τοῦ αὐχένος. Ἐκατὸν χιλιάδες ἄστρα πύρινα ἐχόρευσαν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μου, κ' ἔπεσα εἰς τὰ ἐμπρὸς ἀναίσθητος παρὰ τὴν ὄχθη τῆς ἀμπώτιδος τῆς ἄμμου.

Ὅταν ἀνέλαβον τὰς αἰσθήσεις, ἡ σελήνη κατήρχετο καὶ ἠσθανόμην ἀφόρητον πόνον ὀπισθεν τῆς κεφαλῆς.

Ὁ Γούγγα Δὰς εἶχε γείνει ἀφαντος· εἶχον τὸ στόμα πλήρες αἵματος. Ἐξηπλώθην καὶ πάλιν, εὐχόμενος ν' ἀποθάνω χωρὶς πόνον πλέον. Εἶτα ἡ ἄλογος μανία, περὶ ἧς ὠμίλησα πρότερον, μ' ἐκυρίευσε καὶ κατηρῦνθη κλονούμενος πρὸς τὰ τείχη τοῦ κρατῆρος.

Μοῦ ἐφάνη, ὅτι κάποιος μ' ἔκραζε χαμηλῇ τῇ φωνῇ:

— Σαῖβ! Σαῖβ! Σαῖβ!

μὲ τὸν ἴδιον τόνον μεθ' οὗ ὁ ὑπηρέτης μου μ' ἐκάλει τὸ πρωί. Τότε ἐκύταξα πρὸς τὰ ἐπάνω, καὶ παρετήρησα μίαν κεφαλὴν, ἣτις ἐζήτηε νὰ κατέλθῃ εἰς τὸ ἀμφιθέατρον· ἦτον ἡ κεφαλὴ τοῦ Δουνῶν, τοῦ κυναγωγοῦ μου καὶ ἐπιτηρητοῦ τῶν παριῶν μου. Εὐθύς ὡς εἴλκυσε τὴν προσοχὴν μου ὕψωσε τὴν χεῖρα καὶ μοὶ ἔδειξεν ἐν σχοινίον. Τοῦ ἔκαμα σημεῖον νὰ τὸ ρίψῃ.

Ἦσαν δύο σχοινία ἰσχυρά, βύρσινα, συνημμένα, μετὰ πόρπησιν καὶ θηλειᾶσιν εἰς τὴν ἄκραν. Ἐπέρασα τὴν θηλειάν ἀνωθεν τῆς κεφαλῆς μου, ὑπὸ τὰς μασχάλας μου, ἤκουσα τὸν Δουνῶν νὰ διατάσῃ ἐμπρὸς, ἠσθάνθη ὅτι μ' ἐτραβοῦσαν πρὸς τὰ ἄνω ἀνὰ τὸν κρημνὸν τῆς ἄμμου τὸν ὀλισθηρὸν καὶ μετὰ μίαν στιγμὴν εὐρέθη μὲ τὸ στόμα πλήρες ἄμμου καὶ ἡμιλιποθυμημένος ἐπάνω τῶν ἀμμολόφων τῶν ὑπερκειμένων τοῦ κρατῆρος. Ὁ Δουνῶν τοῦ ὁποίου τὸ πρόσωπον ἐγένετο φαιόν, τεφρόχρουν εἰς τὸ φέγγος τῆς σελήνης, μὲ ἰκέτευσε νὰ μὴ μένω ἐκεῖ καὶ νὰ ἐπανέλθω εἰς τὴν σκηνὴν μου ἐν τῷ ἅμα.

Φαίνεται ὅτι εἶχεν ἀκολουθήσει τὰ ἴχνη τῶν πετάλων τοῦ Πρόνικ ἐπὶ δεκατέσσαρα μίλια ἀνὰ τὴν ἄμμον, μέχρι τοῦ κρατῆρος· ὅτι ἐπιστρέψας ἔδωκεν εἶδησιν εἰς τοὺς ὑπηρέτας μου, οἵτινες εἶχον ἀρνηθῆ ρητῶς νὰ ἔχουν τίποτε νὰ κάμουν μὲ ὀντιναδήποτε, λευκὸν ἢ μαῦρον, ἀφοῦ ἄπαξ πέσῃ εἰς τὸ ἀπαίσιον Χωρίον τοῦ Θανάτου· τότε δὲ ὁ Δουνῶν εἶχε λάβει ἓνα τῶν ἵππων μου, δύο σχοινία χονδρά, ἐπανῆλθεν εἰς τὸν κρατῆρα καὶ μὲ ἀνέσυρε καθ' ὃν τρόπον περιέγραψα.

Διὰ τὸ νὰ τελειώσω τὴν μακρὰν ταύτην ἱστορίαν, ὁ Δουνῶν εἶνε τώρα

ἔμπιστος ὑπηρέτης μου ἀντὶ δρακὸς χρυσίου κατὰ μῆνα, ποσὸν τὸ ὁποῖον θεωρῶ ἀκόμη ἀνεπαρκὲς διὰ τὰς ἐκδουλεύσεις, τὰς ὁποίας μοὶ προσέφερον.

Τίποτε εἰς τὸν κόσμον δὲν θὰ μὲ κάμῃ νὰ ἐπιστρέψω πλησίον τοῦ κατὰχθονίου ἐκείνου μέρους, οὔτε ν' ἀποκαλύψω τὴν θέσιν σαφέστερον ἢ ὅ,τι ἔπραξα. Τοῦ Γούγγα Δὰς οὐδέποτε ἀνεῦρον ἴχνος, οὔτε τὸ ἐπιθυμῶ. Ἡ μόνη ἀφορμὴ, ἣτις μὲ κάμνει νὰ παραδώσω τοῦτο εἰς τὴν δημοσιότητα, εἶνε ἡ ἐλπίς, ὅτι θ' ἀποδειχθῇ μίαν ἡμέραν ἢ ταυτότης κατὰ τὰς λεπτομερείας καὶ τὰς ἐνδείξεις, τὰς ὁποίας κατεχώρισα ἀνωτέρω, τοῦ πτώματος τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ κυνηγετικὸν ἔνδυμα τὸ ἐλαιοπράσινον.

(Τὸ Ἄστυ, 6-13.2.1901)

ΒΕΡΝΕΡ ΦΟΝ ΑΙ-ΔΕΝΣΤΑΜ

Ἡ Ἐποποιΐα τοῦ Βασιλέως

(Ἀπόσπασμα)

Γοῦννελ ἢ Σίβυλλα

Εἰς ἓν ὑπόγειον τῆς ἀκροπόλεως τῆς Ρίγας, ἡ Γοῦννελ, ἡ σύζυγος τοῦ ἐπιστάτου, ἐκάθητο κ' ἔγνεθε. Οἱ μακροὶ βραχιόνες τῆς ἦσαν φλεβώδεις καὶ ὀζώδεις καὶ τὸ στῆθός τῆς ἦτο πλακαρὸν ὡς πρεσβύτου ἀνδρός. Ἄραιοι βόστρυχοι λευκῆς κόμης ἐκρέμαντο ἐπὶ τῶν ὀφθαλμῶν τῆς, καὶ περὶ τὴν κεφαλὴν τῆς εἶχε περιδέσει τὴν μανδήλαν τῆς ὡς κρήδεμνον κυκλοτερῆ.

Τὸ ροδάκι ἐγύριζε, κ' ἓνας μικρὸς σαλπικτῆς ἦτον ἐξηπλωμένος ἐπὶ τῆς πέτρας, πρὸ τῆς ἐστίας.

— Κυρούλα, ἔλεγεν οὗτος, δὲν μπορεῖς νὰ τραγουδήσῃς τίποτε ἐνῶ γνέθεις; Δέν σε ἄκουσα ποτὲ παρὰ νὰ μαλώνῃς ἢ νὰ βογγᾶς.

Πρὸς στιγμὴν, ἐκείνη ἔστρεψε πρὸς αὐτὸν ὄμμα στεγνὸν καὶ ἀποκαμμένον.

— Νὰ τραγουδήσω; Ἐνα τραγούδι ἀπάνω στὴ μάinna σου ποῦ τὴν ἔβαλαν ἔς ἓνα κάρρο καὶ τὴν ἐκουβάλησαν στὴ Μοσκοβιά; Ἐνα τραγούδι ἀπάνω στὸν πατέρα σου ποῦ τὸν ἐκρέμασαν στὸν καπνοδόχο τῆς μπιραρίας; Καταραμένη νὰ εἶν' ἡ νύχτα ποῦ γεννήθηκα καὶ καταραμένη ἐγὼ ἡ ἴδια καὶ κάθε ἄνθρωπος ποῦ συνήτησα. Εἰπέ μου ἓναν ποῦ νὰ μὴν εἶνε χειρότερος ἀπ' ὅ,τι τὸν λέῃ ὁ κόσμος!

— Ἐὰν τραγουδοῦσες ἓνα τραγούδι θὰ ἦσουν χαρούμενη; κ' ἤθελα τόσο νὰ σ' ἔβλεπα χαρούμενη ἀπόψε.

— Ἐκεῖνος ποῦ τὸν βλέπεις νὰ γελάει καὶ νὰ χωρατεύῃ εἶνε μονάχα ἓνας μάστορης στὰ καμώματα. Κακομοιριά καὶ ντροπὴ, αὐτὸ μόνον ἔχουμε καὶ εἶνε γιὰ παιδεψί τῶν ἀμαρτιῶν μας καὶ τῆς ἀναξιότητός μας, ποῦ οἱ Σάξονες, ἦλθαν νὰ πολιορκήσουν τὴν πόλιν. Ἄκους τὸ τουφεκίδι; Ἄφες τους νὰ ρίχουν καὶ νὰ σκοτώνωνται!... Γιατί δὲν πᾶς ἀπόψε νὰ κάμῃς τὴν ὑπηρεσία σου στὰ ταμπούρια, ὅπως συνήθως, καὶ κάθεσαι δίπλα ἐκεῖ, μετὰ τὴν τεμπελιά σου;

— Κυρούλα, δὲν μπορεῖς νὰ μοῦ πῆς μόνον ἓνα γλυκὸ λογάκι πρὶν πάω;

— Ἐπρεπε καλλίτερα νὰ σ' ἀρχίσω στὸ ξύλο, ἀνίσως δὲν ἤμουν τόσο ἀδυνατισμένη καὶ φορτωμένη ἀπ' τὸ βάρος τῶν χρόνων μου, ὥστε ποτὲ πλέον δὲν θὰ σηκώσω τὸ πρόσωπό μου κατὰ τοὺς οὐρανοὺς. Θέλεις νὰ σοῦ κάμω μιὰ προφητεία; Γιατί μὲ λὲν γρη῏-Σίβυλλα. Νὰ σοῦ πῶ ὅτι αὐτὴ ἡ ζαρωματιὰ ἡ λοξὴ ἀποπάν' ἀπ' τὸ φρύδι σου σημαίνει πρόωρον θάνατον; Βλέπω τὰ χρόνια ποῦ θ' ἀκολουθήσουν, μὰ ὅσο μακριὰ ξανοίγω, μόνον ὀργὴ βλέπω καὶ φωτιά. Ἐσὺ εἶσαι χειρότερός μου, ἐγὼ χειρότερη ἀπ' τὴ μάνα μου κι' ὅσοι γεννῶνται εἶναι χειρότεροι ἀπ' ἐκείνους ποῦ πέθαναν.

Ἐκεῖνος ἠγέρθη καὶ συνεδαύλισε τὴν ἀνθρακίαν.

— Θέλω νὰ σοῦ πῶ, κυρούλα, γιατί ἀπόψε ἔμεινα σιμά σου καὶ γιατί σοῦ ἐζήτησα ἓναν καλὸ λόγο. Ὁ γέρο-στρατηγὸς ὁ διοικητὴς διέταξεν ὥστε αὐτὴν τὴν νύκτα ὅλες οἱ γυναῖκες νέες καὶ γρη῏ς, ὑγιεῖς καὶ ἄρρωστες, νὰ φύγουν ἀπὸ τὴν πόλιν, γιὰ ν' ἀφήσουν τὸ ψωμί στοὺς ἀνδρας. Ὅσοι παραβοῦν τὴν διαταγὴν αὐτὴν θὰ τιμωρηθοῦν μὲ θάνατον. Πῶς ἐσύ, ποῦ ἐδῶ καὶ δέκα χρόνια δὲν ἐπῆγες μακρύτερα ἀπὸ τὴν αὐλὴ κι' ἀπ' τὸ μαγαζὶ γιὰ τὰ ψώνια, πῶς θὰ μπορέσης ν' ἀναχωρήσης καὶ νὰ πλανᾶσαι στὰ δάση καὶ στὰ χωράφια μ' αὐτὸ τὸ κρῦο;

Ἐκεῖνη ἐγέλασε κ' ἔκαμε τὸ ροδάνι της νὰ γυρίζη ἀκόμη ταχύτερον.

— Ἄ! ἄ! Τὸ ἀπάντεχα αὐτό, ἀφοῦ ἔχω φυλάξει τόσο καλά τις κουμπάνιες τοῦ ἀφέντη κι' ὅλα ὅσα τοῦ ἀνῆκαν. Καὶ σύ, Γιάν! Δὲν θὰ σοῦ κακοφανῇ νὰ μὴν ἔχης πλέον κανένα γιὰ νὰ σοῦ φτιάνη τὸ φαγὶ σου καὶ νὰ σοῦ στρώνη τὸ κρεβάτι σου; Τί αἴστημα μπορεῖ νάχη ἓνα παιδί; Δοξασμένος νὰ εἶνε ὁ Θεός, ὁ Θεός ποῦ μᾶς ρίχνει ὅλους στὸ τέλος ἀποκάτω ἀπ' τὴν μάστιγα τῆς ὀργῆς του!

Ὁ Γιάν ἐσταύρωσε τὰς χειράς του ἐπάνω εἰς τὰ καστανὰ μαλλιά του τὰ σγουρά.

— Κυρούλα, κυρούλα;

— Πήγαινε, σοῦ λέω, κι' ἄψε με ἐν εἰρήνῃ νὰ γνέθω τὸ νημά σου, ἐωσότου ἐγὼ ἡ ἴδια ἀνοίξω τὴν πόρτα μου γιὰ νὰ βγῶ καὶ νὰ τελειώνω ἀπ' αὐτὸν τὸν κόσμο!

Ἐκεῖνος ἔκαμεν ὀλίγα βήματα πρὸς τὸ μέρος τοῦ μαγγάνου, ἀλλ' ἐστράφη ὀπίσω κ' ἐξῆλθε τοῦ ὑπογείου.

Ὁ μάγγανος τοῦ ροδανίου ἐβόμβει ἐωσότου τὸ πῦρ ἔλαμπεν ἔξω. Τὴν ἐπομένην πρωίαν, ὅταν ὁ σαλπικτῆς Γιάν ἐπανῆλθεν, εὔρε τὸ ὑπόγειον κενόν.

Ἡ πολιορκία ἦτο μακρὰ καὶ ἐπίπονος. Μετὰ τὴν ἱεράν ἀκολουθίαν, ἡμέραν τοῦ Φεβρουαρίου χιονώδη, ὅλ' αἱ γυναῖκες ἐξῆλθον τῆς πόλεως·

οί ανάπηροι και ἄρρωστοι ἐτέθησαν ἐπὶ κάρρων και κραββάτων. Ὁλη ἡ Ρίγα ἔγεινεν ὡς μοναστήριον ἀνδρῶν, και οἱ ἔγκλειστοι δὲν εἶχον νὰ δώσουν τίποτε εἰς τὰς πτωχὰς γυναῖκας, ἐρχομένας ἐνίοτε ὀμαδὸν νὰ ἐπαιτῶσιν ὑπὸ τὰ τεῖχη.

Αὐτοὶ οἱ ἄνδρες δὲν εἶχον κάποτε τ' ἀπαιτούμενα πρὸς καταπράϋνσιν τῆς πείνης, και εἰς τοὺς σταύλους οἱ ἵπποι ἔτρωγον ὁ ἓνας τὸν ἄλλον ἢ ἐδάγκανον τὰς φάτνας των. Ὁ καπνὸς ὑψοῦτο ἄνωθεν πυρπολουμένων οἰκοδομῶν. Τὴν νύκτα οἱ στρατιῶται ἀφυπνίζοντο ἀπὸ τοὺς πενθίμους κώδωνας, και ἐπληττον μὲ τὰ ξίφη των τὰς φλεγόμενας στέγας.

Ὅταν ὁ Γιὰν ὁ σαλπικτῆς ἐπανάρχετο τὴν ἐσπέραν εἰς τὸ ὑπόγειον, τὸ ὁποῖον τοῦ ἐχρησίμευεν ὡς δωμάτιον αὐτοῦ και τῆς μάμμης του, εὔρισκε σχεδὸν πάντοτε τὴν κλίνην του στρωμένην κ' ἐπάνω ἔς ἓνα σκαμνὶ μιὰ πιατέλλα γεμάτη ἀπὸ ἐκλεκτὸν φαγητόν. Δὲν ἐτόλμα νὰ τὸ διηγηθῆ εἰς τοὺς ἄλλους, διότι ἐφοβεῖτο. Ἐπίστευεν, ὅτι ἡ μάμμη εἶχε χαθῆ εἰς τὴν θύελλαν και τοὺς στροβιλισμοὺς τῆς χιόνος, και ὅτι, μετανοοῦσα διὰ τὴν παλαιὰν σκληρότητά της, δὲν ἠδύνατο τώρα νὰ εὔρη ἡσυχίαν και ἀνάπαυσιν. Οἱ ὀδόντες του συνεχροῦντο ἐκ φρίκης και πολλακίς ἐπροτίμα νὰ κοιμηθῆ πεινασμένος ἐπὶ τῶν ὀχυρωμάτων παρὰ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν ἀκρόπολιν.

Τέλος ἐνισχυθεὶς ἀπὸ τὰς προσευχὰς τὰς ὁποίας ἔκαμνε, ἔγεινεν ἡσυχώτερος και, τὸ ἐναντίον τώρα, ἐξεπλήσσετο ὅταν δὲν εὔρισκεν οὔτε τὴν πιατέλλα ἐπὶ τοῦ σκίμποδος, οὔτε τὴν κλίνην στρωμένην. Τότε ἐκάθητο ἐνώπιον τοῦ ροδανίου και τὸ περιέστρεφε σιγά, τερπόμενος ν' ἀκούῃ τὸν βόμβον τὸν ὁποῖον ἀπὸ τῆς γεννήσεώς του εἶχεν ἀκούσει.

Μίαν πρωίαν, συνέβη ὁ διοικητῆς στρατηγός, ὁ γηραιὸς Ἐρρίκος Δάλβεργ, ν' ἀκούσῃ σφοδροτάτους τουφεκισμοὺς. Ἐγκατέλιπε τὸ σχέδιόν του και τὰς στρατηγικὰς μελέτας του, και ἠγέρθη μετ' ἀνυπομονησίας και ὀργῆς. Εἰς ἀνάμνησιν τῶν ἐκστρατειῶν, τὰς ὁποίας εἶχε κάμει ἄλλοτε εἰς τὰς μεσημβρινὰς χώρας, ἐκρέμαντο εἰς τὸν τοῖχον μεγαλοπρεπεῖς χαλκογραφίαι, παριστώσαι τὰ ἐρείπια τῆς Ρώμης.

Τὸ πρόσωπόν του, τὸ ἄλλοτε τόσο μελίχιον, εἶχε ρυτιδωθῆ ἀπὸ μελαγχολίαν και ὑπῆρχον μικραὶ γραμμαὶ σημαίνουσαι τὴν σκληρότητα γούρου εἰς τὰ χεῖλη του τὰ λεπτοφυῆ και συνεσφιγμένα.

Ἐφόρεσε τὴν ὀγκώδη περρούκαν του, ἔφερε τὸν ὄνυχά του τρομώδη ἐπὶ τοῦ μύστακός του τοῦ λεπτοῦ, και ὅταν ἔφθασεν εἰς τὰ ἄνω τῆς κλίμακος, ἐκτύπησε τὰς πλάκας διὰ τῆς ράβδου του.

— Ναί, σὺ Σουηδέ, σὺ, διάδοχε τῶν Βαζᾶς, ὁ ὁποῖος εἰς τὸ γῆράς σου, καταρώμενος και κλαίων τὴν τύχην σου, ἔμενες καθισμένος εἰς τὸν

θάλαμόν σου, φέρων ἐνδύματα πένθους... εἶχες εἰς τὴν ψυχὴν σου ἀλλόκοτον σπέρμα ὁπόθεν ἐξῆλθε δένδρον τὸ ὁποῖον ἔφερε τοὺς πικροτέρους καρπούς.

Ἄμα βαδίζων, ἐγίνετο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον κατηφής, καὶ ὅταν τέλος ἔφθασεν εἰς τὰ προχώματα ὠμίλει ἀκόμη μὲ τὸν ἑαυτὸν του. Ὀλίγα τάγματα ἦσαν ἀναιβασμένα μαζῆ μετὰ τὰ φλάμπουρά των καὶ τὰς μουσικὰς των, ἀλλὰ τὸ τουφεκίδι εἶχε παύσει ἤδη, καὶ μέσον τῆς πύλης ἐπανήρχετο ὁ σωρὸς ἐκείνων ὅτινες εἶχον ὑποχωρήσει, ἠττηθέντες ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ. Εἰς τὴν τελευταίαν τάξιν ἐβάδιζε μικρόσωμον γερόντιον παρηκμακός, ἔφερε δὲ μίαν σπαθίαν εἰς τὸ στήθος, κ' ἐβάσταζεν εἰς τοὺς βραχίονας ἓν παιδίον πληγωμένον.

Ὁ Ἑρρικός Δάλβεργ ἐπέθηκε τὴν χεῖρα πρὸ τοῦ μετώπου του διὰ νὰ ἴδῃ καλλίτερα. Δὲν ἦτον ὁ Γιάν ὁ σαλπικτής, ὁ μικρὸς ἔνοικος τῆς ἀκροπόλεως; Τὸν ἀνεγνώριζεν ἀπὸ τὴν κόμην του τὴν καστανὴν καὶ οὐλὴν.

Ἰπὸ τὴν πύλην ἐστάθη κουρασμένον τὸ γερόντιον, κ' ἐκάθισεν ἐπὶ τινος ὄγκολίθου μετὰ τοῦ νεανίσκου νεκροῦ εἰς τοὺς βραχίονας. Ὀλίγοι στρατιῶται ἔκυψαν διὰ νὰ ἰδοῦν τὴν πληγὴν τοῦ φαινομένου γέροντος, καὶ παρεμέρισαν τὸ ὑποκάμισον τὸ αἵματωμένον.

— Μπᾶ! ἀνέκραξαν ὀπισθοχωροῦντες, εἶνε γυναῖκα!

Ἐκπληκτοὶ καὶ πάλιν ἔκυψαν διὰ ν' ἀνακαλύψωσι τὸ πρόσωπόν της. Ἡ κεφαλὴ της ἀνέπιπτεν ἐπὶ τοῦ τοίχου καὶ ὁ δερμάτινος πιλίσκος εἶχεν ὀλισθήσει, οἱ βόστρυχοι δὲ τῆς λευκῆς κόμης κατῆλθον.

— Εἶνε ἡ Γουϊνελ, ἡ γυναῖκα τοῦ ἐπιστάτου, ἡ Σίβυλλα!

Ἐκεῖνη ἀνέπνευσε δυσκόλως, καὶ ἤνοιξε τὸ σβυσμένον ὄμμα.

— Δὲν ἦθελα ν' ἀφήσω τὸ παιδί μόνον του ἔς αὐτὸν τὸν κακὸν κόσμον, κ' ἐπειδὴ εἶχα φορέσει ἀνδρικήα, καὶ μέρα-νύχτα ὑπηρετοῦσα μαζῆ μετὰ τοὺς ἄλλους στὰ προχώματα, ἐπίστευα ὅτι δὲν ἔτρωγα χαράμι τὸ ψωμί τῶν ἀνδρῶν.

Οἱ ὀπλίται καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ ἀναποφάσιστοι ἐκύτταξαν τὸν Ἑρρικὸν Δάλβεργ, τοῦ ὁποῖου αὕτη εἶχε παραβῆ τὰς διαταγὰς.

Ἐκεῖνος ἴστατο σιωπηλὸς καὶ σκληρὸς καὶ διὰ τρεμώδους χειρὸς ἐπληττε τοὺς λίθους μετὰ τὴν ράβδον του.

Βραδὺς ἐστράφη πρὸς τὸ τάγμα καὶ τὰ χεῖλη του τὰ λεπτὰ ἐκινήθησαν.

— Χαμηλώσατε τὰ φλάμπουρα, εἶπε.

(Τὸ Ἄστυ, 15-17.9.1901)

ΔΙΟΥΗΣ ΟΥΓΑΛΛΑΣ

Μπέν Χούρ

Μυθιστόρημα τῶν χρόνων τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ

(Δύο κεφάλαια ἀπὸ τὸ γ' βιβλίο)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Ἄ! ὁ δριμύς πόνος τῆς ἀπογοητεύσεως! Πῶς τοῦ κατέθλιβε τὴν καρδίαν! Ἦσθάνετο τὸν ἑαυτὸν του μόνον ἐπὶ τῆς γῆς, ὁ Βέν-Οὔρ. Μελαγχολικός, διέτρεχε τὰς προκυμαίας, παρεπορεύετο τὸ ὕδωρ, μὲ τὸ ρεῦμα τὸ πλήρες σκιῶν. Ἐβαινεν ἀσκόπως, ὅταν ἀνεπόλησε τὴν φράσιν τοῦ συνεπιβάτου του ἐπὶ τῆς νῆος. «Ὀλβιώτερος ὁ σκώληξ ὁ τρεφόμενος ἐκ τῶν μορεῶν τῆς Δάφνης ἢ τοῦ βασιλέως ὁ συνδαιτυμῶν».

Ζωηρῶς ἐπέστρεψεν εἰς τὸ πανδοχεῖον διὰ νὰ ἐρωτήσῃ.

—Ὁ δρόμος εἰς τὸ ἄλσος τῆς Δάφνης! ἀπήντησεν ὁ φύλαξ. Διὰ πρώτην λοιπὸν φοράν ἔρχεσαι εἰς Ἀντιόχειαν; Καλά! Θὰ εἶνε ἢ πλέον εὐτυχῆς ἡμέρα τῆς ζωῆς σου... Θὰ τραπῆς τὴν πρώτην καμπὴν ἀριστερᾶ. Θὰ σὲ φέρῃ εἰς τὸ Σούλιον ὄρος, τοῦ ὁποίου ὑπέρκεινται ὁ βωμὸς τοῦ Διὸς καὶ τὸ ἀμφιθέατρον. Θὰ βαδίσης ὑπὸ τὸ περιστύλιον τοῦ Ἡρώδου. Θὰ στραφῆς δεξιᾶ διὰ τῆς ὁδοῦ μέσον τῆς παλαιᾶς πόλεως τοῦ Σελεύκου. Θὰ φθάσῃς εἰς τὴν πύλην τοῦ Ἐπιφανοῦς τὴν Χαλκῆν... Ἐκεῖθεν ἀρχίζει ὁ δρόμος τῆς Δάφνης. Εἶθε νὰ σὲ σώζουν οἱ θεοί!

Ὀδεύων ἀδιακόπως ὑπὸ στοᾶς ἐκ μαρμάρων, ἐν μέσῳ πλήθους ἐκ διαφόρων φυλῶν, ὁ Βέν Οὔρ ἔφθασεν εἰς τὰς Χαλκᾶς Πύλας. Ὅταν τὰς διέβῃ ἤτο τετάρτη ὥρα τῆς ἡμέρας. Ἀπετέλει μέρος ἀτελευτήτου πομπῆς ἀνθρώπων βαινόντων πρὸς τὸ ἄλσος τὸ περίφημον. Ὁ δρόμος διηρεῖτο εἰς ὁδὸν διὰ τοὺς πεζοὺς, ὁδὸν διὰ τοὺς ἵππους καὶ ἄλλην διὰ τὰ ὄχηματα. Ἐκτὸς τούτου ἄλλη ὁδὸς ἤτο διὰ τοὺς ἀπερχομένους, ἄλλη διὰ τοὺς ἐπιστρέφοντας. Ἦσαν περιωρισμένοι διὰ δρυφάκτων, διακοπτόμενοι κατὰ ἴσα διαστήματα ἀπὸ ὀγκώδεις στυλοβάτας μὲ τ' ἀγάματά των.

Δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν τῆς λεωφόρου ἠπλοῦντο πρασαὶ ἢ ἀναδενδράδες θαλερώταται, διατεμνόμεναι κατὰ διαστήματα ἀπὸ συστάδας δρυῶν καὶ συκομορεῶν καὶ σκιάδας καλυπτομένας ὑπὸ κλημάτων. Τ'

ἀναψυκτήρια ταῦτα ἐχρησίμευον διὰ τοὺς κεκημηκότας, ὧν μέγα τὸ πλήθος μεταξύ τῶν ἐπανερχομένων, ἐνῶ εἰς τὴν κάθοδον ἕκαστος ἔσπευδε φαιδρῶς.

Ὁ δρόμος διὰ τοὺς πεζοὺς ἦτο στρωμένος μὲ ἐρυθροὺς χάλικας, λείους καὶ καθαρούς. Ὁ δρόμος ὁ ἵππευτὸς καὶ ἀμαξιτὸς παρεῖχον ἔδαφος ἐξ ἄμμου λεπτῆς, ὁμαλωτάτης, ἀμβλυνούσης τὸν κρότον τῶν πετάλων καὶ τῶν τροχῶν. Παντοῦ κρῆναι ἀνέβλυζον, φέρουσαι τὰ ὀνόματα τῶν βασιλέων οἵτινες τὰς εἶχον ἐγεῖρει.

Πέραν τῶν Χαλκίνων Πυλῶν, ἡ μεγαλοπρεπὴς αὕτη λεωφόρος ἐξετείνετο εἰς τέσσαρας σταδίους ἀπὸ τῆς πόλεως.

Μόλις ἐκύτταζε γύρω του ὁ Βὲν Οὐρ. Ἡ ὑπερήφανος Ρώμη παρεῖχεν ἐξ ἴσου ἐπιβάλλοντα θεάματα. Αἱ τελεταὶ αἵτινες ἐξειλίσσοντο περὶξ τῆς χρυσῆς στήλης, τὴν ὁποίαν ὁ Αὐγουστος εἶχεν ἀνεγεῖρει διὰ νὰ σημειώσῃ τὸ κέντρον τοῦ κόσμου, ἦσαν ἰσάξια τῶν θεαμάτων ὅσα ἀντελαμβάνετο συγκεχυμένως γύρω του, καὶ τοῦ πλήθους τούτου, τοῦ λίαν βραδυκινήτου καθὼς τοῦ ἐφαίνετο.

Τέλος ἔφθασεν εἰς τὸ Ἡράκλειον. Τοῦτο ἦτο ὁ πρῶτος σταθμός, τὸ προάστειον τὸ μεταξύ τῆς Ἀντιοχείας καὶ τοῦ ἄλλους. Ἡ κούρασις εἶχε χαλαρώσει τὰ νεῦρά του, ἡ περιέργειά του διηγείρετο.

Εἶδεν ἐν πρώτοις μίαν γυναῖκα λίαν εὐειδῆ, ἥτις ὠδήγει ζευγὸς αἰγῶν. Ἡ γυνὴ καὶ τὰ ζῶα ἦσαν κεκαλυμμένα ἀπὸ ποικιλοχρόμους ταινίας. Παρέκει εἶδεν ἕνα ταῦρον λευκόν, μεγαλοπρεποῦς ἀναστήματος. Ὁ αὐχὴν του ὁ ρωμαλέος ὑπεβάσταζεν ἀνοιχτὸν κἀνιστρον, ὅπου ὀλόγυμον παιδίον ἐθλιβε σταφυλήν, ὑπεράνω ἀργυροῦ τινος τυμπάνου.

Εὔρε τέρψιν παραβάλλων τὰ ἄρματα, τοὺς διαφόρους τύπους τούτων. Παρατήρησαν ὅτι τὸ πλήθος περὶξ του συνίστατο ἀπὸ ὄντα πάσης ἡλικίας, παντὸς φύλου, ὅλους μὲ ἐορτάσιμον περιβολήν. Ἐν στίφος ἦτο ὁμοιομόρφως ἐνδεδυμένον λευκά, ἐν ἄλλο μέλανα. Οἱ μὲν ἐβάδιζον ἀκολουθοῦντες ἀναπεπταμένην σημαίαν. Ἄλλοι ἔσειον θυματήρια. Ἐνιοὶ ἐβάδιζον βραδέως, ψάλλοντες ὕμνους. Ἄλλοι ἐβάδιζον ἐν σιωπῇ ταχέως. Ἄλλοι πάλιν ἴσταντο ἐνώπιον τῶν θιάσων τοῦ αὐλοῦ καὶ τῶν κυμβάλων.

Καὶ τὸ θέαμα αὐτὸ ἦτο τὸ ἴδιον καθημερινῶς, ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον τοῦ ἐνιαυτοῦ.

Πλανώμενος ἀνά μέσον τοῦ πλήθους, διέσχισε τὸν ἱερὸν περίβολον.

Ἀφοῦ ὑπερέβη τὸ ἐλληνικὸν περιστύλιον, εὐρέθη ἐπὶ πλακὸς πεδίου λειοστρώτου ἐκ χαλίκων. Περὶξ αὐτοῦ ἐν πλήθος πολυσχιδές, χαρωπὸν, ροφῶν τὴν δρόσον τῶν κρηνῶν, ἔσπευδε πρὸς τὸ ἄλλος, τὸ ὁποῖον ὡς πέπλος περιέβαλλε κυανωπὴ ὀμίχλη.

Ὁ Βέν Οὐρ ἔμενεν ἀναποφάσιτος, ὅταν ἤκουσε φωνὴν μιᾶς γυναικός.

— Ποῦ ὑπάγομεν;

Ὁ σύντροφός της ἤρχισε νὰ γελαῖ, καὶ ἀπήντησεν.

— Τὸ ἐρώτημα σημαίνει φόβον ἐγκόσμιον. Δὲν εἶπαμεν ὅτι θάποσκορακίσωμεν πᾶν αἶσθημα παρόμοιον πρὶν εἰσέλθωμεν ἐδῶ; Γύρω μας αἱ αὔραι αἴτινες πνέουσιν εἶνε ἢ ἀναπνοὴ τῶν θεῶν. Ἄς τὰς ἀκολουθήσωμεν.

— Καὶ ἂν χαθῶμεν;

— Ὡ χαρίεσσα βάρβαρος! Πόσον εἶσαι δειλή! Ποτὲ κανεὶς δὲν ἐχάθη εἰς τὸ ἄλσος τῆς Δάφνης. Ἐκτὸς ἐὰν τοῦτο συνέβη ἐξ οἰκειίας του βουλή. Ἀκριβῶς, ἰδοὺ τινες οἴτινες δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀποσπασθῶσιν ἀπὸ τὰ θέλγητρα τοῦ γοητευτικοῦ τούτου τοπίου.

Ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τοῦ μαρμαροστρώτου ἠκούσθη θροῦς πεδίων. Εἰς θίασος χορευτῶν νεανίδων ἐνδεδυμένων μὲ λεπτοῦφῃ, διαφανῇ χιτῶνια, ἐφάνη. Ἐχόρευσαν πυρρίχιον ἠδυπαθῆ. Εἶτα ἀπῆλθον ἀπωτέρω.

— Τί φρονεῖς; ἔκραξεν ὁ ἀνὴρ.

— Εἶνε ὠραῖαι, ἀπήντησεν ἡ γυνή.

— Αὗται εἶνε αἱ ἱέρειαι, αἱ ἀφιερωμένοι εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος. Τὸ σμῆνός των εἶνε πολυάριθμον. Ζῶσιν ἐδῶ. Ἐνίοτε καταλείπουσι τὸ ἐνδιαίτημα τοῦτο. Ἀπέρχονται νὰ ψάλωσι, νὰ χορεύσωσι, ν' ἀγαπήσωσιν εἰς τὰς πόλεις. Πλὴν μετ' οὐ πολὺ ἐπανέρχονται, φορτωμένοι ἀπὸ πλούσια δῶρα, τὰ ὅποια φέρουσιν εἰς τὸν θεόν.

Ὁ Βέν Οὐρ ἤρχισε νὰ πλανᾶται ὡς ἔτυχεν. Ἐθαύμασε τὸ ἄγαλμα τοῦ Χείρωνος τοῦ Κενταύρου, τοῦ προσφιλοῦς εἰς τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὴν Ἄρτεμιν, τὸν ὁποῖον ὁ ἀδελφὸς καὶ ἡ ἀδελφὴ ἐδίδαξαν τὴν μουσικὴν, τὴν ἰατρικὴν καὶ τὴν θήραν, χάρισαντες αὐτῶ καὶ τὸ δῶρον τῆς μαντείας, ὁ δὲ Ζεὺς μετὰ τὸν θάνατόν του ἔταξε μεταξύ τῶν ἀστερισμῶν. Εἰς τὴν χεῖρα, τὸ ἄγαλμα ἐκράτει τόμον, ἥτοι κύλινδρον ἀνοικτόν, ἐφ' οὗ ἑλληνιστὶ ἀνεγινώσκετο:

«Παροδῖτα, ξένος εἶ;

»Στῆθι! Ἄκουσον τὸν ψίθυρον τῶν ρυάκων· μὴ φοβοῦ τὰ προχεόμενα νάματα τῶν κρηνῶν. Εἰς τὰς Ναιιάδας φίλος ἔση.

»Ὁ Νότος καὶ ὁ Ζέφυρος, φίλα τῇ Δάφνῃ πνέοντες, μαλακὰ θηλάζουσί σε... Εὖρος ὅταν πνέῃ, Ἄρτεμις θηρεύει κυνηγός. Ὅταν Βορρᾶς βρέμῃ καὶ βρύχεται, ἅπιθι. Ἀπόλλων μηνίει.

»Μεθ' ἡμέραν, φυλλάς σε στέργει δροσερά, ἐν νυκτὶ ἄλσος Πανός καὶ Δρυάδων. Οὐ μὴ ταράξῃς!

»Φειδοῖ λωτὸν ἐρέπτου, ὡς μὴ νόστου ἐκλάθη καὶ Δάφνης τέκος ἔση.

»Περιπόλευε ἀράχνης ἰστῶ. Ἀράχνη φίλα τῇ Ἀθήνῃ μοχθεῖ.

»Δάκρυα λείβεται Δάφνη, εἰ δαφνῶν ῥάμνον ἐκσπάσεις. Τεθνήξῃ!

»Ἐργηγορῶς μίμνε καὶ ὄλβον ἔξεις»

Ὁ Βὲν Οὐρ δὲν ἔλαβε τὸν κόπον νὰ βασανίσῃ τὸν νοῦν του διὰ νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης. Προέβη ἀπωτέρω, συνήντησε τὸν ταῦρον. Τὸ παιδάριον ἐντὸς τοῦ κανοῦ ἐξηκολούθει ἀκόμη νὰ πιέζῃ ἄνωθεν τῆς κύλικος τὸν καρπὸν τῆς ἀγριαμπέλου. Ἀκολούθως ἤρχετο μία πομπὴ λατρευτῶν τοῦ Βάκχου. Εἶτα ἡ γυνὴ μὲ τὰς αἶγας. Μετ' αὐτὴν οἱ αὐληταὶ καὶ κυμβαλισταί. Καὶ μία πρεσβεία ἐξ ἀνθρώπων φερόντων ἀναθήματα.

— Ποῦ ὑπάγουν; ἠρώτησέ τις.

— Ὁ ταῦρος ὑπάγει εἰς τὸν Δία· ἡ αἶξ...

— Ὁ Ἀπόλλων ἔβοσκε τὰ ποίμνια τοῦ Ἀδμήτου.

— Ἀληθές! Ἡ αἶξ ὑπάγει ν' ἀνεύρῃ τὸν Ἀπόλλωνα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ς'.

Τὸ πλῆθος κατηθύνετο πρὸς τοὺς ναοὺς. Ὁ Βὲν Οὐρ ἔσχε τὴν ἐπίπνοιαν ταύτην. Ἐκολούθησε τὸ ρεῦμα.

Μηχανικῶς ἐπανελάμβανε πρὸς ἑαυτὸν τὸ περίφημον ἀπόφθεγμα: «Κάλλιον νὰ εἶνέ τις σκώληξ τρεφόμενος ἐκ τῶν μορεῶν τῆς Δάφνης ἢ βασιλέως συμπότης».

Διηπόρει καθ' ἑαυτὸν ἂν ἡ ζωὴ εἰς τὸ ἄλσος ἐκεῖνο ἦτο καλὴ, ἀπηλλαγμένη μεριμνῶν καὶ πόνων. Καὶ δὲν κατώρθωνε ν' ἀνακαλύψῃ ποῦ ἔγκειται τὸ χάσμα. Ἡ ἡδονή; Πάντοτε παρακολουθεῖται ἀπὸ τὴν μεταμέλειαν. Ἡ ἐφήμερος τέρψις ἀμείβεται διὰ τοῦ ἐκνευρισμοῦ. Ἡ σαρκικὴ τρυφή καὶ ἀπόλαυσις δὲν εἶνε εὐτυχία. Πλὴν μία φιλοσοφία ἰδιαίτερα ἔθελεγεν ἐκείνους οἵτινες ἔζων ἐδῶ.

Ἐὰν ἡ εἰς τὸ ἄλσος τοῦτο διατριβὴ τοὺς ἐγοήτευε, διατὶ νὰ μὴ συμμετάσχη καὶ αὐτὸς τῆς ἡδονῆς;

Ἐπειδὴ ἦτο Ἰουδαῖος;

Ἄλλὰ δὲν ἦτο δυνατόν ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον γοητεύει τὴν ψυχὴν, καθηδύνει τὸ σῶμα, ν' ἀπονέμεται εἰς ὄλους καὶ ν' ἀπαγορεύεται εἰς μόνον τὰ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ.

Ἄνέβλεψεν εἰς τὸν οὐρανόν. Ἦτο αἶθριος, στιζόμενος ἀπὸ πτῆσιν χελιδόνων. Ὁ αὐτὸς οὐρανὸς καὶ παντοῦ ἄλλου.

Ὀλίγον παρέχει, ὅταν ἔφθασε πλησίον εἰς τὰς λόγχμας, μία αὔρα ἔπνευσε διὰ τῆς ὁδοῦ, φέρουσα κῦμα ἀρωμάτων.

— Εἶνε κανεὶς κῆπος ἀπ' ἐδῶ; ἠρώτησεν ἓνα γείτονα.

— Εἶνε μᾶλλον καμμία τελετὴ ἱερέων. Αἱ τελεταὶ των δὲν γίνονται ποτὲ χωρὶς ἀρώματα. Πανηγυρίζουν τὴν Ἄρτεμιν ἢ τὸν Πᾶνα ἢ καμμίαν ἄλλην θεότητα τῶν δασῶν.

Ὁ Βὲν Οὐρ ἤκουε τὴν γλῶσσαν τῆς πατρίδος. Ἐκπληκτος ἐκύτταξε τὸν ὁμιλητὴν του.

— Εἶσαι Ἑβραῖος;

— Εἶμαι γεννημένος εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, πλησίον εἰς τὴν πλατείαν τῆς Ἀγορᾶς! ἀπήντησε μειδιῶν ὁ ἄλλος.

Ἄλλὰ κῦμα περιπατητῶν τοὺς ἐχώρισεν. Ἐντούτοις τὸ πρόσωπον ἐκεῖνο δὲν ἦτο ἄγνωστον εἰς τὸν Βὲν Οὐρ. Οὗτος διηπόρει καθ' ἑαυτὸν ποῦ τὸν εἶχεν ἰδεῖ.

Εὐρίσκετο εἰς τὸ ὄριον τοῦ δάσους. Εἰσδύσας εἰς αὐτό, ἐξῆλθε τοῦ πλήθους. Εἰσῆλθεν εἰς πυκνὴν συστάδα, ὅπου οἱ κλώνες ἐκάμπτοντο ὑπὸ τοὺς καρπούς, καὶ ἴασμοι ἀνώρθουν τὰ λεπτὰ πέταλα. Πασχαλέαι, ρόδα καὶ ὑάκινθοι διέχεον πέριξ τὸ ἀρωμά των.

Καθὼς ἐξήρχετο τῆς συστάδος δεξιόθεν, ἀριστερόθεν ἤκουσε τὸν τιτυβισμόν τῶν τρυγόνων καὶ τῶν περιστερῶν· κόσσυφοι τὸν ὑπεδέχθησαν διὰ τῶν συριγμῶν των τῶν χαρμοσύνων, μία ἀηδὼν ἐμινύριζε τὸ ἐρωτικὸν παράπονον τῆς. Εἰς σπίνος ἠγέρθη πρὸ τῶν ποδῶν του, ἤρχισε νὰ τρέχη ἐμπρὸς του, ὡς διὰ νὰ δείξῃ τὸν δρόμον.

Εἶδε νὰ ὀρθοῦται μία ὀλόξανθος μορφή, καλυπτομένη ἀπὸ χρυσῆν δοράν. Ἐθαύμασε! Πῶς, μήπως πράγματι ἀνεκάλυψεν ἓνα σάτυρον εἰς τὸ ἄσυλόν του; Τὸ πρόσωπον ἐπεστράφη. Εἶδεν ὅτι ἦτο ἀνθρώπινον πλάσμα. Ἐμειδίασε διότι εἶχε γείνει θῦμα μυστικῆς πλάνης.

Παρὰ τὴν ὄχθην ρύακος, ἐξηπλώθη ὑπὸ κιτρέαν. Ἐν στρουθίον εἶχε κτίσει τὴν φωλεάν του ἐπὶ τινος κλάδου, βρεχομένου εἰς τὸ ὕδωρ. Τὸ μικρὸν πτηνάριον τὸν ἐκύτταζε, χωρὶς νὰ κινηθῆ καίτοι, ἂν αὐτὸς ἐξέτεινε τὴν χεῖρα, θὰ ἠδύνατο νὰ τὸ συλλάβῃ.

«Παντοῦ ἔρωσ εἶν' ἐδῶ! διανοήθη ὁ Βὲν Οὐρ. Ὡς καὶ αὐτὸ τὸ πτηνὸν δὲν μὲ φοβεῖται. Εἰξεύρει ὅτι εἰς αὐτὸν τὸν τόπον οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶνε κακοί».

Ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον, ἤσθάνετο ἐλκυσμόν. Δὲν ἠδύνατο, ὅπως ὁ ἄνθρωπος μὲ τὴν χρυσῆν δοράν, τὸν ὁποῖον πρὸ μικροῦ εἶδε, νὰ φορέσῃ

καὶ αὐτὸς δέρμα θηρίου, νὰ καλλιεργῇ τὰ ὠραῖα ταῦτα δένδρα, νὰ ἐπι-
μελῆται τὰ ἀνθὴ τὰ χαρίεντα; Θὰ ἐλησμόνει καὶ θὰ ἐλησμονεῖτο!

Καὶ ἡ φύσις τοῦ ἐπανέστη. Ὁ Ἰουδαῖος ὠμίλησεν ἐν αὐτῷ. Βεβαίως
τὸ χάσμα ἠδύνατο ν' ἀρκέσῃ εἰς ἐθνικούς. Ἄλλ' ὑπεράνω τοῦ σαρκικοῦ
ἔρωτος, τῆς ἡδονῆς τῶν αἰσθήσεων καὶ τῆς τρυφῆς, ἴσταται τὸ καθήκον,
τὸ ὁποῖον φέρει ἐν ἑαυτῷ τὴν ἀμοιβήν. «Μῆτερ! Θέρζα!... Κατηραμένη ἡ
στιγμὴ, κατηραμένος ὁ τόπος, ὅπου ἠδυνήθην νὰ πιστεύσω τὸν ἑαυτὸν
μου εὐτυχῆ χωρὶς νὰ φροντίζω διὰ σᾶς!»

Ἀπεμακρύνθη μέσῳ τῆς συστάδος μέχρι ρύακός τινος ὅστις ἔρρεε με-
ταξὺ αἱμασιῶν καὶ κρηπίδων. Διὰ τινος γεφύρας ἡ ὁδὸς διεσκέλιζε τὸν
ρύακα. Διαβάς ταύτην, εἶδεν ἄλλας γεφύρας, ἀνομοίας πρὸς ἀλλήλας.
Κύψας, εἶδε μίαν δεξαμενὴν μὲ διαυγῆ ὕδατα· κατερχόμενον μέσῳ τῶν
βράχων, τὸ ὕδωρ ἐχόρευε σχηματίζων καταρράκτην. Ἐχύνετο δὲ εἰς
ἄλλην δεξαμενὴν κ' ἐξηκολούθησε τὴν πτώσιν του εἰς ἄλλον καταρρά-
κτην. Καὶ οὕτως, ἐπ' ἀπειρον.

Ἐμπροσθέν του ἔβλεπε τοπίον μὲ εὐρείας κοιλάδας, αἵτινες ἔτεμνον
λόφους διαφόρου ὕψους. Οἰκίαι φανταστικῆς ἀρχιτεκτονικῆς κατωπτρί-
ζοντο εἰς λάκκους καὶ ρύακας. Καὶ πρασιαὶ ἀνθέων, ἐναλλάσσουσαι μὲ
τὰς ἀναδενδράδας, ἐφαίνοντο ὡς θαυμάσιοι τάπητες. Μακρόθεν ἠκούετο
ἡ φωνὴ τῶν βοσκῶν οἵτινες ἐφύλαττον τὰ ποίμνια εἰς τοὺς βαθυχρόους
λειμῶνας.

Παντοῦ βωμοί. Τοὺς ἔβλεπε φυλαττομένους ἀπὸ μίαν μορφὴν ὠχράν,
λευχεμονοῦσαν. Καὶ θεωραὶ ἢ πρεσβεῖαι λατρευτῶν, ὄλων λευκοφο-
ρούντων, διεσπείροντο πέριξ, ἐνῶ εἰς τὸν αἴθριον οὐρανὸν ἀνῆρχοντο νέφη
θυμιάματος.

Ἐδῶ κ' ἐκεῖ, μὲ τὴν καρδίαν διαστελλομένην ἐνόσῳ ἐβάδιζε, συνθλι-
βομένην ὅταν ἐσταμάτα, ἐπλανᾶτο. Πότε εἰς τὴν κοιλάδα, πότε εἰς ἐν
ὑψωμα. Παντοῦ ἔβλεπε τὴν αἰθρίαν. Εἰρήνῃ γλυκεῖα διεσπείρετο εἰς τὸν
κῆπον. Ἦτο εἰς ναὸς ὄλον ἐκεῖνο τὸ δάσος! Ναὸς εἰς τὴν ἡδονήν, εἰς τὸν
σαρκικὸν ἔρωτα.

Ὅχι ναὸς περιοριζόμενος μεταξὺ προστώων, προσκρούων εἰς περι-
στύλια. Ἦτο αὐτὴ ἡ φύσις, ἣτις ἐκάλει τὰς θεότητας, ἀπεκάλυπτε τὴν
παρουσίαν των. Ὅλον τὸ Ἑλληνικὸν δαιμόνιον, ἡ τέχνη, ἡ θρησκεία ἐν
τῇ φύσει. Οὕτω ὁ ἀμφιδέξιος παῖς τοῦ Διὸς καὶ τῆς Καλλιστοῦς ἔκτισε
τὴν ἀρχαίαν Ἀρκαδίαν!

Ἐφθασε πλησίον ἀγέλης προβάτων. Μία ποιμενὶς κόρη τὰ ἐφύλατ-
τεν. Αὕτη τοῦ εἶπε· «Δεῦρο!»

Ἐκεῖνος ἀντιπαρῆλθε.

Ὁ δρόμος προσέκοπτεν εἰς ἓνα βωμὸν λευκόν, οὗ ὑπερέκειτο τράπεζα ἐκ μαρμάρου ἀλαβαστροειδοῦς, καὶ ταύτης ἀγγεῖον χάλκινον. Μία γυνὴ ἴστατο πλησίον. Ὅταν αὐτὸς ἐπλησίασε, ἐκείνη ἔσεισε ράβδον ἐξ ἰτέας κράζουσα. «Στῆθι!» Τὸ μειδιάμα της ἦτο περιπαθές, πλήρες διαπύρου νεότητος.

Συνήντησε καὶ ἄλλας πομπάς. Τούτων προεξῆρχε στίφος νεανίδων. Ἦσαν γυμναί, φορτωμέναι στέμματα ἀνθέων. Αἱ φωναί των ζωηραὶ ἠνοῦντο εἰς ἓν ἄσμα. Ἦκολούθει χορεύουσα ἀγέλη παιδιῶν, μὲ τὰ μέλη ἠλιοακαῆ ὀλόγυμνα. Εἶτα ἤρχοντο γυναῖκες ἐνδεδυμέναι λεπτοῦφῃ, διαφανῇ. Ἡ εὐρυθμία τῶν σωματίων προκλητικωτέρα ὑπὸ τοὺς πέπλους τοὺς ἐλαφροῦς. Ἐφερον τραγῆματα καὶ πλακούντια εἰς τοὺς βωμούς.

Καθὼς διήρχετο πλησίον των, ὄλαι, τείνουσαι χεῖρας πρὸς αὐτόν, ἀνέκραξαν· «Στῆθι! Καὶ δεῦρο μεθ' ἡμῶν!»

Εἶς Ἑλληὴν ἀπήγγειλε πρὸς αὐτόν μέλη τοῦ Ἀνακρέοντος.

«Τῆμερον ἐραῖν καὶ ζῆν· τάχ' αὔριον μόρος ἔσσεται».

Ἄλλ' ἐκεῖνος διῆλθεν ἀδιάφορος.

Πλησίον ἐκεῖ εἶδε πυκνὸν ἄλσος. Μεταξὺ τῶν δένδρων ἔστιλβε λευκότης ἀγάλματος. Εἶχε περιέργειαν νὰ τὸ ἴδῃ. Ἦτο Δάφνη θαυμασίου κάλλους. Ἀλλὰ πάραυτα τὸ βλέμμα του εἰλκυσε συμπεπλεγμένον ζεῦγος, τὸ ὁποῖον ἐπὶ δορᾶς τίγρεως ἔκειτο παρὰ τοὺς πόδας τοῦ ἀγάλματος. Ἐκοιμῶντο εἰς τὰς ἀγκάλας ἀλλήλων. Ἡ γυνὴ ἐτήρει τὰ χεῖλη ἐπὶ τῶν χειλέων τοῦ ἔραστοῦ, τὸ φίλημα παρατεινόμενον ἐν τῷ ὕπνῳ. Πλησίον, ἐπὶ σωροῦ μαραμμένων ρόδων, ὁ ἀνὴρ εἶχε ρίψει ἓνα πέλεκυν καὶ δρέπανον· ἡ γυνή, τὸ κἀνιστρόν της. Ἀπεμακρύνθη ρεμβός.

Ὁ ἔρωσ! Χάριν αὐτοῦ εἶχον ἀφιερῶσαι τὸ ἄλσος τοῦτο εἰς τὴν Δάφνην. Αὐτοὶ οἱ θεοὶ ὑπέκειντο εἰς τὸ κράτος του. Καὶ οἱ ἱερεῖς εἶχον τοῦτο ὡς πορισμόν. Διὰ τὸν ἔρωτα, οἱ βασιλεῖς ἐσπατάλων τὰς προσόδους, καὶ ἤρχοντο εἰς τὸν τόπον τοῦτον νὰ προσφέρωσιν ἀναθήματα.

(Νέον Ἄστυ, 27-29.7.1902)

JULES CLARETIE

Ἡ ἔρημος οἰκία

(Ἀποσπάσματα)

Ἡ Βαλεντίνη

[...] Ἐφθασαν οὕτω, παρόχθιοι ὀδεύοντες, μέχρι τῆς οἰκίας, ἣν εἶχε δείξει ἡ μικρὰ Βέρθα. Ἦτο ἐκεῖ ἄθροισμα πενιχρῶν ἀλλὰ καθαρίων οἰκιῶν κναφῆων ἢ ἀλιέων, καὶ ἡ μικρὰ Βέρθα, ὠθήσασα τὴν θύραν τῆς οἰκίας, ἐχούσης καὶ μικρὸν κηπάριον, εἰσῆλθε τρέχουσα εἰς τὸν ἰσόγειον θάλαμον, καὶ εἶπε τάχιστα διὰ τῆς παιδικῆς φωνῆς της, διὰ νὰ καθησυχάσῃ κάποιον ὃν ἡ Βαλεντίνη δὲν ἔβλεπεν ἀκόμη:

— Μὴ φοβᾶσαι, μαμά, δὲν εἶνε τίποτε!

— Πῶς, τίποτε; ἀπήντησεν ἀσθενῆς φωνή, φωνὴ ἀρρώστου· μήπως τρέχει κάτι;

Ὁ νέος εἰσῆλθε φέρων τὸν Ἀνδρέαν, καὶ ἡ Βαλεντίνη, στραφεῖσα πρὸς ὑποσκότεινόν τινα γωνίαν τοῦ πενιχροῦ οἰκήματος, εἶδε τότε, ἐξηπλωμένην ἐπὶ εὐτελοῦς ἀχυροστρωμνῆς κλινίδος νέαν ἀκόμη γυναῖκα, ἀλλ' ἰσχυροτάτην, ὠχροτάτην, βεβαίως φθισικὴν, καὶ μὲ λάμποντας τοὺς ὀφθαλμούς, τὴν κεφαλὴν ἐρείδουσαν ἐπὶ προσκεφαλαίου.

Ἡ δυστυχῆς ἀφῆκε κραυγὴν ἰδοῦσα τὸν υἱὸν της, καὶ ἀνεκάθισε μετὰ κόπου, προτείνουσα ὑπὸ τὰ σκεπάσματα τῆς κλινῆς ὀστεώδη κνήμην, ἀλλὰ διὰ νεύματος ἡ Βαλεντίνη τὴν καθησύχασε, καὶ αὐθορμήτως, ἐνώπιον ἀνδρός, ἡ ἀσθενῆς περιεμαζεύθη ἐπὶ τῆς στρωμνῆς, καθημένη μείνας καὶ ἐπαναλαμβάνουσα:

— Τὸ μικρὸ μου! Ὁ Ἀνδρέας μου! Τὸ καῦμένο τὸ μικρὸ μου!

— Ἐπεσεν εἰς τὸ νερόν, ἀλλ' ἤσυχάσατε, χάρις εἰς τὸν κύριον, δὲν εἶνε κίνδυνος...

— Δὲν εἶνε τίποτε, τίποτε, μαμάκα! ἐπανελάμβανεν ἡ Βέρθα λαβοῦσα τὴν χεῖρα τῆς ἀσθενοῦς, χεῖρα μὲ ὠχρότητα κηροῦ, καὶ θωπεύουσα αὐτὴν διὰ τῶν μικρῶν δακτύλων της.

Ὁ νεαρὸς ἀνὴρ εἶχε καθίσει τὸ παιδίον ἐπὶ τινος καθέκλας, καὶ ζητήσας ὄξος, ὀλίγην φανέλλαν, ὅτι πρόχειρον, ἐξηκολούθει τὰς προστριβάς

του, ἐνῶ ἐνώπιον τοῦ ὠχροῦ ἐκείνου προσώπου, τοῦ μικροῦ Ἀνδρέου, μηχανικῶς ἡ Βαλεντίνη ἀνελογίζετο τὸν τάφον ἐκείνον τοῦ δάσου τῆς Λουβεσιέννης, ὃν εἶχε ψάλει ὁ Σενιέρος, καὶ ὃν αὐτὴ εἶχεν ἀναζητήσει ἐν μέσῳ τῶν δένδρων:

Ἔχετε γειά, ποῦ πάει κανεὶς καὶ δὲν ξαναγυρίζει!

Τὴν φορὰν ταύτην δὲν ἦτο τοῦλάχιστον ὁ μικρὸς τεθνεὺς, ὁ ἀπὸ τόσου χρόνου λησμονημένος, ἦτο παιδίον εἰς κίνδυνον, πτωχὸν πλάσμα ἀπειλούμενον ὑπὸ ἀσφυξίας, τὸ ἀναβιβάζον εἰς τοὺς ὀφθαλμούς της δάκρυα.

Ὁ Ἀνδρέας ἤνοιξε ταχέως τὰ βλέφαρα, ἐμειδίασε, προσέβλεψε βλοσυρῶς περὶ ἑαυτὸν, καὶ τὸ πρῶτον κίνημά του, ὅτε ἠδυνήθη νὰ κινηθῆ, ἦτο νὰ ὀρμήσῃ πρὸς τὴν μητέρα του. Ἄλλ' ἐκλονήθη. Ἡ κεφαλὴ του ἐγύριζε, καὶ ἐδέησεν ἡ Βαλεντίνη καὶ ὁ ξένος νὰ λάβωσι τὸν μικρὸν ἐκάτερος ἀπὸ τοῦ βραχίονος, ὅπως τὸν ὀδηγήσωσιν εἰς τὴν κλίνην τῆς ἀσθενοῦς.

Ἄλλοκότως ταραχθεῖσα καὶ βαθέως συγκινηθεῖσα, ἡ Βαλεντίνη παρετήρησε καὶ πάλιν τὸ ἀπενὲς ἐκεῖνο καὶ βαθὺ βλέμμα τοῦ ξένου πρὸς αὐτήν.

Ἐντούτοις ἐδοκίμαζε νὰ μειδιάσῃ.

Ἡ ἀσθενὴς ἔλαβεν εἰς τὰς ἀναίμους χεῖράς της τὴν κεφαλὴν τοῦ παιδίου, καὶ τὴν ἠσπάσθη μανιωδῶς.

— Κακόπαιδο! εἶπεν ἀκολούθως, ἐπῆγγες πάλι ἴστο ποτάμι! Δὲν ξέρεις νὰ κολυμβᾷς!..

— Ὅχι, μαμά, ξέρω, ξέρω λιγάκι. Ἄλλ' εἶνε τὰ βοῦρλα, τὰ φύκια, τί κακὸ πρᾶγμα! Νὰ ἤξερες! Ὁ μπάραμπα Βλιχᾶς ὁ ψαράς, μ' ἄφησε νὰ ρίξω δύο ἀπετουνιαίς... δύο! Ἡ πρώτη πῆγε καλά. Ἔλεγα: «Ἄν πεινάσῃ ἡ μαμά τὸ βράδυ, ἀφοῦ ὁ γιατρὸς εἶπε ὅτι μπορεῖ νὰ φάῃ, τὸ λοιπόν, ἔτσι, θὰ ἔχη δύο ὠραῖα ψαράκια ψητὰ στὴ σκάρα». Συλλογίσου δά, παίρνω ὀχτῶ δολώματα, καὶ ὄχι μικρά, μεγάλα! Ὅχτῶ γκρινιάτσα κ' ἓνα καβουράκι! Ἡ Βέρθα χτυποῦσε τὰ παλαμάκια κ' ἐφώναζε: «Ἀκόμα! ἀκόμα!» Ξαναρρίχνω τὴν ἀπετουνιά, σκύφτω πολὺ, γλιστρᾷ τὸ πόδι μου... καὶ νά! Δὲ φταίω κ' ἐγώ!

— Καὶ νά! Καὶ νά!.. Καὶ ἂν ἐπιγιόσουν, δυστυχισμένο! Τί νὰ γεινῇ ἡ μητέρα σου; ἔ; ὦ! νὰ μὴν ξαναπᾶς, σοῦ λέω, σ' αὐτὴ τὴ βάρκα! Ἄς μᾶς λείπουν τὰ ψάρια τοῦ μπάραμπα Βλιχᾶ! Δὲν θὰ ξαναπᾶς; Ὅρκισου.

— Ὅρκίζομαι, μαμά.

— Τρέμω, βλέπετε, εἶπεν ἡ ἀσθενὴς στραφεῖσα πρὸς τὴν Βαλεντίνην, μὴν τὸ πάθη σὰν τὸν πατέρα του... τὸν καυμένον τὸν Λουῆ μου!..

“Ω! δὲν ἐπνίγηκεν, ὄχι!... Ἐπεσεν ἀπ’ τῆ σκαλωσιά κι’ ἀνοίξε ἡ κορφή του... Ναί... εἰς τὸν Ἀγ. Γερμανόν... Ἦτον κτίστης... καὶ καλὸς μάστορης, ἀλήθεια! Ἐδούλευεν εἰς τὰς ἐπιδιορθώσεις τοῦ Πύργου... Ἴσως νὰ ἔχετε πάει; Εἶδατε... Ἐχει ἀκόμα σανίδια... Ἐπεσε ἀπὸ πολὺ ψηλὰ στὴν πεζούλα, στὸν λάκκο μέσα, ἀντίκρου ἴστὸ θέατρο... ἴστὸ θέατρο ὅπου εἶχαμε πάει τὴν παραμονή... νὰ διασκεδάσουμε. Νὰ διασκεδάσουμε! Τὸν πῆγαν ἴστὸ νοσοκομεῖο, ἀπέθανε σὲ μιὰ ὥρα, καὶ δὲν εἶχα κἄν τὴν παρηγοριά νὰ τὸν περιποιηθῶ ἐδῶ, σ’ αὐτὸ τὸ σπιτάκι ποῦ τοῦ εἶχα φέρει προῖκα. Καὶ εἶνε τὸ μόνον ποῦ μᾶς μένει.

Ἐνυπῆρχε τόσο βαθέως εἰλικρινῆς πόνος εἰς τοὺς σπαρακτικούς τούτους λόγους, ὥστε ἡ Βαλεντίνη ἐμαλάχθη τὴν καρδίαν καὶ ἐδάκρυσεν, ἓνα μόνον στοχασμὸν συλλαβοῦσα:

— Εἶνε πτωχή!

Καὶ ὡς ἐὰν καὶ ὁ ξένος ἀνελογίσθη συγχρόνως τὸ αὐτὸ, ἠρώτησε τὴν ἀσθενή:

— Τότε, εἴσθε ἴστὸ σπίτι σας, ἐδῶ;

— “Ω! ὄχι διὰ πολὺν καιρόν!... θέλουν νὰ τὰ πωλήσουν ὅλα... Οἱ πιστωταί... Δὲν εἴμεθα πολὺ πλούσιοι... Τὸ τίποτέ μας πῆγε ἴστὰ ἐξόδα τῆς ταφῆς (ὦ! ὁ φτωχὸς ὁ ἄνδρας μου ἔχει τὴν μικρὰν γωνίαν του ἐκεῖ ἐπάνω ἴστὸ κοιμητήρι) καὶ ὅ,τι περίσσεψε τὸ πῆραν οἱ σπετσειρίδες κ’ οἱ γιατροί, διότι, ἀπὸ τότες ποῦ πέθανεν ὁ πατέρας τους, τῶν μικρῶν τούτων, εἶμαι πάντα ἄρρωστη. Σὰν νὰ μοῦ φαρμάκωσεν ἡ πίκρα τὸ αἷμα!

— Καὶ δὲν ἔχετε πόρους; Συγγενεῖς; φίλους;

— Φίλους; ὦ, ναί. Τοὺς γείτονας. Συγγενεῖς ἐπίσης ἔχω. Ὁ πατέρας μου ἄφησεν ἑνδεκα παιδιά. Εἶχε τὸν τρόπο του, Θεὸς σχωρέσ’ τον, ἀλλὰ νὰ μοιράση κανεὶς τὸ τίποτέ του εἰς ἑνδεκα παιδιά, μαθές! δὲν πέφτει πολὺ εἰς τὸν καθένα. Ἐγὼ ἐπῆρα τὸ σπίτι αὐτό.

— Ἄλλὰ τότε;

— Ναί, καταλαμβάνω τί θέλετε νὰ πῆτε... Τ’ ἀδέρφια μου, ἡ ἀδερφάδες μου, ὅλοι τους ἔφυγαν μακριὰ ἀπ’ ἐδῶ ἢ παντρεύτηκαν. Καὶ ὅταν παντρευτῆ κανεὶς, ὅταν ἔχη ὁ καθένας παιδιά, ἀνάγκας... κυττάζει τὰ δικά του πρῶτα, καὶ ὕστερα ξεχνᾷ τὰ ξένα... Εἶνε πολὺ φυσικόν... Ἀληθινοὶ συγγενεῖς δὲν εἶνε ἄλλοι, θαρρῶ, παρὰ ὁ πατέρας κι’ ἡ μητέρα... Ἐχω λάθος. Εἶχα τὸν ἀδελφόν μου τὸν μικρότερο, ἐκεῖνον ποῦ ἦτον ἴστὸ Πρασὺ-Λεβάλ, ὁ ὁποῖος πολλαῖς φοραῖς μ’ ἐνθυμήθη... Ἀπέθανε πέρσι, τὰ Χριστούγεννα...

— Πτωχή δυστυχῆς γυνή! διανοεῖτο ἡ Βαλεντίνη, ἥς ἡ καρδία κατενύσσετο. [...]

Θ'. Θερινὰ διατριβαί

[...] Ἴδου τί εἶχε συμβῆῃ, καὶ τί διηγήθη ἐν συνόψει ὁ Θιουβίλ:

Ἡ Ἀγγέλη ἐδείπνει ἐν τῷ ξενοδοχείῳ τοῦ Ἐρυθροῦ Μύλου μετὰ φίλων τοῦ Μοντεκλαίρ, οἵτινες ἔμειναν εἰς Παρισίους μετ' ὅλην τὴν εὐπρεπῆ συνήθειαν τὴν ἀπαιτοῦσαν ὥστε, κατὰ Ἰούλιον καὶ Αὐγουστον, νὰ διατρίβωσιν οἱ Παρισιανοὶ εἰς τὰ παραθαλάσσια. Ἦτο δεῖπνον πολιτικόν. Ἐπρόκειτο νὰ διακανονισθῇ ἡ σύστασις τοῦ συντηρητικοῦ κοιμιτάτου, τοῦ μέλλοντος νὰ ὑποστηρίξῃ ἐν Πικαρδία τὴν ὑποψηφιότητα τοῦ Μοντεκλαίρ, καὶ ἐπότιζον μὲ καμπανίτην τὰς μελλούσας δάφνας τοῦ μέλλοντος βουλευτοῦ. Ὅθεν τὸ δεῖπνον παρετάθη ὀψὲ τῆς ἑσπέρας, καὶ ἀρξάμενον τὴν ἡμέραν ἔληγε τὴν νύκτα. Διὰ τοῦ ἀνοικτοῦ παραθύρου, οἱ ἀόριστοι ψίθυροι τῶν Ἡλυσίων πεδίων, ὁ ὑπόκωφος κυλινδηθμός τῶν ἀμαξῶν, αἱ μεμακρυσμένοι ἤχοι τῶν ᾠδικῶν καφενείων καὶ παυσιλύπων κήπων, εἰσῆρχοντο εἰς τὸν ἔμπλεων θορύβου καὶ πνιγμοῦ θάλαμον, ὅπου τὰ φῶτα τῶν κηρίων ἴσταντο ἀκίνητα ἐν τῇ πυκνωθείσῃ ἀτμοσφαίρᾳ. Αἶφνης ἐγγύτερον, ἠκούσθη ἔξαφνα γογγυσμὸς βιολίου, παραπονετικὸς ὡς θλιβερὰ στοναχή, ἐν τῷ κήπῳ, ὑπὸ τὸ παράθυρον τοῦ θαλάμου ὅπου ὁ Γωβανὺ Βοαπρεῶ, ὁ Ρογγέρ καὶ οἱ φίλοι των ἔπινον μετὰ δύο πούρων ὑπὲρ τῆς ἐπιτυχίας τοῦ Ἐρρίκου Μοντεκλαίρ.

Ἵπῆρχεν ἐν τῇ προστριβῇ ταύτῃ τοῦ πλήκτρου ἐπὶ τῶν χορδῶν, τόνσον βαθέως σπαρακτικόν τι καὶ ὀδυνηρόν, ὥστε ἡ Ἀγγέλη Φερρὰν ὀρμεμφύτως ἐφρικίασε καὶ ἠσθάνθη παράδοξον ἐντύπωσιν. Ἡ κωμωδὸς ἦτο μόνη ἐν μέσῳ πέντε ἢ ἕξ ἀνδρῶν, παιδρῶν καὶ θορυβωδῶν πολιτικο-λογούντων. Ἠγέρθη καὶ ἔλθοῦσα ἐκύτταξε διὰ τοῦ παραθύρου, τοὺς γυμνοὺς βραχίονας στηρίζασα ἐπὶ τοῦ ξυλίνου ἐρείσματος. Καὶ εἶδε τότε εἰς τὸν κήπον ἐκεῖνον τὸν φωτιζόμενον ὑπὸ τοῦ ἐρυθροῦ φωτός τοῦ ἀερίου, θλιβερόν καὶ ἀπαισιον σύμπλεγμα· παιδίσκην δεκατριῶν ἢ δεκατεσσάρων ἐτῶν, κάτισχον, παίζουσαν ἐλεεινῶς βιολίον, ἐνῶ γρατὰ τις ἔρριπτεν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν λαρυγγώδη φθόγγον ἀπαισιῶς ἰκετευτικόν.

Ἡ γραία αὕτη, ἡ μάμμη ἀναμφιβόλως, περιέβαλλε τὴν κεφαλὴν καὶ τὸν λαιμόν της δι' ἐσχισμένου ράκου, οὗ τὸ χρῶμα εἶχεν ἐξαλειφθῆ ἐκ τῆς πολυκαιρίας. Ἐφερεν εἰς τοὺς πόδας ἀσκεπῆ ὑποδήματα, ἀφήνοντα ὀρατὰς ρακώδεις περιχνημίδας, καὶ τὸ ἐν τούτων εἶχε διατηρήσει χαλυβδίνην τινὰ πόρπην, ἄδηλον πόθεν προελθοῦσαν, καὶ εἰρωνικῶς ἀποστίβουσαν. Ἐφόρει δὲ πῖλον παραμορφωμένον, προπίπτοντα ἐπὶ τοῦ μετώπου μὲ βοστρύχους τινὰς ξανθῆς κόμης ἐσπαρμένους μὲ τρίχας λευκάς.

Φυσιογνωμίαν ἢ κτηνώδης αὕτη ὄψις δὲν εἶχε πλέον· πᾶσα ἀνθρωπί-

νη φλόξ ἦτο ἐσβεσμένη ἐν αὐτῇ· τὸ ὄμμα γλαυκόν, ὑελῶδες, οἷον γίνεται εἰς τοὺς πνιγομένους, ἐσκιάζετο μὲ βλέφαρον βαρύ, προεχούσης σαρκὸς αἱματώδους· τὸ κάτω χεῖλος ἐκρέματο σχεδὸν ἀδρανές, σχηματίζον εἰς τὰς δύο γωνίας τοῦ στόματος δύο καθέτους πτυχάς, συνεχομένας ὑπὸ τοῦ σπασμοῦ τῆς ἀποκτηνώσεως. Πυκνὸν δίκτυον ρυτίδων ἐφηπλοῦτο ἐπὶ τοῦ προσώπειου τούτου, τοῦ ἐστιγμένου μὲ ἰόχρους κηλίδας, καὶ αἱ παρειαὶ ἐκρέμαντο ὡσανεὶ αἱ χαλαραὶ καὶ ἀσύστατοι σάρκες εἶχον ἀποβάλλει τὴν δύναμιν νὰ τὰς συνεχέωσι.

Καὶ ἡ φρικώδης μέγαιρα παρώτρυνε διὰ κτύπων τοῦ ἀγκῶνος τὴν ἰσχνὴν παιδίσκη νὰ ψάλλῃ. Καὶ ἔψαλλε, τὸ δύστηνον κοράσιον! Τὸ ἰσχνὸν πρόσωπόν της, οἱ μεγάλοι μέλανες ὀφθαλμοὶ της βαθεῖς, λάμποντες, θαυμαστοὶ ὡς οἱ τῶν Ἀθιγγανίδων, διηυγάζοντο. Ἀλλόκοτος φλόξ ἐνεψύχου τὴν μορφήν ταύτην τῆς φθισιώσης κόρης. Ἐφωνή, καθαρὰ καὶ ἀργυρόηχος, διήρχετο μέσῳ χειλέων ὠχρῶν καὶ σχεδὸν ἐκστατικῶν, μὲ δονήσεις κρυστάλλου θιγομένου διὰ σιδηρᾶς λαβίδος. Καὶ ὡς νὰ ἔψαλλεν ὕμνον τινὰ, ἡ μικρὰ ἀνέμελπεν ὑπὸ τὰ παράθυρα τῶν θαλάμων τούτων τοῦ πανδοχείου, τῶν θερμῶν ἐκ μεθυστικῆς πνοῆς ἔρωτος καὶ οἴνου, παλαιὸν τι ἄσμα, βεβαίως τοῦ τόπου τῆς γεννήσεώς της, ἄσμα ἀφελές καὶ θλιβερόν, ὅπερ συνεκίνησε τὴν καρδίαν τῆς Ἀγγέλης καὶ τὴν περιέσφιξε θλιβερῶς, ἀνακαλέσασα αὐτῇ δι' ἀναδρομῆς εἰς τὸ παρελθὸν ὅλας τὰς μελαγχολικὰς τοῦ παλαιοῦ καιροῦ ἀναμνήσεις.

Ἡ παιδίσκη ἔψαλλεν, ἡ μέγαιρα τῆς ἔλεγεν: Ἐμπρός! καὶ τὸ βιολίον, μὲ τοὺς συντετριμμένους φθόγγους του, συνώδευε τὸ ἄσμα μὲ τοὺς ἤχους του τοὺς ὁμοιάζοντας μὲ λυγμούς:

Ἐστὸ Παρίσι, ἔστη Ροχέλλη,

Ἄ! ψυχὴ μου, ἔσ'τὰ δεντρά!

Μιὰ φορά ἔταν τρεῖς κοπέλλαις,

Ἄ! ψυχὴ μου, ἔσ'τὰ δεντρά!

Τὴν τρίτη τὴ μικρότερη

κι' ἀπ' ὄλαις εὐμορφότερη,

Ἡ μάνα της τὴν ἔνιβε,

τὴν χτένιζε, τὴν ἔπλεκε,

ψυχὴ μου, μιὰ φορά!...

Καὶ ἡ πτωχὴ παιδίσκη ἔψαλλεν, ὡς ἐὰν ἦτο ἡ ἰδία αὐτῆς ἱστορία, τὸ συμβεβηκὸς τῆς μικρότερης καὶ εὐμορφότερης, ἥτις ὑποστενάζει πρὸς τὴν μητέρα της, «Πότε θὰ παντρευῶ κ' ἐγώ;», καὶ ὅταν τῆς ἀποκρίνονται, «Ἄλλη χρονιά παντρεύεσαι», αὐτὴ ἀπαντᾷ, «Ἄλλη χρονιά πεθαίνω...»

Τότε ἡ κρυσταλλόηχος φωνὴ ἀνήρχετο ἐν τῷ σκότει, καὶ ἡ Ἀγγέλη, ἡρεθισμένη τὰ νεῦρα, ἠσθάνετο ἑαυτὴν ἐτοιμὴν νὰ κλαύσῃ:

Σὰν πεθάνω νὰ μὲ θάψουν,
 ἀπὸ κάτ' ἀπ' τὰ δεντρά!
 Ἄς μὲ βάλουν ἔς τὸ κρεββάτι,
 καὶ τὸ σκέπασμά μου νᾶνε
 ὄλο καὶ τριαντάφυλλα
 ἀπὸ κάτ' ἀπ' τὰ δεντρά!
 Κι' ὅσοι κόβουν τὰ λουλούδια,
 καὶ τὰ τριαντάφυλλα,
 ἄς σχωροῦνε τὴν ψυχὴ μου.
 Ἄχ! ψυχὴ μου, μιὰ φορά!...

— Ὠραία φωνὴ μ' ὄλα ταῦτα, εἶπεν ὁ Θιπουβίλ.

Οὐδὲν συγκινητικώτερον, κατανουκτικώτερον καὶ πικρῶς ἀβρότερον τοῦ ἄσματος τούτου, καὶ ἡ Ἀγγέλη ἐνθυμεῖτο, κλείουσα τοὺς ὀφθαλμούς, παλαιὰν τινα ἐπωδὸν, ἀπὸ μακροῦ χρόνου λησμονημένην, καὶ ἦτις ἐπανάρχετο νῦν αὐτῇ ὡς ἀπωτέρα ἡχώ· ἐπωδὸν τῆς μάμμης Γριβέ, τῆς προμήτορός της, ἐν ἣ ἐνουπῆρχεν οἰονεὶ τι ἐκ τοῦ χλοεροῦ τῶν λειμώνων καὶ ἐκ τοῦ κυανέου τοῦ οὐρανοῦ:

Τὴ φτωχὴ τὴ βοσκοπούλα
 νὰ τὴν πᾶμε στὰ λειβάδια,
 ἔς τὸ χορτάρι τὸ χλωρό!...

Αἶφνης ἡ κρυσταλλώδης φωνὴ τῆς μικρᾶς ἐσταμάτησεν ἀποτόμως, διακοπεῖσα ὑπὸ τινος μεγαλοφώνως λαλοῦντος. Ἦτο ὑπηρετὴς τοῦ ξενοδοχείου βάνουσσος, ὅστις ἀπηγόρευεν εἰς τὴν δυστυχῆ νὰ ἐξακολουθήσῃ νὰ ψάλλῃ.

Ἡ παιδίσκη δὲν ἀπήντησε, θεωροῦσα τὸν ὑπηρετὴν μὲ τοὺς μεγάλους θλιβεροὺς ὀφθαλμούς της, ἀλλ' ἡ γραιὰ ἰκέτευεν, ἐγόγγυζε καὶ προσεπάθει νὰ καταστήσῃ συγκινητικὴν τὴν βραχνὴν φωνὴν της:

— Τί συμβαίνει; ἠρώτησεν ὁ Μοντεκλαίρ τὴν Ἀγγέλην. Σᾶς βλέπω σκυμμένην ἐκεῖ. Εἶνε λοιπὸν κάτι περιέργον;

— Ἐνδιαφέρον μάλιστα.

— Τί εἶνε;

— Ἀποπέμπουν μίαν πού τραγουδεῖ.

— Τόσον καλλίτερα! Τὸ βιολί της μᾶς ἔσπαζε τὸ κεφάλι καὶ ἡ φωνὴ της μᾶς ἐλιμάριζε τ' αὐτιά.

— Και τί τραγούδια! Ικανά να φέρουν τόν διάβολον εἰς κατάνυξιν, εἶπεν ὁ Βοαπρεῶ.

— Νομίζετε; εἶπεν εἰρωνικῶς ἡ Ἀγγέλη.

— Ἀνόητοι! διανοεῖτο ὁ καθηγητὴς τῆς ἀπαγγελίας.

Ἡ Ἀγγέλη ἔκυψεν χθαμαλώτερον ἐπὶ τοῦ παραθύρου καί, καλοῦσα μεγαλοφώνως:

— Κόρη μου, εἶπε, περίμενέ με. Καί σύ, γκαρσόν, ἄφησε, ἄφησε...
Ἔχω νὰ ὁμιλήσω εἰς αὐτὴν τὴν μικράν!

Κατέλιπε τὸ παράθυρον, διέβη ταχέως τὸν πλήρη φωτὸς καὶ καπνοῦ θάλαμον, καὶ κατῆλθε δρομαία τὴν κλίμακα τὴν ἄγουσαν εἰς τὸν κῆπον. Αἰφνιδία τρέλα καὶ γενναιοψυχία τὴν ἐκυρίευσε. Προέβη πρὸς τὸν ὑπηρετήν καὶ τὸν ἠρώτησε βραχεία τῇ φωνῇ διατί ἀπέπεμπε τὰς δύο ἐκείνας γυναῖκας.

Οὗτος ἀπήντησε διὰ χειρονομίας σαφῶς σημαινούσης:

— Ἄλλ' ἰδέτε τὰ ράκη ταῦτα. Εἶνε ἐπαίτιδες.

— Ἄ! ναί, εἰξεύρω!... ἀπήντησε μεγάλη τῇ φωνῇ μετ' εἰρωνικοῦ τόνου ἡ Ἀγγελική. Χρειάζονται εἰς ἐκείνους ποῦ διασκεδάζουν ἀνθοπώλιδες ποῦ νὰ ἔχουν τίτλους εἰς τὸ βιβλίον τῆς εὐγενείας καὶ τραγουδίστριας τοῦ δρόμου ποῦ νὰ μὴ μυρίζουν ἔνδειαν. Λοιπόν, ἂν διώχνετε αὐτὴν τὴν μικράν ἀπὸ τὸ κατὰστημά σας, ὑπάρχουν ἄλλοι μουσικοὶ καὶ ἄλλαι ἀοιδοί, τὰς ὁποίας εὐχαρίστως δέχεσθε. Καὶ ἰδοὺ μία! Συνόδυσέ με, ἂν θέλῃς, κόρη μου, εἶπεν εἰς τὴν ἐκκληκτον παιδίσκην.

Καὶ ἤρχισε νὰ τραγουδῇ.

Εἶδος ρίγους μετεδόθη ἀνὰ τὸν κῆπον τοῦτον, ἀνὰ τὸ πανδοχεῖον τοῦτο, μὲ τὰ παράθυρα ἐρυθρὰ ἐκ τῶν φώτων, ὅταν μετὰ τὴν καθαρὰν φωνὴν τῆς παιδίσκης, ψιθυρίζουσας ποιητικὸν ἄσμα τῆς ἐποχῆς, ἡ ἔνθερος, θρασεῖα καὶ ἰσχυρὰ φωνὴ τῆς κωμικοῦ ἔρριψεν ὑπὸ τὰ ἄστρα τοὺς πρῶτους φθόγγους θειαστικοῦ τινος ἄσματος, ὅπερ ὑπῆρξεν ἐπὶ τόσον χρόνον οἰοεὶ ἡ Μασσαλιῶτις τῆς ἡδονῆς διὰ τοὺς Παρισίους:

Εἶδα τὸν Βάκχο νὰ πατῇ ἴσθι γῆ
τὴν ἀνθισμένη...
κι' ὁ σάτυρος ὁ χορευτὴς κ' ἡ νύμφη
στολισμένη
ἀντάμα τραγουδοῦσαν.

Ἐτόνιζε τὸν τελευταῖον στίχον σοβαρᾶ, οἰοεὶ βεβαρημένη τῇ φωνῇ. Εἶτα ὑπερήφανος, ἐξαιρομένη ἡ ἰδία, καὶ διότι ἐξήφθη καὶ διότι ἤθελε νὰ

εὐχαριστήσῃ τὴν ιδιοτροπίαν τῆς τὴν στιγμιαίαν, ἡ Ἀγγέλη Φερράν ἔδιδεν ὠραίους ὑψηλοὺς τόνους εἰς τὴν βακχικὴν ταύτην ἐπιπόδον:

Εὐοὶ! ὁ Βάκχος μὲ ἐμπνέει!

Εὐοὶ! ὁ Βάκχος βασιλεύς!

“Ὅλα τὰ παράθυρα τῆς οἰκίας ἐπληρώθησαν περιέργων. Σκιαὶ ἐπεφαίνοντο μέλαιναι διαγραφόμεναι ἐν τῷ κενῷ τῶν παραθύρων. Ἐπευφήμουν, συνώδευον τὴν ἐπιπόδον, κροτοῦντες ἐπὶ τῶν ποτηρίων. Ἡ Ἀγγέλη, μετὰ νευρικῆς ζέσεως, ἐπανελάμβανε τὴν στροφὴν, καὶ ὅταν ἐτελείωσε, διὰ τῆς λαμπρᾶς φωνῆς τῆς, ἔρριψε πρὸς ὄλους, ἐν μεγάλῃ κραυγῇ εἰρωνείας, τὴν σκληρῶς σαρκαστικὴν ταύτην ἐπίκλησιν:

— Διὰ μίαν τραγουδίστρα πού πεθαίνει τῆς πείνης, ἂν ἀγαπᾶτε!

Καὶ ἀποτεينوμένη πρὸς τοὺς φίλους τοῦ Μοντεκλαίρ, ἀκουμβισμένους εἰς τὸ παράθυρον, ἀφ’ οὗ πρὸ μικροῦ εἶχεν ἀπομακρυνθῆ αὐτῇ:

— Ἄλλ’ εἰξεύρετε, μόνον τὰ λουδοβίκεια εἶνε δεκτά!

Μετεχειρίσθη τὴν ἐσθῆτά τῆς ὡς ποδιάν, λαβοῦσα μὲ τὰς χεῖρας αὐτὴν καὶ τεντώνουσα, καὶ τὰ χρυσᾶ νομίσματα ἐπιπτον ἐκεῖ, ἐνῶ αὐτὴ γελῶσα, μετὰ τινος πικρίας πάντοτε, ἔλεγε μὲ τὸν συνήθη αὐτῇ τόνον τῶν παρασκηνίων:

— Χρυσῆ βροχή! Εἰκὼν ζῶσα! Φαίνομαι σὰν τὴν ἐρωμένη τοῦ Διός! Ἡ Δανάη τοῦ Ἐρυθροῦ Μύλου, μελοδραμάτιον... Τῷ ὄντι! Ἰδοὺ μία ἰδέα! Θὰ δώσω τὸν τίτλον εἰς τὸν Ἀλεβύ!...

Ἡ ἄσχημος γραῖα καὶ ἡ πτωχὴ κορασίς, μὲ βλοσυροὺς ὀφθαλμοὺς ἐθεώρουν τὴν σκηνὴν ταύτην, καὶ τὸ μὲν ὄμμα τῆς μεγαίρας ἐφλεγεν, ἡ δὲ μικρὰ διηπόρει μὴ τυχὸν ὠνειρεύετο.

Τὸ ὄνομα τῆς Ἀγγέλης Φερράν, προφερόμενον πανταχόθεν, ἐδείκνυεν ὅτι ἡ κωμωδὸς ἀνεγνωρίσθη, καὶ ὑπῆρξε μεταξὺ τῶν θαμῶνων τοῦ Ἐρυθροῦ Μύλου ἄμιλλα ἐλευθεριότητος, οἷα ἡ αὐξάνουσα τῆς εἰσπραξίν πάσης γυναικὸς τοῦ κόσμου αἰτούσης ἔρανον. Τὰ χρυσᾶ εἰκοσάφραγκα, οὕτω ριπτόμενα ἢ πίπτοντα εἰς τὴν ἄμμον καὶ συλλεγόμενα ὑπὸ τῶν ὑπηρετῶν, ἔλαμπον εἰς τὸ φῶς τοῦ ἀερίου ἐν τῇ ποδιᾷ τῆς Ἀγγέλης, ὡς ὁ σωρὸς ἐκεῖνος τοῦ χρυσοῦ, ὁ προκλητικῶς ἐκτιθέμενος εἰς τὰς ὑαλοτραπέζας τῶν ἀργυραμοιβῶν.

Ἡ Ἀγγέλη κάμνουσα αὐτὰ νὰ πηδῶσι, μετὰ καγχασμῶν, προέβη πρὸς τὴν πτωχὴν παιδίσκην καὶ εἶπεν αὐτῇ:

— Ἄπλωσε τῆς φούχταις σου.

— Ἐγώ, κυρία;

— Μάλιστα.

Ἡ μικρὰ ἔτεινεν ἠνωμένας τὰς ἰσχνὰς χεῖράς της, καὶ ἡ Ἀγγέλη ἐκένωσεν ἐντὸς αὐτῶν τὰ χρυσᾶ νομίσματα.

Τὸ θερμανθὲν πρόσωπον τῆς μάμμης κατέστη ἐρυθρὸν ὡς φραγκοστάφυλον.

— Νά καὶ τὸ μερίδιόν μου τώρα! εἶπεν ἡ κωμωδός, κενοῦσα τὸ βάλαντιόν της εἰς τὰς χεῖρας τῆς παιδίσκης.

— Ἄ! κυρία, κυρία! ἐπιθύριζεν ἡ γραῖα. Πῶς νὰ σᾶς εὐχαριστήσωμεν;... Νοεμή, πῶς νὰ εὐχαριστήσωμεν τὴν κυρίαν;

— Πῶς! εἶπεν ἡ Ἀγγέλη. Ἀρκεῖ νὰ τοποθετήσητε αὐτὸ τὸ μικρὸν ποσόν, δὲν εἶνε μεγάλο πρᾶγμα, ἀλλ' εἶνε κάτι τι ἐπὶ τέλους, καὶ νὰ τὸ δώσητε εἰς τὴν μικρὰν ταύτην, ὅταν θὰ εἶνε εἰς ἡλικίαν νὰ ὑπανδρευθῆ ἓνα τίμιον νέον, ὅστις νὰ τὴν κάμη τιμίαν γυναῖκα.

Ἡ γραῖα ἐκύτταξε τὴν Ἀγγέλην μὲ ἔκφρασιν ἀθυμίας.

— Εἴσθε καλὴ, ὦ! πολὺ καλὴ! εἶπεν ἡ μικρὰ πλησιάζουσα εἰς τὴν κωμωδόν. Μὲ αὐτά, ἡ μάμμη θὰ ἔχη ζωμὸν ὅσον θελήσῃ.

— Καὶ κερασό, διενοήθη ἡ μέγαιρα.

Ἡ μάμμη! Ἡ Ἀγγέλη ἐκλεισε τοὺς ὀφθαλμούς. Ἐπανέβλεπε «τὴν καλὴν μαμὰ Γριβέ» τοιαύτην οἷα ἦτο τὸ πάλαι, ἐπαναλαμβάνουσαν: «Πρόσεξε, κόρη μου, τὸ μέλλον σου μὲ φοβίζει!»

— Ὑγιαίνετε καὶ καλὴν τύχην! εἶπεν εἰς τὰς δύο γυναῖκας· καὶ ἐνῶ ἀπὸ τοῦ βάθους τῶν ἄλσων καὶ ὑψόθεν ἀπὸ τῶν παραθύρων αἱ ἐπευφημίας ἐξηκολούθουν ἀκόμη, αὕτη ἐπανῆλθεν εἰς τὸν θάλαμον ὅπου ὁ Μοντεκλαίρ καὶ οἱ φίλοι του τὴν ὑπεδέχθησαν μὲ χειροκροτήσεις καὶ μὲ εὖγε.

— Πίνω εἰς ὑγείαν τῆς Ἀγγέλης τῆς Εὐεργέτιδος! ἀνέκραξεν ὁ Ρογγέρ πληρῶν τὴν κύλικα καμπανίτου.

— Εἰς ὑγείαν τῆς προστάτιδος τῶν περιπλανωμένων αἰοιδῶν!

— Ζήτω τὸ σέμνωμα τῶν γυναικῶν τοῦ θεάτρου!

Ἡ Ἀγγέλη ἤρχισε νὰ γελᾷ καὶ ὀρθή, σταυρώνουσα τοὺς βραχίονας, καὶ θεωροῦσα κατὰ πρόσωπον τοὺς συνδαιτυμόνας:

— Ἄν θέλετε νὰ εἰρωνευθῆτε, εἶπε, δὲν μοῦ φαίνεσθε τόσον νόμιμοι, ἀλήθεια... Ἄλλὰ μ' ὅλα ταῦτα ἐφάνητε γαλαντόμοι, καλὰ: εἶμαι εὐχαριστημένη ἀπὸ σᾶς, ἐκλαμπρότατοι! Μόνον, ἐχρειάσθη νὰ σᾶς τραγουδήσω τὸν Ὀρφέα ἐν τῷ Ἄδῃ διὰ νὰ δώσητε εἰς τὴν μικρὰν ἐκείνην ὀλίγον ζωμὸν διὰ τὴν μάμμη, ὡς λέγει. Σᾶς ἐσκότιζε μὲ τὰ τραγούδια της! Καὶ ὅμως οὕτω ἤρχισεν ἡ Ραχήλ! Ἄλλὰ σᾶς χρειάζεται τὸ ἀνοικτὸν ἄνθος καὶ δὲν σᾶς μέλει διὰ τὰ ἀγριολούλουδα. Τί κόρος, τί ἀηδία σᾶς ἐπιασεν ὅλους! Μετὰ τέσσαρα ἢ πέντε ἔτη, εἶνε πολλοὶ μεταξύ σας ποῦ θὰ κάμουν ὄλας τὰς τρέλας καὶ θὰ διεπράξουν ὄλας τὰς ποταπότητας

(ναί, τὰς ποταπότητας), διὰ νὰ λύσουν τὰ λουριά ἀπὸ τὰ στιβάλια τῆς, αὐτῆς τῆς πτωχῆς μικρᾶς, τῆς περιφρονημένης... ἐὰν ζήση καὶ ἔχη τὸ πνεῦμα νὰ σᾶς μεταχειρισθῆ καθὼς πρέπει νὰ σᾶς μεταχειρίζωνται.

— Εἶνε ἀληθές, εἶπεν ὁ Βοαπρεῦ Ἔχει ὠραῖα ματάκια, μ' ὅλα ταῦτα. Θὰ τὴν ἐπανεύρωμεν ἴσως εἰς κόσμον καλλίτερον.

— Τὸ βέβαιον εἶνε, προσέθηκεν ὁ Ρογγέρ, ὅτι μὲ ὅλας τὰς ἐπιτιμήσεις τῆς, ἡ Ἀγγέλη μᾶς ἐφανέρωσεν αὐτὸ τὸ βάθος τοῦ χαρακτῆρός τῆς.

— Καὶ τὸ βάθος τοῦτο, εἶπεν ἡ κωμωδός, εἶνε;...

— Ἡ ἀγαθότης, τί κακὴ ποῦ εἶσθε.

Ἡ Ἀγγέλη προσέβλεψε τὸν Ρογγέρ καὶ ἤρχισε νὰ γελᾷ:

— Ἡ ἀγαθότης;... Τὸ πιστεύετε;... Λοιπόν! ἐρωτήσατε τὸν Μοντεκλαίρ!

— Ὁ Μοντεκλαίρ θὰ ἦτο κακὸς κριτής. Δὲν γνωρίζει τις ποτὲ καλῶς τὰς γυναῖκας τὰς ὁποίας ἀγαπᾷ, καὶ σᾶς ἀγαπᾷ...

— Ὡς τρελός, εἶπε ψυχρῶς ἡ Ἀγγέλη.

Ὁ Μοντεκλαίρ δὲν ἀπεκρίνετο. Εἶχε γίνει ὠχρότατος.

— Λοιπόν! εἶπεν ἀποτόμως ἡ κωμωδός, ἐὰν μὲ πιστεύετε τόσον ἀγαθὴν, ἀπατάσθε Ρογγέρ. Ἡ ἀγαθότης εἶνε πολλάκις τὸ ψευδώνυμον ἄλλης λέξεως, ἣτις ἀρχίζει ἐπίσης ἀπὸ α, τῆς ἀνοησίας!... Ἄ! μοὶ ἀποδίδετε ἀρετὰς ἀνηκούσας εἰς καλογραῖαν νοσοκόμον, διότι ἐτραγούδησα δύο στροφὰς πρὸς ὄφελος τῆς φτωχοῦλας ἐκείνης καὶ τῆς γράϊας; Τί μεγάλη θυσία! Ποῖος σᾶς λέγει ὅτι δὲν τὸ ἔκαμα χάριν ρεκλάμας, ὥστε αὔριον οἱ θεατρικογράφοι τῶν ἐφημερίδων νὰ μοῦ γράφουν ἐγκώμια εἰς τὰς στήλας των;

— Ἀγγέλη! Ἀγγέλη! εἶπον πάντες, συκοφαντεῖσαι μόνη σου.

— Ἐγώ; διόλου. Μόνον ἔχω τὴν ἀξίωσιν ὅτι γνωρίζω τὸν ἑαυτὸν μου καλλίτερα ἀφ' ὅσον μὲ γνωρίζετε σεῖς, ὑποθέτω. Λοιπόν, μά τὴν πίστιν μου, ὅταν βλέπω τινὰ ὅστις νὰ εἶνε εἰς ἄκρον ἀγαθός, καὶ ὅστις νὰ κάμνη τρέλαν ἐκ φιλανθρωπίας, ἔρχομαι πάντοτε εἰς πειρασμὸν νὰ εἶπω: «Κανεὶς ἐξίλασμός ὑπάρχει ἐδῶ ὑποκάτω, καμμία ἠθικὴ στενοχωρία, ἢ τύψις συνειδήσεως!»

— Τύψις! εἶπεν ὁ Βοαπρεῦ.

— Τί λέγεις, Ἀγγέλη; ἀνέκραξεν ὁ Ρογγέρ.

Δὲν παρετήρουν τὸν Μοντεκλαίρ, καὶ οὗτος σιωπῶν ἦτο πελιδνός.

— Ἄ! μπᾶ! ἀνέκραξεν ἡ Ἀγγέλη. Ὁ Θιπουβίλ μοὶ ἔλεγε δικαίως ὅτι δὲν ἔχω ἀνάστημα διὰ νὰ ὑποκριθῶ τὴν λαϊδὴν Μάκβεθ. Δὲν ἔχει οὕτω, Θιπουβίλ; Ἄς ὁμιλήσωμεν δι' ἄλλο πρᾶγμα.

—“Οχι! “Οχι! εἶπε γελῶν ὁ Ρογγέρ. Εἶπες τύψεις. Ἄς ἴδωμεν τὰς τύψεις. Θέλω νὰ μάθω ποῦ εἶνε τὸ πτώμα!

Ἡ Ἀγγέλη δὲν ἀπήντησε καὶ παρετήρησε τὸν νεανίαν, ὅστις τὴν ἐπηρώτα οὕτω ἀρκετὰ ἀδιακρίτως, καὶ τοιαύτας λέξεις ἐπρόφερε.

Τὰ ὄμματα τῆς κωμικοῦ ἔλαμπον σχεδὸν τρομακτικῶς.

— *Τὸ πτώμα*; εἶπεν ἡ Ἀγγέλη, τονίζουσα βραδέως τὴν λέξιν ταύτην, ἥτις εἰς τὴν διάλεκτον τῶν βουλευμάτων σημαίνει ἀπλῶς, τὸ μυστικόν. Τὸ πτώμα; εἶν' ἐκεῖ!

Καὶ ἐκτύπησεν ἐπὶ τῆς καρδίας της, δι' ἀπλοῦ καὶ φυσικοῦ κινήματος.

— Μεγαλοπρεπῆς χειρονομία θεάτρου! εἶπεν ὁ Θιπουβίλ.

— Πῶς! νεκρά; Ἡ καρδία; Ἐλα δά! Ἡ καρδία δὲν ἀποθνήσκει, εἶπεν ὁ Βοαπεῶ.

— Ἐρωτήσατε μᾶλλον τὸν Λαζαρίλλον, εἶπεν ἡ Ἀγγέλη, χρῆσιν ποιουμένη θεατρικῆς λέξεως, καὶ δεικνύουσα τὸν Μοντεκλαίρ.

Καὶ πρὶν ὁ ἐραστὴς της ἀπαντήσῃ, ἐπλησίασεν εἰς τὴν τράπεζαν, ἔλαβε χρυστάλλινον κύπελλον, τὸ ἔτεινεν εἰς τὸν Ρογγέρ, καὶ ἀποτόμως γελῶσα:

— Ἐλάτε, μὴ παίζωμεν δρᾶμα! εἶνε τῆς παλαιᾶς μόδας. Εὐχαριστῶ! Δὲν χρειάζεται πλέον!

Καὶ διὰ τῆς πνιγομένης ὀλίγον φωνῆς της, ἀλλ' ἥς κατεδάμασε τὴν συγκίνησιν, ὡς ἐὰν ἔσχισε πέπλον, μὲ τὸν κορμὸν προέχοντα, μὲ τὸ στέρνον ὀρθόν, μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑγρούς, μὲ τὴν κύλικα ὑψωμένην ἐτόξευσεν εἰς τὸν ὄροφον τοῦ θαλάμου τὴν ἐπώδον, ἣν πρὸ μικροῦ ἔψαλλεν ὑπὸ τοὺς ἀστέρας:

Εὐοῖ! ὁ Βάκχος μὲ ἐμπνέει!

Εὐοῖ! ὁ Βάκχος βασιλεύει!

(Ἐφημερίς, 26 Ἰαν. καὶ 2-4 Μαρτ. 1890)

ΠΑΥΛΟΥ ΚΑΙ ΒΙΚΤΩΡΟΣ ΜΑΡΓΚΕΡΙΤΤ

Ἡ Πανωλεθρία

(Ἀποσπάσματα)

ΜΕΡΟΣ Β΄. - ΚΕΦ. 5΄.

[...] Μία άμαξα έπέσυρε τὸ βλέμμα του. Οἰμωγαὶ ἐξήρχοντο ἀπ' αὐτῆς. Εἶδε γύρω του σκιάς αἵτινες ἐπήγαιναν καὶ ἤρχοντο, χαμηλώνουσαι. Ἦσαν νοσοκόμοι καὶ εἷς ἱερεὺς, ζητοῦντες τοὺς πληγωμένους, ἀναβάζοντες αὐτοὺς ἐπὶ ἀραμπάδων. Ἐξηκολούθησε νὰ προχωρή. Εἷς ἄνθρωπος, περιφέρων φανὸν ἀμάξης ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἀνεσηκώθη. Ὁ Βερσαίμ. Ἐνας χωρικός ἴστατο παραπλεύρως αὐτοῦ.

— Σεῖς, εἶπε συγκεκινημένος ὁ Δουμπρέλ.

— Ποῖος εἶνε; ἠρώτησεν ὁ Βερσαίμ ἔμφοβος, ὡς ἄνθρωπος ὅστις δὲν προσεδόκα ν' ἀναγνωρισθῆ. Ὑψωνε τὸν φανόν, ζητῶν νὰ διακρίνη...

— Εἶμ' ἐγώ, ὁ Δουμπρέλ.

— Σεῖς; ᾗ! φίλε μου.

Ἐστράφη πρὸς τὸν χωρικόν, τοῦ ἔτεινε τὸν φανόν.

— Ἐλα, Θιμπώ, φέρε τὸ ἀμάξι, εἶνε πληγωμένοι ἐδῶ.

Τὸ φῶς ἀπεμακρύνθη, ἀναιβοκαταιβαῖνον εἰς τὰς κινήσεις τοῦ χλωῦ. Ἦτο τόσοσ θλιβερόν τὸ φῶς τοῦτο ἀπομακρυνόμενον. Ὁ Δουμπρέλ ἐσκίρτησεν· ὁ Βερσαίμ τοῦ εἶχε δράξει τὸν βραχίονα.

— Ἀκοῦτε!

Παράπονα ἦπια, παράπονα λίαν ἀσθενῆ, ὅπου συνεχέοντο ἀναρθροὶ λέξεις καὶ ἀνίσχυροὶ φωναί, ἠκολούθουν μὲ μίαν λύτην τὸ φῶς τὸ εὐσπλαγχνικόν. Πληγωμένοι τὸ ἔβλεπον ν' ἀπομακρύνεται, καὶ ἔτεινον πρὸς αὐτὸ μίαν ὑπερτάτην ὀρμὴν, ἥτις δὲν ἀνεσήκωνεν οὔτε βραχίονας, οὔτε κεφαλὴν, μόλις ἐκίνει τὰ χεῖλη, καὶ ἔκλαιεν ὡς μακρὸς ψελλισμὸς ἐπικλήσεως·

— Ἀπὸ 'δῶ, ἐλάτε, ἐλάτε... ἐφύσων τὰ στόματα ἐκεῖνα τὰ ἄνευ πνοῆς.

ᾠ! ὁ ρόγγος ἐκεῖνος τῶν θνησκόντων, ὁ τόσοσ χθαμαλός, χθαμαλός. Ὁ Δουμπρέλ ἤσθάνθη καρδίας σπαραγμόν.

— Ναί, ναί, ἔλεγεν ὁ Βερσαίμ, μεγεθύνων τὴν καλὴν φωνὴν του εἰς τὸ σκότος. Ναί, ναί, φίλοι!

Πλὴν τώρα, καθὼς ἔπαυον νὰ ἐλπίζουν, οἱ θνήσκοντες ἐσίγησαν· καὶ ὁ Βερσαίμ, μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς πλήρεις δακρύων, εἶπε εἰς τὸν Δουμπρέλ.

— Δὲν βλέπω πλέον. "Ὅλοι οἱ δυστυχεῖς οὗτοι... εἶνε φρικῶδες!

Τότε, καθὼς ἔκαμνον ὀλίγα βήματα προσκόπτοντες, ἐπειδὴ ἡ σελήνη εἶχεν ἐξαφανισθῆ, καὶ καθὼς ἤκουον τὸν τριγμὸν τῶν τροχῶν τῆς ἀμάξης, ἀπὸ τὸ κοίλωμα ἐνὸς λάκκου ἐξήλθε ξενικὴ φωνή.

— Καμαράτ! (Σύντροφοι!)

Συνέλαβον τὴν αὐτὴν ἰδέαν, τὸ αὐτὸ αἶσθημα. Καὶ χωρὶς νὰ ὁμιλήσουν, χωρὶς νὰ κυτταθοῦν, ἐπροσπέρασαν.

Ἰκέτις ἡ φωνὴ ἐπανελάμβανε·

— "ὦ! Καμαράτ"! καμαράτ'!

Ἐτόνος ἦτο τόσοσ κατανουκτικὸς, ὥστε οἱ δύο Γάλλοι ἐσταμάτησαν. Ὁχρὸν πρόσωπον πυρροξάνθου μορφῆς ἐφωτίσθη αἰφνης εἰς τὴν λάμπιν τοῦ φαναρίου· συνημμέναι χεῖρες ἐτεντώθησαν· εἶδαν τὸν κατακοιμμένον λαϊμόν, τὸν αἰμάσσοντα αὐχένα τοῦ στρατιώτου. Ὁ Βερσαίμ κατελήφθη ὑπὸ τρομῶδους παλμοῦ, ὠμίλησε πολὺ χαμηλά, λίαν γοργά, ὡς ἐν παροξυσμῶ πυρετοῦ·

— Δὲν μπορῶ... Εἶνε τόσοσ Γάλλοι... Δὲν εἶνε δουλειὰ νὰ μαζεύη κανεὶς τοὺς ἐχθρούς...

Ἐγεινε βραχεῖα σιωπῆ. Ἐνώπιον τῆς λευκῆς ἐκείνης ὄψεως, τῆς ἠλλοιωμένης ἀπὸ φόβον καὶ ἀπὸ πόνον, ὁ Δουμπρέλ κατελήφθη ἀπὸ αἶσθημα νέον, ἀδοκίμαστον ἀκόμη, ἀπὸ συγκίνησιν καὶ ἀμνηχανίαν σφοδράν. Τίποτε δὲν ἐσώζετο παρ' αὐτῶ ἀπὸ τὴν ὑπόκωφον λύσσαν, τὴν ὁποῖαν εἶχεν αἰσθανθῆ ἄλλοτε νὰ φαντάζεται τὸ πρόσωπον τοῦ Ἐχθροῦ, χρῶτα ἐρυθρόν, σκληρὰ γλαυκὰ ὄμματα, πυρρὸν γένειον ὡς τρίχα θηρίου. Εἶχεν ἐκπέσει ὁμοίως ἡ ὀρμὴ τοῦ μίσους κατὰ τῶν ἀθροισμάτων τῶν ἐρπόντων, τῶν ἀπροσώπων. Μία ἀμυδρὰ ἀδελφότης τὸν κατέλαβεν εἰς τὰ σπλάγχνα. Δὲν εἶδε πλέον εἰμὴ ἓνα δυστυχεῖ, ἡ καρδία του ἐτάκη εἰς ἀκατάσχετον πλημμύραν ἀνθρωπίνης συμπαθείας.

Ἐ Πρῶσσοσ ἦνοιγεν ἐπ' αὐτοὺς ὀφθαλμοὺς διαστελλομένους ἀπὸ ἄπειρον ἐλπίδα. Οἱ χαρακτῆρές του ἐμεγεθύνθησαν· τὸ μείδιμα του θὰ συνεχίνει λίθους.

— Θεέ μου! ἐστέναξεν ὁ Βερσαίμ.

Καὶ ὁ Δουμπρέλ εἶδε καλῶς ὅτι δὲν ἐτόλμα νὰ βοηθήσῃ τὸν Γερμανὸν ἐπὶ παρουσίᾳ του, ἐξ αἰτίας του, ὡς ἀξίωματικῶ τοῦ ὁποῖου τόσοσ συστρατιῶται, τόσοσ ἀδελφοὶ ἄγνωστοι ἤμασσον ἐκεῖ φύρδην-μῖγδην.

Ἡσθάνθη ἀπότομον σπαραγμόν... Ἄ! ποία συμφορά, ποία συμφορά, αὐτὸ τὸ μακελεῖον! Ἦτο ἄνθρωπος, ὁ Πρῶστος αὐτός!

— Πάρτε τον, εἶπε σιγά.

— Ναί, ναί, εἶπε ὁ Βερσαίμ. Βοήθει με, Θιμπώ.

— Μερσί, μερσί, καμαράτ'! ἐπανελάβεν ὁ πληγωμένος, καὶ κατέβα-
λεν ἄγωνα διὰ τὰ σηκωθῆ, ἀλλὰ κύμα αἵματος ἀνέβλυσε ἀπὸ τὸ στόμα
του. Τὸν ἄφησαν, εἶχεν ἐκπνεύσει.

Ὁ Δουμπρέλ, μεθῶν ἐξ ἀηδίας δὲν ἐνθυμεῖτο πλέον πῶς κατέλιπε
τὸν Βερσαίμ. Τοῦ ἐφάνη ὅτι τὸν εἶχεν ἀφήσει περιφέροντα τὸ φανάριόν
του ἐπὶ προσώπων νεκρῶν, ψαύοντα τὰς κρύας παρειάς των, ζητοῦντα
πληγωμένους· ἀλλὰ δὲν ἦτο βέβαιος. Μόνος, μετὰ τὸ κοφομεσασμένον
βῆμα τῆς Κυδαλίτζης, διηθύνετο πρὸς τὸ Μέτζ. Νέα χωρία πυρπολούμε-
να ἐφλογοβόλουν, ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων τοῦ ὄροπεδίου.

Ἦκούοντο πρὸς τὴν Νοασβίλλην οὐρρὰ καὶ μεμακρυσμένοι ἦχοι
Γερμανικῆς μουσικῆς, ὁμοίας μετὰ ᾠδὴν ἐπινίκιον. Τὰ στρατεύματά μας,
πτεροκοποῦντα, ἄνδρες, ἵπποι, κανόνια, ἐξηκολούθουν βραδέως τὴν
ἀποχώρησιν των. Ἡ σελήνη εἶχε γείνει ἄφαντος. Εἰς τὴν θέσιν της, εἰς,
δύο, εἶτα τρεῖς, εἶτα τέσσαρες, ὀλόκληρον πεδῖον ἀστέρων ἐσελάγισαν,
ἦνθησαν, καθαροί, νωποί, αἰώνιοι.

Ἄνελογίσθη τὰς χιλιάδας τῶν νεκρῶν τῶν κειμένων, μετὰ τοὺς ὀφθαλ-
μοὺς κλειστοὺς εἰς τὴν λαμπρότητα ἐκείνην... τὰς χιλιάδας τῶν πτωμά-
των, ὅσα ὑπῆρξαν ἄνδρες ὅπως αὐτός, σὰρξ ἀδρανῆς τώρα! Ἄνελογίσθη
τοὺς πληγωμένους, τὴν φοβερὰν φρίκην τῶν πληγωμένων· ὁ ἀσθενὴς
ρόγγχος ὁ πρὸ μικροῦ τοῦ ἐφάνη νὰ τρέχη ἀκόμη ἐν χρῶ τῆς πεδιάδος·
καὶ παντοῦ, παντοῦ πτώματα· οἱ δρόμοι, αἱ οἰκίαι, οἱ ἀγροί, τὰ δάση
ἦσαν πλήρη.

Δὲν εἶδε πλέον εἰμὴ νεκρούς. Πρηνεῖς εἰς τὴν κόνιν, ὑπτίους πρὸς τὸν
οὐρανόν, εἰς τὰς αὐλακας, εἰς τοὺς λάκκους, ἀκινήτους νεκρούς, αἰμάσ-
σοντας, οὐδὲν ἄλλο εἰμὴ νεκρούς, ἓνα τεράστιον σωρεῖτην νεκρῶν.

Οἱ ἀστέρες ἔλαμπον πάντοτε ζωηροὶ εἰς τὸν μαῦρον αἰθέρα. Ἐδέησε
τότε νὰ κραυγᾷ ἀπὸ πόνον. Διατί, ναί, διατί τὸ ἀνόητον αὐτὸ μακε-
λεῖον. Ἀνεπαίσθητος αὔρα ἔπνεε. Τὰ ἄστρα ἐφρικίασαν. Οὐδέποτε ὑπῆρ-
ξαν λαμπρότερα.

ΜΕΡΟΣ Σ'. - ΚΕΦ. Δ'.

[...] Ἐκεῖνο τὸ ὅποῖον ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἔθλιβε τὴν ψυχὴν ἦτο ἡ ἔκτα-
κτος σιωπὴ ἢ βαρύνουσα ἐπὶ τοῦ στρατοῦ ἐκείνου τοῦ ἐν πορείᾳ. Σάλπιγγ-

γες καὶ τύμπανα, τὰ τόσον θορυβοποιὰ συνήθως, ἦσαν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν νικητῶν καὶ τὸ πένθος ἤϋξανε διὰ τῆς ἀφωνίας των. Αἶφνης, καθὼς τὸ τελευταῖον τάγμα παρήλαυεν, ἡ φάλαγξ ἐσταμάτησε. Ὁ Δουμπρέλ ἔμελλε νὰ ἐπωφεληθῇ τὴν ἀνάπαυλαν, ὅπως διαβῆ, ὅταν μία σκευαγωγὸς κυνηγῶν, συρομένη ἀπὸ κάτισχνα ἰππάρια, ἐφάνη. Προέβαιεν ἐπιπόνως λοξεύουσα τὴν δεξιὰν πλευρὰν τῆς ὁδοῦ. Οἱ ζουάβοι τῆς ἔκαμαν τόπον. Ὁ Δουμπρέλ ἐκύτταξε μετ' οἴκτου τὸ ταπεινὸν ἀμάξι, τὸ ξεθωριασμένον καὶ λασπωμένον, καὶ τὸ ζεῦγος τῶν σκελέρων. Αἶφνης ἀνεσκίρτησε κεντηθεὶς κατάκαρδα.

Μία φωνὴ ὀξύβραχος, φωνὴ σαρκαστικὴ καὶ ἀπληπισμένη, ἔκραξε:

— Νοῦ σὸμμ βαντοῦ! (εἴμεθα πωλημένοι!)

Ἄ! πῶς αὐτὴν τὴν φορὰν ἡ φωνὴ ἔκρουεν εὐστόχως! Τοῦ ἐφαίνετο ὡς νὰ ἔβγαιεν ἀποτόμως ἀπὸ χίλια στόματα. Ἔτρεχε κατὰ μῆκος ἀνά τὰ στόματα τῶν ζουάβων. «Εἴμεθα πωλημένοι, εἴμεθα πωλημένοι!» ἐσκέπτετο ἕκαστος. Εἰς τὸ ἀμάξι τὸ ἀδειανόν, τὸ ὁποῖον ἐπέρασε σύρριζα πλησίον του, ὁ Δουμπρέλ ἀνεγνώρισε σκαρφαλωμένον ἐπάνω εἰς μίαν κάσσαν μὲ πιστὰ τὸν ἀλθσιμόνητον παπαγάλον τοῦ Φορμπάχ. Πῶς εἶχε ξεπέσει ἐκεῖ; Μὲ φρίσσοντα πτερὰ ἀπὸ ὀργὴν καὶ λύσσαν, τὸ πράσινον ὄρνεον ἐπλατάγιζε τὰς πτέρυγας καὶ μὲ διάτορον τριγμὸν ἐπανελάμβανε:

— Νοῦ σὸμμ βαντοῦ!

Ὁ Δουμπρέλ ἀνετόλησε τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ὁ ἀλλόκοτος ἐκεῖνος μάντις κακῶν εἶχεν ἐκστομίσει τὸ πρῶτον προμήνυμά του. Ἦτο εἰς τὴν ἔξοδον τῆς οἰκίας τῆς δεσποινίδος Σορμπέ, μετὰ τὴν ἐπίσκεψιν εἰς τὸν Ζουδέν. Ὁ Βέδελ τὸν συνώδευε... Πῶς εἶχον ἀποκρούσει μὲ ὅλην τὴν ψυχὴν των τὸ ἀνάξιον ἐκεῖνο μάθημα τοῦ παπαγάλου, τὴν βλασφημίαν ἐκείνην! Ἀλλὰ σήμερον τὸ ἀγεννὲς ζῶον εἶχε δίκαιον. Ὁ Δουμπρέλ ἠσθάνθη τὸν ἑαυτὸν του ταπεινωμένον, ὀργίλον.

Ἐρριψεν εἰς τὸν παπαγάλον βλέμμα μίσους. Τὸ ὄρνεον, ἰδὸν ὅτι τὸ ἐκύτταζον, ἔστρεψε τοὺς ὀφθαλμούς του σκωπτικούς, ὑπὸ τὰ βλέφαρα τὰ κεράτινα. Ἀνεσήκωσε τὸν ἕνα μετὰ τὸν ἄλλον τοὺς ὀστρακοδέρμους πόδας του μὲ τὰς ἀρθρώσεις τὰς ὀζώδεις, ἠκόνισε τὸ ράμφος του εἰς τὴν κόγχην τῆς κάσσας. Εἶτα μετ' αἰφνιδίου ἐνθουσιασμοῦ ἔκραξε.

— Ἄ Μπερλέν! Ἄ Μπερλέν!

Γέλοια ἠκούσθησαν, γέλοια ὅπου ἐστέναζον ὄλαι αἰ πλάναι αἰ περασμένα. Ἐκαστος εἰς τὴν παρωδίαν ἐκείνην τῆς ἀνθρωπίνης φωνῆς, τὴν ἐπίσημον καὶ μονόχορδον, ἀνεύρισκε τοὺς ἰδίους τόνους του. Μετ' ἑναρ-

γείας σκληρᾶς, ἡ εἰκὼν ἐξεχώριζεν ἀπὸ τὴν γελοιογραφίαν. Παιδιά τοῦ δρόμου, μὲ μίαν φωνὴν τῆς ὁποίας τὸ εὐθυμον ἐπροξένει πόνον, ἔκραξαν·

— "Ὅσοι εἶνε γιὰ τὸ Βερολίνο, στὸ βαγόνι! "Ὅσοι γιὰ τὸ Ρῆνο ἐμπρός!

Ἐρεθισθεὶς ἀπὸ τὸν θόρυβον, ὁ παπαγάλος ἄρχισε νὰ τονίξῃ ἀσυνάρτητα τραγούδια, κομματάκια ἀπὸ διαφόρους ἤχους, τὰ ὁποῖα ἐσφύριζαν μὲ τρόπον ἄσχημον, ἐτελειώναν διὰ γαργαρισμῶν βραχνῶν. Εἶτα ἐφώναξε μὲ τόνον σεμνότυφον γεροντοκόρης.

— "Ἐφαιες γυιόκα μου;

Καὶ χωρὶς μεταβατικὸν διάλειμμα, μὲ μονότονον ρυθμὸν τσαμπούνας.

— Φέρρτε, ἄρρμ!... Παρρουσιάστε ἄρρμ!... Ζήτω ὁ Βαζαῖν! Μπράν, πα-τα-πλάν, πλάν!...

Ἄγανάκτησις ἐπῆλθε, γιουχαῖσμοὶ ἠκούσθησαν. Εἰς τὸ πρόσταγμα τὸ βάνουσον, μερικὰ χαλκόχροα πρόσωπα ζουάβων ὠχρίασαν... Τὰ ὄπλα των; Ποῦ ἦσαν!...

— Σιώπα, Βαζαῖν! ὑπέγρυξεν ἓνας δεκανεὺς στολισμένος μὲ ἀριστεῖα.

Ἄλλὰ τὸ ὄρεον μεθῦον ἀπὸ τὰς ἰδίας κραυγὰς τοῦ ἐπανελάμβανε μὲ νέαν ζέσιν.

— Πορρτέ ἄρρμ!... Πρρεζαντέ ἄρρμ!

Ὁ καρροτσιέρης μάτην ἐζήτηε νὰ τὸν καταπραῦνῃ. Ἡ φωνὴ ἡ εἴρων ἐσφενδόνιζε πάντοτε.

— Μπράν, πα-τα-πλάν!... Πορρτέ ἄρρμ!... Πρρεζαντέ ἄρρμ!

"Ὅλοι ὁμοῦ, οἱ στρατιῶται μὲ κενὰς τὰς χεῖρας, μανιώδεις ὠλόλυζαν·

— Κάμε τον νὰ λουφάξῃ! Σκασμός!

— Θάνατος!

— Φέρμα ἢ σὲ πνίγω!

"Ἐνας ὑπαξιωματικὸς, προθυμούμενος νὰ θέσῃ τὴν ἀπειλήν του εἰς ἐκτέλεσιν, ἐπήδησε μὲ ἓν ἄλμα εἰς τὸ ἀμάξι. Ὁρμεμφύτως, ὁ παπαγάλος ἔντρομος ἐπέταξε καὶ μετέβη ἐπὶ τοῦ ρυμοῦ τοῦ ζεύγους, πλήττων ραγδαίως τὰς πτέρυγας. Ἐν σύντριμμα κάρρου προέκυπτεν ἀπὸ τοῦ λάκκου, ἐπεκάθισεν ἐκεῖ καὶ μαντεύσας τὸν κίνδυνον ἤρχισε νὰ κελαδῇ δυνατώτερα ἐκ θρασυδειλίας.

"Ὅλον τὸ λεξιλόγιόν του τοῦ ἤλθεν εἰς τὸν λάρυγγα, εἰς ἀναπολήσεις συγκεχυμένας. Τὸ ὠμάθιασεν, εἰς ἓν ἀπαίσιον κομπολόγιον ὅπου διεδέχοντο ἀλλήλα τὰ παλαιὰ μαθήματα τῶν πρώην ἰδιοκτητῶν του. Ὑπὸ τοὺς τεταμένους βραχίονας, ὑπὸ τὰς ἀπειλὰς τῶν ζουάβων, αὐτὸς ἐπανελάμβανε τρελλά·

— Είδες τὸ φεγγαράκι, μελαχροinouλα μου;... Εἰς ἔφοδον!... Ρα-τα-πλάν!... Σκοπεύσατε!

Ὁ δεκανεὺς ὁ ἀριστειοῦχος τὸν ἔδραξεν ἀπὸ τὸν πόδα. Κοπτερόν ράμ-φισμα τὸν ἔκαμε νὰ τὸν ἀφήσῃ. Τὸ πτωχὸν ζῶον ἐδοκίμασε νὰ φύγῃ. Δέκα χεῖρες τὸ ξανάπιασαν. Ἐρριψε, μ' ἓνα σπασμὸν πτερυγῶν, μὲ συν-εστραμμένον λαιμὸν, ἐν τελευταῖον «Ἄ Μπερλ...», καὶ ἐξέπνευσε στραγγαλισμένον.

Ἡ φάλαγξ ἀνέλαβε τὴν πορείαν. Καταδιωκόμενος ἀπὸ τὸ ὄραμα τοῦ φοβιμαίου ἐκείνου, ἀπὸ τὸ ἀνατριχίασμα τῶν πρασίνων πτερῶν τῶν σκορπισθέντων εἰς τὴν λάσπην, ὁ Δουμπρέλ διέσχισε ταχέως τὸ σταυρο-δρόμι. Ἦσθάνετο ἐν ἑαυτῷ κάτι νεκρώσιμον, ὡς ἂν εἶχε γείνη δικαιο-σύνη κεφαλικὴ ἐν μέρει κατὰ τοῦ ἑαυτοῦ του, ἐν μέρει κατὰ τῶν ιδεῶν καὶ τῶν ὄνειροπολήσεων ὄλων, εἰς τὸ ἄκομψον ὁμοίωμα τῆς σβεσθείσης ἐκείνης φωνῆς. [...]

[...] Ἡ βροχὴ ἐξηκολούθει νὰ πίπτῃ. Αὐτὸς οὐδὲ εἶχε συνείδησιν τῆς ὥρας.

Αἶφνης ὀξύφθογγοι μουσικαί, μεμακρυσμένοι ἀκόμη, ἀντήχησαν πρὸς τὸ μέρος τῆς ὁδοῦ Σερπενοάζ. Ἦδη γερμανικαὶ μορφαὶ ἐνεφανίζον-το, μία συρροὴ Ἑβραίων, ὑπαλλήλων, ἰατρῶν. Βραχναὶ συλλαβαὶ ξέναι ἔσχιζον τὰ ὠτά του. Πολλαπλασιαζόμενον εἰς ἑκατὸν διαφόρους ὄψεις ἀνεγνώριζε τὸ πρόσωπον τὸ τυπικὸν τοῦ ἐχθροῦ, σκληρὰ γαλανὰ ὄμμα-τα, ἐρυθρὸν χρῶτα, πυρρόφαιον γένειον. Ἐξεπλάγη διαγκωνίζων, εἰς ἓνα θροῦν εἰρηνικόν, τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους, τοὺς ὁποίους χθὲς θὰ ἦτο βια-σμένος νὰ φονεύῃ. Ἡ ἀδυναμία ἀνεζωπύρει τὸ μῖσός του. Ὁχρίασεν ἀπὸ πόνον εἰς τὴν ιδέαν ὅτι ἡδύνατο νὰ συναντήσῃ τὸν βαρῶνον Χάξ, ν' ἀνα-γνώσῃ εἰς τοὺς ὀφθαλμούς του, ὅσον εἰς τὴν ἐκ τοῦ συστάδην μάχην τῆς Ρεζομβίλλης, μίαν εἰρωνεῖαν περικεκαλυμμένην, μίαν φιλόφρονα προπέ-τειαν.

Ὁ θόρυβος τῶν παιάνων ἠῤῥησε. Γυναῖκες τῆς ἀπωλείας λασπωμέ-ναι ἔτρεχον εἰς προῦπάντησιν τοῦ νικητοῦ. Τὰς ἠκολούθησεν. Ἐπὶ τῆς βασιλικῆς πλατείας, πρὸ τοῦ ἀνδριάντος τοῦ στρατάρχου Νεῦ ἐν πρω-σικὸν σύνταγμα παρήλαυνεν, ἐν στολῇ παρατάξεως, μὲ σημαίας ἀναπε-πταμένας, ἐν ἤχῳ σείστρον καὶ τυμπάνων.

Ὁ θόρυβος, ὁ διαπεραστικός, μετὰ τὰς θανασίμους ἡμέρας τῆς σιωπῆς, τὸν ἐνέπλησε βδελυγμίας. Ἠθέλησε νὰ φύγῃ ἴλαι ἵππικῶ τοῦ

έκοψαν τὸν δρόμον. Τὴν στιγμὴν ἐκείνην εἷς γιγαντόσωμος θωρακοφόρος τῆς σωματοφυλακῆς ἐξῆλθεν ἀπὸ μίαν οἰκίαν. Ἦτο ὁ ταγματάρχης Κουσόρτης ἐν μεγάλῃ στολῇ. Προέβαινε μὲ βραχίονας σταυρωμένους, μὲ τὴν κεφαλὴν ὑψηλά. Αἱ παρειαὶ τοῦ ἐβάφοντο ἐξ αἵματος. Ἐρριπτε τρομερὰ βλέμματα. Εἰς τὴν θεὰν τοῦ ἀνθρώπου τούτου, τοῦ παραφερομένου ἀπὸ ἥρωικὴν τρέλλαν, αἱ γερμανικαὶ τάξεις ἠνοίχθησαν καὶ ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στρατεύματος, συγκεκινημένος ἐνώπιον τοιοῦτου ἄλγους, ἐχαιρέτισε μὲ τὸ ξίφος.

Ὁ Δουμπρέλ ἔφευγε διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς Σπιανάδας. Συνήντησε νέα συντάγματα. Μὲ τὰς περισκελίδας ἐντὸς τῶν ὑποδημάτων, μὲ τὸν ἰμάντα περὶ τὸν λαιμόν, οἱ βαρεῖς φαντάροι ἐβάδιζον μὲ βῆμα ἀλύγιστον καὶ ἔρρυθμον. Προέβαινον ὁμαδὸν δι' ἐνὸς μόνου κινήματος. Μὲ τὸν βαρὺν κτύπον τῶν πτερνῶν των ἐπὶ τοῦ λιθοστρώτου ἐφαίνοντο ὅτι ἐποδοπάτουν τὸ Μέτζ.

Αἱ μουσικαὶ πανταχόθεν ἤχησαν ἀντιλαλοῦσαι εἰς τὰς τέσσαρας γωνίας τῆς πόλεως τὸ αὐθαδὲς γαυρίαμα τῆς νίκης των. Καὶ ὁ Δουμπρέλ ὡς θηρίον σφλομωμένον ἤσθάνετο εἰσδύοντα μέσα του τὸν ἐκκωφαντικὸν τάραχον τῶν παιάνων, ἤχοῦν μέχρι τῶν μυχιῶν τῆς σαρκὸς του τὸ θριαμβευτικὸν ἔλελεῦ τῶν τυμπάνων καὶ τῶν συρίγγων.

(*Νέον Ἄστυ*, 4 Νοεμ. 1902 καὶ 16-18 Ἰαν. 1903)

Τὸ τελευταῖον προσκύνημα τοῦ Σουλτάνου

Ὁ ἴδιος ἀνταποκριτὴς τῶν «Ἡμερησίων Χρονικῶν», τοῦ ὁποῦ τοῦ τὰς «Τελευταίας ἡμέρας τοῦ Σουλτάνου» ἐδημοσιεύσαμεν χθές, ἐπιστέλλει τὴν ἐπομένην περιγραφὴν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως.

Κάθε Παρασκευὴν, τὴν ἐορτάσιμον ἡμέραν παρὰ μουσουλμάνοις, τὰ ἐπιθάνατα θαλάσσια τέρατα, τὰ προσδεδεμένα ἀκίνητα καὶ σεσηπῶτα ἐντὸς τοῦ Κερατίου κόλπου, ἀναπεταννύουσι τὴν ἡμισέληνον καὶ τὸν ἀστέρα. Οἱ ναῦται φοροῦν τὰς λευκοτέρας περισκελίδας των, ἴσως καὶ νὰ στιλβῶνῃσι τὰ ὄπλα των. Ἐξαλλοῦν εἶδος ἐμβατηρίου ἤχει ἀπὸ πλησίον τοῦ ναυαρχείου, στρατὸς δὲ καὶ μουσικὴ ἀνέρχονται τὸν λόφον. Ὅλοι πηγαίνουν εἰς τὸ σελαμλῆκι, εἰς τὸ προσκύνημα τοῦ Σουλτάνου. Διέρχονται ἱκανὰ συντάγματα ἵππικῆ καὶ πεζικῆ, παρελαύνοντα ἀνὰ τὸν μακρὸν λόφον τοῦ Γιλδίξ Κιοσκίου, καὶ μέχρις οὗ φθάσης ἀντικρῦ τοῦ Τζαμίου καὶ ἔξω τῶν ἀνακτορικῶν πυλῶν ἢ ὁδὸς εἶνε πλήρης στρατευμάτων. Μόλις ἔπιες τὸν καφφέν σου, καὶ αἱ μουσικαὶ πλειόνων συνταγμάτων ἀκούονται. Εἶνε ὅλοι ὠραῖοι ἄνδρες, βαδίζοντες μὲ ἀυστηρῶς κανονικὸν βῆμα, οἷον τοὺς ἐδίδαξαν οἱ Γερμανοὶ προγυμνασταί. Πέντε χιλιάδες ἄνδρες εἶνε ἤδη παρατεταγμένοι.

Ἔργαται ἀσχολοῦνται ἀφαιροῦντες τὰ χαλίκια ἀπὸ τὸν δρόμον· ἄλλοι ὀδηγοῦσι κάρρα γεμᾶτα ἀπὸ ἄμμου, τὴν ρίπτουσι κάτω, καὶ ἰσοπεδοῦσι τὸ ἔδαφος, παντοῦ ὅπου ἵππος τις ἀφῆκεν ἴχνη πετάλων. Πάραυτα ἐκλαμπροὺς νέος, ὁμοιότατος τὸ πρόσωπον μὲ Ἰταλὸν τενῶρον, ἐξέρχεται ἀπὸ ὄχημα, χαιρετᾷ, μειδιῶν ὑπερηφάνως, καὶ γίνεται ἄφαντος εἰς τὸ παλάτιον, ἐνῶ εὐωδία μυρρόσση ἀρωματίζει τὸν ἀέρα. Οὗτος εἶνε ὁ υἱὸς τοῦ Ὄσμᾶν πασσᾶ καὶ ὁ κομφευόμενος τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀπέναντί μου, ἀρχηγὸς τοῦ ναυτικοῦ κατὰ τὸ φαινόμενον, εἶνε εὐτραφῆς ἀξιωματικὸς, μὲ λευκὸν ὡς ἡ χιτὼν πρόσωπον καὶ μὲ ἀνήσυχον ὄμμα. Εἶνε ὁ υἱὸς τοῦ Ἀβδούλ Ἀζίζ, καὶ ἂν σὺ ἀναγνῶστα, ἦσο ὁ υἱὸς τοῦ τελευταίου βασιλεύσαντος Σουλτάνου τῆς Τουρκίας, φυλαττόμενος ὑπὸ ἀυστηρᾶν ἐπιτήρησιν καὶ φρουρῆσιν εἰς τὸ παλάτιον τοῦ διαδόχου του, θὰ ἦσο τόσον λευκὸς καὶ τόσον ἀνήσυχος ὅσον αὐτός.

Τώρα τίποτε άλλο δὲν βλέπει τις εἰμὴ στρατόν· πᾶν κάρφος καὶ πᾶν λιθάριον ἀφηρέθη ἀπὸ τὸ ἔδαφος. Τὸ τελευταῖον σκούπισμα εἰς τὴν ἄμμον ἐξήλειψε τὸ τελευταῖον πετάλου ἴχνος· ὁ ὁρομαῖος ὑδροφόρος ἔδωκεν εἰς ἓνα στρατιώτην τὸ τελευταῖον ποτήριον ἀπὸ τὸν διαρρέοντα ἀσκόν του· ὁ τελευταῖος ἀξιωματικὸς εἶδε τὰ ὑποδήματά του ξεσκονισμένα διὰ τοῦ μανδηλίου τοῦ πλησιεστέρου ὀπλίτου· καὶ ὁ τελευταῖος διπλωμάτης ἔσπευσε νὰ καταλάβῃ τὴν περίοπτον θέσιν του. Ἀκολουθοῦμενος ὑπὸ ὑπηρέτου βαστάζοντος ἐντὸς βαλίτσας τὰ ἐνδύματά του διὰ τὸ τζαμίον, ὁ ἐξοχώτατος Γιεβέρ Ἀγάς, ἀρχιευνοῦχος, χονδρόν, φουσκωμένον καὶ ἀντιπαθητικὸν πρόσωπον, κατέρχεται τὸ ὕψωμα, ἀκουμβῶν ἐπὶ τῆς ράβδου του καὶ προσβλέπων ἀγερῶχος δεξιὰ καὶ ἀριστερά. Εἶτα ἔρχονται πολλοὶ ἄμαξαι γεμᾶται ἀπὸ Σουλτάνας καὶ κυρίας τοῦ χαρεμίου.

Μία ἔχει τὸ γιασμᾶκι τῆς παραμερισμένου· περιττόν νὰ εἶπω ὅτι εἶνε ὠραία. Εἶτα μεγαλοπρεπῆς πομπὴ ὑπασπιστῶν καὶ τῶν ξένων τῶν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς Τουρκίας. Θαυμάζει τις τί νὰ φρονοῦν διὰ τὸν ἑαυτὸν των, ὡς συμμετέχοντες καθ' ἑβδομάδα τῆς παρωδίας. Εἶτα ἡ σωματοφυλακὴ τοῦ Σουλτάνου, ὠραῖοι ἑκατὸν ἄνδρες, οἷους ποτὲ εἶδον. Τέλος δωδεκάς μικρῶν ἀνθρωπαρίων, μὲ διαφόρους στολάς, μὲ ὠραῖα πρόσωπα καὶ γαλανὰ μάτια· ὀλίγοι ἐκ τῶν υἱῶν τοῦ Σουλτάνου.

Ἐξαφνα, ὅταν ἡ ἔντασις καὶ ἡ ἐντέλεια τῆς σκηνῆς σχεδὸν κατέστη ἀφόρητος, ἡ ὑψηλὴ παραφωνία τοῦ ἱμάμη ἤρχει ἀπὸ τὸν μιναρὲν, καλοῦσα εἰς προσευχὴν, καὶ καθὼς αἱ παρατεινόμεναι συλλαβαὶ Ἀλλὰ χ ἰλ λ α χ ἂ ἰ λ Ἀλλὰ κατὰ μικρὸν φθίνουσι καὶ σιγῶσιν, αἴφνης βαρεῖα μουσικὴ ἀπὸ τὸ Γιλδίξ ἀγγέλλει τὴν ἔλευσιν τῆς Σκιάς τοῦ Θεοῦ, οἱ στρατιῶται σπεύδουσι νὰ χαιρετίσωσι, καὶ ἀπὸ τοὺς λάρυγγας ὄλων ἐξέρχεται βραχνὴ κραυγὴ, εἶτα καὶ ἄλλη. Ἄμαξα συρομένη ἀπὸ δύο μεγάλους βαῖτους ἵππους, ἠνιοχουμένους ὑπὸ μαύρου ἐρυθροχρυσοφοροῦντος ἀμαξηλάτου προκύπτει εἰς τὴν ὁδόν. Ἐντὸς ταύτης κάθηται Ἀβδούλ Χαμήτ ὁ Β' ἔχων ἀντικρῦ του τὸν Ὄσμαν πασᾶν. Κίτρινον καὶ ἰσχνὸν καὶ ἐναγώνιον εἶνε τὸ πρόσωπον τοῦ Σουλτάνου, ἡ ἀριστερά του εἶνε ἐπὶ τοῦ ξίφους, καὶ ἡ δεξιὰ του ψαύει στήθος, χεῖλη καὶ μέτωπον εἰς συχνὸν χαιρετισμόν.

Οὔτε μειδίαμα οὔτε χαλάρωσις μιᾶς γραμμῆς τοῦ ἀνεξερευνήτου προσώπου, καθὼς διέρχεται ἀργά. Ὅπισθεν του ἔρχονται πέντε ὀδηγούμενοι ἵπποι Ἀραβικοί, σελλωμένοι καὶ ἔτοιμοι, μήπως τυχὸν θελήσῃ νὰ ἐπιβῇ εἰς ἓνα τούτων κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν. Ἐπὶ στιγμῆν ἴσταται ἐπὶ τῆς ἄνω ταπητοστρώτου βαθμίδος. Εἶτα γίνεται ἄφαντος εἰς τὴν συνειδήσιν του καὶ εἰς τὰς προσευχὰς του. Ἡ προπομπὴ περιμένει ὑπομονητικῶς

ἔξω, ἀλλ' ὁ θεατῆς θαυμάζει ἂν ὁ προσευχόμενος Παδισάχ λέγει ποτὲ πρὸς τὸν ἑαυτὸν του, ὁμοίως μ' ἓνα ἄλλον ἀνήσυχον μονάρχην:

Τὰ λόγια πᾶν' ἀπάνω, οἱ στοχασμοὶ μένουں ἐδῶ.

Τὰ λόγια χωρὶς σκέψιν, δὲν φθάνουں ὡς τὸν οὐρανόν.

Μετ' οὐ πολὺ, μέγα μέρος τοῦ στρατοῦ ἀπέρχεται ἐν σιγῇ, καὶ μετὰ ἡμίσειαν ὥραν ὁ Σουλτάνος ἐπιβαίνει χθαμαλῆς ἀμάξης καὶ ἐπιστρέφει, πλῆθος δὲ πνευστιώντων ἀξιωματικῶν καὶ θεραπόντων τρέχει εἰς τὸ πλάγι του. Τότε ὁ Ἐμὶν βέης, ὁ τελετάρχης, κομίζει τοὺς χαιρετισμοὺς τοῦ Ἄνακτος εἰς τοὺς ἀξιωθέντας τῆς εὐνοίας νὰ παραστῶσι, καὶ ἡ ἀλλόκοτος σκηνή, ἡ πλέον ἀλλόκοτος τῶν ἀλλοκότων σκηνῶν τῆς πολυζητήτου πόλεως, λαμβάνει πέρας.

(Ἀκρόπολις, 30 Ὀκτ. 1895)

Ὁ Παπαδιαμάντης στὰ γραφεῖα τῆς Ἀκροπόλεως. Σχέδιο τοῦ Νίκου Νομικοῦ (ἐφ. Ἀκρόπολις, 17 Φεβρ. 1974).

«Ὁ μεταφραστής Παπαδιαμάντης: συγγραφέας μιᾶς παράξενης πρωτοτυπίας»

«Ὁ μεγάλος Σκιαθίτης ἐξακολουθεῖ νὰ μένει ἐντελῶς ἄγνωστος στοὺς μὴ ἐλληνόγλωσσους ἀναγνώστες», σημειώνει ὁ Σταῦρος Ζουμπουλᾶκης ἀναφερόμενος στὸν λογοτέχνη Παπαδιαμάντη¹. Τὸ ὄνομά του, μᾶς πληροφορεῖ ὁ ἴδιος, «δὲν ὑπάρχει σὲ καμία ἱστορία τοῦ εὐρωπαϊκοῦ διηγήματος καὶ σὲ καμία μελέτη γιὰ αὐτό». Ἐξίσου ἄγνωστος, θὰ προσθέταμε, εἶναι φυσικὸ νὰ μένει ὁ Παπαδιαμάντης καὶ ὡς μεταφραστὴς παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι μὲ τὸ μεταφραστικὸ του ἔργο διεκδικεῖ ἐξέχουσα θέση μεταξὺ τῶν προδρόμων τῆς θεωρίας τῆς μετάφρασης. Μὲ ἄλλα λόγια, ὅπως στὸ λογοτεχνικὸ ἔργο τοῦ Σκιαθίτη ἄλλοτε λανθάνει καὶ ἄλλοτε φανερόνεται ὁ θεωρητικὸς τῆς λογοτεχνίας, ἔτσι καὶ στὴν μεταφραστικὴ του κληρονομιά ὁ ἐνημερωμένος σύγχρονος ἀναγνώστης διακρίνει κατηγορίες ποὺ ἐκ τῶν ὑστέρων ἐντάχθηκαν στὸ σῶμα τῆς θεωρίας. Ἡ Κληρονομία τοῦ Μωπασσάν, ὅπως θὰ φανεῖ στὴ συνέχεια, ἀποτελεῖ χαρακτηριστικὸ παράδειγμα τῶν ὡς ἄνω ἰσχυρισμῶν.

Δὲν γνωρίζουμε ἐπαρκῶς τίς ὀφειλές μας πρὸς τοὺς μεταφραστὲς καὶ στὴ μετάφραση, διατείνεται ὁ Maurice Blanchot, χαρακτηρίζοντας μάλιστα τοὺς πρώτους ὡς «κρυφοὺς δασκάλους τοῦ πολιτισμοῦ μας»². Ἡ διαπίστωση αὐτὴ τοῦ Γάλλου θεωρητικοῦ ἀποκτᾶ στὴν περίπτωση τοῦ Παπαδιαμάντη μία πρόσθετη βαρύτητα, γνωστοῦ ὄντος ὅτι μόλις τὰ τελευταῖα χρόνια ἡ πολύμοχθη ἔρευνα τοῦ Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλου καὶ τῆς Λαμπρινῆς Τριανταφυλλοπούλου ἀνέδειξε —ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ποσοτικά— καὶ τὰ ποιοτικὰ στοιχεῖα στὸ μεταφραστικὸ ἔργο τοῦ Σκιαθίτη.

«Ὁ μεταφραστὴς εἶναι συγγραφέας μιᾶς παράξενης πρωτοτυπίας»³, προσθέτει ὁ Blanchot, «καὶ μυστικὸς κάτοχος τῆς διαφορᾶς τῶν γλωσσῶν

¹ Βλ. Guy de Maupassant, *Ἡ Κληρονομία*, μτφρ. Ἄλ. Παπαδιαμάντη, πρόλ. Στ. Ζουμπουλᾶκης, φιλολογικὴ ἐπιμ. Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος - Λ. Τριανταφυλλοπούλου, Ἀθήνα, ἐκδ. Δόμος, 2003.

² Maurice Blanchot, «Τὸ ἐγχείρημα τῆς μετάφρασης», μτφρ., παρουσίαση, Μαρία Παπαδήμα, *Μετάφραση '98*, τεύχ. 4 (Σεπτέμβριος 1998), σελ. 116.

³ Στὸ ἴδιο, σελ. 117.

όχι για να την καταργήσει, αλλά για να τη χρησιμοποιήσει, προκειμένου να άφυπνίσει, στη δική του γλώσσα, μέσω των βίαιων ή άνεπαισθητων ἀλλαγῶν πού τῆς ἐπιφέρει, τὴν παρουσία τοῦ διαφορετικοῦ πού δηλώνεται, ἐξ ὑπαρχῆς, στὸ πρωτότυπο»⁴.

Ὁ Παπαδιαμάντης, χωρὶς καμία ἀμφιβολία, καθὼς μεταφράζει τὴν *Κληρονομία* τοῦ Μωπασσάν «εἶναι συγγραφέας μιᾶς παράξενης πρωτοτυπίας». Ὡστόσο, στὴ γλώσσα τῆς μετάφρασης δὲν διακρίνονται οἱ βίαιες ἢ οἱ άνεπαισθητες ἀλλαγές πού, κανονικά, θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπιφέρει στὴν ἑλληνικὴ ἔκδοση ἡ γλώσσα τοῦ πρωτοτύπου. Αὐτό, φυσικά, δὲν ὀφείλεται στὴν ἀντίσταση πού ἐνδεχομένως ἤθελε νὰ προβάλλει ὁ Παπαδιαμάντης, στὴν προσπάθειά του νὰ περιφρουρήσει τὰ ἰδιάζοντα χαρακτηριστικά ἢ τὴν καθάρτητα τῆς μητρικῆς του γλώσσας, τὴν ταυτότητα ἢ τὴν ἰθαγένεια μὲ δυὸ λόγια. Τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴν ταυτότητα στὴν ἑτερότητα, ἢ ὁ πεισματικὸς ἐγκλεισμὸς μέσα σὲ πολιτισμικὰ στεγανά οὐδέποτε ἀποτέλεσαν πρόβλημα γιὰ τὸν Σκιαθίτη συγγραφέα. Ἀδιάφυστη μαρτυρία ἐπ' αὐτοῦ, καταθέτουν μεταξύ ἄλλων, ὁ Βαυαρὸς ἰατρὸς Γουλιέλμος Βίλδ καὶ ὁ Ξεπεσμένος Δερβίσης.

Ἡ μετάφραση τῆς *Κληρονομίας* ἐκ τοῦ γαλλικοῦ σὲ μία ἀκραιφνῶς παπαδιαμαντικὴ γλώσσα ὀφείλεται μᾶλλον στὸν (πάντως) πειθαρχημένο γλωσσικὸ πληθωρισμὸ τοῦ Παπαδιαμάντη. «Ἐνας καλὸς μεταφραστῆς, πού γνωρίζει καλὰ τὴ μητρικὴ του γλώσσα, μπορεῖ νὰ ἀποφύγει τὰ γλωσσικὰ δάνεια ἀπὸ τὴ γλώσσα-πηγῆ», ἰσχυρίζεται ὁ Valentin Garcia Yebra, μεταφραστῆς ὁ ἴδιος καὶ ἀπὸ τοὺς σημαντικότερους Ἴσπανοὺς θεωρητικούς τῆς μετάφρασης⁵.

Ἐξάλλου, σύμφωνα μὲ τὸν Walter Benjamin «ὁ μεταφραστῆς ζεῖ ἀπὸ τὴ διαφορά τῶν γλωσσῶν, ἡ μετάφραση βασίζεται σ' αὐτὴ τὴ διαφορά, ἐνῶ φαινομενικά ἔχει ὡς ὕψουλο στόχο τὴν κατάργησή της. [...] Στὴν πραγματικότητα, ἡ μετάφραση δὲν ἐπιδιώκει κατὰ κανένα τρόπο νὰ ἐξαφανίσει τὴ διαφορά, ἡ ὁποία ἀντίθετα εἶναι τὸ παιχνίδι της»⁶. Ἡ μετάφραση τῆς *Κληρονομίας* ἀποδεικνύει πὼς πολὺ πρὶν ἀπὸ τὴ θεωρητικὴ διατύπωση, ὁ Παπαδιαμάντης γνώριζε καλὰ τὸ μεταφραστικὸ «παιχνίδι», γι' αὐτὸ καὶ δὲν καταβάλλει καμία προσπάθεια, ὥστε τὸ ἑλληνικὸ κείμενο νὰ μοιάζει μὲ τὸ γαλλικόν. Ἡ μετάφραση διατηρεῖ αὐτὴ τὴν ἀναγκαία αὐτονομία καὶ αὐτοδυναμία, χωρὶς νὰ προδίδει ἢ νὰ ἀποδυναμώνει τὸ πρωτότυπο.

⁴ Στὸ ἴδιο.

⁵ Παναγιώτης Ἀντωνιάδης, «Valentin Garcia Yebra: Προβλήματα τῆς λογοτεχνικῆς μετάφρασης», στὸ Φρειδερίκης Μπατσαλιᾶ (ἐπιμ.), *Περὶ μεταφράσεως σύγχρονες προσεγγίσεις*, Ἀθήνα, Κατάρτι, 2001, σελ. 154.

⁶ *Μετάφραση* '98, ὅπ.π., σελ. 117.

Με δεδομένη τὴν ἀρχὴ πὼς σὲ κάθε μεταφραστικὴ ἀπόπειρα δύο ἐκφωνήματα «δὲν μποροῦν ποτὲ νὰ εἶναι, οὔτε πρέπει ποτὲ νὰ εἶναι ἰσοδύναμα»⁷, κατανοοῦμε τὴ δυσκολία τῆς μεταφορᾶς ἐνὸς πολιτισμικοῦ πλαισίου σὲ κάποιο ἄλλο μὲ τρόπο πού νὰ μὴν ἀκυρώνει τὰ πολιτισμικά, κοινωνικά καὶ λοιπὰ συμφραζόμενα τοῦ ἀρχικοῦ κειμένου. Ἐδῶ ἀκριβῶς ἐστιάζεται, κατὰ τὴν ἀποψή μας, ἡ ἀριστοτεχνικὴ μεταφορὰ ἀπὸ τὸν Παπαδιαμάντη τοῦ διηγήματος τοῦ Μωπασσάν. Χρησιμοποιώντας ἐκφραστικὰ μέσα πού ἐναρμονίζονται μὲ τὸν δικό του τρόπο, ὄχι μόνο διατηρεῖ ἀλλὰ προβάλλει τὶς ἀρετὲς τοῦ πρωτοτύπου. Μεταφράζει μὲ πιστότητα ἢ ὅποια ὥστόσο δὲν λειτουργεῖ περιοριστικά γιὰ τὸ ἑλληνικὸ κείμενο. Μὲ ἄλλα λόγια δὲν προσηλώνεται ἔμφορος στὶς δομὲς τοῦ πρωτοτύπου μὲ σεβασμὸ στὰ ὑφολογικά καὶ σημασιολογικά δεδομένα τοῦ γαλλικοῦ κειμένου ξεδιπλώνει ὅλο τὸν πλοῦτο τοῦ προσωπικοῦ γλωσσικοῦ του κοιτάσματος. Ἐμφανίζει μὲ τὴ βαθιὰ γνώση τῶν δομῶν τῆς γαλλικῆς γλώσσας, τὸ χειρισμὸ τῶν ἰδιωματισμῶν, τὴν ἀπόδοση τῶν «γαλλισμῶν». Οἱ γλωσσικοὶ ἐλιγμοὶ του σὲ δυσκολομετάφραστα σημεῖα μαρτυροῦν ὄχι μόνο ἓνα δεινὸ χειριστὴ τῆς μητρικῆς γλώσσας ἀλλὰ καὶ ἓνα γνώστη τῶν λεπτῶν ἀποχρώσεων τῆς γαλλικῆς. Τὸ παράδειγμα πού ἀκολουθεῖ ἀποτελεῖ ἐξοχο δεῖγμα ἐκφραστικῆς δεξιότητος «πού δὲν μυρίζει μετάφραση»⁸:

Ἀνεχώρησαν διὰ πρωινῆς ἀμαξοστοιχίας καὶ κατέβησαν εἰς Μαιζὸν-Λαφίτ. Χειμέριος πνοὴ ἐκίνει ἀκόμη τοὺς γυμνοὺς κλῶνας, ἀλλὰ τὸ χόρτον πρασινίζον, δροσερόν, ἐστίζετο ἤδη διὰ λευκῶν καὶ κυανῶν ἀνθῶν, καὶ τὰ ὀπωροφόρα δένδρα ἐπὶ τῶν κλιτύων ἐφαίνοντο ἐπιστεφόμενα διὰ ρόδων μὲ τοὺς ὀζώδεις κλῶνάς των, τοὺς καλυπτομένους ὑπὸ βομβύκων ἀνοικτῶν. (σελ. 94-95)

Ἄν ἀποδεχτοῦμε ὡς κριτήριον ἀξιολόγησής μιᾶς μετάφρασης τὴν ἀποψη τοῦ Primo Levi, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο «τὸ αἰτούμενο εἶναι νὰ μεταφερθεῖ ἀπὸ τὴ μία γλώσσα στὴν ἄλλη ἢ ἐκφραστικὴ δύναμη τοῦ κειμέ-

⁷ Θέση τὴν ὅποια διατυπώνει ἡ Caryl Emerson στὴν εἰσαγωγὴ τῆς μετάφρασης τοῦ βιβλίου τοῦ Mikhaïl Bakhtin, *Problems of Dostoevsky's Poetics*, ἐπιμ. καὶ μτφρ. Caryl Emerson, εἰσαγωγὴ Wayne C. Booth, Minneapolis, University of Minnesota Press, 1984.

⁸ Simon Leys, «Ὁ ἄγγελος καὶ ἡ φάλαινα», μτφρ. Σάρα Μπενβένιστε, *Μετάφραση '99*, τ. 5 (Σεπτέμβριος 1999), σελ. 171. Κατὰ τὴν ἀποψη τοῦ Simon Leys, «ἡ ἀναζήτησις τῆς φυσικῆς καὶ σωστῆς ἔκφρασης εἶναι ἡ ἀναζήτησις μιᾶς ἔκφρασης πού δὲν μυρίζει πιά μετάφραση. Τὸ ἐπιδιωκόμενο εἶναι νὰ δοθεῖ στὸν ἀναγνώστη ἢ ψευδαίσθησις ὅτι ἔχει ἄμεση πρόσβασις στὸ πρωτότυπο. Ὁ ἰδεώδης μεταφραστὴς εἶναι ἓνας ἀόρατος ἄνθρωπος».

νου»⁹, τότε ο Παπαδιαμάντης καταφέρει αυτόν τον «υπέράνθρωπο ἄθλο»¹⁰ ἀποδίδοντας με ἀκρίβεια τὴ διαυγὴ καὶ λιτὴ ἔκφραση ποὺ εἶναι χαρακτηριστικὸ τῆς μωπασσανικῆς γραφῆς. Χρησιμοποιεῖ δυνατὲς καὶ ἐντυπωσιακὲς ἐκφράσεις οἱ ὁποῖες διατηροῦν τὴ ζωντάνια τοῦ γαλλικοῦ κειμένου καί, ὅπου χρειάζεται, μεταφράζει ἐλεύθερα δημιουργώντας τὴν ψευδαίσθηση ἑνὸς κειμένου ποὺ γράφτηκε ἐξαρχῆς στὰ ἑλληνικὰ (π.χ. «διὰ νὰ μὴν πάρουν εἶδῃσιν εἰς τὸ ὑπουργεῖον», «Ἐτελείωσαν τὰ σκέρτσα αὐτά;», «Μᾶς τὴν κατάφερε καλά!», «καὶ ἂν θελήσῃ νὰ μοῦ μπῆ στὴ μύτη, θὰ τοῦ δώσω τέτοιο φύσημα, ὥστε...»). Προκειμένου δὲ νὰ διατηρήσει τὴ στέρεη δομὴ τῆς πρότασης μετατρέπει ἐνίοτε τὴν ὀριστικὴ σὲ μετοχή¹¹: π.χ. στὴ θέση τῶν «détacha» «roula», τοποθετεῖ τίς μετοχὲς «ἀποσπασθὲν» «ρεῦσαν». Ἔτσι, ὁ λόγος γίνεται πιὸ πυκνὸς καὶ δὲν ἀνακόπτεται ὁ ρυθμὸς.

Εἰδικὰ στὴ διατήρηση τοῦ ρυθμοῦ, ὁ Παπαδιαμάντης δείχνει μιὰ ιδιαίτερη εὐαισθησία, ἡ ὁποία εἶναι ἐμφανὲς κυρίως σὲ μακροσκελεῖς προτάσεις με σύνθετη συντακτικὴ δομὴ. Στὸ παρατιθέμενο χωρίο φαίνεται καθαρὰ ὅτι ἡ παπαδιαμαντικὴ γραφὴ βρίσκεται σὲ ἀπόλυτη σύμπνοια καὶ ἀρμονία με τὴν κίνηση καὶ τὸν παλμὸ ποὺ διακρίνονται στὸ πρωτότυπο. Ἡ ἀπόδοση στὴν ἑλληνικὴ διατηρεῖ ἀνέπαφες τίς «χορογραφίες» τοῦ Μωπασσάν, τοὺς συνακόλουθους λικνισμοὺς, καθὼς ἐπίσης καὶ τὴ χάρη ἡ ὁποία ἀναδύεται ἀπὸ τὸ συνδυασμὸ τῶν χρωμάτων, τῶν ἤχων, τῶν προσώπων καὶ τοῦ ὑδάτινου στοιχείου. Με αὐτὸν τὸν τρόπο προβάλλει στὸ ἔπακρο τὴ θεατρικότητα καὶ τὸν ἑορταστικὸ χαρακτήρα τῶν κυριακάτικων σκηνῶν στὸ Σηκουάνα, ἀναδεικνύοντας τὴ ματιὰ τοῦ ἀφηγητῆ, ὁ ὁποῖος στὴν προκειμένη περίπτωσι —ὅπως καὶ σὲ ἄλλες ἀνάλογες— θεᾶται τὰ πρόσωπα, τὰ πράγματα καὶ τὸ τοπίο ἀπὸ ψηλὰ παρουσιάζοντας τρόπον τινα τὴν κάτοψη τοῦ Παρισιοῦ¹²:

Ταξειδεύτριαι, φίλαι τῆς ποταμοπολιῆς, ἐξηπλωμένοι ἐπὶ δερμάτων

⁹ Primo Levi, «Τὸ ἐγχείρημα τοῦ μεταφράζειν καὶ τοῦ μεταφράζεσθαι», μτφρ. σημειώσεις Σάρα Μπενβενίστε, *Μετάφραση* '98, ὅπ.π., σελ. 131.

¹⁰ Στὸ ἴδιο.

¹¹ Σὲ γενικὲς γραμμὲς παρακολουθεῖ τοὺς ρηματικοὺς τύπους καὶ κυρίως διατηρεῖ τίς ἐναλλαγὲς παρατατικοῦ καὶ ἁορίστου στὶς ὁποῖες ὁ Μωπασσάν στηρίζει τὸ ρυθμὸ.

¹² Ἡ ἀριστοτεχνικὴ ἀπόδοση ἀνάλογων ἑορταστικῶν στιγμῶν στὴ λογοτεχνία τοῦ Παπαδιαμάντη ἀποτελεῖ, ὡς γνωστόν, κοινὸ τόπο. Παραθέτω ἐνδεικτικὰ: «Ἐτελοῦντο ἀγῶνες ἀμίλλης, δισκοβολίας καὶ ἄλλατα. Ἐπλήρτε τὰς πραεῖας ἤχους ὁ φθόγγος τοῦ αὐλοῦ καὶ τῆς λύρας συνοδεύων τὸ ἔρρυθμον βῆμα τῶν παρθένων πρὸς κύκλιον χορόν. Καὶ ξανθαί, ἐρυθρόπεπλοι βασκοπούλαι ἐπήδων, ἐπέτων, ἐκελάδουν» («Ἵπὸ τὴν βασιλικὴν δρῦν», 3. 328).

ζώνων μαύρων ἢ λευκῶν, ἐκράτουν τοὺς οἶακας, νεναρκωμένοι ὑπὸ τὸν ἥλιον, βαστάζουσαι ἀνοικτὰς ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν των, ὡς παμμέγιστα ἄνθη ἐπιπλέοντα ἐπὶ τοῦ ὕδατος, μεταξίνας ὀμπρέλλας ἐρυθράς, κυανᾶς ἢ πρασίνας. Φωναὶ ἀντήχουν ἀπὸ τῆς μιᾶς λέμβου εἰς τὴν ἄλλην, κραυγαὶ ἀμίλλης καὶ κελεύσματα· καὶ μεμακρυσμένος θόρυβος ἀνθρωπίνων φωνῶν συνεχῆς καὶ συγκεχυμένος ὑπεδείκνυεν ἐκεῖ κάτω τὴν ἐορτάσιμον τοῦ πλήθους μυρμηκίαν. (σελ. 110)

Πρέπει νὰ λάβουμε ὑπόψη μας ὅτι οἱ περιγραφές στὸν Μωπασσάν δὲν εἶναι ποτὲ ἐξαντλητικὲς καὶ ἄσκοπες· ἀποκαλύπτουν τὸ χαρακτήρα τῶν προσώπων καὶ δίνουν σημαντικὲς πληροφορίες ποὺ φωτίζουν τοὺς ἥρωες καὶ τὰ γεγονότα. Ὁ Παπαδιαμάντης εἶναι γοητευτικὸς στὰ περιγραφικὰ σημεῖα, ἀξιοποιώντας κάθε λέξη καὶ κάθε εἰκόνα, χωρὶς προσπάθεια ἐξωραϊσμοῦ τοῦ ἀρχικοῦ κειμένου. Ὁ τρόπος ποὺ μεταφράζει μεταδίδει τὰ συναισθήματα, τὸ δυναμισμό καὶ τὴν ἔνταση τῶν σκηνῶν χωρὶς νὰ ἀφαιρεῖ οὔτε στὸ ἐλάχιστο τὴν ψυχολογικὴ διάσταση τῶν προσώπων ποὺ περιγράφονται. Μπορεῖ ἐν προκειμένῳ νὰ ὑποστηριχθεῖ ὅτι αὐτὸ ποὺ ὁ Χριστόφορος Μηλιῶνης θεωρεῖ ὡς βασικὸ χαρακτηριστικὸ τῆς λογοτεχνίας τοῦ Παπαδιαμάντη ἀφορᾷ καὶ τὶς μεταφράσεις του: «συλλαμβάνει μὲ ὅλες τὶς αἰσθήσεις αὐτὰ ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὴ φράση σὰν νόημα, σὰν ἤχος, σὰν εἰκόνα, σὰν συναίσθημα καὶ σὰν κατάσταση συνολικὰ καὶ ἀδιαίρετα»¹³.

Εἶναι γνωστὸ πὼς ἀνάμεσα στὰ προτερήματα τῆς λογοτεχνίας τοῦ Μωπασσάν συγκαταλέγεται καὶ ἡ ικανότητά του νὰ διατηρεῖ ἀμείωτο τὸ ἐνδιαφέρον μέχρι τὸ τέλος, χάρις στὴν ὀργάνωση τῆς πλοκῆς τοῦ μύθου, ποὺ ἀφήνει πάντα ἐλεύθερο χῶρο γιὰ νὰ ἀναπτυχθεῖ ἡ φαντασία τοῦ ἀναγνώστη. Πρόκειται γιὰ ἓνα «προτέρημα ποὺ μιὰ μετάφραση δὲν μπορεῖ νὰ ἐξαφανίσει»¹⁴. Ὁ Παπαδιαμάντης φαίνεται συνεπῆς καὶ σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο. Δίνει διέξοδο στὴ φαντασία, συντηρεῖ ὑπαινικτικὰ τὸ μυστήριο, διασώζει τὸν αἰνιγματικὸ χαρακτήρα τῆς πλοκῆς. Στὸ ἀκόλουθο παράθεμα ἡ διαφαινόμενη σχέση τῆς Κόρας μὲ τὸν ὠραῖο Μᾶζ τροφοδοτεῖ τὴ φαντασία καὶ ἀνανεώνει τὴν ἐλπίδα γιὰ τὴν ἀπόκτηση τῆς περιπόθητης κληρονομιάς:

«Ὅταν ὁ πατὴρ της τῆ εἶπεν ἐπιστρέψας οἴκαδε: «Δὲν ξεύρεις, ὁ κ. Μᾶζ ἔρχεται νὰ δειπνήσῃ ἐδῶ τὴν Κυριακὴν», ἡ Κόρα, ἐκπλαγεῖσα κατ' ἀρχάς, ἐψέλλισεν: «Ὁ κύριος Μᾶζ; Τί;».

¹³ Χριστόφορος Μηλιῶνης, *Σημαδιακὸς καὶ ἀταίριαστος*, Ἀθήνα, Νεφέλη, 1994, σελ. 44.

¹⁴ D' Alembert, «Παρατηρήσεις γύρω ἀπὸ τὴν τέχνη τῆς μετάφρασης», μτφρ. - παρουσίαση: Μαρία Παπαδήμα, *Μετάφραση '99*, ὅπ.π., σελ. 105.

Και ήρθησε μέχρι της ρίζης τῶν τριχῶν τῆς κόμης, χωρίς νὰ εἰξεύρη διατί. Τοσάκις εἶχεν ἀκούσει νὰ γίνεται λόγος περὶ αὐτοῦ, περὶ τῶν τρόπων του, περὶ τῶν ἐπιτυχιῶν του, διότι ἐφημίζετο εἰς τὸ ὑπουργεῖον ὡς γυναικοθήρας καὶ ἀκαταμάχητος, ὥστε ἐπιθυμία νὰ τὸν γνωρίσῃ ἀπὸ πολλοῦ εἶχε γεννηθῆ ἐν αὐτῇ.

Ὁ Κασλὲν ἐπανελάβε τρίβων τὰς χεῖρας: «Θὰ ἰδῆς εἶνε καλὸς σύντροφος καὶ ὠραῖο παιδί. Εἶνε ὑψηλὸς σὰν ἐλάτης, δὲν ὁμοιάζει μὲ τὸν ἄνδρα σου, αὐτός!»

Δὲν ἀπήντησε τίποτε, αἰδήμων, ὡς νὰ ἐμάντευον οἱ ἄλλοι ὅτι αὐτὴ τὸν εἶχε συλλογισθῆ. (σελ. 91-92)

Δὲν πρέπει, φυσικά, νὰ περάσει ἀπαρατήρητο τὸ γεγονός ὅτι ὁ Παπαδιαμάντης, ὅπου αὐτὸ εἶναι δυνατόν, ἀποδίδει τὰ κύρια γαλλικὰ ὀνόματα μὲ ἑλληνικὴ ταυτότητα. «Ὁ οἶκος τῶν Ἀπομάχων» (les Invalides), «ἡ Θριαμβευτικὴ ἄψις» (l'Arc de triomphe) καί, κυρίως, ἡ «Οὐρανία-Κοραλία Κασλὲν (Mlle Céleste-Coralie Cachelin) καὶ «ἡ Ποθητὴ» (Désirée) ἀποτελοῦν χαρακτηριστικὰ παραδείγματα. Στὸ τελευταῖο παράδειγμα, εἰδικότερα, ἀποτυπώνεται ἐπιτυχῶς ἡ διπλὴ ἐπιθυμία τῶν ὑποψήφιων κληρονόμων, πού ἀποβλέπουν στὴν ἀπόκτηση παιδιοῦ καὶ δι' αὐτοῦ στὴν ἀπόκτηση σεβαστῆς περιουσίας. «Ἡ γλωσσικὴ εὐαισθησία, τὸ ἰσχυρότερο ἐφόδιο τοῦ μεταφραστῆ»¹⁵, στὴ χρῆση τοπωνυμίων, ὅπου κανένα λεξικὸ δὲν θὰ τὸν βοηθήσει, σύμφωνα μὲ τὸν Primo Levi, ἀποδεικνύεται στὴν περίπτωση τοῦ Παπαδιαμάντη αὐτόνομη ἀρετὴ.

Πρέπει ἐξάλλου νὰ τονιστεῖ ἡ ὑποδειγματικὴ συνέπεια στὴ μεταφορὰ ἐξειδικευμένων λέξεων πού ἀφοροῦν νομικοὺς καὶ συμβολαιογραφικοὺς ὅρους καθὼς ἐπίσης καὶ ἡ θαυμαστὴ οἰκείωση μὲ τὸ λεξιλόγιο πού σχετίζεται μὲ τὴ λειτουργία τοῦ ὑπουργείου ναυτιλίας (τίς καθημερινὲς συνήθειες καὶ τὰ καθήκοντα τῶν ὑπαλλήλων, τίς λίστες παραγγελιῶν).

Στὴν ἀπόδοση τῶν ἐνδυματολογικῶν λεπτομερειῶν ὁ Παπαδιαμάντης εἶναι ἀκριβῆς χρησιμοποιοῦντας ἀνάλογες ἑλληνικὲς ἐκφράσεις («ἡ παλαιὰ μαλλίνη χλαῖνα, ὁ πρόστυχος καὶ ἐφθαρμένος σάκκος» «la robe de chambre en laine commune, vieille, usée, le peignoir fané»). Ἐξίσου ἀκριβῆς παρουσιάζεται καὶ στὴν περιγραφή τῶν ἐδεσμάτων τὰ ὅποια πρόκειται νὰ προσφερθοῦν στὸ σημαντικό γιὰ τὴν ἐξέλιξη τοῦ μύθου γεῦμα. Τὸ θαυμαστὸ ἐν προκειμένῳ εἶναι ὅτι ὁ καθιερωμένος πλέον γαλλικὸς γαστρονομικὸς ὅρος «le menu» ἀποδίδεται μὲ τὴν ἑλληνικότερη περίφραση «τὰ εἶδη τῶν ὄψων». Ἀναλόγως λειτουργεῖ ὁ Παπαδιαμάντης καὶ στὴν

¹⁵ Primo Levi, ὁπ.π., σελ. 130.

περίπτωση τῶν «liqueurs» τὰ ὁποῖα ἀποδίδονται ὡς «ἀρωματικά ποτά», ἐνῶ στὴν περίπτωση τοῦ οἴνου δὲν παραλείπει νὰ χρησιμοποιοῦσιν τὴν προσφιλή του ἔκφραση «γενναῖος».

Δὲν ὑπάρχουν ἀδυναμίες στὴν παπαδιαμαντική μετάφραση; Στὸ ἐρώτημα αὐτό, ἐφόσον προέρχεται ἀπὸ καλοπροαίρετο ἀναγνώστη, μπορεῖ νὰ δοθοῦν οἱ ἀκόλουθες ἀπαντήσεις. Σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις, ὁ Παπαδιαμάντης συμπεκνώνει τὶς προτάσεις ἀποφεύγοντας τὶς ἐπαναλήψεις λέξεων τοῦ πρωτοτύπου. Σὲ ἐλάχιστα δὲ σημεία ἀφήνει ἀμετάφραστες κάποιες προτάσεις, ἐπουσιῶδους σημασίας. Πάντως, οἱ ἐπισημάνσεις αὐτὲς δὲν παραπέμπουν σὲ μεταφραστικὲς «παρασπονδίες», ἀφοῦ δὲν διαπιστώνεται νοηματικὴ ἀλλοίωση τοῦ γαλλικοῦ κειμένου οὔτε κάποια προσπάθεια ἐπέμβασης στὸ ὕφος τοῦ Μωπασσάν.

Διακρίνεται, παρὰ ταῦτα, μιὰ μορφή «ἀδιαλλαξίας» σὲ ὅτιδήποτε θίγει τὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα ἢ ὑπονομεύει χλευαστικὰ πρόσωπα καὶ ἔννοιες τῆς θρησκευτικῆς πραγματικότητας. Ἔτσι ἀποφεύγει τὴν ἔκφραση θαυμασμοῦ μὲ τὴν ἐπίκληση τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ («Dieu!») προφανῶς ἐπειδὴ τὸ θεωρεῖ ἀσέβεια: («Μπᾶ! σαμπάνια! Τί εὐτυχία!» «Dieu! du champagne! quel bonheur!»). Ἀποφεύγει ἐπίσης τὴν παρομοίωση τῆς διπλωμένης στὸ τραπέζι πετσέτας μὲ τὸ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς τοῦ ἐπισκόπου¹⁶, ἐνῶ ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ ἀστακοῦ ὡς «καρδινάλι[ου] τῆς θαλάσσης» μεταφέρεται αὐτούσιος γιὰ λόγους εὐνοήτους.

Ἀντίθετα, δὲν φαίνεται καθόλου φειδωλὸς στὴ χρήση τῆς λέξης «διάβολε» ὅταν πρόκειται νὰ ἀποδώσει ἐπιφωνήματα ἀγανάκτησης ἢ ἀπορίας παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι στὸ γαλλικὸ κείμενο ἀπουσιάζει παντελῶς ἡ συγκεκριμένη λέξη:

— «Δὲν μπορέσατε καὶ σεῖς νὰ κάμετ' ἓνα παιδί, διάβολε!» «C'était à vous d'avoir un enfant, sacrebleu!»

— «καὶ ὁ διάβολος νὰ σκάση» «il faudrait bien du malheur pour que»

— «Θὰ παιδοποιήσουν, διάβολε!» «Ils auront un enfant, nom d'un nom!»

— «Θὰ πάρη ἄλλον ἀπὸ σέ, διάβολε!» «Elle en prendra un autre que vous, parbleu!»

Ἀξίζει, ἴσως, νὰ σημειωθεῖ ὅτι στὴν προκειμένη περίπτωση ὁ ἐπαρκὴς ἀναγνώστης τοῦ Παπαδιαμάντη μπορεῖ νὰ ἀνακαλέσει τὶς «ἀφελεῖς βλασφημίες» τοῦ μπάρμπα-Στεφανῆ ἀπὸ τὸ διήγημα «Στὸ Χριστό, στὸ Κἄστρο»: «Σκύλιασε, ὁ διαολόκαιρος, λύσσαζε! Θὰ σκάσης, ἀντίχριστε, Τοῦρκο!».

¹⁶ «Αἱ τέσσαρες παροψίδες, καλυπτόμεναι ὑπὸ μᾶκτρου τετραγῆ διπλωμένου», «Les quatre assiettes, couvertes d'une serviette pliée en bonnet d'énéque».

Ἡ παρούσα ἐργασία, ἐπικαλούμενη συγκεκριμένες θέσεις καὶ ἀπόψεις ἔγκυρων καὶ καταξιωμένων θεωρητικῶν τῆς μετάφρασης, προσπάθησε νὰ δείξει ὅτι ὁ Παπαδιαμάντης, πέρα ἀπὸ τὴν πιστὴ ἀπόδοση τῆς γλώσσας τοῦ πρωτοτύπου, προήγαγε καὶ μία σειρά νόμιμων αὐτοσχεδιασμῶν χωρὶς —οὔτε στὸ ἐλάχιστο— νὰ θίξει τὴν ἐκφραστικὴ δύναμη τοῦ γαλλικοῦ κειμένου.

Ὡς γνωστόν, τὸν Παπαδιαμάντη τὸν συναντοῦμε μονίμως στὰ ἐξωκλήσια τῆς λαϊκῆς εὐσέβειας καὶ ὄχι στοὺς μεγάλους ἐπίσημους ναοὺς τῆς κρατικῆς θρησκείας. Μὲ τὴν ἴδια λογικὴ δὲν θὰ μπορούσαμε νὰ τὸν συναντήσουμε ἀποκλειστικὰ σὲ ἓνα αὐστηρὰ περιχαρακωμένο χῶρο ἐπίσημων θεωριῶν, ἀφοῦ ἓνα τέτοιο ἐνδεχόμενο θὰ ἀντέκρουε μία στάση ζωῆς ἢ ὁποῖα κατὰ τρόπο μεγαλειωδῶς ἀποκαλυπτικὸ συνοψίζεται στὴν φράση «τὸ αἶσθημα εἶναι ἀνώτερον τῆς θεωρίας» («Στὴν Ἁγι-Ἀναστασία»).

Ἡ θέση αὐτή, ὥστόσο, δὲν ἐμποδίζει τὸν Παπαδιαμάντη νὰ ἰσοροπεῖ ἀνάμεσα στὸ αἶσθημα καὶ στὴ θεωρία. Κινούμενος μὲ μία σχετικὴ ἐλευθερία στὸ πλαίσιο τῆς μεταφραστικῆς ἠθικῆς προαναγγέλλει μὲ τὸν τρόπο του ὅ,τι ἓνας σημαντικὸς μεταπολεμικὸς λογοτέχνης καὶ μεταφραστῆς, ὁ Ἄρης Ἀλεξάνδρου, θεώρησε ὡς ἀναγκαία λειτουργία τῆς μεταφραστικῆς πράξης: «Τὰ ποιήματα ξαναγράφονται, δὲν μεταφράζονται»¹⁷. Προαναγγέλλει, ἐπίσης, ἐν μέρει ὅ,τι ἐν ἔτει 1986 ὑποστήριξε ὁ Antoine Bergman, «ταλαντοῦχος Γάλλος συγγραφέας-λογοτέχνης, παθιασμένος μεταφραστῆς καὶ ρηξικέλευθος μεταφρασεολόγος»¹⁸, ἀναφερόμενος στοὺς «στοχολάτρες» τῆς μετάφρασης: «Ὁ στοχολάτρης δὲν ἐνδιαφέρεται τόσο γιὰ τὸν κειμενικὸ ἰστό ὅσο γιὰ τὸ κοινὸ του»¹⁹.

Δὲν θὰ εἴμαστε, πιστεύω, ὑπερβολικοί, ἂν ὑποστηρίξουμε ὅτι ὁ Παπαδιαμάντης ἀρκετὲς δεκαετίες πρὶν ἢ θεωρία τῆς μετάφρασης «συγκροτηθεῖ σὲ σῶμα», «ξαναγράφοντας» τὸ διήγημα τοῦ Μωπασσάν, ὑπῆρξε ἀρκούντως πιστὸς στὸ αἶσθημα καὶ στὴ θεωρία, δηλαδὴ συνεπῆς καὶ στὸν κειμενικὸ ἰστό καὶ στὸ κοινὸ του.

¹⁷ Ἄννα Ἀχμάτοβα, *Ρέχβιεμ*, μτφρ. Ἄρης Ἀλεξάνδρου, ἐκδ. Ὑπερίων, Θεσσαλονίκη, 1998.

¹⁸ *Μετάφραση '98*, ὅ.π., σελ. 147.

¹⁹ *Μετάφραση '99*, ὅ.π., σελ. 134.

Ν. Δ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ - ΛΑΜΠΡΙΝΗ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΥ

Τεκμήρια για την παπαδιαμαντική πατρότητα ἀνυπόγραφων μεταφράσεων

Στὸν Ν. Π. Παῖσιο,
γιὰ τὴν ἀνυπολόγιστη βοήθειά του

(Προδήλωση: Τὰ «Τεκμήρια γιὰ τὴν παπαδιαμαντική πατρότητα...» ἀποτελοῦν τὸ δεῦτερο μέρος ἑνὸς γενικότερου μελετήματος μὲ τίτλο «Τὸ πρόβλημα τῶν ἀνυπόγραφων παπαδιαμαντικῶν μεταφράσεων». Ὑπολογίζαμε ὅτι στὸ διάστημα πού θὰ μεσολαβοῦσε μεταξὺ

Γιὰ τίς ἐπιφυλλίδες τῆς *Ἐφημερίδος*, τοῦ *Ἄστεως καὶ τοῦ Νέου Ἄστεως* χρησιμοποίησαμε τὴ συλλογὴ μικροταινιῶν τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς. Ὁ ἀραβικὸς ἀριθμὸς στὶς παραπομπές δηλώνει τὴν ἐπιφυλλίδα καὶ ὁ ἐλληνικὸς τὴ στήλη. Ὅταν ἡ ἐπιφυλλίδα ὑπερβαίνει τὴ μία σελίδα δίνεται καὶ ὁ ἀριθμὸς τῆς σελίδας μέσα σὲ ἀγκύλες (π.χ.: 1[3]α). Ὅταν ἐκ παραδρομῆς ἔχουν ἀριθμηθεῖ δύο συνέχειες μὲ τὸν ἴδιο ἀριθμὸ, σημειώνεται μέσα σὲ ἀγκύλες ἂν πρόκειται γιὰ τὴν πρώτη ἢ τὴ δεύτερη (π.χ.: 4[b]α).

Οἱ παραπομπές στὴν κριτικὴ ἐκδοση τῶν *Ἀπάντων* (Δόμος, τόμοι Α'-Ε', Ἀθήνα 1981-1988) μὲ τρεῖς ἀριθμοὺς πού ἀντιστοιχοῦν στὸν τόμο, τὴ σελίδα καὶ τοὺς στίχους. Γιὰ τὸν ἐντοπισμὸ τῶν χωρίων ἐξαιρετικὰ διευκόλυνε τὴν ἐργασία μας ὁ ψηφιακὸς δίσκος μὲ τὰ *Ἀπαντα Παπαδιαμάντη*.

Γιὰ τίς μεταφράσεις τοῦ *Ἐγκλήματος καὶ τῆς τιμωρίας*, τοῦ *Ταρταρίνου*, τοῦ *Μαξιῶτη* καὶ τοῦ *Βίου τοῦ Χριστοῦ*, παραπέμπουμε στὶς νεώτερες ἐκδόσεις. [Βλ. «Μεταφράσεις τοῦ Παπαδιαμάντη αὐτοτελῶς ἐκδοδομένες (1989-2005)» στὶς σσ. 157-8 αὐτοῦ τοῦ τεύχους.]

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ:

Ἀμερικανὸς Μοντεχρῖστος: Ἰουλιὸ Χῶθορν, *Ὁ Ἀμερικανὸς Μοντεχρῖστος*, Καταστήματα «Ἀκροπόλεως», Ἀθήνησιν, 1893.

«Γλωσσικά στὸν μεταφραστή»: Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλου, «Γλωσσικά στὸν μεταφραστή Παπαδιαμάντη», στὸ: *Σῆμα Μενελάου Παρλαμά*, Ἐταιρία Κρητικῶν Μελετῶν, Ἡράκλειο 2002, σσ. 83-94 [= *Εἰκοσιπεντάχρονος πλοῦς*, σσ. 341-353].

Δημητράκος: Δ. Δημητράκου, *Μέγα Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, Ἀρχαῖος ἐκδοτικὸς οἶκος Δ. Δημητράκου Α.Ε., τόμ. 1-9, Ἀθήναι 1949-51.

Δίδυμοι τοῦ Οὐρανοῦ: Σάρας Γράντ, *Οἱ Δίδυμοι τοῦ Οὐρανοῦ*, Μετάφρασις Ἀλ. Παπαδιαμάντη, ἐν Ἀθήναις, Καταστήματα «Ἀκροπόλεως» Β. Γαβριηλίδου.

Εἰκοσιπεντάχρονος πλοῦς: Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλου, *Εἰκοσιπεντάχρονος πλοῦς*. Φιλο-

βου και 7ου τεύχους, θα κατορθώναμε να συντάξουμε και τὸ γενικὸ και τὸ εἰδικὸ μέρος, δηλαδή ὅλο τὸ μελέτημα. Μολονότι ὅμως στὴ συνηθισμένη διετία πὺ χωρίζει τὰ τεύχη τῶν Παπαδιαμαντικῶν Τετραδίων προστέθηκε ἕνας ἀκόμη χρόνος, δὲν μπορέσαμε νὰ δαμάσουμε τὸ σύνολο τοῦ ὕλικου. Κρίναμε ὅμως ἀναγκαῖα τὴ δημοσίευση τοῦ εἰδικοῦ μέρους, ὅπου μὲ τεκμήρια ἐσωτερικὰ ἐπιβεβαιώνουμε τὴν παπαδιαμαντικὴ πατρότητα ἑνὸς ἀριθμοῦ μεταφράσεων, δημοσιευμένων ἀπὸ τὸ 1886 ὡς τὸ 1903 σὲ ἔντυπα μὲ τὰ ὁποῖα συνεργαζόταν ὁ Παπαδιαμάντης.)

Α' Τὰ τεκμήρια και ὁ βαθμὸς τῆς ἀξιοπιστίας τους

Ὅπως διεξοδικὰ θὰ συζητηθεῖ στὸ πρῶτο μέρος (βλέπε Προδήλωση), τὰ ἀποδεικτικότερα τεκμήρια —στοιχεῖα ἢ ἐνδείξεις— γιὰ τὴν

λογικὰ στὸν Παπαδιαμάντη Β', Σύλλογος πρὸς διάδοσιν Ὁφελίμων Βιβλίων, Ἀθῆναι 2004.

Ἰατρός Ραμῶ: Γεωργίου Ὀνέ, Ὁ Ἰατρός Ραμῶ (παρὰπέμπουμε στὸν τόμο, και ὄχι στὴν α' δημοσίευση, βλ. σ. 97 τοῦ μελετήματος αὐτοῦ).

«Ἰδιωματικά στοιχεῖα»: Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλου, «Ἰδιωματικά στοιχεῖα σὲ μιὰ μετάφραση τοῦ Παπαδιαμάντη», Φιλερήμιου Ἀγάπησις, Τιμητικὸς τόμος γιὰ τὸν Καθηγητὴ Ἀγαπητὸ Τσοπανάκη, Ρόδος 1997, σσ. 657-675 [= Εἰκοσιπεντάχρονος πλοῦς, σσ. 277-294].

ΙΙΑ: Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς, τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

Μ.Ε.Ε.: Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία, τόμ. Α'-ΚΔ', Πυρσός, Ἀθῆναι.

Μεσαιωνικὸ Κριαρᾶ: Ἐμμανουὴλ Κριαρᾶ, Λεξικὸ τῆς Μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς Δημῶδους Γραμματείας, 1100-1669, τόμ. Α'-ΙΔ', Θεσσαλονικὴ 1969-1997.

Παπ.: Παπαδιαμάντης.

Π.Δ., Κ.Δ.: Παλαιὰ Διαθήκη, Καινὴ Διαθήκη.

Πρακτικά Α': Πρακτικά Α' Διεθνoῦς Συνεδρίου γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο Παπαδιαμάντη (Σκιάθος 20-24 Σεπτεμβρίου 1991), Ἐταιρεία Εὐβοϊκῶν Σπουδῶν, Δόμος, Ἀθῆναι 1996.

Πρακτικά Β': Πρακτικά Β' Διεθνoῦς Συνεδρίου γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο Παπαδιαμάντη (Ἀθῆναι 1-5 Νοεμβρίου 2001), Ἐταιρεία Παπαδιαμαντικῶν Σπουδῶν, Δόμος, Ἀθῆναι 2002.

Ρήγας: Γεωργίου Α. Ρήγα Οἰκονόμου, Σκιάθου λαϊκὸς πολιτισμὸς, τεύχ. Α'-Δ', Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Θεσσαλονικὴ 1958-70.

Συναγωγὴ: Στεφάνου Α. Κουμανοῦδη, Συναγωγὴ Νέων Λέξεων ὑπὸ τῶν λογίων πλασθεῖσῶν ἀπὸ τῆς ἀλώσεως μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, Προλεγόμενα Κ. Θ. Δημαρᾶ, Ἐρμῆς, Ἀθῆναι 1980.

πατρότητα τῶν μεταφράσεων, στίς ὁποῖες δὲν δηλώνεται ὁ μεταφραστής, εἶναι κατὰ κύριο λόγο τὰ ἐσωτερικά, ὅσα δηλαδή μᾶς προσπορίζει τὸ κείμενο τῆς μετάφρασης, καὶ ὄχι τὰ, ὅπωςδήποτε καθοδηγητικά, ἐξωτερικά (μαρτυρίες καὶ χρονολογικοὶ ὑπολογισμοί), ὅπου ὡς τώρα βασίστηκε, δυστυχῶς ἀποκλειστικά ἀλλὰ καὶ πολὺ πρόχειρα, ἡ ἀπόδοσὶ ἀνυπόγραφων μεταφράσεων στὸν Παπαδιαμάντη.

Αὐτὰ τὰ ἐσωτερικά ἢ κειμενικά τεκμήρια τὰ κατατάσσουμε, ἀρκετὰ χοντρικά, σὲ δύο κατηγορίες: στὰ κυρίως λεξιλογικά (ἐφεξῆς: λεξιλογικά) καὶ στὰ κυρίως κειμενικά (ἐφεξῆς: κειμενικά). Ὡς λεξιλογικά θεωροῦμε μεμονωμένες λέξεις τοῦ τεράστιου μεταφραστικοῦ λεξιλογίου τοῦ Παπαδιαμάντη, καθὼς καὶ ἰδιάζουσες φράσεις. Ὡς κειμενικά, τίς κάθε λογῆς παρεμβολές τοῦ μεταφραστῆ στὸ κείμενο, τίς ἀφαιρέσεις τμημάτων τοῦ πρωτοτύπου, τίς χαρακτηριστικὰ ἐμφανεῖς ὁμοιότητες χωρίων τῶν μεταφράσεων καὶ χωρίων διηγημάτων τοῦ Παπαδιαμάντη, τίς ὑποσημειώσεις τοῦ μεταφραστῆ κλπ.

Πρέπει, ἐντούτοις, εὐθὺς ἐξαρχῆς καὶ μὲ πολλὴ ἔμφαση, νὰ υπογραμμιστεῖ ὅτι τὸ πρωταρχικὸ ἢ κατεξοχὴν τεκμήριό τῆς παπαδιαμαντικῆς πατρότητας μᾶς ἀνυπόγραφης μετάφρασης εἶναι, τουλάχιστο γιὰ τὸν εἰδικὸ μελετητῆ, τὸ ὕφ ο ς.

Αὐτὴ ἡ προτεραιότητα πρακτικὰ σημαίνει ὅτι, ὅποιος θηρεῖ παπαδιαμαντικὲς μεταφράσεις, ὀφείλει νὰ ἀντιμετωπίζει μὲ ἐπιφύλαξη τὰ γλωσσικὰ τεκμήρια στὴν περίπτωσιν ποῦ ἀπὸ τὸ μεταφρασμένο κείμενο ἀπουσιάζει ἐντελῶς ὁ ἦχος τῆς φωνῆς τοῦ Παπαδιαμάντη. Ὁ ἀναγνώστης θὰ δεῖ σὲ ἐπόμενες σελίδες νὰ χαρακτηρίζονται σχεδὸν ὡς ἀποδεικτικὰ καὶ ὄχι ἀπλῶς ἰσχυρῶς ἐνδεικτικὰ τεκμήρια οἱ λέξεις *μόρικο* καὶ *βᾶϊος*, *σποδοβᾶϊος*, *κερασοβᾶϊος* ὥστόσο στὴ *Νανά* τοῦ Ζολᾶ, τὴ μεταφρασμένη ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Καμπούρογλου, συναντοῦμε τὸ *μῶρικο* καὶ τὸ *κεγχροβᾶϊος*. Ἄν συνεπῶς ἡ μετάφρασις ἦταν ἀνώδυμη, ὁ μελετητῆς ποῦ θὰ ἔσπευδε, στηριγμένος στὰ δύο ἰδιαζόντως ἰσχυρὰ στοιχεῖα, νὰ τὴν προσγράψῃ στὸν Παπαδιαμάντη, θὰ εἶχε ὑποπέσει σὲ μεγάλο καὶ ἀδικαιολόγητο ὀλισθημα, ἀφοῦ τὸ ὕφος τῆς ἐξελληνισμένης *Νανάς* εἶναι ἐμφανῶς ἀλλότριον τοῦ παπαδιαμαντικοῦ.

Ἐλπίζουμε πὼς τὸ θέμα θὰ συζητηθεῖ λεπτομερέστερα, ὅταν γραφτεῖ τὸ πρῶτο μέρος αὐτοῦ τοῦ μελετήματος. Ἐδῶ περιορίζομαστε στὴν κάπως χοντρικὴ διαπίστωση ὅτι τὸ ὕφος ἰσχυροποιεῖ τὰ γλωσσικὰ τεκμήρια καὶ τὰ γλωσσικὰ τεκμήρια τὸ ὕφος.

1. Τὰ λεξιλογικά τεκμήρια καὶ ἡ ἐνδεικτικὴ ἢ ἀποδεικτικὴ σημασία τους

Ἐννοεῖται ὅτι ἡ ἐνδεικτικὴ ἰσχὺς τῶν λεξιλογικῶν τεκμηρίων δὲν εἶναι ἴση. Οἱ λέξεις, λογουχάρη, τοῦ κοινοῦ λογίου λεξιλογίου — ὁ ἀναγνώστης δὲν πρέπει νὰ λησμονεῖ ὅτι μιλοῦμε γιὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Παπαδιαμάντη — ἐγκολάπτω, ἐθιμοταξία, ἐκθύμως, ἐκλαμπρος, ἐλκυσμός, ἐπιπολάζω, ἐπιπροσθῶ, ἐπίτριπτος ἢ οἱ σύνθετες μὲ δεύτερο συνθετικὸ τὸ πάθος, ὅπως βιαιοπάθεια, δεινοπάθεια, ἐχθροπάθεια, νευροπάθεια, εἶναι συχνές σὲ ἐπώνυμες παπαδιαμαντικὲς μεταφράσεις. Ἡ παρουσία, λοιπόν, μιᾶς ἢ περισσοτέρων ἀπ' αὐτὲς σὲ ἀνώνυμη μετάφραση πρέπει νὰ θεωρεῖται ὡς ραβδοςκοπικὸ σῆμα: «Προχωρήστε, ὑπάρχει πιθανότητα νὰ συναντήσετε τὸν Παπαδιαμάντη!».

Ἐντούτοις ἡ πείρα ἀποδεικνύει ὅτι ὁ ἐλκυσμός καὶ ὁ ἐπίτριπτος εἶναι βεβαιότεροι προάγγελοι τοῦ Παπαδιαμάντη ἀπὸ τὸ ἐγκολάπτω καὶ ἐπιπολάζω, λέξεις πολυχρηστότερες γενικά. Γιὰ τοῦτο καὶ σὲ ἓνα κείμενο βραχὺ καὶ μὴ ἀφηγηματικὸ ὁ ἐλκυσμός εἶναι βαρύτερος ἀπὸ τὴν ἐθιμοταξία, τὸ ἐκθύμως καὶ τὸ ἐπιπροσθῶ μαζί. Ἡ βιαιοπάθεια, πάλι, μᾶς ἐξασφαλίζει μεγαλύτερο ποσοστὸ βεβαιότητας ἀπὸ τὴν κοινόλεκτη νευροπάθεια.

Παρὰ ταῦτα, οὔτε ὁ ἐλκυσμός οὔτε ἡ βιαιοπάθεια οὔτε ὅποιαδήποτε ἄλλη ἀπὸ τίς προσφιλεῖς στὸν Παπαδιαμάντη λέξεις τοῦ κοινοῦ λογίου λεξιλογίου εἶναι ἰκανή, μόνο μὲ τὴ δική της παρουσία, νὰ βεβαιώσῃ ὅτι ἓνα κείμενο ἔχει μεταφραστὴ ἀπὸ τὸν Παπαδιαμάντη. Ὑπάρχουν ὅμως λέξεις, πού δὲ διαθέτουν ἀπλῶς μικρὸ ἢ μεγάλο βαθμὸ ἐνδεικτικότητος, ἀλλὰ παρέχουν στὸν ἀνιχνευτὴ τὴν περιπόθητη ἀπόλυτη βεβαιότητα, ὑπὸ τὴν προϋπόθεση, ἐννοεῖται, πάντοτε ὅτι τὰ τεκμήρια δὲν συγκρούονται πρὸς τὸ ὕφος. Τέτοιας βαρύτητας, εἶναι, π.χ., ὀρισμένες λόγιες λέξεις πού ἔπλασε ὁ Παπαδιαμάντης ἢ οἱ ἰδιαζόντως ἰδιωματικὲς τοῦ σκιαθίτικου ἰδιώματος. Μερικὰ παραδείγματα:

Στὴ μετάφραση τοῦ Ταρταρίνου τῆς Ταρασκώνης τοῦ Ἀλφόνσου Δωδέ, γιὰ τὴν πατρότητα τῆς ὁποίας εἴμαστε ἐντελῶς βέβαιοι, γιὰτὶ ἡ ἐκδόσή της σὲ τόμο ἀναγράφει τὸ ὄνομα τοῦ μεταφραστῆ, συναντοῦμε τὴ λέξη *μαλθάκη*¹. Ἡ σχετικὴ ἔρευνα ἀπέδειξε ὅτι ἡ λέξη, ἀθησαύριστη ὡς ὄνομα προσηγορικὸ — καὶ μὲ τὴ σημασία «ιερόδουλη» —, εἶναι

¹ Βλέπε σσ. 109 καὶ 115 τῆς νεώτερης ἐκδόσης («Ἔστια» 1989).

πλάσμα του Παπαδιαμάντη¹. Αυτό σημαίνει ότι, όταν την συναντούμε στο μυθιστόρημα του Arthur Arnould *Ζητήσατε την γυναίκα*, δημοσιευμένο στην *Έφημερίδα* (14α) χωρίς όνομα μεταφραστή, είμαστε σχεδόν υποχρεωμένοι να προσγράψουμε τη μετάφραση στον Παπαδιαμάντη².

Ίσου προς τη *μαλθάκη* αποδεικτικού βάρους είναι και ο *κυλινδροθμός* της παπαδιαμαντικής μετάφρασης του *Μαζιώτη*³ του Χώλλ Κέιν. Επίσης άθρησαύριστη λέξη και πλάσμα του Παπαδιαμάντη⁴. Τη συναντούμε σε τρεις ανυπόγραφες μεταφράσεις της *Έφημερίδος*, προγενέστερες του *Μαζιώτη*: στην *Άρριέττα* του Φραγκίσκου Κοππέ (6β), στην *Έρημον οίκίαν* του Jules Claretie (45ε) και στον *Βασιλέα των έπαιτών* (19β). Και οι τρεις άναμφίβολα ανήκουν στη μεταφραστική γραφίδα του Παπαδιαμάντη.

Έκτός από τις ιδιότυπες λόγιες λέξεις που έχει πλάσει ο Παπαδιαμάντης, έξις, αν όχι περισσότερο, αποδεικτικές είναι όσες ανήκουν στο σκιαθίτικο ιδίωμα. Στη μετάφραση της *Έρήμου οίκίας* τὰ τεκμήρια, γενικά, υπεραφθονούν. Έντούτοις, άκόμη και αν έλειπε όλη αυτή ή άμμος και υπήρχε μόνο ή λέξη *γκρινιάτσα*⁵ (39γ), ή βεβαιότητα για τὸ ποιὸς είναι ο μεταφραστής θά παρέμεινε άκλόνητη. Τὴν ίδια βεβαιότητα διασφαλίζει για τὴν μετάφραση της *Πανωλεθρίας* των άδελφών Μαργκερίτ ή λέξη *μόρικσ*⁶ (11α) και ή *κουρμαντέλα*⁷ στον *Άόρατον* του Ουέλλς (12α).

Στὸ διήγημα «Κοκκίνα θάλασσα» ο Παπαδιαμάντης χρησιμοποιεί τὴν λέξη *φαρώνια*, ουσιαστικά «άπαξ ειρηνένη» στὸ πρωτότυπο έργο του. Πρόκειται για άπόμερη λέξη, σχεδόν γλώσσημα, που δέν ανήκει στὸ ιδίωμα της Σκιάθου αλλά είναι κιδιωματισμὸς της διαλέ-

¹ Βλ. Α. Καμπερίδη, «Οί γλώσσες του Παπαδιαμάντη», *Πρακτικά Α'*, σ. 531, και Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλου, «Δύο μαλθάκαι», *Νέα Έστία*, τχ. 1721, Μάρτιος 2000.

² Η λέξη άπαντὰ και στην άνώνομη μετάφραση του μυθιστορήματος *Ο βασιλεύς των έπαιτών* του Α. Matthey (ψευδώνυμο του Α. Arnould), *Έφημερίς* 1890, 15β. Άρα ή μετάφραση πρέπει άνευδοίαστα να συγκαταριθμηθεί στις παπαδιαμαντικές.

³ Βλ. σ. 246 της νεώτερης έκδοσης του *Μαζιώτη* («Ίνδικτος» 2003).

⁴ Βλ. Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλου, «Κυλινδροθμός», *Νέα Έστία*, τχ. 1714, Ίούλιος-Αύγουστος 1999.

⁵ Για τὴν σημασία της βλ. τὸ γλωσσάριο των Διηγημάτων του Άλ. Μωραϊτίδη, τόμ. Γ', σ. 393 («Στιγμή»).

⁶ «Άπαξ ειρηνένη» στὸ πρωτότυπο έργο του Παπαδιαμάντη (4.498.21). Για τὴν σημασία της βλ. Ρήγα Δ' 358 και Άπαντα 5.436.

⁷ Για τὴν σημασία της βλ. Ρήγα Δ' 160 και Άπαντα 5.431.

κτου τῶν λαθρεμπόρων τοῦ βορείου Αἰγαίου», σύμφωνα με τὸ Λεξικὸ Δημητράκου¹. Ἡ σπανιότητά της ἀλλὰ συνάμα καὶ ὁ τρόπος με τὸν ὁποῖο ἐμφανίζεται στὸ τσεχωφικὸ διήγημα «Οἱ οἰκότροφοι» (1δ) πείθουν ἀπολύτως ὅτι ἡ μετάφραση εἶναι ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη.

Καθόλου δὲν ὑπολείπονται σὲ ἀποδεικτικὴ βαρύτητα καὶ ἀρκετὲς λέξεις ἢ φράσεις τῆς ἐκκλησιαστικῆς γραμματείας. Στὰ *Ρόδιν' ἀκρογιάλια* (1907-1908), ὁ Παπαδιαμάντης δανεῖζεται ἀπὸ τὴν Ὑμνολογία, δύο φορές καὶ σὲ συνεχόμενους τυπογραφικοὺς στίχους, τὴ λέξη *αὐτείδωλον*² (βλ. Ἀπόδειπνον τῆς Πέμπτης τῆς Α' ἑβδομ. τῶν Νηστειῶν). Ἡ λέξη, ἀθησαύριστη στὰ κοινόχρηστα, τουλάχιστον, λεξικά τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, χρησιμοποιεῖται με ἰδιαίτερη ἔμφαση στὸ παπαδιαμαντικὸ ἀφήγημα. Ποιὸς ἄλλος θὰ ἀποφάσιζε νὰ τὴν εἰσαγάγει στὴ μετάφραση τοῦ μυθιστορήματος *Ζητήσατε τὴ γυναῖκα τοῦ Α. Arnould* (4β)³;

Τὰ προηγούμενα παραδείγματα διδάσκουν ὅτι, ἀφενός, ματαιοπονοῦμε, ὅταν ἐπιχειροῦμε νὰ προσδιορίσουμε τὴν πατρότητα μεταφράσεων ἐρήμην τῆς γλώσσας τους, καί, ἀφετέρου, ὅτι τὰ γλωσσικὰ τεκμήρια, ὅσα ἀντλοῦμε ἀπὸ τὸ πρωτότυπο καὶ μεταφραστικὸ ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη, δὲν εἶναι ἀδιαβάθμιστα. Ἡ λ. *ἀργυρόηχος*, μολονότι εἶναι συχνὴ στὰ διηγήματά του καὶ ἀποτελεῖ «ἠδεῖαν συζυγίαν» με τὰ οὐσιαστικὰ *γέλως* ἢ *φωνή*, μόνη της ἰσοδυναμεῖ ἀπλῶς με ἓνα ἀμυδρότατο «ἴσως», ἀφοῦ ἐξίσου συχνὰ προσδιορίζει τὰ ἴδια ὀνόματα καὶ σὲ ἔργα ἄλλων συγγραφέων. Στὴν ἴδια περίπου βαθμίδα βρίσκονται π.χ. τὸ ἐπίθετο *φανταστικός* καὶ ἐκφράσεις τοῦ τύπου με *τραγικὸν ἦθος*, με *ἦθος ἀμφιβολίας* κτλ., συχνότατα στὶς παπαδιαμαντικὲς μεταφράσεις, ἀλλὰ καὶ σὲ ἄλλους συγγραφεῖς. Ἀντίθετα, τὸ ρῆμα *συσκοτάζομαι* ἢ τὸ ἐπίθετο *αὐθέκαστος* προειδοποιοῦν τὸν ἀνιχνευτὴ ὅτι πιθανότατα βρῖσκεται σὲ παπαδιαμαντικὴ περιοχὴ, ἐνῶ με τὸ *κεφαλοκρούστης οἶνος* ὁ

¹ Γιὰ τὴ σημασία τῆς λ. *φαραῶνια* βλ. ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Δημητράκο, τὸ λῆμμα τῆς Μ.Ε.Ε. καὶ τὰ Ἐπαντα 5.459.

² Στὰ Ἐπαντα (4.242.7-8) ἡ γραφή, καὶ στοὺς δύο στίχους εἶναι *αὐτοεἰδωλον*, ὅπως παραδίδεται ἀπὸ τὴν πρώτη δημοσίευση. Στὴ μετάφραση τοῦ *Ζητήσατε τὴν γυναῖκα* ἔχουμε τὴν ὀρθὴ ἐκφῶρα *αὐτείδωλον*, πού μᾶς ὑποχρεώνει νὰ τὴν εἰσαγάγουμε τουλάχιστον στὸ χωρίο 4.242.8, ὅπου ὁ Παπαδιαμάντης παραθέτει αὐτοῦσιο τὸ στίχο τοῦ τροπαρίου.

³ Θεωρητικά, ὁ μόνος ἱκανός, ἐκτὸς τοῦ Παπαδιαμάντη, νὰ ἐμβολιάσει μεταφράσεις μυθιστορημάτων, συχνότατα παραλογοτεχνικῶν, με τὴ γλώσσα τῆς Ὑμνογραφίας, ἦταν ὁ Μωραϊτίδης. Δὲν ὑπάρχει ὅμως καμιὰ μαρτυρία ὅτι ἐκεῖνος ἀσχολήθηκε ποτὲ με ἔργα τέτοιας λογῆς.

ἦχος τῆς φωνῆς τοῦ Παπαδιαμάντη διακρίνεται πιά καθαρά. Τὸ ἐπίθετο *βαθυμέριμος* ἢ ἡ φράση *ἦτο εἰς τὴν ἀκμὴν νά...* βρίσκονται στὸ μεθόριο τῆς ἐνδειξης καὶ τῆς ἀποδείξης. Γιὰ τὶς λέξεις ποὺ μᾶς παρέχουν σχεδὸν ἀπόλυτη βεβαιότητα ἐγίνε ἤδη ἐκτενὲς λόγος.

Ἐπιχειροῦμε, λοιπόν, μιὰ πρώτη διάκριση τῶν λεξιλογικῶν τεκμηρίων σὲ ἐνδεικτικά καὶ ἀποδεικτικά. Τὰ ἀποδεικτικά (*μαλθάκη, γκρινάτσα* κλπ.) δὲν ἐπιδέχονται διαβάθμιση, τὰ ἐνδεικτικά ὅμως τὰ κατατάσσουμε σὲ τρεῖς κατηγορίες: α) *βασικά*, β) *ἰσχυρῶς ἐνδεικτικά* καὶ γ) *ἐπικουρικά*.

α) Βασικά λεξιλογικά τεκμήρια

ι) Τὸ σημαντικότερο τεκμήριο αὐτῆς τῆς κατηγορίας εἶναι ἡ φράση *ἦτο(ν) εἰς τὴν ἀκμὴν νά...*, ποὺ ὀλοκληρώνεται μὲ ὑποτακτικὴ ἀόριστου τοῦ ἀναγκαίου ρήματος (π.χ. *κτυπήση, ἀπέλθη* κλπ.). Συνήθως ἀπαντᾷ στὸ γ' ἐνικὸ πρόσωπο τοῦ παρατατικοῦ, συχνὰ ὅμως καὶ στὸ α' ἐνικὸ· πολὺ λιγότερες φορές στὰ ἀντίστοιχα πρόσωπα τοῦ πληθυντικοῦ. Ὅχι σπάνια τὸ *ἦτο(ν)* ἀντικαθίσταται ἀπὸ σημασιολογικῶς παρεμφερῆ ρήματα (*εὐρίσκετο, ἦλθεν*). Ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι στίς μεταφράσεις ἢ φράση, εὐτυχῶς, ἀφθονεῖ, ἐνῶ στὸ πρωτότυπο ἔργο του ὁ Παπαδιαμάντης τὴ χρησιμοποιεῖ μὲ φειδῶ¹.

Μολονότι ἡ φράση δὲν εἶναι πλάσμα τοῦ Παπαδιαμάντη², αὐτὴ κα-

¹ Συνολικὰ πέντε φορές. Παράδειγμα: «κ' εἶναι στὴν ἀκμὴ νὰ χωρίσουν» (3.562.9-10). Ἐπισημαίνουμε τὴν ἐκφορά «νῦν μὲν εἰς τὴν ἀκμὴν νὰ καταποντισθῆ εἰς τὴν ἄβυσσον, νῦν δ' ἐτοίμη νὰ κατασυντριβῆ...» (2.289.5-6). Βλ. καὶ τὰ χωρία: 2.138.21, 3.141.34, 4.141.17.

² Μαζί μὲ τὸν κ. Γιώργο Κεχαγιόγλου, ἀγνοῶ κι ἐγὼ ποῖος τὴν εἰσήγαγε πρῶτος στὴ γλώσσα μας. Ἡ ἀρχαιότερη χρῆση ποὺ γνωρίζω εἶναι τοῦ 1819. Τὴ συναντοῦμε στὴ μετάφραση τῆς *Περιηγήσεως τοῦ Νέου Ἀναχάρσιδος* τοῦ ἀββᾶ Barthélemy, τὴν καμωμένη ἀπὸ τὸν Χρυσοβέργη Κουροπαλάτη: «Οἱ πρῶτοι ἦσαν πολλάκις εἰς τὴν ἀκμὴν νὰ λάβωσιν τὴν πόλιν...». (Βλ. Γιώργος Κεχαγιόγλου, *Πεζογραφικὴ Ἀνθολογία. Ἀφηγηματικὸς γραπτὸς νεοελληνικὸς λόγος*, Βιβλίον δεῦτερο: Ἀπὸ τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης ὡς τῆς δημιουργίας τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, Ἰνστιτούτο Νεοελληνικῶν Σπουδῶν [τοῦ ΑΠΘ], Θεσσαλονίκη 2003. Τὸ παράθεμα στὴ σ. 1133, στ. 7. Βλ. ἀκόμη τὴ μικρὴ συζήτηση: Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος, «“Εἶμαι εἰς τὴν ἀκμὴν νά...” ἢ τὰ ἐπείγοντα γλωσσικὰ περιστατικά» καὶ Γιώργος Κεχαγιόγλου, «“Εἶμαι εἰς τὴν ἀκμὴν νά...”», *Μικροφιλολογικά*, τχ. 17, ἄνοιξη 2005, σσ. 57-58.) Πρόσφατα ἀνακάλυψα ὅτι ἀρκετὲς φορές τὴ χρησιμοποιεῖ ὁ Ἰ. Ἰ. Σκυλίτσης στὴ μετάφραση τῶν Ἀθλίων τοῦ Οὐγκῶ, ἰδίως στὸν Γ' τόμο. Γιὰ τὴ σχέση τοῦ μεταφραστῆ Σκυλίτση καὶ τοῦ ὁμοετέχνου του Παπαδιαμάντη ἐλπίζω ὅτι θὰ γράψω ἕνα μικρὸ μελέτημα (Ν.Δ.Τ.).

τεξοχήν μᾶς ὀδήγησε καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ μᾶς ὀδηγεῖ στὴν ἐξακριβωσὴ τῆς παπαδιαμαντικῆς πατρότητος ἀνώνυμων μεταφράσεων. Ἐνδέχεται νὰ τὴν συναντήσῃ κανεὶς σὲ μετάφραση τῆς Ἐφημερίδος ἢ τῆς Ἀκροπόλεως πού δὲν ἀνήκει στὸν Παπαδιαμάντη, ἐντούτοις ἢ σχεδὸν ἀποδεικτικὴ ἰσχὺς τῆς δὲν μειώνεται.

ii) Ἡ δοτικὴ (τῆς αἰτίας) φόβω μὲ γενικὴ (φόβω προσεχοῦς βομβαρδισμοῦ) ἢ μὲ μὴ ἢ μήπως καὶ ὑποτακτικὴ¹ (φόβω μὴ διεγείρωσι, φόβω μήπως πτοήσῃ). Γιὰ τὴ χρῆση τῆς ἰσχύουσι ὅσα λέγονται στὸ ἐπόμενο λῆμμα. Στὸ πρωτότυπο ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη περιέργωγος μόνον μιὰ φορά: 2.461.19.

iii) Ἡ λ. ὑποκείμενον μὲ τὴ σημασία «θέμα, ζήτημα, πρόβλημα». Π.χ., τὸ ὑποκείμενον τῆς Ἰλιάδος, ἐν ὑποκείμενον φρίκης, ὑπάρχει ἐν ὑποκείμενον δυσπιστίας. Ἡ χρῆση τῆς δὲν εἶναι, βέβαια, ἀποκλειστικὰ παπαδιαμαντικὴ (βλ. Λεξικὸ Δημητράκου), ἐπισημαίνεται ὅμως ὅτι στοὺς ἑπτὰ τόμους τοῦ Νέου Πνεύματος ἢ λ. δὲν ἀπαντᾷ σὲ καμιὰ ἀπὸ τὶς μὴ παπαδιαμαντικὲς μεταφράσεις τοῦ περιοδικοῦ, ἐνυπόγραφες ἢ ἀνυπόγραφες. Στὰ Ἄπαντα: 3.120.3, 4.459.19, 5.265.10.

iv) Τὸ ρῆμα ἰλλωπίζω μὲ ἀντικείμενον, συνήθως, τοὺς ὀφθαλμούς ἢ τὸ ὄμμα. Ἡ φράση ἐξασφαλίζει, ὅταν μάλιστα ἐπικουρεῖται καὶ ἀπὸ ἄλλα τεκμήρια, μεγάλο βαθμὸ βεβαιότητος².

v) Ἡ φράση μὲ ψίθυρον φωνήν, συχνὴ καὶ στὸ πρωτότυπο ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη —συνολικὰ 14 φορές—, πού ἐνίοτε ἐκφέρεται ἀπρόθετα σὲ ἄλλες πτώσεις³.

vi) Ἡ λ. βαθυμέριμος. Στὸν Παπαδιαμάντη εἶναι, γενικὰ, προσφιλεῖς οἱ σύνθετες λέξεις μὲ πρῶτο συνθετικὸ τὸ βαθύς. Σύμφωνα μὲ τὰ στοιχεῖα πού παρέχει ἡ Συναγωγὴ, ἡ λέξις φαίνεται νὰ πλάσθηκε ἀπὸ τὸν Παπαδιαμάντη⁴. Ἐὰν δὲν ὑπάρχουν ἰσχυρὲς ἀντενδείξεις, τὰ κείμενα στὰ ὁποῖα τὴ συναντοῦμε ἔχουν μεταφραστεῖ ἀπὸ τὸν Παπαδιαμάντη. Ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι δὲν ἀπαντᾷ καθόλου στὸ πρωτότυπο ἔργο του.

¹ Βλ. «Γλωσσικὰ στὸν μεταφραστή», σ. 90 [= *Εἰκοσιπεντάχρονος πλοῦς*, σσ. 348].

² Ἄπαντα: 1.366.5, 1.461.27, 4.385.6.

³ Βλ. τὸ σημείωμα «Ψιθύρω τῆ φωνῆ» στὰ «Μικρὰ Παπαδιαμαντικὰ» αὐτοῦ τοῦ τεύχους, σσ. 165-6.

⁴ Βλ. «Γλωσσικὰ στὸν μεταφραστή», σσ. 85-87 [= *Εἰκοσιπεντάχρονος πλοῦς*, σσ. 343-344].

β) Ίσχυρῶς ἐνδεικτικά

Προδήλωση: ἀπὸ τὰ τεκμήρια τῆς κατηγορίας αὐτῆς παρατίθεται ἐδῶ ἓνα πολὺ μικρὸ μέρος, ἀντλημένο ἀπὸ δύο μόνο μεταφράσεις, τῆς Ἐρήμου οἰκίας τοῦ Ἰουλίου Κλαρετί καὶ τοῦ Τελευταίου ἔρωτος τοῦ Γεωργίου Ὀνέ. Πρόκειται γιὰ μικρὴ δειγματοληψία καὶ αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποὺ ἀπὸ τὸ λόγιο λεξιλόγιο ἀναγράφονται μεμονωμένες λέξεις, ὄχι ὅμως καὶ φράσεις. Περισσότερα τεκμήρια αὐτοῦ τοῦ εἶδους (ἀραιογραφημένα στοὺς πίνακες) θὰ συναντήσῃ ὁ μελετητῆς στὰ ἐπόμενα τμήματα τοῦ μελετήματος, ὅπου συστηματικὰ ἐξετάζονται, ἀπὸ τὴν ἄποψη τῶν τεκμηρίων πατρότητας, οἱ παπαδιαμαντικὲς μεταφράσεις.

Ἀναβολή (: περιβολή), ἀνηβῶ, αὐτοσύστατος, βιαιοπάθεια, ἔκλαμπος, ἐπίρρινος, ἐπίτριπτος, κρατύνω, μινυρισμός, ὁμοπάθεια, παμφαῆς, παρισιανός, περκνάς¹, σκιαύγεια, συνωρίς, συνωθισμός.

Ἄς προστεθοῦν καὶ τὰ δημοτικά: ἀπετουσιά, ματιάζω (: σημαδεύω), παρασφλομώνω, στρίγλα.

γ) Ἐπικουρικά

Δειγματοληψία. Οἱ λέξεις ἀντλήθηκαν ἀπὸ τὶς μεταφράσεις τῶν μυθιστορημάτων *Ζητήσατε τὴν γυναῖκα* τοῦ Α. Arnould καὶ *Ὁ ροδόχρους θάλαμος* τοῦ ἴδιου.

Ἀνθρωπίσκος, ἀποπλανῶ, ἀργυρόρχος, ἀτμίς, ἔκδοτος, ἐπιθάνατος, ἐπίπνοια, ἐπιπολάζω, ἐπιστόλιον, ἐράσμιος, ἐριομέταξος, κικκαβισμός, λειοσηρικός, μικκύλος, μωροπιστία, παροψίς, περιστήθιον, πολυμέριμνος, προσκόπιον, ρωστικός, σκοτοδινιάσις, σουδάριον, στροφοδινῶ, σύννους, τερθρεία, φραγγελῶ.

Ἐδῶ τελειώνει ἡ δειγματοληψία τῶν ἐνδεικτικῶν λεξιλογικῶν τεκμηρίων. Γιὰ τὰ ἀποδεικτικά εἶναι περιττὴ: θὰ ἐπισημανθοῦν ἐμφαντικὰ, ὅταν θὰ ἐξεταστοῦν χωριστὰ οἱ παπαδιαμαντικὲς μεταφράσεις.

2. Τὰ κυρίως κειμενικά τεκμήρια

Ὀνομάσαμε, κάπως αὐθαίρετα, κυρίως κειμενικά ὅσα τεκμήρια δὲν εἶναι μεμονωμένες λέξεις ἢ τυπικὲς ἐκφράσεις, ἀλλὰ προκύπτουν ἀπὸ

¹ Ἡ μὴπως περκνάδα; Ἡ λέξη δὲ μαρτυρεῖται ἀπὸ τὰ λεξικά τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς νέας ἑλληνικῆς. Ἄν ἀποδειχθεῖ ὅτι εἶναι ἰδιωματικὴ ἢ πλάσμα τοῦ Παπαδιαμάντη, ἀναγκαῖα θὰ μεταταχθεῖ στὴν κατηγορία τῶν βασικῶν τεκμηρίων.

τὴν κατάστασιν τοῦ μεταφρασμένου κειμένου. Τὰ κειμενικὰ τεκμήρια ἀνήκουν σὲ ὅ,τι θὰ ὀρίζαμε ὡς «Ἐφαρμοσμένη θεωρία μεταφράσεως τοῦ Παπαδιαμάντη»¹.

Μολονότι ὁ Παπαδιαμάντης δὲν εἶναι φυσικὰ οὔτε ὁ πρῶτος οὔτε ὁ μόνος μεταφραστὴς ποὺ ἐπεμβαίνει στὸ πρωτότυπο κείμενο, οἱ δραστηκῆς του ἐπεμβάσεις ἀποτελοῦν συχνὰ ἀποδεικτικότατο στοιχεῖο γιὰ τὴν πατρότητα τῆς μετάφρασης. Πέρα ἀπὸ τὸ εἶδος καὶ τὴν ἔκτασιν τῶν ἐπεμβάσεων —ριζικὴ διασκευὴ φράσεων ἢ τμημάτων τοῦ πρωτοτύπου, προσθήκας μικρῆς ἢ μεγάλης, παρεμβολὴ σχολίων ποὺ θὰ ἔπρεπε κανονικὰ νὰ λάβουν θέση ὑποσημείωσης, ἀφαιρέσεις βραχέων ἢ ἐκτεταμένων τμημάτων, ὑποσημειώσεις ποὺ δὲ διασαφηνίζουν τὸ κείμενο ἀλλὰ ἐκφράζουν ἀπόψεις τοῦ μεταφραστῆ, κλπ.— ὑπάρχει συχνότατα σ' αὐτὲς (τίς ἐπεμβάσεις) ἓνα σωστικὸ στοιχεῖο: ὁ μεταφραστὴς Παπαδιαμάντης, ὑπερβαίνοντας κάθε μεταφραστικὴ δεοντολογία, ἐπιχειρεῖ νὰ σώσῃ τὸ κείμενο, τοὺς ἥρωές του καὶ τὸν ἀναγνώστη. Αὐτὴ ἀκριβῶς ἢ ἰδιαίτερη ὑφὴ πολλῶν ἐπεμβάσεων του ἀποκαλύπτει καὶ τὸ ὄνομα τοῦ μεταφραστῆ.

Παραδείγματα ριζικῶν καὶ ἐκτεταμένων ἀλλαγῶν τοῦ κειμένου παρέχει ἡ μετάφραση τοῦ μυθιστορήματος *Οἱ Δίδυμοι τοῦ οὐρανοῦ* τῆς Σάρας Γράνδ: πολλὰ καὶ κάποτε μεγάλα τμήματα ἔχουν μεταβληθεῖ πλήρως, γιὰτὶ ὁ μεταφραστὴς διαφωνεῖ ἀπολύτως μὲ τίς ἰδιότυπες θεολογικῆς καὶ ἠθικολογικῆς ἀντιλήψεις τῆς μυθιστοριογράφου, καὶ δὲ βρίσκει ἄλλη θεραπεία τοῦ κειμένου, ἀπὸ τὴν ὀλικὴ μεταβολὴ του.

Ἐξαιρετικὰ ἐκτεταμέναι καὶ συχνὰ βίαιαι ἐπεμβάσεις διαπιστώνονται καὶ στὴ μετάφραση τοῦ *Βίου τοῦ Χριστοῦ* τοῦ Φρ. Γ. Φάρραρ, ποὺ ὑπαγορεύονται καὶ πάλι ἀπὸ τὴν πρόθεσιν τοῦ μεταφραστῆ νὰ σωθεῖ ὄχι ἡ ἀλήθεια τοῦ κειμένου ἀλλὰ τῶν πραγμάτων².

Διασκευαστικῆς ἢ προσθετικῆς ἢ ἀφαιρετικῆς ἐπεμβάσεις τέτοιαι

¹ Ἐνα ἀπὸ τὰ μείζονα desiderata τῶν παπαδιαμαντικῶν σπουδῶν εἶναι νὰ συγκροτηθεῖ ἡ «θεωρία μεταφράσεως» τοῦ Παπαδιαμάντη. Βλέπε νύξεις γιὰ τὸ σπουδαῖο θέμα στὸ μελέτημα τῆς κ. Χρυσῆς Καρατσινίδου-Παπαθανασίου, ποὺ δημοσιεύεται σὲ τοῦτο τὸ τεῦχος.

² Παραδείγματα τέτοιων ἐπεμβάσεων παρέχονται στὸ εἰσαγωγικὸ μελέτημα τῆς νέας ἐκδόσεως τοῦ *Βίου τοῦ Χριστοῦ* «“Ὅστις ἀγνοεῖ τὸ ὕφος τῶν Ἁγίων Γραφῶν” ἢ ὁ αὐθαίρετος μεταφραστὴς Παπαδιαμάντης». Πρέπει πάντως νὰ τονισθεῖ ὅτι ἡ σύμπτωξις ἢ ἡ ἀφαίρεσις μεγάλων τμημάτων τοῦ ἔργου προφανῶς ἀποσκοποῦν —μὲ τὴν σύμφωνη γνώμη, ὑποθέτομε, ἐκδότῃ καὶ μεταφραστῇ— στὴ μείωσιν τοῦ ὄγκου τοῦ πρωτοτύπου, ποὺ θὰ ἀποθάρρυνε τὸ εὐρὺ ἀναγνωστικὸ κοινόν.

λογής σὲ μιὰ ἀνυπόγραφη μετάφραση — τῆς *Ἐφημερίδος*, τῆς *Ἀκροπόλεως*, τοῦ *Νέου Πνεύματος*, τῆς *Ἑστίας*, τοῦ *Ἄστεως*, τοῦ *Νέου Ἄστεως* ἢ ἄλλου ἐντύπου μὲ τὸ ὁποῖο συνεργαζόταν ὁ Παπαδιαμάντης — μαρτυροῦν, ἐξίσου ἰσχυρὰ μὲ τὰ ἐπιμέρους λεξιλογικὰ τεκμήρια, ποῖος εἶναι ὁ μεταφραστής. Πρέπει πάντως νὰ ἐπιστημόνουμε ὅτι δὲν ἔγινε συστηματικὴ ἀντιβολὴ τῶν μεταφράσεων ποὺ ἐξετάζονται ἐδῶ μὲ τὰ πρωτότυπά τους, πράγμα ποὺ σημαίνει ὅτι οἱ μελλοντικοὶ μελετητὲς ἀσφαλῶς θὰ ἀνακαλύψουν ἰδιαίτερα ἐνδιαφέρουσες ἐπεμβάσεις.

Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα ἐπέμβασης τοῦ μεταφραστῆ Παπαδιαμάντη ἀποτελεῖ ἡ ἐξῆς προσθήκη στὴ μετάφραση τοῦ *Ἐγκλήματος καὶ τῆς Τιμωρίας*. Στις τελευταῖες σελίδες τοῦ ἔργου ὁ Ντοστογιέφσκι ἐξιστορεῖ τὸν τρομερὸ ἐφιάλτη τοῦ Ρασκολνικίφ, ποὺ «ἐβλεπε τὸν κόσμον ὅλον μαστιζόμενον ὑπὸ φοβερᾶς καὶ πρωτοφανοῦς ἐπιδημίας, ἣτις ἐλθοῦσα ἐκ τοῦ βάθους τῆς Ἀσίας μετεδόθη εἰς τὴν Εὐρώπην». Σὲ ἓνα σημεῖο τῆς περιγραφῆς τοῦ ἐφιαλτικοῦ ὄνειρου διαβάζουμε: «Εἰς τὰς πόλεις ὁ κώδων τοῦ κινδύνου ἐσήμαινε πανημέριος, φόβος καὶ τρόμος ἐπέπεσε τῇ κτίσει, ἀλλὰ πόθεν καὶ διατί ἐσημαίνετο ὁ κίνδυνος; οὐδεὶς ἐγίνωσκε» (σσ. 495-496). Ἡ πλαγιογραφημένη ἀπὸ ἐμᾶς φράση ἀποτελεῖ προσθήκη τοῦ μεταφραστῆ, ποὺ τὴν δανεῖζεται ἀπὸ τὸ Δοξαστικὸ τῶν Ἀποστίχων τῆς Ἀκολουθίας τῶν Παθῶν: «Κύριε, ἀναβαίνοντός σου ἐν τῷ σταυρῷ φόβος καὶ τρόμος ἐπέπεσε τῇ κτίσει...»¹.

Γιὰ τὴν περίπτωση τῆς παρεμβολῆς σχολίων τοῦ μεταφραστῆ στὸ κείμενο τῆς μετάφρασης, ὁ ἀναγνώστης παραπέμπεται στὰ σημειώματα τοῦ Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλου «Συγγνωστὲς μεταφραστικὲς λαθροχειρίες τοῦ Παπαδιαμάντη» (*Πλανόδιον*, τχ. 16, Ἰούνιος 1992, σσ. 459-460) καὶ «Ἐπιβεβαίωση ὑποψίας» (*Παπαδιαμαντικά Τετράδια*, τχ. 2, Φθινόπωρο 1993, σσ. 157-158), ἐνῶ γιὰ τὶς ὑποσημειώσεις ποὺ ἐκφράζουν ἀπόψεις τοῦ μεταφραστῆ, μπορεῖ κανεὶς νὰ ἀνατρέξει στὸ μελέτημα τοῦ ἴδιου «Ὅτως εἶναι τὸ ὀρθόν». Σημειώσεις τοῦ Παπαδιαμάντη στὸ περιθώριο τῶν μεταφράσεων»².

¹ Βλ. Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλου, «“Φόβος καὶ τρόμος ἐπέπεσε...” - “Ἐνας μεταφραστικὸς “κοινὸς τόπος” τοῦ Παπαδιαμάντη», *Πλανόδιον*, τχ. 35, Δεκέμβριος 2002, σσ. 471-474.

² *Πρακτικά Α'*, σσ. 85-95 [= *Εἰκοσιπεντάχρονος πλοῦς*, σσ. 321-331].

Β' Τὰ τεκμήρια τῶν παπαδιαμαντικῶν μεταφράσεων τῆς Ἐφημερίδος

1. Ἰουλίου Γαστύν, Ὁ ἀνδρείος τῶν ἀνδρείων¹ (1.1-10.3.1886)

Βασικὰ λεξιλογικὰ τεκμήρια:

φόβω μὴ προδώσωσι (17γ) - φόβω μὴ παρατηρηθῆ (33γ) - φόβω μὴ ἀναγνωρισθῆ (34β) - φόβω μὴ τὰς τρομάξῃ (36β) - φόβω μὴ ἀφυπνί-
σωσι (45β) - φόβω μὴ διακινδυνεύσῃ (48α).

Γιὰ τὸ «κατίλωψεν ὀλίγον τοὺς ὀφθαλμοὺς» (57γ) πβ. τὸ βασικὸ
τεκμήριον ἰλλωπίζω τοὺς ὀφθαλμοὺς.

Ἰσχυρῶς ἐνδεικτικὰ καὶ ἐπικουρικὰ:

α) Λόγιο λεξιλόγιο: ἀγρονόμος, -ου² (26β, 13γ, 15α), ἀλλόφρων (8α), (ἄμεμπτον τὴν) ἀναβολὴν³ (61γ), ἀναλύζων (16α), ἀποπλα-
νηθεὶς (46β), αὐτομέδων (7α), βραχύστομος (25β), γεννάδας (31β),
ἔκδοτον (30γ), ἐκθύμως⁴ (9β), ἔκλαμπρον⁵ (νεανίαν) (2γ), ἐπι-
πολῆς (17α), (ἐπιπροσθοῦμαι) ἐπεπροσθεῖτο (22α), ἐρασμίας (χάριτος)
(55β), ἔρευθος (54β), ἐρωτόληπτος (27γ), θαλπεραι (ἀκτίνες) (46β),
κομψευτήν⁶ (2γ), κωμωδὲ (: ἡθοποιέ) (53β), νευροπαθῆς (28β),
ὀρσοθύρας (22α), πεπλώσας⁷ (44γ: «διὰ πελιδῶνῃς πεπλώσας ὠχρό-
τητος τὸ φρικιῶν πρόσωπόν της»), πλάνης (βίος) (9α), (βαθμίδων τοῦ)
ποδίου (33β), προσποίητον (ἀταραξίαν) (39α), πτεροφυῶν⁸ (μετοχή)
(47α), ρεμβός (22γ, 28α), σέμνωμα⁹ (32α), σύννοϊαν (60α), συνω-
θισμοῦ¹⁰ (36γ), τρυβλία (53α), φρικιασμοῦ (ἀγωνίας) (13γ).

¹ Τίτλος πρωτοτύπου: Jules de Gastyne, *Le Roi des braves* (1885).

² Πβ. Ἄπαντα 2.181.4, 5.122.23.

³ Πβ. 1.422.16, 1.442.11, 2.215.32, 2.452.8. Γιὰ τὴν χρῆσιν τῆς λέξεως βλ. «Γλωσ-
σικὰ σπὸν μεταφραστή», σσ. 87-88 [= *Εἰκοσιπεντάχρονος πλοῦς*, σσ. 345-346].

⁴ Συχνὰ καὶ στὰ Ἄπαντα (2.573.5, 3.155.7, 3.351.25, 4.128.14, 4.470.4 κ.ά., συ-
νολικὰ ἑννέα φορές).

⁵ Πβ. «ἐκλάμπρου ὠραιότητος» (Ἄπαντα 3.237.4), «ἐκλαμπρον θέαμα» (5.283.31).
Βλ. καὶ *πανέκλαμπρος* (2.517.2, 2.358.9).

⁶ Στὰ Ἄπαντα μόνο μία φορά (3.481.4).

⁷ Πβ. *ἐπέπλωναν* (Ἄπαντα 4.490.10). Ἡ λ. πιθανότατα εἶναι πλάσμα τοῦ Παπαδια-
μάντη.

⁸ Πβ. Ἄπαντα, †*πτεροφυήση*† 4.389.20.

⁹ Ἄπαντα 1.137.18, 4.207.19, 5.210.33.

¹⁰ Ἄπαντα 2.615.11, 2.634.13, 5.170.7.

β) Λαϊκό λεξιλόγιο και φράσεις: άραποβλογιά (7γ, 49α), κάργα (59γ), μπάρκα (: άνέβα, άνεβεΐτε, ένικός και πληθ.) (35β, 55α)

Έέρεις ποϋ (: ότι) κολυμπώ σαν ψάρι (10β), θά καθίσωμε μαζί να τó κλάψωμε¹ (: να τά κοπανήσουμε) (10γ), μη πρós βάρος σου (10γ), όταν βγάλης καζαμίαν (16γ), καιρός να σκαπουλίσωμε² (17γ), τράβα αυτό τó γλυκάδι (18α), Ή Φινέττα (όνομα αλόγου) είναι μαργαριτάρι! (31β), άν μου πέση στην πλώρη μου (47γ), άφησέ με να τραβήξω καλά τή βάρκα (μεταφορικά) (47γ), Συμφέρει να μη υποπτευθῆ τίποτε. Κάμνετέ του πρόσωπον, καθώς πρωτῆτερα³ (53α), καλή τρακατρούκα θά εΐνε! (55α), θά σᾶς τά πάγω καπότο⁴ (55γ), Αυτό θά πῆ να βράση κανείς με τó κρύο νερό (γαλλισμός;) (56β), αυτό θά κάμη κρότον! (57β), καλήν μᾶς τήν ἔπαιξες (: μᾶς τήν ἔφερες) (53β).

γ) Έκκλησιαστικό λεξιλόγιο και φράσεις: ἐτύρβαζε (34[3]α), ὕδατόσωστον⁵ (παΐδα) (45β)

Μήπως εΐμαι φύλαξ τοϋ υίου σου ἐγώ; εΐπεν ως ἄλλος Κάϊν ὁ Ίωάννης Κερμώρ (40α), ως νεκρός, περιβεβλημένος τήν κεφαλήν ταινίας (43[2]α· πβ. Ίωάν. 11,44: και ἐξῆλθεν ὁ τεθνηκώς δεδεμένος τοὺς πόδας και τὰς χεΐρας κειρίαις), να μη φωνάξητε τήν ιστορίαν σας ἐπὶ τῶν δωμάτων (50[2]β· πβ. Ματθ. 10,27: κηρύξατε ἐπὶ τῶν δωμάτων), ἐξ ὄλης καρδίας (53γ· πβ. Μαρκ. 12,30, Λουκ. 10,27).

Παρατηρήσεις:

Δέν εΐδαμε τίς πέντε πρώτες ἐπιφυλλίδες τοϋ μυθιστορήματος, γιατί δέν διασώζονται στίς μικροταινίες τῆς Έφημερίδος (Βιβλιοθήκη Βουλῆς).

Ή μετάφραση εΐναι ἀπὸ τίς πρωιμότερες τοϋ Παπαδιαμάντη. Συναντοϋμε ἐκφορές ποϋ ἀργότερα ἐκλείπουν: ἐποίησατο (25β), ἀνῆψε (7β· ἀλλά ἤναψε 10γ, 26γ), ως παρείχεν εΐκάσαι (24γ), ἐξελέξατο (47α).

Άμφίβολες εΐναι οἱ γραφές: ἐνεθυμείτο (23α, 49γ), ἐνεθυμήθησαν

¹ Πβ. «“να τó κλάψουν” ὀλίγον» (Άπαντα 2.396.21).

² Πβ. τῆ φράση «Χρειάζεται μιᾶ ὥρα σωστή τó βαπόρι γιά να σκαπουλίση τόν κάβο» (Μαξιώτης, σ. 216).

³ Πβ. «“σοϋ κάνουν πρόσωπο”, κι ἀπ’ ὀπίσω σοϋ σκάβουν τó λάκκο» (Άπαντα 2.225.11-12).

⁴ Πβ. «οἱ γυναΐκες μᾶς τó πᾶν καπότο, και μᾶς τó παίρνουν μᾶρς, και μᾶς ἀφήνουν στάγκα - και - καλή - καβάλα πολὺ πίσω» (Δίδυμοι τοϋ Οὐρανοϋ, σ. 442).

⁵ Πβ. Συναγωγῆ: «ὕδατόσωστος, 2. (ὁ Μωϋσῆς, κατά τι ἐν τῆ Π.Δ. ἔτυμον.) Δ. Ν. Βερν. 67. - Π. Καρολίδ. 92.»

(24β), *άντανεκλαῖτο* (36γ), *άπεπλάνει* (46α). Ὁ Παπαδιαμάντης δὲ γράφει μὲ ἐσωτερικὴ αὐξησὴ τὸ ἐνθυμοῦμαι στοὺς ἱστορικοὺς χρόνους καὶ γράφει κανονικὰ *άντενακλαῖτο* καὶ *άπεπλάνα*. Τείνουμε νὰ θεωρήσουμε ὅτι οἱ ἀσυνήθιστες ἢ ἀδόκιμες γραφὲς ὀφείλονται στὸν στοιχειοθέτη ἢ στὸν διορθωτὴ. Στους ἴδιους ἀνήκει καὶ ἡ γραφὴ *στρίγγλα* (52α), γιὰτὶ ὁ Παπαδιαμάντης γράφει πάντοτε μὲ ἓνα γάμμα τὴ λέξη.

Ὡς ἀντενδείξεις θὰ μπορούσαν νὰ ἐκληφθοῦν οἱ τύποι *Παρισινήν* (33γ), *παρισινῶ* (58α), δεδομένου ὅτι ὁ Παπαδιαμάντης γράφει κανονικὰ *παρισιανός*. Ἀλλὰ ἡ μετάφραση εἶναι ἀναμφίβολα παπαδιαμαντικὴ καὶ αὐτὸ μᾶς ὑποχρεώνει νὰ ἐρμηνεύσουμε τὸ *παρισινός* ὡς ἐπέμβαση τοῦ στοιχειοθέτη (ἢ τοῦ διορθωτῆ) ἢ ὡς προῖον κύμανσης τοῦ Παπαδιαμάντη.

Δὲν κατορθώσαμε ὡς τὴ στιγμὴ ποὺ γράφεται τὸ μελέτημα τοῦτο νὰ δοῦμε τὸ γαλλικὸ πρωτότυπο καὶ νὰ διακριβώσουμε ἂν στὴ φράση «Μήπως εἶμαι φύλαξ τοῦ υἱοῦ σου ἐγώ; εἶπεν ὡς ἄλλος Κάϊν ὁ Ἰωάννης Κερμῶρ» (40α) ὑπάρχει παλαιοδιαθηκικῆς χροιάς ἐπέμβαση τοῦ Παπαδιαμάντη. Ἐνδέχεται καὶ τὸ χωρίο: «— Ἔ! νιὲτ χαρασό; εἶπεν ὁ Μπωσέν, ὅστις εἶχεν ἀκούσει τυχαίως μίαν ρωσικὴν λέξιν» (18α) νὰ ὀφείλεται στὸν μεταφραστή.

Ὡς ἐπικουρικὸ λεξιλογικὸ τεκμήριο ἄς σημειωθοῦν καὶ τὰ ἐξῆς: μὲ ἦθος *ἡδονικῆς τέρψεως* (6β), *ἦθος ἐξαλλον, ἐνεόν* (11γ), *ἀμερίμνου ἦθους* (15γ), *ἦθος ἐξουσίας* (15γ), *ζοφεροῦ ἦθους* (21β), *ἦθος φιλοπότου* (32γ), *εὐάρεστον ἦθος* (35α), *ἦθος φαιδρότητος* (46β), *ἐλευθερίου καὶ ἀνειμένου ἦθους* (48β), *ἐντρομον ἦθος* (48β), καθὼς καὶ τὰ λαϊκὰ: *χάχας* (30γ), *Μαζέττα!* (32γ), *στρομάτσο* (sic: 58[3]α), *σκοτούρα* (58[3]β), *Σταχτοπόντικος καὶ Φωτοκάπας* (58[3]α κ.ά.). Σημειώνουμε καὶ τὰ παρεφθαρμένα «Γές... ἔκετε ἓνα λίρα στέρλιγκ» (35β) καὶ «μίαν μπιφτέκι» (35γ), τὰ ὁποῖα ἀπευθύνει δῆθεν Ἄγγλος σὲ Γάλλο.

Ἀξιοσημείωτη καὶ ἡ «ἄπαξ εἰρημένη», πρὸς τὸ παρόν, στὸν Παπαδιαμάντη φράση «καιρὸς νὰ σημάνωμεν τὸ Ἄλλα λή» (58[2]β), γιὰ τὴν ὁποία βλέπε τὸ ΙΛΑ καὶ τὸ Μεσαιωνικὸ τοῦ Κριαρά.

Στὴ φράση «τώρα ἔβγαλα τὸ ἡμερούσιο» (31β), ὅπου τὸ ἡμερούσιο εἶναι πάλι «ἄπαξ εἰρημένο» στὸν Παπαδιαμάντη, τὸ νόημα εἶναι «ἔβγαλε τὸν ἐπιούσιο» (βλ. Λεξικὸ Δημητράκου).

Τὰ πασιγνώστα τῆς παπαδιαμαντικῆς διηγηματογραφίας «ἡ μεθύσκουσα ποτὲ τὴν παιδικὴν φαντασίαν σου μὲ μόνον τῆς λευκῆς λινομετάξου ἐσθῆτός της τὸν θροῦν» (2.379.5-6) καὶ «ἀγρίαν χαράν» (3.314.4 καὶ 3.498.35) ὑπενθυμίζουν οἱ ἐξῆς φράσεις: «διῆλθεν ἐγγύς του

περιβάλλουσα αὐτὸν δι' ἐλαφροῦ ἀρώματος καὶ διὰ θροῦ μεταξίνης κεντητῆς ἐσθῆτος» (24α), «θροῦς μεταξίνης ἐσθῆτος ἠκούσθη» (27β), «ἐφαντάζετο ὅτι ἤκουεν εἰσέτι τὸν θροῦν τῆς ἐσθῆτός της, ὅστις τὸν ἐμέθυσκεν» (28α), «εἰδὸς τι ἀγρίας χαρᾶς» (28γ). Δὲν ἀποκλείεται πάντως νὰ συναντήσουμε καὶ σὲ ἄλλον μεταφραστὴ παραπλήσιες ἐκφράσεις, ἀφοῦ ἀποδίδουν κοινούς τόπους τῆς γαλλικῆς μυθιστοριογραφίας.

2. Γουσταίου Αἰμάρ, Ὀλων(ν)αῖος ἢ ὁ υἱὸς τῆς τρικυμίας¹ (11.3-20.6.1886)

Δὲν ὑπάρχει καμιὰ ἀμφιβολία γιὰ τὴν πατρότητα τῆς μετάφρασης. Τὴν ἐξασφαλίζουν οἱ συνεχόμενες λέξεις ἀναφαλαντίας, ἐπίρρινος (3α), πού τις συναντοῦμε πάλι, μὲ ἀντίστροφη σειρά, δέκα χρόνια ἀργότερα στὸ σπουδαῖο κείμενο «Αἱ Ἀθῆναι ὡς Ἀνατολικὴ πόλις» (1896): «Γαλιαῖος, ἐπίρρινος, ἀναφαλαντίας, καὶ ἀρπαγεῖς ἕως τρίτου οὐρανοῦ» (5.272.16-17). Ἰσχυρὸ ἀποδεικτικὸ στοιχεῖο θεωροῦμε καὶ τὸ ἀτεράμνου (78γ), γιὰ τὸ ὁποῖο βλέπε τὸ εἰδικὸ σημεῖωμα στὰ «Μικρὰ παπαδιαμαντικά» αὐτοῦ τοῦ τεύχους. Ἐξίσου ἰσχυρὸ καὶ τὸ παλάγκο (21[1]β) μὲ τὴ σημασία «χοντρὸ σκοινὶ γιὰ ναυτικὴ χρῆση»².

Βασικὰ λεξιλογικὰ τεκμήρια:
ρόβω μὴ διεγείρωσι (1[5]β).

Ἰσχυρῶς ἐνδεικτικὰ καὶ ἐπικουρικὰ:

α) Λόγιο λεξιλόγιο καὶ φράσεις: ἀγρονόμου (54γ), ἀλλόφρων (5γ), (εὐπρεπῆς τὴν) ἀναβολήν (9α), (σᾶς) ἀποβλέπει (: σᾶς ἀφορᾶ) (29γ) - (ἡ ὑπόθεσις τὸν) ἀποβλέπει (33γ), ἀποπλανῶμαι (81γ), γυναικάρεσκος (47γ), διαμπάξ³ (19β), δέλετρον⁴ (1[1]β), ἐθιμοταξίαν (21γ), ἐκδοτος (1[2]β, [3]α, [4]α, 68α), ἐκδρομάς (: ἐπιδρομάς) (54γ),

¹ Ἡ ἀρχὴ τοῦ μυθιστορήματος ἀναδημοσιεύτηκε στὰ *Νεφούρια*, τχ. 10, Ἰούλιος 2003, σσ. 8-11. Οἱ παραπομπές μας γιὰ τὰ χωρία τοῦ πρωτοτύπου στὸ: Gustave Aimard, *Les rois de l'océan, I. L'Olonnais*, Paris, E. Dentu (χ.χ.).

² Βλ. «Ἰδιωματικά στοιχεῖα», 14. παλάγκο, σ. 668. [= *Εἰκοσιπεντάχρονος πλοῦς*, σ. 288] καὶ Γλωσσάρι Ε' τόμου Ἀπάντων.

³ Τὸ «διαμπάξ» τοῦ Ὀλωνναίου κλονίζει ὅσα ὑποστήριξε ὁ Ν. Δ. Τ. στὸ σημεῖωμα «Διασφᾶξ - Ἐνα παπαδιαμαντικὸ ἐπίρρημα», *Νέα Ἑστία* τχ. 1740, Δεκέμβριος 2001 [= *Εἰκοσιπεντάχρονος πλοῦς*, σσ. 101-102].

⁴ Ἄπαντα, συνολικὰ ἐφτὰ φορές στὴ *Γυρτοπούλα* (1.497.36, 506.20, 536.29 κ.ά.).

ἐκθυμος (33β) - ἐκθύμως (70β, 78α), ἐπιπροσθοῦντας (58γ), ἐρασμότητος (28γ), ἐρωτόληπτος (43γ), καλλωπιστής¹ (97γ), κράτος (: ἰσχύς, ἐπιβολή) (62β), (τῶν) λατρευτῶν (της) (: θαυμαστῶν) (77β), περιστήθιον (1[5]γ), προσκοπίου (21γ), πυριτιδοθήκη (21γ), σπιλάδων (: βράχων) (58α), στραταρχεῖον (38β) στροφοδινοῦμενα² (37γ) - στροφοδινοῦντα (20α), φανταστικόν (σχῆμα) (75β, 85α [πληθ.]), φιλοκαίνων (9γ), φυλλάδα (φυλλάς: φύλλωμα) (71γ)

γλυκοξίνου ἦθους (43γ) - τραγικόν ἦθος (33γ).

β) Λαϊκὸ λεξιλόγιο καὶ φράσεις: ἀγκαλά (37β), (βιράρω) ἐβιράρησαν (21[2]β) - ἐβιράρατε (53γ), διαβολοῖστορία (74γ), διάτανε (10β), διπλωρῶση (76γ), (θαλασσῶνω) ἐθαλάσσωνα (22α), καπετάνος (10β), κορσάρος (8γ), μούρλια (71β), (ξουριάζω) ἐξοῦριασεν³ (19β), (ξεπέφτω) μᾶς ἐξέπεφετε⁴ (: μᾶς ἐβγαζε ἀπὸ τῆ γραμμῆ πορείας τοῦ πλοίου) (76γ), ξυλάρμενον⁵ (57γ), (ὄρτσάρω) ὠρτσάρατε (21 [2]β), σκιάδες⁶ (23γ), σκυλοδουλειά⁷ (55β), σκυλόπονος (74γ), φίνος (53γ), φουνταρισμένος⁸ (53γ)

Αὐτὸ ἴσα-ἴσα (: ἀκριβῶς) (10β), νὰ ξεκάμωμεν (: ν' ἀπαλλαγούμε) ἀπ' αὐτούς (17β), ὄρτσα τὸ διάκι! (21[1]β), μάϊνα γάμπια! (21[1]β), σία καὶ ἀκόστα ἀπὸ σόττο βέντο (21[1]β), τὴν μανέβρα (: μανούβρα) σόπρα λ' ἄρμπορο (21[2]β), ἐμπαρκάρισα μοῦτσος (24β), κάμνει κόρτε (27β), πονέντε κάργα γαρμπῆ (29γ), ἔπλεε στὰ γεμάτα (29[b]β), «Ξεσυρμένη Ἄγκυρα» (ὄνομα καπηλείου⁹) (39β, 40α, 40γ), ζεστὸν καυτὸν¹⁰ (66β), ἐκοιμάτο μὲ τὰ δύο πλευρά (: βαριά) (67γ), χίλια ἐκατομμύρια βρονταί! (73β), εἴκοσι χιλιάδες διαβόλοι (74γ).

¹ Πβ. Ἄπαντα 4.60.22.

² Πβ. στροφοδινομένην (Ἄπαντα 2.381.6), στροφοδινήσασα (4.402.23).

³ Ἄραιογραφεῖ ὁ Παπαδιαμάντης γιὰ νὰ δηλώσει ὅτι ἡ λ. εἶναι ἰδιωματική. Τὸ ξουριάζω καὶ στὰ Ἄπαντα (ἐξοῦριασε 2.298.8, 2.503.33, βάρκαν ξουριασμένην 3.20.31, ξουριασμένον 3.651.27, νὰ ξουριάσουν 3. 657.19).

⁴ Ἄραιογραφεῖ ὁ Παπ., βλ. Ἄπαντα 3.283.14-15, 4.165.6.

⁵ Ἄραιογραφεῖ ὁ Παπ., βλ. τὸ λήμμα στὸ Γλωσσάρι Ε' τόμ. Ἀπάντων.

⁶ Ἄραιογραφεῖ ὁ Παπαδιαμάντης. Ὁ σκιάς: ἄνθρωπος τραχύς, κακοποιός, βλ. Ἄπαντα 3.163.30, 186.28, 436.13, 4.68.20.

⁷ Γιὰ τὰ σύνθετα μὲ ἀ' συνθετικὸ τὸ σκύλος βλ. καὶ τὸ ἐπόμενο σκυλόπονος (74γ) καὶ ἄλλα σὲ ἄλλες μεταφράσεις. Δὲς καὶ «σκυλοαδελφούς» (Ἄπαντα 4.396.30), «σκυλοδεμένα» (3.431.5, 3.431.12, 3.488.28).

⁸ Ὁ Παπ. ἀραιογραφεῖ τὴ λέξη.

⁹ Στὶς ἄλλες περιπτώσεις κανονικὰ ἄγκυρα.

¹⁰ Πβ. «προήραζε (...) ὄχι ὀλίγα ζεστά καυτά» (Ἄπαντα 4.668) καὶ «νὰ διγηγηθῆ ζεστήν-καυτὴν τὴν ἱστορίαν» (Ἰατρὸς Ραμῶ, σ. 48).

γ) Ἐκκλησιαστικὸ λεξιλόγιον καὶ φράσεις: (αἰχμαλωτεύω) ἡχμαλώ-
τευσα (3β· ρῆμα τῆς Κ.Δ.), (κρατύνω) ἐκρατύνθη¹ (87β· ρῆμα τῆς
Π.Δ.), συνεσκότασαν² (85β· ρῆμα τῆς Π.Δ) - συνεσκοτασμένοις (29γ)

Ἵ Βραχίων του ἐβάρυνε σφόδρα ἐπ' ἐμέ (85β· ἡ φράση ἔχει σχηματι-
στεῖ κατὰ τὸ πρότυπον τῶν παλαιδιαθηρικῶν ἐβαρύνθη χεῖρ Κυρίου
ἐπὶ τοὺς Ἀζωτίους, Ἀ' Βασ., 5,3, ἐβαρύνθη ἐπ' ἐμέ ἢ χεῖρ σου, Ψαλμ.
31 [32] κλπ.)

Παρατηρήσεις:

Καὶ στὴ μετάφραση αὕτη συναντοῦμε τύπους τῆς αὐστηρότερης κα-
θαρεύουσας: ὀπηλίκος (1[1]γ), ἡπίστατο (27β), μετεκαλέσατο (31β),
αὐτὸ ἐνδεχομένως ἀπὸ ἐπίδραση τῆς Κ. Δ., νηπόλου (35γ), λέξη «ἄ-
παξ εἰρημένη» στὸν Παπαδιαμάντη καὶ πιθανότατα πλάσμα τοῦ ἴδιου,
ὑπάγωμεν (66β· χωρὶς ἄς), ἀνεμίγνυτο (76β), ποὺ ἀργότερα θὰ ἔγραφε
ἀνεμιγνύετο, ἄμα ἡλίω δυομένω (...) ἄμα ἡλίω ἀνίσχοντι (84γ), διεώ-
ρα (29β).

Ἐμφανίζονται καὶ πάλι οἱ γραφές παρισινῶν (10α καὶ β), παρισινός
(43β) - παρισινά (62β), ἀλλὰ τὸ ἐνθυμήθη ἐδῶ χωρὶς αὐξηση, ὅπως
κανονικὰ γράφει ὁ Παπαδιαμάντης. Πάντως, ἐνῶ παρουσιάζεται τό,
συχνότατο καὶ κανονικὸ γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη, ἐκλονήθη (32β),
ὑπάρχει καὶ ἡ γραφή ἐκλονίσθη (37α), ποὺ μᾶλλον δὲν εἶναι παπαδια-
μαντική.

Γιὰ τὸ ἐντελῶς ἀπροσδόκητο εἰσὶν (30α) βλέπε τὸ σχετικὸ ἀρθρίδιο
στὰ «Μικρὰ παπαδιαμαντικά» αὐτοῦ τοῦ τεύχους (σσ. 162-3).

Στὶς φράσεις τοῦ λογίου λεξιλογίου πρέπει νὰ συγκαταριθμηθοῦν καὶ
οἱ ἐξῆς, μὲ ἐλαφρὰ παπαδιαμαντικὴ χροιά: «φωλεύουσιν φύσιν» (68α),
«χροιὰν ὑποφαίου ὀμίχλης» (68α), «ἀρχέτυπος φύσις» (68α), καθὼς
καὶ ἡ παπαδιαμαντικότερη «ἡ σελήνη πλησιφαῆς σχεδὸν ἔπλεε εἰς τὸν
αἰθέρα»³ (85α).

Σημειώνεται ἡ διπλοτυπία τροχιλαίας (37γ) - τροχαλίαν (58γ), ποὺ
ἐνδέχεται νὰ ὀφείλεται στὸν Παπαδιαμάντη. Τὸ τροχιλαία καὶ στὴ Με-
τανάστιδα (1.95.2).

Ἀπὸ ἐρμηνευτικὴ πλευρὰ ἀξιομνημόνευτη ἡ φράση «ἄς μὴ ἔλθωμεν

¹ Ἄπαντα 3.32.10 καὶ Μαξιώτης, σ. 611.

² Ἄπαντα 1.32.28, 2.43.24, 2.501.11, Ὁ Βίος τοῦ Χριστοῦ, σ. 464, καὶ σὲ ἄλλες με-
ταφράσεις.

³ Πβ. «τὴν ὠχρὰν Ἐκάτην (...) τὴν πλέουσιν ὑψηλά εἰς τὸν αἰθέρα» (Ἄπαντα 3.233.
30-31) καὶ «ἡ σελήνη ἔπλεεν εἰς τὸ κενόν» (3.318.15).

πάλιν εις ἀπειλὰς καὶ προσωπικότητας» (81[2]γ), ὅπου ἡ τελευταία λέξη σημαίνει «προσωπικὲς ἀντεγκλήσεις, προσωπικὲς διαφορὲς», καθὼς καὶ τὸ λαϊκὸ «τὰ τίποτε ἐκεῖνα» (51γ) ποὺ ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ «οὐδαμινὰ πράγματα» (51γ).

Στὸ «ἐὰν ἀκολουθήσῃ νὰ φονεύσῃ» (37α) τὸ «ἀκολουθήσῃ» σημαίνει «συμβῆ».

Στὸ λόγιο λεξιλόγιο ἃς προστεθοῦν οἱ λέξεις: θαλασσόβιος (1[4]α) πλακούντια (21γ), πλατυσίδηροι (21γ), (ἀθησαύριστη στὰ Λεξικά τῆς ἀρχαίας καὶ νέας ἐλληνικῆς, καθὼς καὶ στὴ Συναγωγή), ὑπόπτερος (68α) καὶ ὠχρίαν (75β). Τὸ ὑποσακκίζοντες (39β) ποὺ σημαίνει «καλπάζοντες», ἀλιευμένο ἀπὸ τὸν Φώτιο.

Τὸ ὄνομα τοῦ δονκιχωτικῆς ἥρωα Σάγχος Πάνσας (18β), ἔτσι καὶ στὸν Ταρταρίνο... (σ. 39, νέα ἐκδοσὴ).

«Ἡ πρώτη ἀνάγκη τῆς γυναικὸς εἶνε τὸ συμφιλεῖν κατὰ τὸν μέγαν τραγικὸν τῆς ἀρχαιότητος» (74β), τὸ συμφιλεῖν ἀνάμνηση τῆς σοφολκείας Ἀντιγόνης. Τὸ γαλλικὸ γράφει ἀπλῶς «Le premier besoin de la femme est d'aimer, le second de se dévouer» (σ. 288)

Τὸ ὄνομα Ὁρτσαλαπάντας (21[2]β κ.ἐξῆς) ἀντιστοιχεῖ στὸ γαλλικὸ «Vent-en Panne». Ὁ ἥρωας δίνει τὸ ὄνομά του στὸν τίτλο τοῦ δευτέρου βιβλίου τοῦ διπτύχου, ὅπου ὁ Παπαδιαμάντης γράφει συντομευμένο τὸ ὄνομα (Λαπάντας).

Τὸ *God bless me!* (64β) μὲ λατινικὸ ἀλφάβητο, μᾶλλον γιατί ἡ μετάφραση ἀνήκει στὶς πρώιμες. Πβ. καὶ τὸν τίτλο στὸ Γ' κεφ. τοῦ Α' μέρους τῆς *Μετανάστιδος* (1.12.5).

3. Γουσταίου Αἰμάρ, Ὁ πλοίαρχος Λαπάντας¹ (24.6-31.8.1886)

Τὸ μυθιστόρημα ἀποτελεῖ συνέχεια τοῦ Ὁλων(ν)αίου... καὶ τὸ μεταφραστικὸ ὕφος εἶναι ἀπαράλλακτο. Ἡ μετάφραση εἶναι παπαδιαμαντική.

Βασικὰ λεξιλογικὰ τεκμήρια:
φόβω τοῦ προστίμου (59β) - φόβω μὴ βλάβῃσι (65β).

¹ Οἱ παραπομπὲς μας γιὰ τὸ γαλλικὸ στό: Gustave Aimard, *Les rois de l'océan, II. Vent-en-Panne*, Paris, E. Dentu (χ.χ.).

Ἰσχυρῶς ἐνδεικτικὰ καὶ ἐπικουρικὰ:

α) Λόγιο λεξιλόγιο καὶ φράσεις: ἀμφισμὸν (30β), (τὸ εὐπρεπὲς τῆς ἀναβολῆς (38α), ἀποβλέπει (: ἀφορᾶ) (13β, 16α, 51γ, 62γ), (ἀποπλανῶ· βλ. τύπους στὶς ἐπιφυλλίδες 1β πέντε φορές, 2α, 3γ, 30γ, 51β, 61β), βαθύπεπλοι (γυναίκες) (55α), γονυκλιτῆ (2β), δέλετρον (25β), ἐθιμοταξίας (5γ, 23γ), ἐκθύμως (3γ, 31β) ἐκλαμπρε (9α), ἐξιδιασμένης (ἐμπειρίας) (3γ), ἐρειπιωμένων (παραπηγμάτων) (24[5]γ), θαλπερὰς (χώρας) (25β), θαμιστῆς (τῆς οἰκίας) (25γ), ἱκετικὸν (βλέμμα) (48β), κατρηφεῖς (36β), (κλονοῦμαι) ἐκλονήθη (9α, δῖς), κολοβίου (61β), κράτος (38α), νοτιανατολικώτερον (14γ· ὄχι «νοτιοανατολικώτερον»), ὀρσοθύρας (32γ), πλάνης (πλοίαρχος) (36γ), προσποιήτου (24[4]α), ρωστικά (67γ), σύννοιον (30β), συνωθισθέντες (65α), τέλεον (56β), ὕλημανῆς (1β) - ὕλημανοῦς (16γ), φαντασιώδη (χροιάν) (59γ), φανταστικὰς (διαστάσεις) (4γ) - (ὀρίου) φανταστικοῦ (14γ) - φανταστικῶν (διηγήσεων) (17γ) - φανταστικὰς (λαμπηδόνας) (35β) - φανταστικὸν (πλοῖον) (38β)

ἦθος ἀμφιβολίας (35γ, 61β) - ἀμέριμνον ἦθος (56β), τὸ ἐπ' ἐμοὶ (4β), θὰ μ' ἐκρέμα μακρὸν πλατὺν (33[2]γ).

β) Λαϊκὸ λεξιλόγιο καὶ φράσεις: (γεμῶζω) ἐγέμωσαν (24[2]α), Γκοντέμ!¹ (26[2]γ, 50γ, 57γ), διαβολοκόρη (64β), διαβολόσπαρμα! (37γ), ἐξώρας (27γ, 29β, 45γ), κατάπρυμα (38β), (τὸν) μάνδαλον (25γ), μάρκα (προστακτ. τοῦ μπαρκάρω) (38γ), πάγκκα² (55β), σγουρωτά (24β)

μ' ἔκαμαν στουπί (33[2]α), τὸ πῆρα ἐξώψυχα (33[2]α), εἶσαι σκοτούρα (51α), νὰ φάγης νὰ ξεκοιλιασθῆς (58β), ἔλειψε μία λέρα (58γ), οὔτε γκίχ (57γ).

γ) Ἐκκλησιαστικὸ λεξιλόγιο καὶ φράσεις: ἦχμαλωτεύθη (65β) - ἦχμαλώτευσαν (7β), μεγαλύνει³ (4γ), συνεσκοτασμένους (59γ).

ἀλλά, καθὼς ἀκούω, κρίνω (24γ πβ. Ἰωάν. 5,30 καθὼς ἀκούω, κρίνω), ὁ ἥλιος ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς (25β· πβ. Ματθ. 5,45 ὅτι τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς), ἐὰν ἦτο εὐκολον, ποία ἡμῖν χάρις (34β· πβ. Λουκ. 6,32 καὶ εἰ ἀγαπᾶτε τοὺς ἀγαπῶντας ὑμᾶς, ποία ὑμῖν χάρις ἐστί;), καθὼς διαφέρει ἀστῆρ

¹ Πβ. Ἄπαντα 5.244.19.

² Ἀραιογραφεῖ — ὅπως καὶ τὰ πρὸ κάτω στουπί καὶ λέρα — ὁ Παπαδιαμάντης. Γιὰ τὸ πάγκκα πβ. παγκέτα, Ἄπαντα, Γλωσσάρι Ε' τόμου.

³ Πβ. Ἄπαντα 2.432.24 καὶ Ἀμερικανὸ Μοντεχρίστο, σ. 36.

ἀπὸ ἀστέρα (63β· πβ. Α΄ Κορ. 15,41: ἀστήρ γὰρ ἀστέρος διαφέρει ἐν δόξῃ).

Παρατηρήσεις:

Βασικό στοιχείο πρέπει νὰ θεωρηθεῖ καὶ ἡ σπάνια φράση «ἐβάδιζον κατ' ἰνδικὰς γραμμάς δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν», ἐνόψει τῆς ἀντίστοιχης «τοσοῦτον χῶρον, ὅσος ἀρκεῖ διὰ νὰ ἴστανται οἱ δυστυχεῖς ἄνδρες à la file indienne» τῶν Ἀπάντων (5.185.20-21).

Στὸ λόγιο λεξιλόγιο ἀνήκουν καὶ οἱ λέξεις: αἰῶρις (τοῦ τόπου) (33γ), ἀρήφιλος (46γ), κροκύφαντα (24β), λιθοκάρδιος (ἄνθρωπος) (56γ), λυσίπονον (ὑπνον) (55α), μέταυλον (θύραν), (67γ), νυκτιπλανεῖς (36β), παραπυλίδες (61β, 65α), ὑποξίνου (μειδιάματος) (14α).

Τὸ κάλπην (44γ) μὲ τὴ σημασία «καλπάζοντας» φαίνεται ὅτι εἶναι ἐπίρρημα παπαδιαμαντικῆς κοπῆς, ὅπως πιθανότατα καὶ τὸ κονιοσκεπῆς (: κατασκοπισμένος) (44β) εἶναι δικό του πλάσμα. Ὀμηρικῆς προέλευσης τὸ «ἐκ τῆς ἐδητύος καὶ τῆς πόσεως» (36γ).

Ἄντι τοῦ ναῖδια (7β) θὰ ἀνέμενε κανεὶς ναῦδρια. Γιὰ τὸν ἀσυνήθιστο τύπο «τὴν ἀνοιξιν (: ἀνοιγμα) τῶν πυλῶν» (64β), πβ. «πρὸς ἀνοιξιν τοῦ ναοῦ» (Ἀπαντα 2.333.17). Σημειώνεται καὶ ἡ ἀρχαϊκὴ ἐκφορὰ τῶν θηλυκῶν ἐπιθέτων ἀπαίσιον (κραυγὴν) (65α) καὶ ἐρήμη (πεδιάς) (56γ), ἐνῶ στὸν τίτλο τοῦ μυθιστορήματος τοῦ Κλαρετί Ἔρημος οἰκία.

Εὐαγγελικὲς ἐπεμβάσεις τοῦ Παπαδιαμάντη: «ἐναντίον τῶν κλεπτῶν, πολυαριθμοσάτων πάντοτε εἰς τὰς θαλπερὰς ἐκεῖνας χώρας, ὅπου ὁ ἥλιος ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, κατὰ τὸ θεῖον ρῆμα» (25β) (: «contre les voleurs, de tout temps fort nombreux dans ces régions si généreusement chauffées par le soleil», σ. 109) καὶ «γυνὴ ἀπὸ γυναῖκα διαφέρει καθὼς διαφέρει ἀστήρ ἀπὸ ἀστέρα» (63β) (: «Il y a femme et femme, comme il y a fagots et fagots», σ. 258)

Παπαδιαμαντικὸς τριγμὸς καὶ θροῦς: «Ὁ στρόφιγξ ἔτριξεν, ἠνοίχθη ἡ θύρα, ἠκούσθη θροῦς μεταξίνης ἐσθῆτος, καὶ οὐδὲν πλέον. Ὁ ἄγγελος ἀπέπτῃ.» (32β).

Μικρὸ δεῖγμα μεταφραστικοῦ κεφιοῦ:

«— Μοῦ φέρεις καλὸ χαμπάρι;

»— Ὁχι, ἀλλὰ καλὸ κελεποῦρι.» (63β)

(«— M' apportez-vous une bonne nouvelle?

»— Non, mais une bonne aubaine.»), σ. 258).

Χαρακτηριστικὴ ἢ σχολιαστικὴ ὑποσημείωση τοῦ Παπ.: «Τοῦ ἰσχυρισμοῦ τούτου ἀφήνομεν τὴν εὐθύνην εἰς τὸν συγγραφέα», γιὰ τὴν ἀπο-

ψη ότι «Σήμερον, χάρις εἰς τὰς ἀδιαλείπτους σοφῶν τινῶν ἐρεύνας, γνησιώτατα ἀπεδείχθη ὅτι ὁ Χριστοφόρος Κολόμβος δὲν ἀνεκάλυψε τὴν Ἀμερικὴν, ἀλλ' ἀνεῦρε μόνον τὴν ἤπειρον ταύτην, ἧς ἡ ὁδὸς εἶχεν ἀπολεσθῆ πρὸ ἑκατοντάδος ἐτῶν τὸ πολὺ» (14β).

4. A. Matthey (A. Arnould), Ἡ κατηραμένη κοιλιάς - Ὁ μυστηριώδης θησαυρός¹ (31.12.1888-1.5.1889)

Θεωροῦμε ἀποδεικτικὸ τεκμήριο τὸ ἀστέκτου (δυνάμεις) (7α), λέξη τῆς Ὑμνογραφίας, ποὺ δύσκολα θὰ χρησιμοποιοῦσε ὅποιοσδήποτε ἄλλος μεταφραστὴς σὲ τέτοιας λογῆς μυθιστόρημα².

Βασικὰ λεξιλογικὰ τεκμήρια:

εἰς τὴν ἀκμὴν τοῦ νὰ φθάσῃ αὐτὴν (36γ) - εὐρίσκετο εἰς τὴν ἀκμὴν ν' ἀσθενήσῃ (37ε) - ἠύρισκεσθε εἰς τὴν ἀκμὴν νὰ θέσητε (54δ) - φαίνονται εἰς τὴν ἀκμὴν νὰ πραγματοποιηθῶσι (106α), φόβω μὴ (...) ἐκφύγη (16α) - φόβω μὴ δὲν ἤθελεν ἀρκέσει (46β) - φόβω μὴ διεγείρῃ (94γ) - φόβω μὴ ἐξεγείρω (95δ), βαθυμέριμος (62α).

Ἰσχυρῶς ἐνδεικτικὰ καὶ ἐπικουρικὰ:

α) Λόγιο λεξιλόγιο καὶ φράσεις: ἀλωήν (110δ, 119γ), ἀποβλέπουν (: ἀφοροῦν) (45β· ἄλλοι τύποι: 67ε, 81γ), ἀποπλάνησιν (55α) - ἀποπλάνησει (δοτικὴ) (70ε), ἀποπλανῶ (διάφοροι τύποι: 55β, 58β, 68α, 69α, 69γ, 73α, 119δ), αὐτογνωμόνως (13γ), (ἐγκολάπτω) ἐγκεκολαμμένα (6α), ἔκδοτος (53δ, 105ε), ἐκθύμως (118α), ἔκλαμπρον (καλλονήν) (46β) - ἐκλάμπρω (37γ, 113α), ἔκφρων (2γ, 8δ, 60δ, 97ε), ἔμπληκτοι (74β), ἐπαγωγὸς (58ε, 74α, 78β) - ἐπαγωγῶν (θελγήτρων) (39β), ἐπιθάνατος (16γ, 45ε), ἐπιπολάζουσαν (99γ), ἐπιπροσθούντα, -ας (16ε, 67β) - ἐπιπροσθουμένου (52α) - τὸ

¹ Τίτλος πρωτοτύπου: A. Matthey (Arthur Arnould), *Le trésor des Gomèles, I. Le Comte Amaury, II. Fatima*. Οἱ δύο τόμοι τοῦ ἔργου κυκλοφόρησαν ἀπὸ τὴς ἐκδόσεις G. Charpentier τὸ 1889, ἀλλὰ ἡ ἑλληνικὴ μετάφραση ἄρχισε νωρίτερα, ἀπὸ ἐπιφυλλίδες ἄγνωστης σ' ἐμᾶς ἐφημερίδος. Τὸ μυθιστόρημα «δύναται νὰ θεωρηθῆ ὅλως ἀνέκδοτον, διότι δὲν ἐδημοσιεύθη εἰς τόμον ἵνα ἀναγνώσῃ δὲ τις αὐτὸ πρωτοτύπως ἀνάγκη νὰ προμηθευθῆ ὑπερδιακόσια δυσσεύρετα φύλλα γαλλικῆς ἐφημερίδος... τὴν ὅποιαν δὲν γνωρίζῃ, διότι δὲν λέγομεν τὸ ὄνομά της» («Πτο domo», *Ἐφημερίς*, 18.12.1888, σελ. 1).

² Βλ. Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλου, «Ἀστεκτος», *Ἡ λέξη*, τχ. 179, Γενάρης-Μάρτης 2004.

ἐπιπροσθοῦν (93γ), ἐπιστόλιον (79β), ἐρασμία (118ε· ἡ λέξη καὶ σὲ ἄλλες πτώσεις καὶ σὲ συγκριτικὸ βαθμὸς: 34γ, 66γ, 95α, 116δ, 118β), ἐρωτόληπτος (8δ, 26γ, 53γ, 91ε), θάλπος (73α), ἱκετικῶς (91β), καινοτροπίας (24γ), καλλωπιστής (84β), κλιντήρος (108α), (κλονῶ) ἐκλονήθη (119ε), κολόβιον (6ε, 7α, 56α), κράτος (90α), μαντζάροντα¹ (79γ), μικκύλοι (6ε), μοσχομαγκικῆς (21γ), νευροπαθείας (85γ), ξεφουντωμένον² (: ξεπατωμένο) βαρέλιον (120ε), ὁδοθεράποντα (22δ), ὀπισθοβατῶν (25α, 73δ) ὀπισθοκλινῆ (21γ), παρισιανός (6γ· ἄλλες πτώσεις: 90γ, 84α, 89ε), παροψίδας (39β), περιστήθιον (79α, 3α, 97ε), πολυμέριμον -ους (49β, 47ε), περνοκόπημα (39γ), σκιαυγείας³ (70α), σύννοια (14γ), σύννους (33δ, 72γ), φανταστικὸν (ἀλφάβητον, πλοῦτον) (14α, 24δ, 120ε) - φανταστικὰς (περιβολὰς) (47β) - φανταστικὰ (σχήματα) (68β), φυλλάς (24β)

ἦθος ὑπεροψίας (9ε) - ἐρωτηματικοῦ ἦθους (13δ) - φαιδρότερον ἦθος (14γ) - ἦθους θεοπνευστίας (14δ) - τὸ ἀγριούτσικον ἦθός της (18δ) - κυνικοῦ ἦθους (48β).

β) Λαϊκὸ λεξιλόγιον καὶ φράσεις: ἀλμπάνης⁴ (18α), ἀλωποῦ (100α), διαβολόσπαρμα (80α), διαβολο-τσανάκια (48γ), ἐξώρας (52γ, 553), ἐργολάβους (: ἐρωτοτρόπους, κορτάκηδες) (47γ), καπιτάλια (77β), καρaban-σεράγι (97β), καταπιά (120α), κεσάτια (48α), μαθές! (11β, 13β), μαμέν⁵ (24ε), «μαυρίκος» (91α, 91β, 92β δῖς, 92γ, 99γ), μαυρούκος-οι (90ε, 100γ, 118δ), μαυρόφειραις (80ε), μούτσουνο (92γ), σκυλοαφρικανούς (94γ), σκυλόγδαρμα (108γ), «σκυλοχριστιανοῦ» (33ε), σοφάδες (7ε), σπιβάλια (13β), στοιβιαίς (80γ), τρέμουζαι (: τρέμουσαι, βλ. Λεξ. Δημ. τρέμουσα) (18γ), τσεργίνα (12δ), φαγούρα (34β), χαδευμένον (37ε), χουλιάραν (12γ) Χούμ! (48γ)

ἀναθρεμμένον ἴστα μεταξωτὰ καὶ ἴστο μεντέρι (12δ), Αὐτὸ θὰ πῆ ν' ἀράζη κανεῖς τὸ καράβι του μὲ διπλαῖς ἀγκυραῖς⁶ (48δ), ἔπινον νηστικὰτα, ἐχόρευον πηδηχτά (51ε), νὰ τοῦ τὴν παίξη κακὴν⁷ (:

¹ Πβ. νὰ μαντζαριστῆ (Ἄπαντα 3.125.3), νὰ μαντζαρευτῆς (4.598.6-7). Βλ. πρὸ κάτω μαντζάρισμα στοὺς Ἰππότες τοῦ Σταυροῦ.

² Πβ. «τὸ ἐρμάρι εἶχε ξεφουντωθῆ» (Μαξιώτης, σ. 248). Βλ. καὶ Πανωλεθρία.

³ Πβ. Ἄπαντα 1.649.12, 4.124.8, 5.247.8.

⁴ Ἡ ἀραιογράφηση τῆς λέξεως, καθὼς καὶ τῶν ὑπολοίπων τοῦ λαϊκοῦ λεξιλογίου, ὀφείλεται στὸν Παπαδιαμάντη.

⁵ Βλ. Ἄπαντα, Γλωσσάρι Ε' τόμου.

⁶ Πβ. «θὰ ἀράξωμεν μὲ δύο ἀγκύρας» (Τὸ Ἐγκλημα καὶ ἡ Τιμωρία, σ. 294).

⁷ Πβ. «νὰ τοῦ τὴν παίξουν κακὴν» (Τὸ Ἐγκλημα..., σ. 494).

νά τοῦ τὴν φέρει) (83ε), νά κάμνη τὸν ἔρωτα μὲ ταις μαυρούτσικαις (90γ), Μπούγγρε! χτυπᾶ ἡ καρδιά μου (100ε), ἡ πανούκλα νά τὸν κόψη! (101α), ἀστραπὴ νά πέση (101ε), νά μᾶς παίξη κακὸ παιγνίδι (118γ), τὸ δοξάρι μου ἔχει πολλαῖς κόρδαις! (118ε), ἔχει μολύβι στὸ φτερό (: εἶναι πληγωμένος) (120δ), εἴμπορεῖς νά ξεθεώσης τὸν πλέον θεοφοβούμενον ἄνθρωπον (84β).

γ) Ἑκκλησιαστικὸ λεξιλόγιον καὶ φράσεις: ἀτμίδα² (119β· λέξη τῆς Π. Δ. τῆς Κ. Δ. καὶ τῆς Ὑμνογραφίας), εὐσυμπάθητος (110γ· πβ. Δοξαστικὸ ἀποστίχων ἐσπερινοῦ Μ. Παρασκευῆς), ἐμεγαλύνετο (53ε) - μεγαλυνομένην (53ε), παρεπορεύετο³ (91α) - παραπορευομένην (119γ· ῥῆμα τῆς Π. καὶ Κ. Δ.), συνεσκοτασμένον (83β)

ζοῦν ἐν τῇ ἰσχύϊ τῆς μαχαίρας των⁴ (79δ· πβ. Γεν. 27,40: ἐπὶ τῇ μαχαίρᾳ σου ζήση καὶ Γ' Βασιλ., 19,8: ἐν ἰσχύϊ τῆς βρώσεως ἐκείνης, καθὼς καὶ τὸ συχνὸ στὴν Π. Δ. ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ).

Παρατηρήσεις:

Σημειώθηκε εἰσαγωγικῶς ὅτι τὸ ὕμνογραφικὸ ἀστέκτου πρέπει νά θεωρηθεῖ ὡς στοιχεῖο ἀποδεικτικὸ — καὶ ὄχι ἀπλῶς ἐνδεικτικὸ — γιὰ τὴν πατρότητα τῆς μετάφρασης ποῦ ἐξετάζουμε. Στὸ μεθόριον τῆς ἀποδεικτικότητος καὶ τοῦ ὑψηλοῦ βαθμοῦ ἐνδεικτικότητος, βρίσκονται τὰ ἐξῆς: *ἰνδικὴν γραμμὴν* (43ε), *οἰκογενής* (104γ) καὶ ἴσως τὸ *ἐπιχειροῦντες* (39γ). Γιὰ τὴ φράση «νά σχηματίσωσιν ἰνδικὴν γραμμὴν, πορευόμενοι εἰς ὀπισθεν τοῦ ἄλλου» βλ. ὅσα σημειώθηκαν στὶς παρατηρήσεις τῆς προηγούμενης μετάφρασης. Τὸ γεγονός ὅτι αὐτὴ ἡ ἀσυνήθιστη φράση ἀπαντᾶ γιὰ τρίτη φορὰ στὸν Παπαδιαμάντη, τῆς προσδίδει πιά ἰδιαίτερο βάρος. Τὸ *οἰκογενής*, λέξη τῆς Π. Δ. (βλ. π.χ. Γέν. 14,14: *ἠρίθμησεν τοὺς ἰδίους οἰκογενεῖς αὐτοῦ*), καὶ στὰ Ἄπαντα («σχεδὸν οἰκογενῆ δούλην»⁵, 2.188.14). Γιὰ τὸ *ἐπιχειροῦντες* (39γ), ποῦ ἐδῶ ἔχει τὴ σημασίαν τοῦ «ἐπιθετικοὶ ἐρωτοτρόποι», βλ. παρακάτω σ. 140.

¹ Πβ. «Μὰ εἶνε κρίμα ποῦ δὲν ἔχεις κι' ἄλλη κόρδα γιὰ τὸ δοξάρι σου, μίς» (*Μαξιώτης*, σ. 493).

² Πβ. Ἄπαντα 3.321.2, 4.331.9.

³ Πβ. Ἄπαντα 3.306.12, 3.306.18, 4.37.6 καὶ *Μαξιώτης*, σ. 455.

⁴ Δὲς καὶ «ἴσχυεν ἐκεῖ, ὡς καὶ ἄλλοῦ, τὸ "ἐν τῇ μαχαίρᾳ μου ζήσομαι"» (Ἄπαντα 4.407.28).

⁵ Ἡ πρώτη δημοσίευση παρέχει τὴ γραφὴν *οἰκογενειακὴν*, ποῦ διορθώνεται στὸ ἐπόμενο φύλλο τῆς Ἀκροπόλεως, πράγμα ἀσυνήθιστο. Βλ. Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλου, «Ἰχνηλατώντας παπαδιαμαντικὰς μεταφράσεις στὸ Νέον Πνεῦμα», *Πρακτικὰ Β'*, σ. 544 [= *Εἰκοσιπεντάχρονος πλοῦς*, σ. 358].

Ἄλλα στοιχεῖα λογίου λεξιλογίου: ἀνδρον - ἀνδρα (24γ), ἀντιμετωπισμοῦ (53δ), ἀρραβωνιστικόν (37γ), ἀρηίου (ὄψεως) (50γ), ἀρηίφιλος (118δ), ἀστειούς (: ἐξάιρετους, ὑπέροχους) (118α), ἀττημελῶς (10ε), βασκίς (: γυναίκα τῆς χώρας τῶν Βάσκων) (76γ), βοημίς (76γ), βρενθυόμενα (39δ), βύρσινα (10ε), γενετησίου (αὐλῆς) (80ε) - γενετήσιον (αὐλήν) (81γ), γεννάδαι (49α), δακτυλιώτην (10γ), ἐμπηγνυμένην (120β), ἐρωτοτρόπου (109δ), εὐθυβοληθεῖσα (120γ), κατηρειπιωμένον (119δ), Κομφύκιον (: Κομφούκιον) (8ε), (ἀδάμας) κοσμοφανής (93β), κρυπτογραφία (14β), λευκομεταξίνην (111α), μεταμφιεσμοῦ (73α), νά νοσφισθῆ (81δ), νά νυκτοσκοπήσῃ (100β), (οὐκ) οἶδα (73ε), παλλακὴν (77β) - παλλακίς (76δ), (ὁ) περίπολος (: σκοπός, φρουρός) (100δ, 119δ), πυρηναῖς (: γυναίκα τῶν Πυρηναίων) (76γ), σύμβαμα (6γ) - συμβάματα (22δ), σύμφημι (55β), συνεστέλλετο (91γ), τουφεκοβολισμός (120β), ὑπερόπτως (24δ).

Φράσεις: «νά προκηρύττη καὶ νά ἐκπομπεύῃ τὰς ἐρωμένας του» (22δ), «δάνειον βληχὴν τῶν προβάτων» (49β), «ἀπεπλανᾶτο εἰς τὰ ὄνειρα τοῦ μέλλοντος» (58β), «διὰ τῶν νεύρων ζῆν» (110α), «περιεφρόνει τὸν ἱππότην Λορνὰκ ὡς ξηρὸν σῦκον» (120α).

Αὐστηρότερη καθαρεύουσα: ἐκτὸς ἀπὸ τὸ οὐκ οἶδα καὶ σύμφημι, σημειώνονται καὶ τὰ ἐξῆς: ἄτε οὔσα (85α), μείνωμεν (...) μὴ ἐπιστρέφωμεν (115α), μικκύλοι (6α), αἰγλήντα (μυχόν) (6ε).

Ἐμφανίζεται καὶ πάλι τὸ ἀντικανονικὸ γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη ἐνΕθουμήθῃ (1196), καθὼς καὶ τὸ παρισινῆ ὑποστάθμη (100β), πὺ πρέπει ν' ἀποδοθοῦν στὸ στοιχειοθέτη (τρεῖς φορές, τουλάχιστον, ἔχουμε τὸν κανονικὸ τύπο παρισινᾶνός). Τοῦ στοιχειοθέτη εἶναι καὶ τὸ τυφεκίου (68δ): παντοῦ ἄλλοῦ τΟΥφ-, πβ. καὶ τουφεκοβολισμός (120β). Δὲς ἀκόμη «τουφέκια καὶ ὄχι (...) τυφέκια» (Ἄπαντα 5.298.9).

Γραμματικὰ ἀπροσδόκητο τὸ κατηντούσαμεν (112α), παρεκτὸς καὶ ἂν ὁ Παπ. ἔγραψε καταν-, ἀλλὰ ὁ στοιχειοθέτης διάβασε τὸ α ὡς η, συχνότατη παρανάγνωσις. Ἐναντι τοῦ μολυβδόχρων (2β) ἐμφανίζεται τὸ ἀσυναίρετο ποικιλοχρῶν (5ε), καὶ στὸ ἀνεμιγνύετο (7ε) ἀντιτίθεται ὄχι μόνον τὸ ἐμπηγνυμένην (120β) ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀνεμίγνυτο (96δ). Σημειώνεται καὶ ἡ παθητικὴ σημασία τοῦ χειριζομένη (48α).

Ἄξιοσημείωτη ἡ ἐκφορὰ «οὐ μόνον τὸν πλοῦτον ἀλλὰ τὴν ἐκδίκησιν» (93ε): ἡ παράλειψις τοῦ καὶ μετὰ τὸ ἀλλά, πὺ τὴν συνανοῦμε καὶ σὲ ἄλλες μεταφράσεις, ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὸ χειρόγραφο τοῦ «Ἄλιβάνιστου»¹.

¹ Βλ. φωτογραφία τοῦ χειρογράφου στὸ: Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Ὁ Ἄλιβάνιστος -

Σημειώνουμε και τις φράσεις: «ὁ δρόμος πατιέται»¹ (2β), «βραχὺ μεσοφούστανον» (56α), «στοιβὴν τραχειῶν τριχῶν»² (78γ), «μὲ φιλάρεσκον τῆς ἐσθῆτος θροῦν» (90γ), «νὰ συνάψη τὰς ἀναμνήσεις του»³ (108β).

Καθαρὰ παπαδιαμαντικῆς κοπῆς καὶ τὰ ζεύγη: «χνοῶδους πτίλου» (3α), «πορφυροπτίλους λαιμούς»⁴ (24δ), «οἶνος κεφαλοκρούστης»⁵ (3δ) καὶ «ἄχλος περιστέρα»⁶ (58β). Καὶ οἱ στίχοι (94α)

Τὸ ταξειδιάρικο πουλί μαντάτα θὰ σοῦ φέρῃ
ἀπ' τὸ δικό σου ταίρι⁷

μαρτυροῦν ἐπίσης τὸν μεταφραστὴ.

Γιὰ τὸ «“Τί σημαίνει τὸ ποτῆρι, σώνει νὰ μεθᾶ κανεῖς!” εἶπέ τις τῶν ποιητῶν» (19β) σημειώνουμε ὅτι ὁ ποιητὴς εἶναι ὁ Ἄλφρε ντέ Μυσσέ καὶ τὸ ἀντίστοιχο γαλλικό: «qu'importe le flacon, pourvu qu'on ait l'ivresse».

Ἰδιαίτερος λόγος πρέπει νὰ γίνει γιὰ τὴ φράση: «Ναί, σύζυγός μου, συμβία μου, ἐρωμένη μου, ἀδελφή μου, διότι σὲ ἀγαπῶ μὲ ὅλους τοὺς ἔρωτας» (96β), ποὺ διατυπώνεται βραχύτερα πιὸ κάτω «—Εἶπέ: τῆς συμβίας μου, τῆς ἀδελφῆς μου, τῆς νύμφης μου» (105ε). Τὸ διπλὸ ἀδελφή μου - τῆς ἀδελφῆς μου, στὴ συνάφειά του μὲ ὅσα προηγούνται καὶ ἀκολουθοῦν, ἀποδεικνύει ὅτι τὸ ἀδελφή μου στὸ ἄσμα τῆς Μετανάστιδος (1.79.33), δὲν ὑπεμφαίνει αἰμομεικτικὲς διαθέσεις⁸.

¹ Ὀνειρο στὸ κῆμα, Φιλολογικὴ ἐπιμέλεια Φώτης Δημητρακόπουλος, Ἐκδόσεις Καστανιώτη, Ἀθήνα 1997, σ. 3.

¹ Πβ. «ἀπ' τῆ στεριά ὁ τόπος δὲν πατιέται» (Ἄπαντα 2.276.14) καὶ «στὲς ἀκρογιαλιές ὁ τόπος πατιέται» (2.283.160).

² Πβ. «μὲ ἀγριόξανθον τὴν τραχεῖαν στοιβωτὴν κόμην» (Ἄπαντα 2.216.31), «μὲ μέλαιναν στοιβὴν γενεῖου» (Ἀμερικανὸς Μοντεχρίστος, σ. 177), «μὲ φαβορίταις ὡσαν στοιβιάν» (Μαξιώτης, σ. 55).

³ Βλ. πιὸ κάτω, σσ. 127-8, παρατηρήσεις στὴ μετάφραση τοῦ *Quo Vadis?*.

⁴ Πβ. «τὰ μαλακὰ πτίλα» (Ἄπαντα 5.344.6), «ἐπὶ πτίλων αὔρας» (3.115.6, 3.173.17), «λευκόπτίλον σῶμα» (3.46.23) καὶ «πτιλόστρωτος κλίνη» (Μαξιώτης, σ. 507).

⁵ Πβ. «οἶνου κεφαλοκρούστου» (1.188.9, 4.355.5, 4.585.30). Βλ. καὶ *Συναγωγή*.

⁶ Πβ. Ἄπαντα 3.118.15, 3.118.25, 3.119.17, 3.129.1, 4.186.4.

⁷ Τὸ ὑπόλοιπο μέρος τοῦ ποιήματος λείπει: τὸ φύλλο τῆς Ἐφημερίδος ἔχει κοπεῖ στὸ πρῶτο ἤμισυ τῆς β' στήλης τῆς ἐπιφυλλίδας.

⁸ Βλ. Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλου, «Ἡ ἐπικουρία τῶν παπαδιαμαντικῶν μεταφράσεων ἢ συμπληρωματικὴ ἀναίρεση λόγων περὶ αἰμομειξίας», *Μικροφιλολογικά*, τχ. 18, φθινοπώρω 2005.

Ἀξίζει νὰ σημειωθοῦν καὶ τὰ ἐξῆς: «Ποτὲ ὁ Ἄμωρῆς δὲν τὴν εἶχεν ἰδεῖ τόσον ὠραίαν καὶ ἰδανικωτέρας καλλονῆς. Ἦτο πράγματι οὕτω “ψυχὴ περιβεβλημένη τὸν αἰθέρα” κατὰ τὴν ὠραίαν ἔκφρασιν ἀστρονόμου ὅστις εἶνε καὶ ποιητῆς» (111β). Τὸ μυθιστόρημα τοῦ Α. Matthey δημοσιεύεται στὴν *Ἐφημερίδα* τοὺς πρώτους μῆνες τοῦ 1889. Ἀρκετὰ νωρίτερα (24.5.87) εἶχε δημοσιευτεῖ στὴν *Ἀκρόπολιν* τὸ κείμενο «Ψυχὴ ἐνδεδυμένη ἀέρα» τοῦ Camille Flammarion, τὴ μετάφραση τοῦ ὁποίου ὁ Φ. Δημητρακόπουλος ἀποδίδει στὸν Παπαδιαμάντη¹.

5. Γ. Ὀνέ, Ὁ ἰατρός Ραμῶ (19.2-30.3.1889)

Γιὰ τὴν πατρότητα τῆς μετάφρασης δὲν ὑπάρχει καμιὰ ἀμφιβολία, μολονότι στὴν *Ἐφημερίδα* δημοσιεύτηκε χωρὶς ὄνομα μεταφραστῆ. Ἐκδόθηκε σὲ τόμο τὸν ἴδιο χρόνο στὴ Σμύρνη μὲ τὰ ἐξῆς στοιχεῖα: George Ohnet, *Ὁ ἰατρός Ραμῶ*, μυθιστορία ἐκ τοῦ γαλλικοῦ. Ἐκδίδεται ἀδεία τοῦ μεταφραστοῦ Ἀλεξ. Παπαδιαμάντη. Ἐκδίδεται ὑπὸ *** δυνάμει τῆς ὑπ. ἀριθ. 82 καὶ ἡμερομηνίαν 25 Μαρτίου 1889 ἀδείας τοῦ Ὑπουργείου τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως, Ἐν Σμύρνη, ἐκ τοῦ τυπογραφείου «Ὁ Τύπος», 1889.

Θὰ παραθέταμε πάντως τὸ σχετικὸ γλωσσικὸ ὕλικό, ποῦ ἔχει καταγραφεῖ πρόχειρα, ἂν μᾶς τὸ ἐπέτρεπε ὁ χῶρος τοῦ περιοδικοῦ.

Σχόλια γιὰ τοὺς μεταφραστικούς τρόπους τοῦ Παπαδιαμάντη βλ. στὴν ἀνακοίνωση τῆς Κατερίνας Ἀγναντιάρη καὶ τοῦ Φώτη Δημητρακόπουλου «Ὁ ἰατρός Ραμῶ τοῦ Γεωργίου Ὀνέ καὶ ἡ μετάφρασή του στὰ ἑλληνικὰ ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο Παπαδιαμάντη», *Πρακτικὰ Β'*, σσ. 39-51.

¹ Βλ. Φώτη Δημητρακόπουλου, «Γιὰ τὸν μεταφραστὴ Παπαδιαμάντη» — ὅπου καὶ ἀναδημοσιεύεται ἡ μετάφραση— *Ἀκτὴ* (Λευκωσίας) τχ. 8, Φθινόπωρο 1991, καὶ Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλου, «Εἰσίν. Μιὰ ἀντένδειξη γιὰ τὴν ἀπόδοση ἀνυπόγραφων μεταφράσεων στὸν Παπαδιαμάντη», *Παλίμψηστον*, τχ. 13, Δεκέμβριος 1993 [= *Εἰκοσιπεντάχρονος πλοῦς*, σσ. 313-318].

6. Guy de Maupassant, 'Η κληρονομία' (31.3-12.4.1889)

Βασικά λεξιλογικά τεκμήρια:
φόβω μὴ δὲν προφθάσῃ (2δ)

Ίσχυρῶς ἐνδεικτικὰ καὶ ἐπικουρικὰ:

α) Λόγιο λεξιλόγιο καὶ φράσεις: ἀλλόφρων (3ε), ἀναφαιαντίαν (9β), ἀνδῆρου (2δ, 6γ), ἀνθρωπίσκος (1δ, 1ε, 10ε, 13δ), ἀποβλέπει (8δ, 9β), ἐθιμοταξίαν (12α), ἔκλαμπρον (1β), ἔκφρονα (βλέμματα) (11δ), ἐπαγωγόν (11β) - ἐπαγωγού (χάριτος) (13α), ἐπεπόλαζε(ν) (5β, 7β) - ἐπιπολάζον (φῶς) (3ε) - ἐπιπολάζουσαν (5δ), θάλπος (6γ), καλλωπιστοῦ (10ε, 12ε), κομψευτής (11β, 12δ), λοπάδος (3δ), ὀπισθοβατῶν (9γ), περιστήθιον (10β), (πτερνοκοπῶ) ἐπτεροκόπει (10γ), πτεροφυῶσιν (4α), ρωστικούς (περιπάτους) (7α), συμβάματος (8δ), τρυβλίων (5γ), (ἄβροῦ πρασίνου) φωτολαμποῦς (5β), χαρτοτριβῆς (5δ· βλ. παρακάτω παρατηρήσεις)

μὲ πολυάσχολον τὸ ἦθος (1γ) - μὲ ἦθος αὐταρκειᾶς (3β), ἔδειξε μεταξὺ τοῦ ἀντίχειρος καὶ τοῦ λιχανοῦ του χονδρὸν κόκκον² (3δ), λόγῳ ὅτι³ ὁ γάμος σᾶς ἐξησφάλισε (4δ), περισταλμένας ἐρωτοτροπίας (11β), διὰ μακρῶν ἐρετμῶν ἐλαυνόμεναι (13α), γυμνωλένων πορθμέων (13γ), ἀνακυκωμένους πυθμένας (7β).

β) Λαϊκὸ λεξιλόγιο καὶ φράσεις: ἀντιλαμπή (4α· βλ. παρατηρήσεις), λεγόμενη (13β), σκέρτσα (10γ), χαδευμένον (2β)

θὰ τοῦ δώσω τέτοιο φύσημα (1γ), ἔκαμνε βρόντον (7β), αὐτὸ μοῦ χτυπᾷ στὸ κούτελο (7γ), ἐγύρισαν πίσω τὰ παιδιακίσια μου (7γ), φαντασμένο ξόανο (8β), καλὰ τὸ διορθώσαμε τώρα (10γ), τοὺς ἔβαλε εἰς δρόμον (12α), μικρὰ μου φτερούγα, πάπια μου πλουμιστή (13δ), γέρο-ἐργολάβε (13δ).

¹ Ἡ νοβέλα ἐκδόθηκε σὲ τομίδιο (βλ. σ. 158 τοῦ τεύχους αὐτοῦ) ἀλλὰ οἱ παραπομπές μας γίνονται στὶς ἐπιφυλλίδες τῆς *Ἐφημερίδας*. Γιὰ τὸ γαλλικὸ κείμενο παραπέμπουμε στὴ σύγχρονη ἔκδοση τσέπης: Guy de Maupassant, *Miss Harriet et autres nouvelles*, Édition présentée par Dominique Fernandez, Gallimard (σειρὰ Folio Classique). (Ἡ νοβέλα «L'Héritage» στὶς σσ. 53-150.)

² Πβ. «μεταξὺ τοῦ ἀντίχειρος, τοῦ λιχανοῦ καὶ τοῦ μέσου τῆς δεξιᾶς εὐρέθη κρατῶν μίαν ἀγγλικὴν λίραν» (Ἄπαντα 2.272.12-4), «μεταξὺ ἀντίχειρος καὶ λιχανοῦ» (2.391.7). Βλ. καὶ *Ἀμερικανὸ Μοντεχρίστο*, σσ. 177 καὶ 221.

³ Πβ. Ἄπαντα 2.437.17, 2.451.28, 2.462.19, 4.59.2, 4.28813, 4.370.26, 5.330.18 καὶ *Ἀμερικανὸ Μοντεχρίστο*, σ. 63.

Παρατηρήσεις:

Για τὴ φράση «Κατέκρινε τοὺς πιθήκους τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ, οἵτινες μετ' ἐλαφρότητος πραγματεύονται τὰ μεγάλα ζητήματα» (3γ), μετὴν ὁποία ἀποδίδεται τὸ γαλλικὸ «Il parla des gens de mauvais goût qui traitent avec légèreté les grandes vérités» (σ. 71), βλ. Ἐπισημείωση τῆς πρόσφατης ἔκδοσης τῆς νουβέλας (σ. 117).

Ἐμφανίζεται πάλι ἓνα Παρισινόν (11δ), ἀσφαλῶς παρατύπωμα. Στὸ λόγιον λεξιλόγιον νὰ προστεθοῦν καὶ τὰ: ἐλάτης (11α), τὸ λόγιον (8β), οἰνώνος (13γ), ἐπεπλανᾶτο (4α), ὑποκλινές (βλέμμα) (9δ).

Ἡ ἀντιλαμπή (4α), γιὰ τὴν ὁποία ὁ Δημητράκος — ποὺ ἐρμηνεύει τὴ λέξη «ἀντανάκλασις λάμπσεως», «ἀνταύγεια» — παραπέμπει μόνο στὸ παπαδιαμαντικὸ χωρίο «ἐπάνω εἰς μέγαν ὑπερκείμενον βράχον εἶχεν ἰδεῖ τὴν ἀντιλαμπὴν τοῦ μικροῦ ναῖσκου» (2.536.33) εἶναι ἰδιωματικὸς τύπος, ὅπως μαρτυρεῖ τὸ σχετικὸ λῆμμα τοῦ ΙΑΑ. Ἡ λέξη καὶ ἀλλοῦ στὸν Παπαδιαμάντη (Ἄπαντα 1.506.21, 2.237.11).

Γιὰ τὸ χαρτοτρίβης (5δ) παραθέτουμε τὸ σχετικὸ λῆμμα ἀπὸ τὴ Συναγωγὴ: «χαρτοτρίβης ὁ τρίβων μουντζουρώνων χαρτία ἐν γραφεῖω. “Ἐφ.” 5 Ἀπρ. 89, ἐν ἐπιφυλ.». Πρόκειται γιὰ τὴν πέμπτη ἐπιφυλλίδα τῆς Κληρονομίας. Εἶναι φανερὸ ὅτι ἔχουμε νὰ κάνουμε μετὰ πλάσμα τοῦ Παπαδιαμάντη, ὑπόθεση ποὺ ἐνισχύεται καὶ ἀπὸ τὸ λῆμμα χρωματοτρίβης τῆς Συναγωγῆς, ἡ ὁποία παραπέμπει στὴν Ἐφημερίδα τῆς 3ης Μαρτίου 1889, ἧτοι στὸ «ὁ πρῶτος τυχὸν χρωματοτρίβης» τῆς μετάφρασης τοῦ Ἰατροῦ Ραμῶ.

Περισσότερα γιὰ τὴ μετάφραση δὲς στὸ μελέτημα τῆς κ. Χρυσῆς Καρατσινίδου-Παπαθανασίου, ποὺ δημοσιεύεται στὸ τεῦχος αὐτό.

7. Θ. Δοστογέφσκη, Τὸ ἔγκλημα καὶ ἡ τιμωρία (14.4-1.8.1889)

Ἡ μετάφραση τοῦ μυθιστορήματος δημοσιεύτηκε χωρὶς ὄνομα μεταφραστῆ, παλαιότερον ὅμως δὲν ὑπῆρχε ἀμφιβολία ὅτι προέρχεται ἀπὸ τὸ χερί τοῦ Παπαδιαμάντη, ὅπως βεβαιώνει ὁ καλὸς γνώστης αὐτῶν τῶν πραγμάτων Θ. Βελλιανίτης¹. Μεγάλον μέρος τῶν γλωσσικῶν τεκμηρίων τῆς πατρότητος ἔχει δημοσιευτεῖ στὴν ἐκτενὴ βιβλιοκρισία τῆς

¹ Ἡ ρητὴ μαρτυρία τοῦ Βελλιανίτη γιὰ τὴν πατρότητα τῆς μετάφρασης, σὲ σημείωσή του στὴ μετάφραση τῆς Ἱστορίας τῆς Ρωσικῆς Λογοτεχνίας τοῦ Α. Σκαμπισέφσκη βλ. Χ. Α. Δάρρα, «Ἐκλαμπρον λόγου κτῆμα σὲ ἐκθαμβωτικὸν Ἕλληνας λόγου ἀπόκτημα» (Παπαδιαμαντικά Τετράδια, τχ. 2, σσ. 91-96). Βλ. καὶ τὸ ἀνώνυμο

έκδοσης του «Ίδεογράμματος» (1992), τή δημοσιευμένη στα Παπαδιαμαντικά Τετράδια, τχ. 2, Φθινόπωρο 1993, σσ. 193-203, από τον Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλο. Δές στο ίδιο τεύχος και τὸ μελέτημα τῆς Εὐγενίας Μακρυγιάννη «Lingua Nova Graeca Inventa» (σσ. 77-89).

8. Φραγκίσκου Κοππέ, Ἀριέττα¹ (5-19.8.1889)

Ἀναμφισβήτητα παπαδιαμαντικὴ μετάφραση, ὅπως μαρτυρεῖ ὁ κινδνηθμός (6β), γιὰ τὸν ὁποῖο βλέπε ὅσα προηγουμένως εἶπαμε (σ. 76). Σχεδὸν ἀποδεικτικὸ τεκμήριο καὶ τὸ Σταχτομάρω στὴ φράση: «Μόνον εἰς τὰ παραμύθια τῶν γραιθίων, τὰ ὠραῖα βασιλόπουλα νυμφεύονται τὴν Σταχτομάρω-Σταχτοπήττα»² (6γ). Δές Ρήγα Β' 59-63 τὸ παραμύθι «Ἡ Σταχτουμάρου».

Βασικὰ λεξιλογικὰ τεκμήρια:
εἶναι εἰς τὴν ἀκμὴν ν' ἀπαντήση (14[α]δ).

Ἰσχυρῶς ἐνδεικτικὰ καὶ ἐπικουρικὰ:

α) Λόγιο λεξιλόγιο καὶ φράσεις: ἀγρονόμων (1β), δεινοπαθεία³ (12β), ἐπιθάνατον (12α), ἐπεπόλαζε(ν) (7δ, 13α), ἐπιστόλιον (5δ), θαλπερὸν (ἤλιον) (1α), θάλπους (14[b]γ), μικκύλους (10δ), Παρισιανὸς (4ε· ἄλλες πτώσεις: 1γ, 3γ, 4γ, 10γ, 12β, 14[b]α), (στιλπνῶ) ἐστιλπνωμέναι⁴ (14[b]α), ὑποτερετίζουσι⁵ (10β).

β) Λαϊκὸ λεξιλόγιο καὶ φράσεις: καμιζόλα (12δ), μαμζέλλα (12γ), σοφᾶ (12γ), σαπιόκαιρον (11β)

τὰ κακὰ τῆς μοίρας του (1β), ψίχουρο νὰ πέση (3γ), γαιδάραι ξήστρωτοι (11γ), κάπου κι' ἀργά (12γ), καὶ δὲν ἤμουν πάντα γρηᾶ ν' ἀνατρέφω καναρίνια (12δ).

ἄρθρο «Ὁ Παπαδιαμάντης» τῆς ἐφ. Ἀθῆναι, τὸ ἀναδημοσιευμένο στὸ 4. τχ. τῶν Παπαδιαμαντικῶν Τετραδίων.

¹ Οἱ παραπομπές μας γιὰ τὸ γαλλικὸ πρωτότυπο στό: F. Coppée, *Henriette*, Paris, Alphonse Lemerre, 1889.

² Τὸ γαλλικὸ: «C'est seulement dans les contes de grand'-mères que les princes Charmants épousent les Peau-d'Ane et les Cendrillons» (σ. 76).

³ Ἀπαντα 2.508.10, 2.572.13, 2.594.3.

⁴ Πβ. *στιλπνούμεναι* (Ἀπαντα 3.51.19), *ἐστιλπνωμένον* (3.177.22-3), *στιλπνωμένον* (Ἀμερικανὸς Μοντεχρίστος, σ. 204) καὶ *στιλπνωμένη* (Μαξιώτης, σ. 523).

⁵ Πβ. Ἀπαντα 3.50.5

Παρατηρήσεις:

Τὸ παρισινόν (βίον) (1β), ἔναντι ἑπτὰ παρισιαν-, προφανῶς τοῦ στοιχειοθέτη, ὅπως καὶ τὸ ἐνΕθθυμεῖτο (9ε). Τζέντλεμαν (8β), ἐνῶ ἄλλου σταθερὰ Τζέντελμαν.

Στὸ λόγιο λεξιλόγιο νὰ προστεθοῦν: αὐλαιουργεῖον¹ (1γ, 9δ), λέξη ἀθησαύριστη στὰ Λεξικά καὶ στὴ Συναγωγή, βλάστη (7ε), κοινοπάστων (θυρίδων) (10ε), ἐπίσης ἀλεξικογράφητη ἀλλὰ μνημονευόμενη στὴ Συναγωγή, ὀππορτουμιστής (1β), φιάλιον (12γ). Ἀκόμη: παροψίδας (8β), ποῦ μᾶλλον ἀνήκει στὸν κύκλο τῶν ἐκκλησιαστικῶν λέξεων. Γιὰ τὸ συμβολιστῶν (ποιητίσκων) (7β: στὸ γαλλικό: «jeunes poètes symbolistes», σ. 86) καὶ γιὰ τὸ ἐπίθετο μαρμαρόπλαστος (1γ: μαρμαρόπλαστον ὠχρότητα) ἢ Συναγωγή παραπέμπει σὲ μεταγενέστερα δημοσιεύματα.

Ἄς σημειωθεῖ ὅτι τὸ ἀποπλανῶ (8β) ἐδῶ ἔχει τὴ σημερινὴ σημασία, ὄχι συχνὴ στὸν Παπαδιαμάντη.

9. Arthur Arnould, Ζητήσατε τὴν γυναῖκα² (28.8-8.10.1889)

Ἀποδεικτικότατα τεκμήρια γιὰ νὰ προσγράψουμε στὸν Παπαδιαμάντη τὴ μετάφραση ἀποτελοῦν οἱ λέξεις μαλθάκη (14α) καὶ αὐτείδωλον (14β), γιὰ τίς ὁποῖες ἔχει ἤδη γίνεи λόγος στὸ μελέτημα τοῦτο (βλ. σσ. 75-77).

Βασικὰ λεξιλογικὰ τεκμήρια:

εἰς τὴν ἀκμὴν νὰ κάμης (26ε) - ἐὰν σ' ἔβλεπα εἰς τὴν ἀκμὴν νὰ τὸν παραβῆς (27β), εἰς ἓν μόνον ὑποκείμενον (18β), βαθυμέριμος (25α), οἱ ὀφθαλμοὶ ἤρχισαν νὰ ἰλλωπίζωσιν (4δ).

Ἰσχυρῶς ἐνδεικτικὰ καὶ ἐπικουρικὰ:

α) Λόγιο λεξιλόγιο καὶ φράσεις: ἀνθρωπίσκος (10α), ἀποπλανήσουν (3β) - ἀποπλανᾶ (7α) - ἀποπλανήση (19γ), ἔκθυμος (40δ), ἐπιστόλιον, -ίου (27γ, 28α), ἐράσμιον (5γ), λειοσηρικοῦ (28δ, 29α), μικκύλη, -ων (9α, 35α), (διηνεκῆ) μινυρισμόν³ (13ε), ὀρσοθύραν (31β), πα-

¹ Τὸ ἀντίστοιχο γαλλικό: «son métier à tapisserie» (σ. 11).

² Τίτλος πρωτοτύπου: A. Matthey (Arthur Arnould), *Cherchez la femme!*, Paris, E. Dentu, 1883.

³ Ἄπαντα 1.620.20, 2.358.18 καὶ 22, 2.55.7, 3.13.29, 3.483.18, 3.510.18. Πβ.

ρισιανός (13δ) - Παρισιανή (14β), περιστήθιον (8δ), πολυμέρι-
μνος (35δ), προσκόπιον (29γ), πτερνοκοποῦσαν (20γ· μετοχή), σκι-
αύγεια (32ε), τερθρείας (28γ), ὑποτερετίζουσα (13ε), φαντασιώδη
(κλοπήν) (3β)

παρισιανὸν ἦθος (2δ), ἐπίτριπτον ἦθος (19α), εὐμεταβόλου καὶ πλα-
νητικῆς διαθέσεως (25γ), κεφαλοκρούστριαν μέθην (28δ).

β) Λαϊκὸ λεξιλόγιο καὶ φράσεις: ἀμμή (2γ), καμιζόλαι (17δ), καπό-
νι (1δ), μαθές (12γ), ξανοίγω (12γ), ξεγλωσσασμένο (11β), πατατρά
(1δ), πηγαينوερχομοὶ (7γ), σπρωχμένο (1ε), στιβαλάκι (4β, δίς)

μεγάλο πατιρντί (1δ), ὅταν ἔκαμαν τὸν ἔρωτα (7α) - θὰ σᾶς ἔκα-
μα τὸν ἔρωτα (30β), λινομέταξη ἐμπροσθέλλα (8ε), ἔκαμε κρότον εἰς
τὸν καιρὸν τῆς (9β), θὰ μᾶς ψάλουν τὰ κακὰ τῆς μοίρας μας (10ε),
χάνω τὰ πασχάλια μου (11δ), ἔτσι νὰ ἔχω καλὴ ψυχὴ! (17α), ἄρχισες
νὰ ξενοκατιάζης, κοττούλα μου;¹ (17β), τὴν Πέφτη τὸ πρῶτ
(18δ).

γ) Ἐκκλησιαστικὸ λεξιλόγιο καὶ φράσεις: ἀτιμίδος (29β), παρα-
πορευομένη (30γ), παροψίδος (29ε)

θάμβος καὶ ἔκστασις² (1α· πβ. Πράξ. 3,10: ἐπλήσθησαν θάμβους
καὶ ἐκστάσεως), τὰ κάρφη τοῦ ἀχύρου (6ε), ἀν ἠρωτεύθη Ἰωσήφ τινα
Πάγκαλον (14γ), κάλλιστα εἰδῶς ὅτι «ἀγαθοὶ οἱ δύο ὑπὲρ τὸν ἕνα»
(27ε· πβ. Ἐκκλ. 4,9).

Παρατηρήσεις:

ἄκουσον (35α), περιφρόνησον (34γ), προσπάθησον (32γ δίς), ὑπά-
κουσον (32δ), φόνευσον (34δ), προστακτικὲς ἀσυνήθιστες στὴν παπα-
διαμαντικὴ διηγηματογραφία. Ἀρχαϊκὸ καὶ τὸ μελάντεροι. Καθαρολο-
γικότερα: Σημειώσωμεν (5ε), Προσθέσωμεν (40γ). Ὁρθὰ τονισμένο:
ἔστε ἀκριβῆς (13γ)

Καὶ πάλι δύο φορές τὸ παρισινός - παρισινή (23β), ἔναντι τοῦ ὀρθοῦ
παρισιαν- (τρεῖς φορές).

Στὸ λόγιο λεξιλόγιο νὰ προστεθοῦν: γεννάδας (1α), ἐπιζήτητοι
(28γ), κοιτωνίτης (29α), (ὄλως) νεωτερικὴ (2δ), χαιρεφύλλων (13ε).

ἀκόμη μινύρισμα, Ἄπαντα 2.267.32, 3.115.10, 3.117.7, 3.521.16, 4.364.31, μι-
νύρομαι 5.342.5, 5.344.19, μινυρίζω 1.644.15, 2.352.19, 3.350.6, 3.484.8.

¹ Πβ. «ἤρχισε (...) νὰ ξενοκατιάζη» (Ἄπαντα 3.92.31). Δὲς καὶ τὸ «ποῦ θὰ ἐρμολο-
γήσῃς» (3.218.240). Γιὰ τὸ ἀπλὸ κατιάζω (5 φορές στὰ Ἄπαντα καὶ μία στὸν Μα-
ξιώτη) βλ. «Ἰδιωματικὰ στοιχεῖα», 9. κατιάζω, σ. 666 [= Εἰκοσιπεντάχρονος πλοῦς,
σ. 286].

² Πβ. «ἐνέβαλε τὸν Ρασκολνικὸν εἰς θάμβος καὶ ἔκστασιν» (Τὸ Ἐγκλημα..., σ. 392).

Τὸ ἐριομέταξος (2ε), ἀθησαύριστο στὰ λεξικά καὶ στὴ Συναγωγή, ἐνδέχεται νὰ ἔχει πλασθεῖ ἀπὸ τὸν Παπαδιαμάντη. Παρόμοια καὶ τὸ κεφαλοκρούστριαν (μέθην) (28δ), λέξη ποὺ μᾶλλον πρέπει νὰ ἐνταχθεῖ στὰ ἰσχυρῶς ἐνδεικτικὰ τεκμήρια, μαζί με τὸ ἀρσενικό της κεφαλοκρούστης οἶνος¹.

Γιὰ τὸν τύπο μακρῆλοῖ (36α), ἤδη κοραϊκὸ (Συναγωγή), βλ. Ἄπαντα 2.566.6, 3.49.24, 3.107.26, 4.538.10. Μποροῦμε νὰ τὸν θεωροῦμε καλὸ ἐπικουρικὸ τεκμήριο. Γιὰ τὴ φράση «ἡ κόμη του ἀνωρθοῦτο ὡς στοιβή» (12α), βλ. ὅσα λέγονται στὴ σ. 96.

Στὴν Ἀλληλογραφία τοῦ Παπαδιαμάντη παραπέμπει τὸ ἀνάρπαστος γενόμενος (11γ) (βλ. ἐπιστολὴ 201, σ. 156 ἔκδ. Δόμου: ἀνάρπαστος ἔγεινα).

Δυστυχῶς δὲν εἶχαμε στὴ διάθεσή μας τὸ γαλλικὸ πρωτότυπο, γιὰ νὰ διαπιστώσουμε, ἰδίως στὴν περίπτωση τῶν φράσεων με ἐκκλησιαστικὴ χροιά, τί ὀφείλεται στὸ συγγραφέα καὶ πόσο ἐπεμβαίνει ἐνδεχομένως ὁ μεταφραστής.

10. Arthur Arnould, Ὁ ροδόχρους θάλαμος² (9.10-29.11.1889)

Τὸ μυθιστόρημα ἀποτελεῖ συνέχεια τοῦ Ζητήσατε τὴ γυναῖκα. Ἀριθμηση ἐνιαία. Ἀπαράλλαχτο τὸ μεταφραστικὸ ὕφος.

Βασικὰ λεξιλογικὰ τεκμήρια:

φόβω μὴ ἐκτεθῆ (68γ) - φόβω μὴ χάση (70[b]δ), βαθυμέριμος (89β), οἱ ὀφθαλμοὶ του ἰλλώπιζον (77α).

Ἰσχυρῶς ἐνδεικτικὰ καὶ ἐπικουρικὰ:

α) Λόγιο λεξιλόγιο καὶ φράσεις: ἀποβλέπει (: ἀφορᾶ) (56ε), ἀποπλάνησιν (τῆς ἰχνηλασίας) (42γ), ἀποπλανεθῆς (65β) - ν' ἀποπλανεθῶ (ὡς πρὸς σε) (90δ), ἀργυροῆχου (γέλωτος) (89ε), αὐθέκαστος (88δ· βλ. παρατηρήσεις), βιαιοπαθείας³ (82ε), δεινοπάθεια, -είας, -είαν (66ε, 64β, 50β), ἔκδοτος (50ε), ἐκδρομῶν (: ἐπιδρομῶν) (42γ), ἐπιθάνατος (47ε), ἐπίπνοιαν (90ε), ἐπεπόλαζεν (52β), ἐπιστόλιον (73δ

¹ Βλ. ὅσα σημειώθηκαν στὴ μετάφραση τοῦ μυθιστορημάτος Ἡ κατηραμένη κοιλὰς γιὰ τὸν κεφαλοκρούστην οἶνον (σ. 96). Ἡ κεφαλοκρούστρια ἀθησαύριστη στὰ λεξικά.

² A. Matthey (Arthur Arnould), *La chambre rose*, Paris, E. Dentu, 1883.

³ Ἡ λέξη συγχρῆς στὶς μεταφράσεις ἀλλά, περιέργως, δὲν ὑπάρχει στὰ Ἄπαντα.

δίζ), κεφαλοκρούστης (οἶνος) (70γ), κικκαβισμούς (62ε), κολόβιον (44β, 89ε), λινομέταξον (κολόβιον) (44β), ὀπισθοβατικῶς (47β, 47γ), παρισιανός, -ῶν, -ούς (66β, 66β, 66α), ρωστικόν (65γ), (στροφοδινοῦμαι) ἔστροφοδινοῦντο (70α)

τὸ σύννουν ἦθος (52β).

β) Λαϊκὸ λεξιλόγιο καὶ φράσεις: πατατρά! (44γ), ἔκαμνε τὸν ψόφιο (42γ πλαγιογραφεῖ ὁ Παπ.), ἡ ὑπόθεσις ἐπλακώθη (88ε· πλαγιογραφεῖ ὁ Παπ.).

γ) Ἐκκλησιαστικὸ λεξιλόγιο καὶ φράσεις: (κρατύνω) ἐκράτυνε (64β), μεγαλύνουσι (72γ), παροψίδας (56ε), συνεσκότασεν (50β), σουδάριον (63δ), (φραγγελῶ) ἐφραγγέλου (55ε) - ἐφραγγέλωσεν (62γ).

Παρατηρήσεις:

Δύο φορές ἐκλονίσθη (55α, 71δ) καὶ μία ἐκλονήθη (80δ). Κάπως ἀπροσδόκητο τὸ ἐμεγεθοποιεῖ (90γ).

Ἄλλα λόγια στοιχεῖα: αὐτοδέσποτος (88δ), αὐτοκρατής (88δ), γενναίαν (βλασφημίαν) (71δ), λαθροφαγοῦντες (44ε), μωροπιστίας (69β), πελαγοκολύμβημα (69ε), (σεμνύνομαι) ἐσεμνύνετο (76ε), σκοτοδινίασις (62γ).

Σημειώνεται ὅτι τὸ αὐθέκαστος συγκαταλέχθηκε στὰ ἰσχυρῶς ἐνδεικτικὰ τεκμήρια ὄχι γιὰ τὴ συχνότητα ἀλλὰ γιὰ τὴ σπανιότητά του. Στὰ Ἄπαντα τὸ συναντοῦμε μόνο μία φορά: «καὶ ὁ χαρακτήρ του ἦτο εὐθύς καὶ αὐθέκαστος» (2.32.25-26) καὶ εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι τρεῖς ἐκδότες (Φέξης, Βαλέτας, Σεφερλῆ) παρέχουν τὴ γραφὴ ἀδέκαστος.

Τὸ ἀθησαύριστο πελαγοκολύμβημα (69ε) πιθανότατα εἶναι λέξη τοῦ Παπαδιαμάντη.

Ἡ φράση «πῶς τὰ ἄτομα ταῦτα (...) βαστάζοντες» (54β) εἶναι συντεταγμένη «κατὰ τὸ νοούμενον» (ἄτομα=ἄνθρωποι), σχῆμα προσφιλές στὸν Παπαδιαμάντη¹.

¹ Βλ. Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλου, «Ὅπως εἶναι τὸ ὀρθόν». Σημειώσεις τοῦ Παπαδιαμάντη στὸ περιθώριο τῶν μεταφράσεων», Πρακτικὰ Α'. Βλ. στή σ. 94 [= Εἰκοσιπεντάχρονος πλοῦς, σ. 330], ἀρ. 5, τῶν Πρακτικῶν πῶς ὁ Παπαδιαμάντης δικαιολογεῖ τὴν ἐκφορά «Ὅτω πως μεμειγμένοι (...) ἀμφοτέρα τὰ μέρη διετήρησαν».

11. Georges Ohnet, 'Ο τελευταῖος ἔρωσ¹ (19.10-21.12.1889)

Φαίνεται παρακινδυνευμένο, ἐντούτοις θεωροῦμε ὡς ἀποδεικτικό στοιχείο γιὰ τὴν πατρότητα τῆς μετάφρασης τὸ ἰδιωματικὸ *χαραμ-τζίδαις* (: *χαραμοφάηδες, ἀνεπρόκοποι*) (9β), ποῦ δὲ μαρτυρεῖ μὲν ὁ Ρήγγας οὔτε ὑπάρχει στὰ ἸΑπαντα, ἀλλὰ ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τό, συγγενικότατο πρὸς τὸ σκιαθίτικο, ἰδίωμα τοῦ Πηλίου². Ἐπίσης τῆ φράση εἰς τοὺς ἄνω βυθοὺς τοῦ οὐρανοῦ (49γ), γιὰ τὴν ὁποία γίνεται ἰδιαίτερος λόγος παρακάτω (σ. 143).

Βασικὰ λεξιλογικὰ τεκμήρια:

ἦλθεν εἰς τὴν ἀκμὴν νὰ εὐχαριστήσῃ (6γ) - ἦλθεν εἰς τὴν ἀκμὴν νὰ τὴν σταματήσῃ (9ε) - ἦλθεν εἰς τὴν ἀκμὴν νὰ ἐπικαλεσθῇ (10ε) - ἦλθεν εἰς τὴν ἀκμὴν νὰ στείλῃ (14α) - καὶ ἦτο εἰς τὴν στιγμὴν νὰ γνωρίσῃ (35β) - ἦλθεν εἰς τὴν ἀκμὴν νὰ ρίψῃ τὸν κύβον (38γ) - ἦτο εἰς τὴν ἀκμὴν νὰ τὴν προδώσῃ (38δ) - εἰς τὴν ἀκμὴν νὰ ὑβρίσωσιν (51α), ἰλῶπισε τοὺς ζωηροὺς ὀφθαλμοὺς (12γ) - οἱ ὀφθαλμοὶ ἰλλῶπισαν (35δ), ὑποκείμενον (: θέμα, ζήτημα) (48δ), βαθυμέριμος (28γ, 42δ).

Ἰσχυρῶς ἐνδεικτικὰ καὶ ἐπικουρικὰ:

α) Λόγιο λεξιλόγιο καὶ φράσεις: ἀλλόφρων (28γ), ἀναβολῆς (19[b]ε), ἀνθρωπίσκον (25β), ἀποβλέπει (3β), ἀποπλανᾷ (47δ) - ἀποπληνηθῆ (39γ), (φωνῆς) ἀργυροῦχος (16ε), βιαιοπάθειαν (25γ), δεινοπάθεια, -είας (47ε, 57[b]δ, 48β), δημόσιον (: τὸ κοινόν) (4β), ἐγκολάψῃ (57β), ἐκδοτος (15β, 22ε), (ἐρωτικὴν) ἐκδρομὴν (4ε) ἐκδρομὴν (εἰς τὸ παρελθόν) (16α), ἐκλάμπρου (1β) - ἐκλάμπρων (σφαγῶν) (3γ), ἐπαγωγός, -όν (4γ, 8β, 14δ, 17α, 19[b]α, 33δ) - ἐπαγωγότατον (7β), ἐπετόλαζε(ν) (4α, 42δ), ἐπιπολῆς (30ε), ἐπίρρινοσ³ (φωνή) (33ε), ἐρασμίας (19δ) - ἐρασμιοπάτην (17δ), ἐρωτόληπτος (17ε), θάλπος (8β), κολοβίου (1β), κράτος (25γ), (κυλινδῶ), (τὸ ὄχημά του) ἐκυλινδεῖτο (26γ) - (τῆς θαλάσσης) τῆς κυ-

¹ Οἱ παραπομπές μας γιὰ τὸ γαλλικὸ στό: Georges Ohnet, *Les Batailles de la vie. Dernier amour*, Paris, Paul Ollendorff, 1889.

² Βλ. λήμμα *χαράμ* στὸ βιβλίον *Τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τοῦ Πηλίου* τοῦ Κώστα Λιάπη, Βόλος 1996. Μὲ τὸ *χαραμτζίδαις* ὁ Παπαδιαμάντης ἀποδίδει τὸ γαλλικὸ *affameurs* (σ. 57 τοῦ γαλλικοῦ πρωτοτύπου), ὅπως καὶ μὲ τὸ ἀμέσως ἐπόμενον ἀγιογόυταισ τοῦ *spéculeurs* (σ. 57).

³ Πβ. ἸΑπαντα 2.55.11, 2.223.10, 2.415.14, 5.238.23, 5.272.16.

λινδούσης (33δ), λατρευτάς (ουσιαστ.) (7δ), ἐκ λειομετάξου (ἐσθῆτες) (1α), λειοσηρικοῦ (κολοβίου) (1β), (ἐμβάδας) λειοσηρικοῦ (5ε), μικκίλους (5ε, 10α), Παρισιανός (σὲ διάφορες πτώσεις: 3δ, 5ε, 17δ, 19ε, 22ε, 30ε, 33γ, 42δ), περκνάδας¹ (30γ), πλάνητα (τὸν λογισμόν) (19δ), προσποιήτος (57[b]β) - προσποιήτου (φαιδρότητος) (49β), ρεμβός, -όν (15γ, 32α, 38γ), σκιαυγεία (10α, 16δ), στροβιλισταί (: χορευταί) (6γ), σύννουν (37δ, 57[b]β), συνωρίς (ἵππων) (31δ, 57γ), φανταστικός, -όν (χαρακτήρ, πνεῦμα, ἦθος) (19γ, 25ε, 35α)

ἀμέριμον ἦθος (2γ) - ἦθος δυσφορίας (7ε) - ἦθος ἀπαρσεκείας (8γ) - ἦθος ὑπερηφανίας (29β) - ρεμβή τὸ ἦθος (34δ) - φανταστικὸν ἦθος (35α) - σύννουν τὸ ἦθος (37δ, 57[b]β) - ἦθος ἀμφιβολίας (38δ) - ἦθος χαρᾶς (58α), τρόμος καὶ λύπη ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτῆς (19[b]γ), ὡς τὸ σύνητες (19[b]δ).

β) Λαϊκὸ λεξιλόγιο καὶ φράσεις: γελέκον (2β), (πλοῖον) ξυλάρμενον (53δ), στρίγλα - στρίγλαις (30γ)

Κάτω οἱ χαραμτζίδαίς! Κάτω οἱ ἀγιογδύταις! (9β).

γ) Ἐκκλησιαστικὸ λεξιλόγιο καὶ φράσεις: ἀτμίδας (52δ), ἐκράτυναν (54α)

οἱ μὴ ἔχοντες ἔνδυμα γάμου² (28ε).

Παρατηρήσεις:

Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι ἀπὸ τις ὀκτὼ φράσεις ποὺ σχηματίζονται μὲ τὴν τυπικὴ ἔκφραση εἰς τὴν ἀκμὴν, οἱ πέντε ἔχουν τὸ ρῆμα ἦλθεν ἀντὶ τοῦ συνηθισμένου ἦτο, ποὺ τὸ συναντοῦμε ἐδῶ δυὸ φορές. Ἐπισημαίνεται ἀκόμη ὅτι γιὰ πρώτη φορὰ στὸ 35β ἀντὶ τοῦ ἀκμὴν ὁ Παπαδιαμάντης γράφει στιγμὴν.

Δὲν ἐμφανίζεται ὁ τύπος παρισινός.

Πρόσθετο λόγιο λεξιλόγιο: (ἀγλαῖζω) ἠγλαῖθη (16δ), Βρασιλιανόν (: Βραζι-) (3δ), γαστρονόμων (33γ), δεινοποιεῖς (57γ), εἰσαύριον (15β), καρατομιῶν (3γ), κημόν (28β), κισσοστεφοῦς (τοίχου) (38ε), μωροπιστία (52γ), ξενισμόν (: ξενικὴν προφορὰν) (29β), περιβομβήσεις (32γ).

Φράσεις: στιλπνομαρμαρίνης κιγκλίδος (1α), συνεσπασμένας ὄφρυς (2γ), ἱκετικῶ τῷ τρόπῳ (35ε), ἄθεσμον συμβίωσιν (52ε), ἐν φωτολαμπεῖ αἴγλη (4β), φωτολαμποῦς μεγάρου (19[b]δ).

Τὸ ἀθησαύριστο ἐπιβητῆρες (28β), τοῦ ὁποῖου προτάσσεται ὁ ἐπιθ.

¹ Ἡ ἔκφορα περκνάδας δημιουργεῖ ἀμφιβολίες γιὰ τὴν ὀρθότητα τοῦ τύπου περκνάδας στὰ Ἄπαντα (2.285.14).

² Τὸ γαλλικὸ: «ceux qui n'avaient pas leurs libres entrées» (σ. 183).

προσδιορισμός «ώραίοι», είναι πιθανῶς παπαδιαμαντικός τύπος ἀντὶ τοῦ ἐπιβήτορες. Στὸ γαλλικὸ κείμενο *étalons* (σ. 178). Τὸ *περίφωτος* (55ε) τὸ μαρτυρεῖ ἡ *Συναγωγὴ* ἀπὸ κείμενο τοῦ Ἑλληνοσ (: Βλ. Γαβριηλίδη) στὴν Ἀκρόπολιν τῆς 18ης Ἰαν. 1894, ἄρα ἐνδέχεται πρῶτος νὰ ἔγραψε τὴ λέξη ὁ Παπαδιαμάντης.

Ἐνα ἀκόμη δεῖγμα «σχήματος κατὰ τὸ νοούμενον»: «καὶ πᾶσα ἐπιφανὴς προσωπικότης (...) εἶχε συνέλθει (...) ἀνυπομόνως περιμένοντες» (3δ). Τὸ *πορφύρεον κῦμα* (17γ) ἴσια ἀπὸ τὸν Ὅμηρο.

Εὐαγγελικῆς χροιάς ἡ φράση «τὸ θάμβος καὶ τὴν κατάπληξιν»¹ (58γ) καὶ παπαδιαμαντικῆς ἡ «βύθιον καὶ ἄλυτον κοιμωμένη ὕπνον» (58ε). Στὸ γαλλικὸ πρωτότυπο ἀπλῶς «*du fond de son dernier sommeil*» (σ. 356).

Ἐπειδὴ ἔχουμε στὴ διάθεσή μας τὸ γαλλικὸ πρωτότυπο, μπορούμε νὰ παρακολουθήσουμε μερικοὺς παρόμοιους μεταφραστικοὺς τρόπους τοῦ Παπαδιαμάντη. Ἔτσι τὸ «*jusqu'au fond du ciel*» (297) μεταφράζεται «εἰς τοὺς ἄνω βυθοὺς τοῦ οὐρανοῦ» (49γ), γιὰ τὸ ὁποῖο ἄλλοῦ θὰ γίνεαι ἐκτενεστερος λόγος, ἐνῶ τὸ «*l'érouvante et la douleur avaient fondu sur elle*» (σ. 127) ἀποδίδεται μὲ τὸν «κοινὸ μεταφραστικὸ τρόπο»² τοῦ Παπαδιαμάντη «τρόμος καὶ λύπη ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτῆς» (19[b]γ). Ἡ ἡρώιδα, ποὺ θέλει νὰ εὐτυχῆσαι ὁ ἀγαπημένος της σύζυγος κοντὰ σὲ μιὰ νεώτερη γυναίκα, τοῦ προτείνει διαζῦγιο. Ἐκεῖνος τὴ ρωτᾷει πῶς εἶναι δυνατόν νὰ προτείνει διαζῦγιο αὐτῇ, «*une fervente catholique*» («καθολικὴ πλήρης ζήλου»). Ἡ ἀπάντησή της: «—Eh! que m'importe ma religion, quand il s'agit de toi?» (σ. 333), φαίνεται νὰ σκανδαλίζει τὸν Παπαδιαμάντη ποὺ μεταφράζει «ἐξ ἀνάγκης καὶ νόμου μετᾶθεσις γίνεται»³ (55δ).

Σημειώνουμε καὶ τὸ «μετ' ἀγρίας χαρᾶς» (54α) (: «avec une joie farouche», σ. 324).

12. Jules Claretie, Ἡ ἔρημος οἰκία⁴ (17.12.1889-26.3.1890)

Στὴν Ἐρημον οἰκίαν ἐπιφυλασσόταν ἡ δωρεὰ τοῦ κατεξοχὴν τεκμηρίου τῆς παπαδιαμαντικῆς πατρότητας: πρόκειται γιὰ τὸ γνωστότα-

¹ Πβ. «κίνημα θάμβους καὶ κατάπληξεως» (Ταρταρίνος, σ. 115).

² Βλ. σσ. 82 καὶ 152 τοῦ μελετήματος αὐτοῦ.

³ Γιὰ τὴν παροιμιώδη ἐκφραση βλ. Ν. Π. Πολίτου *Παροιμίαι*, τόμ. Β, λήμμα ἀνάγκη, 2.

⁴ Οἱ παραπομπές μας γιὰ τὸ γαλλικὸ κείμενο στό: Jules Claretie, *La maison vide*, Fayard Frères Éditeurs, Paris (χ.χ.).

το στους μελετητές του Παπαδιαμάντη δίστιχο που βρίσκεται στα *Ρόδιν' άκρογιάλια* (4.244.17-18):

Άγάπες ταξιδιάρες στο κύμα τό θολό
κ' έβούλιαξ' ή βαρκούλα, κ' έπέσαν στο γιαλό.

Τό δίστιχο θεωρήθηκε —και νωρίς άνθολογήθηκε— ως παπαδιαμαντικό, άν και ό Παπαδιαμάντης, με τό στόμα του συνομιλητή του, κάνει λόγο για «έπιφυλλίδα τής “Έφημερίδος”» στα *Ρόδιν' άκρογιάλια*.

Στό τριπλό έρώτημα του συνομιλητή του Παπαδιαμάντη «Μήπως είχε περάσει από την πέννα σου; Μετάφρασις ήτον; Τί ήτον;» ή άπάντηση δόθηκε μόλις πρόπερσι, από τή Λαμπρινή Τριανταφυλλοπούλου, που πρώτη στα χρόνια μας διάβασε τή μετάφραση τής *Έρήμου οικίας*: «Μετάφρασις ήτον». Γιατί εκεί, στό μυθιστόρημα του Κλαρετί, υπάρχουν οι στίχοι που θυμάται ό συνομιλητής του Παπαδιαμάντη¹. Για τούτο θεωρούμε τό δίστιχο ως τό κατεξοχήν τεκμήριο πατρότητας.

Έντούτοις συνυπάρχουν στήν *Έρημον οικίαν* και γλωσσικά αποδεικτικά στοιχεία: ό κυλινδθθμός (45β) και τά γκρινιάτσα (39γ).

Βασικά λεξιλογικά τεκμήρια:

ήλθεν εις την άκμήν να ένδώση (9ε) - ήλθεν εις την άκμήν ν' απέλθη (41α) - ήτο εις την άκμήν να διαπράξη (70α), φόβω άγνώστου τινός (5γ), βαθυμέριμος (23α, 33γ).

Ίσχυρως ένδεικτικά και έπικουρικά:

α) Λόγιο λεξιλόγιο και φράσεις: (έν λευκή) άναβολή (1[2]ε) - (μέ σταυλιτικήν) άναβολήν (20γ), άνηβήσασα (17δ) - άνηβώντα (49γ βλ. παρατηρήσεις), άνθρωπίσκον (17ε, 18δ, 30β), άποβλέπον (: άφοροϋν) (45γ), (σφαίρα) άποπλανωμένη (1[2]β), (φωνή) άργυρόηχος (46β), γενναίους (οίνους) (1α), δεινοπαθείας (3γ, 20α: άλλες πτώσεις: 19γ, 33γ), τό δημόσιον (: τό κοινό) (70γ), έκδοτος (66β), έθιμοταξία (61[b]γ), έμπεπετασμένος (72β) - έμπεπετασμένοι (78δ), έπαγωγός

¹ Βλ. λεπτομέρειες στα κείμενα του Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλου «“Άγάπαις ταξιδιάραις”. Ευλόγητοι παπαδιαμαντικοί στίχοι που άράζουν πιά», *Η λέξη* τχ. 173, Γενάρης-Φλεβάρης 2003 (όπου πάντως ή λέξη παπαδιαμαντικοί δίχως εισαγωγικά είναι κάπως παραπλανητική, άφου πρόκειται για μετάφραση), και «Ύστερόγραφο για τίς ταξιδιάρεις άγάπες», *Η λέξη*, τχ. 174, Μάρτης-Άπρίλης 2003.

(17ε, 20ε) - (βάδισμα) έπαγωγόν (20ε) - (γυνή) έπαγωγός (52ε) - έπαγωγόν (εύκαμφίαν) (20ε) - έπαγωγούς (έλπίδας) (37β) - έπαγωγού (άγαθότητος) (45δ) - (φωνήν) έπαγωγόν (85ε), επιθανάτον (5ε), επιπολάζοντα (68δ) - έπεπόλαζεν (72α), επιπολής (του ύδατος) (38γ), έπιπροσθούμενος (66δ), έπιστολίου (4β, 12δ), έπιτριπτου¹ (83δ), έράσμιον (τόνον) (44ε), έχθροπαθείας (52δ, 56δ), θαλπερού (ήλιου) (24δ), λειομέταξον (θυρίδα) (86ε), (χνοώδες) λειοσηρικών (61 [b]γ) - λειοσηρικού (βαθυφαίου) (72β) - λειοσηρικήν (όθονην) (74ε), λυκάνθρωπος (67δ), μινυρισμόν, -ών (71δ, 36ε), όμοπαθείας (34β), παμφαεί (πανοράματι) (25α), παρισιανός (σε διάφορες πτώσεις: 25δ, 29γ, 36δ, 45β, 45ε, 56δ, 61[b]β, 71δ, 81γ), περιστηθίου (20ε), πλάνης, -ητος (23α, 24γ) - πλάνητας (όφθαλμούς) (36δ), προσποίητον (82δ), σέμνωμα (47β), σκιάδος, -α (20β, 36ε), σκιαυγεία (19α), στροβιληρόν (19β), (έν) στροφοδίνη (όθονών) (18β), σύννου (βλέμμα) (39α), συνωθισμός (66δ), να ύποτερετίζη (34δ) - ύποτερετίζουσα (25β), (σήμα) φανταστικόν (12α) - φανταστικήν (ώς όπτασίαν) (17γ) - φανταστικάς (εικόνας) (18γ) - φανταστικάς (στάσεις) (32δ)

ήσθάνετο άγριαν χαράν (58β), άγρίας ήδονής (61α), ήθος θαυμασμού (17ε) - ήθος δυσθυμίας (20ε) - ήθος άμηχανίας (68δ).

β) Λαϊκό λεξιλόγιο και φράσεις: άδρέσσαις (61δ), άπετουνια -αίς (39β), άπλοταριά (sic) (63ε), άρμιράλιε μου (sic) (81ε), γέρο-ξιφός (1γ), θαλάμια (20δ), καρφοβελονιαίς (16δ), κατακέφαλα (77β), κατεπείγο (2δ, δίς), (να) ματιά ζη (τά μικροπούλια) (1[2]α) - (δέν τά) ματιά ζει (1[2]α), (μια) μιζέρια (58β), μπακοτιλιαίς (28δ), παλληοαλμπάνη (57α), παρασφλομώσης (65ε), πόστα (2δ), σκύλιασμα (30γ), σκυλοαστραπή (81ε), σκυλοβροντή! -αίς (82α, 19δ), σκύφτω (39β), χαμοθιός (17ε)

τό σήμερα (2ε), μπαροϋτι μυρίζει (4α), να κλώσουν και να γνέσουν (19δ), σαν τής караβίδαις στην ξέρα, μπά! (20δ), τής κάμνουν τον έρωτα (21ε), καλαις άντάμωσες! (24β, 81ε), τό τίποτέ μας² πήγε στα έξοδα τής ταφής (39δ) - να μοιράση κανείς τό τίποτέ του (39δ), όχι καλλίτερα³ (: πάρα πολύ καλά, θαυμάσια) (56ε), βάλ'

¹ Πβ. «άνθρώπων έπιτριπτων και παμπονήρων» (Άπαντα 2.434.30).

² Πβ. «τής δίνω όλα τά τίποτε» (Άπαντα 4.272.21) και «Έπια έπίσης τό μικρόν της τίποτε από τρίχας αίγός» (Τό Έγκλημα και ή Τιμωρία, σ. 25· τό γαλλικό: «j'ai bu aussi son petit fichu de poil de chévre») Έ έπιμελήτρια φαίνεται να ύποπτεύεται τό τίποτε, αλλά όρθά τό αφήνει άμετάβλητο (βλ. Έπίμετρο, σσ. 506-7).

³ Βλ. Ν. Δ. Γ., «“Όχι καλλίτερα”», Παπαδιαμαντικά Τετράδια, τχ. 6, Χριστούγεννα

του ρίγανη (57α), τύχην κρεμανταλοῦς (58β), κάμνει τόσον ὀλίγον κρότον (61[b]γ), πανοῦκλα νὰ τὴν κόψη! (61[b]δ) εἰς τὸ ἔβγα σου (70γ), ἀστραπὴ ἴστο πανί! (81ε), μαγίστικα τραγούδια (82δ), καὶ τοῦ τὰ ἔβρασε τοῦ μικροῦ Μορναί (82ε), φωτιά ἴστο πανί! (85ε), ἀστραπαῖς καὶ σκυλοβρονταῖς (89β), μιὰ μαζέττα αὐτὸς ὁ μουσικός (91δ).

γ) Ἐκκλησιαστικὸ λεξιλόγιο καὶ φράσεις: ἀργολογία (6ε), ἀτμίδας (68δ), τυρβάζων (35γ)

ὡς βεβορβορωμένον χάλικα (70α), ὡς χνοῦν ἐκριπτόμενον ὑπὸ τοῦ ἀνέμου (75β· βλ. παρατηρήσεις), ἀντίγραφα τετραχηλισμένων εἰκόνων (79γ· βλ. παρατηρήσεις).

Παρατηρήσεις:

*Ἐκλειψὴ τοῦ τύπου *παρισινός*, παντοῦ *παρισιανός*. Σημειώνεται τὸ ἐρήμη οἰκία (19, β) ἀπέναντι στοῦ ἐρημος τοῦ τίτλου. Τὸ πλακέντος (20β), μετοχὴ ἀορίστου τοῦ πλέκομαι, ἴσως γιὰ πρώτη καὶ μοναδική φορὰ στὸν Παπαδιαμάντη. Τὸ τυρβάζων κοινὸ σφάλμα, ἐνδέχεται πάντως νὰ εἶναι ἠθελημένο. Καὶ τὸ φρασεολόγους (82α) καθιερωμένο σφάλμα (ὀρθό: φρασολόγους). Στὴ φράση «τὰς ταχΕΙς καὶ ἀκριβεῖς ἀντικρούσεις (83δ), ὁ ἐσφαλμένος τύπος δὲν φαίνεται νὰ γράφτηκε ἀπὸ τὸν Παπ., ὅπως καὶ τὸ περίεργο «θανΕΙτω ὁ θάνατος» (86δ).

Παραλειπόμενα λογίου λεξιλογίου: ἀναπληρωτικὴν (30β), ἀτύφου (ἀνδρείας) (66δ), αὐτοσύστατος (40δ), βαθυταλάντων (23β), βαθυφαίου (72β), βαθυχλώρους (37ε), βιοσώστης (38γ), διακένως (79δ), εἰσαύριον (71ε, 81γ), ἐκθάμβησις (53ε), (ἐκστροφιγγίζω) ἐξεστροφιγγίσθη (71γ), ἐνεστιν (41δ), θαμιζομένου (19δ), (θρασύνομαι) ἐθρασύνη (70γ), καθαροφρόνων (57β), κανονιοθυρίδων (20γ), κανονιοστοιχιῶν (1γ), καράβων (6δ), κεραυναγωγός (48δ), κισσοστεφοῦς (περιβόλου) (1β), (κλονοῦμαι) ἐκλονήθη (53γ, 61β), (ἐπιστημονικοῦ) κορακισμοῦ (36ε), κορακιστικῆς (γλώσσης) (45β), κρυσταλλόηχος (φωνή) (46γ), κυναγωγοί (1[2]δ), καμωδός (2γ, 22β), μικρουργημάτων (68ε), μοιχίδια (τέκνα) (10ε), μυθοπλαστίας (71γ), ὄνουχισμοῦ (18ε), πανδαήμων (8δ), παροδιτῶν (19β), παρόχθιοι (ὀδεύοντες) (39α) προσώχτισε (τὴν λέμβον) (38δ), (θλιβερόν) περιέχον (: περιβάλλον) (68ε), περιχειρίδιον (20ε), πολυχειρία (36β), (σεμνύνομαι) ἐσεμνύνετο (81β), σπασμώδη (χειρα) (38β), συμπληρωτικαί (77γ), φρασεολόγους (82ε), χειραφεισίας (37δ), χιονόπλαστον (83δ), ψηλαφίνδα (5ε).

Φράσεις: εύρισκοντο έγκαθεσταμένοι (36γ), είρεσίαι πτερύγων (38β), ήδυπαθή έννευρισμόν (57β).

Σημειώνεται ότι οι λέξεις καθαροφρόνων και βαθυταλάντων είναι άθρησαύριστες στα λεξικά και τή Συναγωγή και πιθανώς παπαδιαμαντικές, ένω του έκτροφιγγίζω υπάρχει στο Δημητράκο ό παράλληλος τύπος έκτροφώ. Για τό βιοσώστης ή Συναγωγή παραπέμπει στην 'Ακρόπολιν τής 12ης Φεβρουαρίου 1893: 'Η Έφημερίς προηγείται κατά τρία περίπου χρόνια.

Για τά άνηθήσασα - άνηβώντα που συγκατελέχθησαν στα ισχυρώς ένδεικτικά τεκμήρια, μολονότι ή λέξη δέν άπαντά στον πρωτότυπο Παπαδιαμάντη, βλ. τό 'Ανήβησις με τό όποιο κατακλείεται τό διήγημα «'Ο Διδάχος»¹ (4.149.18) και τό άνηθήσας του 'Ιατρού Ραμώ (σ. 186). Προς τους γενναίους οίνους πβ. "Άπαντα 2.299.3 και 3.96.30.

Στό λαϊκό λεξιλόγιο νά προστεθοϋν και τά παρεφθαρμένα τής άγράμματος γριάς «καμίνι άρχιμηστοϋ» (32γ) και «είνε σωστό πάρ' δαιμόνιο» (32γ) (πλαγιογραφημένα στην Έφημερίδα).

Μερικά μεταφραστικά: «τήν μιταξύζουσαν (διάβαζε: μεταξύζουσαν) άεικίνητον κεφαλήν» (του μικροϋ χελιδονιοϋ) (20β) = «cette soyeuse tête nucrée» (σ. 85), «Και δέν σās ζητώ νά μοϋ διαβάσητε τήν συγχωρητικήν εύχήν είς τό τέλος, ω πάτερ μου!» (27ε) = «Et je ne vous demande pas de m'absoudre à la fin, ô mon père!» (σ. 115), «μέ τάς λέξεις ταύτας του έπιστημονικοϋ κορακισμοϋ» (36ε) = «de ces mots de grimoire savant» (σ. 151), «έχετε γειά που πάει κανεις και δέν ξαναγυρίζει» (39β), αυτόχρημα παπαδιαμαντικός στίχος, με τον όποιο μεταφέρεται στα έλληνικά ό στίχος του Σενιέ «Adieu, dans la maison d'où l'on ne revient pas!» (160), «Περιεφρόνει τήν ζωήν, ως χνοϋν έκριπτόμενον υπό του άνέμου» (75β) = «Elle se moquait de la vie comme d'un fêtu de paille» (298), «άντίγραφα τετραχλισμένων εικώνων (...) παράπλευρα φωτογραφιών γυναικίων, ήθοποιών ή έταιρών» (79γ) = «des copies de tableaux décollétés (...) à côté de photographies de femmes, actrices ou courtisanes» (σ. 315).

Παρατηρούμε ότι ό Παπαδιαμάντης που άλλου έχει χρησιμοποιήσει, όχι μόνο μιá φορά, τήν έκφραση «κάρφος άχύρου» (un fêtu de paille), έδώ προτιμά νά υπομνήσει στον άναγνώστη τον πρώτο Ψαλμό, στοϋ όποίου τον τέταρτο στίχο ή όμηρική σχεδόν παρομοίωση ώσει χνοϋς όν

¹ Βλ. Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλου, Μινύρισμα πτηνοϋ χεμαζομένου, Καστανιώτης 1986, σσ. 70-71.

ἐκρίπτει ὁ ἄνεμος ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς. Τὸ ἴδιο μεταφραστικὸ πνεῦμα τὸν ὠθεῖ νὰ μεταφράσει τὸ *décolletés* μὲ τὸ ἰδιοφυῆς τετραχλη-
σμένων¹, λέξη ποῦ τὸν εἰκονισμὸ καὶ τὴ χροιά τῆς ἀντιλαμβάνεται κα-
νεὶς ἂν θυμηθεῖ τὸ τέλος τοῦ «Ἐρωτα στὰ χιόνια».

Στὴν Ἔρημον οἰκίαν εἶναι ἐγκατεσπαρμένοι ἀρκετοὶ στίχοι. Δὲς τὴ
μετάφραση ἐνὸς ἐξαστίχου ἀπὸ τὰ Φθινοπωρινὰ φύλλα τοῦ Βίκτωρος
Οὐγκώ στὶς πρῶτες σελίδες αὐτοῦ τοῦ τεύχους καὶ ἀποσπάσματα τρα-
γουδιῶν στὸ δεύτερο ἀναδημοσιευμένο ἐδῶ ἀπόσπασμα τοῦ μυθιστορή-
ματος.

13. A. Matthey, Ὁ βασιλεὺς τῶν ἐπαιτῶν² (27.3-25.5.1890)

Ἡ πατρότητα τῆς μετάφρασης ἐξασφαλίζεται ἀπολύτως ἀπὸ τὶς πα-
ραδιαμαντικὲς λέξεις *μαλθάκας* (: πόρνας) (15β) καὶ *κυλινδρη-
μός* (*ἀμαξίου ἐλαύνοντος*) (19β), γιὰ τὶς ὁποῖες ἔχει ἤδη γίνῃ λόγος
προηγουμένως (βλ. σσ. 75-76).

Βασικὰ λεξιλογικὰ τεκμήρια:

εἰς τὴν ἀκμὴν νὰ χάσῃ τὴν ὀλίγην ἀναπνοήν (46β), τοὺς ἰλλώπισεν
(ἐνν. τοὺς ὀφθαλμούς) (45δ).

Ἰσχυρῶς ἐνδεικτικὰ καὶ ἐπικουρικὰ:

α) Λόγιο λεξιλόγιο καὶ φράσεις: ἀλλόφρον (28γ), ἀναφαιαντίας
(36β), ἀποβλέπει, -ουν (7α, 57γ, 6β) - ἀπέβλεπε (6δ), ἀποπλανᾶ (7β)
- ν' ἀποπλανήσῃ (7α, 22γ), αὐτότατος (27β), βαθυλόν³ (6[b]β),
βαθύξανθος (6γ), (γαληνιαζῶ) ἐγαληνίασε (18γ), δεινοπαθείας (35γ),
ἐμπληκτον⁴ (26α), ἐπαγωγός (47α: σὲ ἄλλες πτώσεις: 7α, 24γ,
37γ), ἐπεπόλαζεν (2δ), ἐξ ἐπιπολῆς (25β), ἐπιπροσθοῦντος (19γ), ἐρω-
τολήπτων, -ου (1γ, 9γ), ἐράσμιος (25β), εὐθύρριν (36β), λειομέ-

¹ Πβ. Ἄπαντα 3.108.20, 3.110.15, 4.139.11 καὶ Μαξιώτη, σσ. 124 καὶ 571.

² Οἱ παραπομπές μας γιὰ τὸ γαλλικὸ στό: A. Matthey (Arthur Arnould), *Le roi des mendians*, Paris, E. Dentu, 1885. Σημειώνουμε πὼς ἔχει προηγηθεῖ μιὰ ἄλλη ἑλλη-
νικὴ μετάφραση τοῦ μυθιστορήματος καὶ τῆς συνέχειάς του: A. Matthey (Arthur Ar-
nould), Ὁ Βασιλεὺς τῶν ἐπαιτῶν (Μυθιστορία μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ καὶ
δημοσιευθεῖσα ἐν ἐπιφυλλίδι τοῦ Νεολόγου. Ἐν Κων/λει 1886. Τύποις Σ. Ι. Βουτυρᾶ)
καὶ Τὸ παρελθὸν μιᾶς γυναικός. Συνέχεια τοῦ Βασιλέως τῶν ἐπαιτῶν (δ. π.).

³ Δὲν ὑπάρχει στὰ Ἄπαντα, πβ. ὅμως τὸ ὅμοιου σχηματισμοῦ μακρυλός.

⁴ Πβ. Ἄπαντα 3.543.13, 4.144.10, 4.183.19, 5.215.20.

ταξον¹ (ουσιαστ.) (7β), μικκύλος (στολίσκος) (15α) - μικκύλους (πόδας) (29α), μινυρισμούς (53β), παρισιανοῦ, -όν, -ή (1γ, 6ε, 23δ, 15α), σεισουρίδες² (38α), σκιαυγοῦς (ἀμφιλύκης) (1β), συνωθισμῶ (29γ), φανταστικὴν (ὄψιν) (1γ) - φανταστικὴν (ἀντιλαμπήν) (44δ) - (ιδιοτροπία) φανταστική (38γ)

ἦθος ὑπόξινον (6[b]γ) - ἔμπληκτον ἦθος (26α) - ἦθος ἐξεστηκός (26δ) - ἑταστικὸν ἦθος (28α) - ἦθος ἀλλόφρον (28γ) - ἦθος ἀρρενωποῦ ἐγκαρτερήσεως (43γ) - δύσφορον ἦθος (52β) - σκωπτικὸν ἦθος (54δ) - ἦθος φαιδρότερον (56δ) - ἦθος θριαμβευτικὸν (56ε).

β) Λαϊκὸ λεξιλόγιο καὶ φράσεις: ἀεριστήρι (27δ) ἀρκουδοφωλιά (2β), δοκανίκι (: ἐπαίτεια) (14δ), κοκκετούσα (52δ), κοκκωνίτσα (45ε), κόρτε (26β), (ἡ) λεγάμενη (46γ), μαθές (7α, 7ε, 20β, 39ε, 54β), «παληστόμαρο» (15γ), πατατρά! (9α), ριχμένο (53δ), σαβουρωμένος (: χορτάτος) (14ε), σκυλοδουλειά (2β), χαδεύει (17δ), χαλνᾶ (54β)

τούς ἔκαμε πλάτη (1[2]α) - εἶχαμε κάμει πλάτην (3α), εἶναι ψύτ! (6[b]ε) - νομίζεις ὅτι αὐτὸ εἶναι ψούτ!³ (7γ) - ψούτ! (15γ), νὰ σουφρώσητε (8α), τινάζει τὰ πέταλα! (9γ), ν' ἀλλάξῃ τὸ κεφάλι (11δ), κᾶτι θὰ φέξῃ⁴ (13δ), ἂν πιάσῃ βοῦβα τὸ Παρίσι (14δ), ξεσαμάρωτο γαϊδοῦρι (18α), νὰ ξεγλωσσιθῶ (18γ), «νὰ πάρῃ δρόμον» (18γ), ξημερώνει τώρα-τώρα (18ε), καὶ δός-του ντούσια! (19β), σᾶς ξανακολλῶ στὸ φρενοκομεῖον (19δ), φυλάγου ἀπὸ τὰ ντούσια! (20α), Αὐτὸ ἴσια ἴσια (20β), ἰδοῦ ἴσα-ἴσα (23β), νὰ μουρλιαθῇ (41γ), θὰ τῆς ἔδιδε δρόμον (44δ), εἶνε αὐτὸς ποῦ ἔβγαλε στὴ φόρα τὴν Κοκινέττα (sic), ἢ τὴν Ἄτλαζοῦ, ἢ τὴν Σκασμούλα (44ε), κουτός, μὲ δύο συλλαβάς (47α), ἀπὸ ἓνα μαρμιτόνη (sic) (47β), ἔχετε κάρτα-μπιάγκα (51γ), μία φρεσκάδα τοῦ διαβόλου (52β), τί ἔχετε καὶ γλωσσιάζετε ἐκεῖ κάτω οἱ δύο σας; (52δ), οἱ μουστερίδες οἱ ταχτικοί (52δ), ἔρχεσαι νὰ ζητήσῃς τὴν πέρδικα (53γ), μ' ἐκόλλησεν εἰς τὴν μπαράκα (53δ), μὰ δὲν εἰμποροῦσα νὰ εἶμαι, καθὼς λέγουν, καὶ ἴστον φοῦρνο καὶ στὸ μύλο συγχρόνως (53δ), αὐτὸ τὸ κορίτσι διαβολίζει πολλούς (54β), καὶ τοῦ τὰ βράζω μιὰ χαρά! (55δ).

γ) Ἐκκλησιαστικὸ λεξιλόγιο καὶ φράσεις: ἀτιμίδων (1γ)

καὶ μὴ γίνεσθε χλιαροί (14β· πβ. ὅτι χλιαρὸς εἶ [...] μέλλω σε ἐμέ-

¹ Ἄπαντα 2.389.32, 3.118.10.

² Βλ. Ἄπαντα 1.459.4-5, 3.635.32, 4.131.1, 4.306.2-3 καὶ Μαξιώτη, σ. 137.

³ Τὰ ψύτ! καὶ ψούτ!, ὅπως καὶ τὰ παρακάτω ν' ἀλλάξῃ τὸ κεφάλι καὶ κάρτα-μπιάγκα πλαγιογραφοῦνται ἀπὸ τὸν Παπαδιαμάντη.

⁴ Πβ. «ἀς φέξῃ» (Ἄπαντα 2.447.22· ἡ ἔκφραση πλαγιογραφεῖται στὸ διήγημα).

σαι, Ἀποκ. 3,16), τὴν ὁποῖαν ἀγαπῶ ἐξ ὅλης καρδίας (17δ· πβ. πρόχειρα Μαρκ. 12,33: καὶ τὸ ἀγαπᾶν αὐτὸν ἐξ ὅλης τῆς καρδίας), τὸ ἀγαπᾶν εἶνε διδόναι μᾶλλον ἢ λαμβάνειν (38δ· πβ. Πράξ. 20,35), κάρφος ἀχύρου (47β), μονογενῆ υἱὸν του (48β).

Παρατηρήσεις:

Ἀμφίβολη γραφή τὸ χαϊδεύεις (7γ), κανονικὴ τὸ χαδεύει (17δ). Τὸ δοκανίκι (14δ) ἀντὶ τοῦ δεκανίκι. Ἐπειδὴ ἐδῶ σημαίνει «ἐπαγγελματικὴ ἐπαιτεία», ἴσως ὁ Παπαδιαμάντης προτίμησε τὴ γραφὴ γιὰ νὰ παίξει μὲ τὸ δόκανο. Ἐλάβετο τοῦ βραχίονος αὐτοῦ (5δ), ὑπόλειμμα κάπως συχνότερης χρήσης, παλαιότερα, μέσου ἀορίστου. Ἡ αὐστηρὴ ὑποτακτικὴ νὰ σουφρώσῃτε (8α) ἴσως τοῦ στοιχειοθέτη ἢ τοῦ διορθωτῆ. Τὸ μουρλιαθῆ (41α) προφανῶς κατὰ τὸ μούρλια. Ὁρθὰ τὸ νὰ ξεγλωσσιθῶ¹ (18γ), καὶ τὸ γλωσσιάζετε (52δ).

Παραλείπόμενα λογίου λεξιλογίου: (ἐν) ἀπόπτω² (5δ), ἀργυροπαρύφου (νέφους) (53γ), αὐτομέδοντα (41β), γαλακτίνη (ὠχρότης) (16ε), ἐγαλβανίσθη (2β), γεννάδας (9β, 46α), διεφθαρμένου (ἀέρα)³ (37γ), ἐδείνωσεν (15δ), ἐγκαθεσταμένη (18γ), ἐμπηγμένη (1δ), ἐρωτοτρόπως (25δ, 54β), εὐκόπως (32β), εὐρύνωτος (6γ), κακόπλαστος (νέος) (16γ, 25γ, 45δ), κακόχυμος (41α, 46ε), μαρμαρυγή (36β), μοσχομάγκικον (κίνημα) (52γ), πιθηκαγωγοί (13γ), πλατυπρόσωπος (6γ), προσποιητικῆς (ἐγκαρτερήσεως) (58α), ραγκοτάγκον (: οὐραγκοτάγκον) (15δ), συναγελαστήριον (13γ), τέλεον (42β), τονικῶν (: ρωστικῶν) (16β), ὑπόπτερον (βάδισμα) (39δ), ὑπόφαιον (λάμψιν) (18γ), ὑψικαρήνων (δένδρων), (1β), ὑψικόμων (δένδρων), (4β, 12γ), ὑψινώτου (ἔδρας) (38α), φαντασιώδεις (50β, 50γ), φιλανθρωπιστής (12γ), φρενοπλήκτου (19β).

Φράσεις: «ἰκετικὸν κίνημα» (2δ), «οἰκίας μονοπροσώπου» (6β), «ν' ἀναλάβωσι νέον πρόσωπον» (: ρόλον) (14β), «υἱὸς ἐκ πρώτης εὐνῆς» (24δ), «εἶχε καταγλαῖσθῆ διὰ τινος ἀκτίνος νεότητος» (31γ), «τί σοῦ πρέπει» (: ἀρμόζει) (38α), «ὅσον οἶόν τε ἀπόκρυφον» (47δ), «ὑποδυθεὶς τὸ πρόσωπον» (: τὸν ρόλον) (47δ), «ζωτικὴ δύναμις» (51β), «ἦνοιγε μεγαλωστὶ τὰ ὄμματά» (54δ), «εἶχέ τι τὸ ὀδυνηρὸν καὶ ἔκδημον ἀπὸ τοῦ κόσμου τούτου» (16ε), «γιὰ ν' ἀποπλανήσῃ ὅσον οἶόν τε πᾶσαν

¹ Βλ. Γεωργίου Χατζιδάκι, *Μεσαιωνικά καὶ Νέα Ἑλληνικά*, ἐν Ἀθήναις, τόμ. Α' (1905), σ. 297.

² Πβ. Ἄπαντα 3.216.23, 4.547.19, 5.248.4.

³ Καὶ στὸ *Νέον Πνεῦμα* 1894, τόμ. Δ', σ. 1026.

ὕστερόχρονον ἔρευναν» (22γ), «τὸν ὤθει εἰς τὸ σπλήν¹, εἰς τὴν ὑποχονδρίαν» (52ε).

Ἄξια προσοχῆς: τὸ ἀποπλανῶ, ποῦ ἐντοπίστηκε σὲ δύο χωρία, ἔχει τὴ σημερινὴ σημασία, ὄχι πολὺ συχνὴ στὸν Παπ. καὶ στοὺς παλιότερους, γενικά, συγγραφεῖς. Ὁ τύπος βαθυλός, ἀθησαύριστος στὰ λεξικά καὶ τὴ Συναγωγὴ, σχηματισμένος κατὰ τὸ μακρυλός, περισσότερο συχνὸ στὸν Παπαδιαμάντη. Ἡ σεισουρίς (: σουσουράδα), ἀθησαύριστη ἐπίσης, καὶ πιθανῶς πλάσμα τοῦ Παπ. Τὰ ἐπίσης ἀθησαύριστα, πιθανῶς παπαδιαμαντικά, μοσχομάγκικον, πιθηκαγωγοί, συναγελαστήριον. Τὸ λαϊκὸ κοκκετοῦσα κατὰ τὰ «σοῦσες, μαροῦσες, κοκκινοφουστανοῦσες» (3.277.16) καὶ τὰ «πολυπηγοῦσα, πολυμπαλοῦσα», ἀτιτλου καὶ ἀνολοκλήρωτου διηγήματος τοῦ Παπαδιαμάντη². Τὸ προσποιητικῆς, ἀντὶ τοῦ συνηθισμένου προσποιήτου, ἴσως γιὰ πρώτη φορὰ ἐδῶ.

Γιὰ τὴ φράση «ἀπὸ στοιβὴν κόμης» βλ. ὅσα σημειώθηκαν ἀλλοῦ στὸ μελέτημα τοῦτο (σσ. 96 καὶ 103). Ἀβέβαιη εἶναι ἡ σημασία τῆς φράσης «καὶ τοῦ τὰ βράζω μιὰ χαρά!» (55δ), ποῦ παρόμοιά της ἔχουμε ἤδη συναντήσῃ στὴν Ἑρημο οἰκία. Ἴσως σημαίνει «σοῦ τὸν φτιάχνω, τοῦ τὴ φέρνω»· τὸ ΙΑΑ, λῆμμα βράζω παραθέτει ἀπὸ τὴ Σύρο τὸ τοῦ τὰ βρασε μὲ ἐρμήνευμα «τὸν ὑπερέβαλε». Τὸ ἀντίστοιχο γαλλικόν: «et je lui souffle... la chose» (σ. 347).

Στὴ στιχομυθία:

«—Περιττὸν νὰ σ' ἐρωτήσω ἂν εἶνε πτωχῆ.

»—Καθὼς ὁ πτωχὸς Λάζαρος» (53γ)

ὁ παπαδιαμαντικὸς πτωχὸς Λάζαρος ἀντικαθιστᾶ προσφυῶς τὸν Ἰῶβ τοῦ πρωτοτύπου («Comme Job», σ. 332).

Ὄνόματα καὶ παρωνύμια: Δάρβιν (24ε), Συρτοπόδης (1α· Tire-la-Patte), Στραβοπόδης (1δ· ἀντὶ Συρτοπόδης, παραδρομὴ τοῦ Παπ.), Σαπουνάδας (1ε· la Savonette), Τριτράκας (18ε· Tric-trac), «εἶν' αὐτὸς ποῦ ἔβγαλε στὴ φόρα τὴν Κοκινέττα, ἢ τὴν Ἀτλαζοῦ ἢ τὴν Σκασμούλα» (44δ) (: «C'est lui qui a lancé Coquinnette, ou Peau de Satin, ou la Crevette», σ. 280).

¹ Ἡ λέξη πλαγιογραφεῖται ἀπὸ τὸν Παπαδιαμάντη.

² Βλ. Γ. Χριστοδούλου - Φ. Α. Δημητρακόπουλος, «Φύλλα ἐσκορπισμένα». Τὰ παπαδιαμαντικά αὐτόγραφα (γνωστὰ καὶ ἄγνωστα κείμενα). Συμβολὴ στὴν ἔρευνα καὶ μελέτη τῆς χειρόγραφης καὶ ἐντυπης παράδοσης τοῦ Παπαδιαμάντη, ἐκδ. Καστανιώτη, 1994, σ. 124.

14. A. Matthey, *Παρελθόν γυναικός*¹ (25.5-30.7.1890)

Τὸ *Παρελθόν γυναικός* ἀποτελεῖ συνέχεια τοῦ *Βασιλέως τῶν ἐπαιτῶν* — γιὰ τοῦτο καὶ στὴν *Ἐφημερίδα* ἢ ἀρίθμηση τῶν ἐπιφυλλίδων δὲν ἀλλάζει— ἐνῶ ὁμως σὲ ἓνα τμῆμα (ἐπιφ. 58-91 περίπου) καὶ τὸ μεταφραστικὸ ὕφος καὶ τὰ γλωσσικὰ τεκμήρια πιστοποιοῦν ὅτι ἡ μετάφραση τοῦ ἔργου συνεχίζεται ἀπὸ τὸν Παπαδιαμάντη, στὸ ὑπόλοιπο οὔτε τὸ ὕφος ἔχει παπαδιαμαντικὴ χροιά οὔτε ἐμφανίζονται πειστικὰ γλωσσικὰ τεκμήρια. Φαίνεται πὼς κάποιος ἄλλος συνεργάτης τῆς *Ἐφημερίδος* ἀναλαμβάνει νὰ διεκπεραιώσῃ τὴ μετάφραση, ὅταν ὁ Παπαδιαμάντης ἀναχωρεῖ γιὰ τὴ Σκιάθου².

Βασικὰ λεξιλογικὰ τεκμήρια:

βαθυμέριμος (60β), περὶ αὐτοῦ λοιπὸν τοῦ ὑποκειμένου (: ζητήματος) (82δ), θὰ κοιμηθῶ τὸν χρόνιον ὕπνον³ (64δ).

Ἰσχυρῶς ἐνδεικτικὰ καὶ ἐπικουρικὰ:

α) Λόγιο λεξιλόγιο καὶ φράσεις: ἀπέβλεπε (85γ), ἀποπλανηθέντες (79α), ἀργυρόηχον (φωνήν) (77α), αὐτοκρατεῖ (59δ), αὐτοτάτη (77ε), ἐγκεκορδουλημένη (74ε), ἔκδοτος (61β), ἐράσμιος (73γ) - ἐρασμία (59δ) - ἐρασμίως (77α)

μὲ ἦθος τραγικόν (77β), αἰδεσίμου ἐφημερίου (86β).

β) Λαϊκὸ λεξιλόγιο καὶ φράσεις: (τὸν) κακόρεξο (77γ), λεγάμενη⁴ (74γ) - πρότυπον λεγάμενης (80α), (ἐστάθηκα) ξαφνιδιασμένη (86β), (δὲν μ') ἐπνιγούριασε (77β), θὰ στραβομουτσούνισης (74γ), τσακίστρα (83β)

Δὲν τὴν βάφεις, γρηά μου (74γ), νὰ καθίσω εἰς κακὰ σκαμνιά (78β), Δὲν ἔχει σίκ, δὲν ἔχει ψίτ (82ε), εἰς τὴν Σκρόφα πού βυζαίνει (δ-νομα ξενοδοχείου) (83β), Καλὲ Χριστέ μου (ἐπιφώνημα προσποιητοῦ θαυμασμοῦ) (84δ), τὴν ξεκάρφωτην αὐτὴν λίμαν (: λογοδιάρροϊαν) (82ε).

Παρατηρήσεις:

Τὸ κακὴν κακῶς (73δ), ἀντὶ κακὸν κακῶς, τοῦ μεταφραστῆ ἢ τοῦ

¹ Οἱ παραπομπές μας γιὰ τὸ γαλλικὸ στὴν ἔκδοση: A. Matthey (Arthur Arnould), *Le passé d'une femme*, Paris, E. Dentu, 1885.

² «Κατὰ τὴν 19. παρελθόντος Ἰουνίου ἦλθε καὶ ὁ Ἀλέξανδρος» (Ἀπὸ ἐπιστολὴ τοῦ πατέρα τοῦ Παπ., μὲ χρονολογία 9.7.1890· βλ. Ἀλληλογραφία, ἐπιστ. 246).

³ Πβ. «κατῆλθε νὰ κοιμηθῇ τὸν χρόνιον ὕπνον» (Ἄπαντα 3.590.29).

⁴ Πλαγιογραφεῖ ὁ Παπ., ὅπως καὶ τὶς ἄλλες λέξεις τοῦ λαϊκοῦ λεξιλογίου.

στοιχειοθέτη; Στο *ἐπελάθετο ἑαυτῆς* (61δ), *ὑπόλειμμα* χρήσης μέσου ἀορίστου.

Παραλείπόμενα λογίου λεξιλογίου και φράσεων: *ἀσχολομανής* (81δ), *γυναικάρεσκος* (φύλαξ) (74β, 77γ), *δεινωθῆ* (73γ), *θρονίδος* (91ε), *μέγα ἐφ' ἑαυτῆς κράτος* (61β), *ἱκετικὸν ὄμμα* (70α).

Τὸ *ἀσχολομανής*, ἀθησαύριστο στὰ λεξικά και στὴ *Συναγωγή*, ἐνδέχεται νὰ εἶναι λέξη παπαδιαμαντική. Ἡ φράση «γυνὴ ἐγκεκορδωλημένη εἰς δύο παλαιὰ σάλια» (74ε) ἀριστοφανικῆς προέλευσης¹. Τὸ *πνιγουριάζω* (δὲν μ' ἐπνιγούριασε, 77β) μαρτυρεῖται ἀπὸ τὸ *Ἱστορικὸ Λεξικὸ τοῦ Μυκονιάτικου Ἰδιώματος* τοῦ Σταύρου Μάνεση ὡς ἐπιτεταμένος τύπος τοῦ *πνίγω*. Δὲν βρίσκεται στὰ *Λεξικά και τὰ γλωσσάρια* τὸ *ξαφνιδιάζομαι* («ἐστάθηκα ξαφνιδιασμένη», 86δ), ἐντούτοις στὸ *Μεσαιωνικὸ τοῦ Κριαρᾶ και τὴν Ἐπιτομή* του ἀναγράφεται ἐπίρρημα *ξαφνίδια*, «ξαφνικά, ἀπότομα». Ἀμάρτυρος ἀπὸ τὰ *Λεξικά και τὰ γλωσσάρια* ὁ τύπος *στραβομουτσουρίζω*.

Τὸ νὰ *καθίσω σὲ κακὰ σκαμνιά* στὴ φράση «Ἴδου πῶς δύναμαι νὰ καθίσω σὲ κακὰ σκαμνιά» (78β) μᾶλλον σημαίνει «νὰ βρεθῶ στριμωγμένος». Τὸ ἀντίστοιχο γαλλικὸ: «Voilà qui me mettrait dans de beaux draps» (σ. 124). Τὸ «κακὰ σκαμνιά» ἴσως ὑπαινίσσεται τὸ ἐδώλιο τοῦ κατηγορουμένου, ἴσως ὅμως δὲν εἶναι ἄσχετο μὲ τὸ σκιαθίτικο «κάθομαι στὰ σκαμνιά», ποὺ λέγεται γιὰ τὴν ἐτοιμογέννη (βλ. Ρήγ. Δ' 57, Ἄπαντα 3.41.28-29 και ἄλλοῦ), ὁπότε, μεταφορικά, σημαίνει «θὰ ἔχω δύσκολη γέννα».

Γιὰ τὴ φράση «Ἡ δεσποινὶς Ἰουλιέττα εἶνε ἀποφασισμένη ἀπὸ τοὺς ἰατροὺς ὅτι δὲν θὰ ζήσῃ...» (88α), μὲ τὴν ὁποία ἀποδίδεται τὸ γαλλικὸ «Mademoiselle Juliette est condamnée... Elle ne vivra pas.» (σ. 178), πβ. τὴν ἐμφαντικὴν χρῆσιν τῆς φράσης «Τὴν ἀποφάσις' ὁ γιατρός!» (4 φορὲς στὸ διήγημα «Μιὰ ψυχὴ»).

Οἱ δεκατέσσερις μεταφράσεις, ποὺ ἐξετάσαμε ὡς τώρα, στὸν γνώστη τῆς παπαδιαμαντικῆς βιβλιογραφίας ἀσφαλῶς δημιουργοῦν τὴν ἐντύπωση πῶς βρίσκεται ἐμπρὸς σὲ ἓνα δυσεξήγητα και ὑποπτα μεγάλο κενὸ ἢ σὲ μιὰ ἀφύσικη ἀμπωτη. Δικαιολογημένα, ἀφοῦ ὁ Γ. Βαλέ-

¹ Πβ. Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλου, «Ἐγκεκορδωλημένος», *Μετάφραση '01*, τχ. 7, Δεκέμβριος 2001.

τας στον πρώτο του κατάλογο¹ αποδίδει στον Παπαδιαμάντη 69 μεταφράσεις της *Έφημερίδος* — από όπου πάντως απουσιάζουν οι όντως παπαδιαμαντικές *Ό ίατρός Ραμώ*, *Ή κληρονομία*, *Ό βασιλεύς τών έπαιτών* και *Παρελθόν γυναικός* — τις όποιες μόλις κατά τρεις μειώνει στον δεύτερο², χωρίς όμως οι αφαιρούμενες να άθετοούνται.

Έξάλλου ό Φώτης Δημητρακόπουλος και ή Έλένη Ι. Δαμβουνέλη στο μελέτημα «Τό roman feuilleton (μυθιστόρημα - έπιφυλλίδα), ό Παπαδιαμάντης και ή *Έφημερίς* 1883-1891»³ καταγράφουν 82 τίτλους μεταφρασμένων έπιφυλλίδων τής *Έφημερίδος* (για τό διάστημα 1883-1891), διευκρινίζοντας πάντως ότι κοί μεταφράσεις είναι άνώνυμες και έπομένως δέν μπορεί να άποδοθούν όλες στον Παπαδιαμάντη χωρίς έλεγχο» (σ. 438).

Αυτό τό μεγάλο χάσμα μεταξύ του 14 και του άνεπιφύλακτου 69 ή του έπιφύλακτικού 82 κατά πολύ λίγες μονάδες ένδέχεται να μειωθεί, όταν περατωθεί ό έλεγχος όλων τών κειμένων του καταλόγου Δημητρακόπουλου - Δαμβουνέλη. “Ός τώρα έχουν έλεγχθεί τά $\frac{3}{4}$ τών κειμένων του, και τά στοιχεία που έχουν προκύψει έπιτρέπουν τήν έλάχιστα παρακινδυνευμένη πρόβλεψη ότι ό τελικός αριθμός τών όντως παπαδιαμαντικών μεταφράσεων του καταλόγου πολύ δύσκολα θά ύπερβεί τό όριο τών είκοσιπέντε. Μακάρι να διαψεύσουν τήν πρόβλεψη ικανότεροι και συστηματικότεροι αναλυτές τής γλώσσας.

Έννοείται ότι πάντοτε θά ύπάρχει τό ένδεχόμενο να προστεθούν στις παπαδιαμαντικές μεταφράσεις και άλλα κείμενα τής *Έφημερίδος*, δημοσιογραφικής ή φιλολογικής φύσεως, δημοσιευμένα έκτός του χώρου τής έπιφυλλίδας⁴.

¹ Γ. Βαλέτα, *Παπαδιαμάντης. Ή ζωή - τό έργο - ή έποχή του*. Φιλολογική μελέτη βραβευμένη από τήν Ακαδημία Αθηνών. Μυτιλήνη. Τυπογραφεία “Πρωίνης” 1940. Μέρος Α΄. Βιβλιογραφικά, β΄) Μεταφράσεις Παπαδιαμάντη, σσ. 19-23.

² Τά “Απαντα του Αλεξάνδρου Παπαδιαμάντη, Έπιμέλεια Γ. Βαλέτα, Αθηναϊκά έκδόσεις, Ήρακλής Γ. Σακαλής, 1954, τόμος Ε΄, Μεταφράσματα καμωμένα από τον Παπαδιαμάντη, σσ. 523-530.

³ Έπιστημονική Έπετηρίς τής Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών 29 (1986-1991), σσ. 433-450. (Ό κατάλογος έπιφυλλίδων στις σσ. 443-450).

⁴ Δέν αποκλείεται ν΄ αποδειχθούν παπαδιαμαντικά και όρισμένα από τά έπιφυλλιδογραφικά που δέν αναγράφονται στους γνωστούς καταλόγους.

Γ' Προσημείωση για τις μεταφράσεις τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τῶν ἄλλων ἐκδόσεων τοῦ Γαβριηλίδη

Ἐπειδὴ τὸ θέμα τῆς συνεργασίας τοῦ μεταφραστῆ Παπαδιαμάντη μὲ τις ἐκδοτικές ἐπιχειρήσεις τοῦ Βλ. Γαβριηλίδη εἶναι τεράστιο καὶ πολὺπλοκο, δὲν εἴμαστε ἀκόμη σὲ θέση νὰ τεκμηριώσουμε μὲ πληρότητα τὰ συμπεράσματα τῶν ἐρευνῶν μας, ποὺ ἐν πολλοῖς ἀνατρέπουν παγιωμένες ἀπόψεις. Ἄς μᾶς ἐπιτραπεῖ, λοιπόν, νὰ περιοριστοῦμε σὲ μιὰ συνοπτικὴ Προσημείωση, ποὺ θὰ παρέχει μὲν μόνον ἀμυδρὴ εἰκόνα τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ θὰ διευκολύνει τὸν ἀναγνώστη νὰ μεταβεῖ ὁμαλὰ στὴν ἐπόμενη σπουδαία φάση τοῦ παπαδιαμαντικοῦ μεταφραστικοῦ βίου, ἥτοι τῆς συνεργασίας του μὲ τὸ Ἄστου καὶ τὸ Νέον Ἄστου.

Ὁ συνετὸς Γ. Κ. Κατσιμπαλῆς προσγράφει στὸν Παπαδιαμάντη μόνον ἐπτὰ¹ ἀπὸ τις μεταφράσεις τῆς Ἀκροπόλεως. Ἡ μία, ἡ Χαλιμᾶ, ἔχει ἀποδειχθεῖ πιὰ² ὅτι δὲν ἐγίνε ἀπὸ τὸν Παπαδιαμάντη. Ἀντίθετα, ὁ Γ. Βαλέτας μὲ τὸν πρῶτο του κατάλογο τοῦ ἀποδίδει 61 μεταφράσεις, ἐνῶ μὲ τὸν δεῦτερο 56.

Εἶναι σχεδὸν ἀπίστευτο, ἀλλά, ἐκτὸς ἀπὸ τις ὑπ' ἀρ. 176, 185, 190, 193, 210, 234 τοῦ πρῶτου καταλόγου (στὸν δεῦτερο: 96, 101, 106, 108, 125, 148), δηλαδὴ τις ἕξι τοῦ Κατσιμπαλῆ³ μόνο δύο ἀπὸ ἐκεῖνες, μὲ τις ὁποῖες ὁ Βαλέτας δεκαπλασίασε τὰ σχετικὰ λήμματα τῆς κατσιμπαλικῆς βιβλιογραφίας, μποροῦν αὐτὴ τῆ στιγμῇ ν' ἀποδοθοῦν στὸν Παπαδιαμάντη: τὸ μελέτημα τοῦ κόμητος Λαφόν⁴ «Ὁ Οὐῶλτερ Σκῶττ κι ὁ τόπος του» (μόνο στὸν πρῶτο κατάλογο, ἀρ. 172) καὶ τὸ μικρὸ διήγημα «Ἡ γυνὴ τοῦ νέου χρόνου (διήγημα κοινωνικόν)» (ἀδήλου συγγραφέα, «ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ», ἀρ. 195 στὸν πρῶτο, 110

¹ Γ. Κ. Κατσιμπαλῆς, Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης. Πρῶτες κρίσεις καὶ πληροφορίες. Βιβλιογραφία, Ἀθήνα, Τυπογραφεῖο «Ἐστία» 1934 (ἀνάτυπος ἀπὸ τὸ ΕΛΙΑ, Ἀθήνα 1991). Οἱ μεταφράσεις στίς σσ. 85-87.

² Βλ. Γιώργου Κεχαγιόγλου, «Τὰ Παραμῦθα τῆς Χαλιμᾶς τοῦ Βλ. Γαβριηλίδη. Ἐξέταση μιᾶς ἐνδεχόμενης “παπαδιαμαντικῆς” μετάφρασης», Πρακτικά Β', 255-266.

³ Πρόκειται γιὰ τὰ ἐξῆς ἔργα: Ὁ Ταρταρίνος ὁ ἐκ Ταρασκόνης τοῦ Ἄλφ. Δωδέ, Ὁ Ἀμερικανὸς Μοντεχρίστος τοῦ Ἰουλ. Χῶθορν, Ὁ Μαξιῶτης τοῦ Χῶλλ Κέιν, Οἱ Δίδυμοι τοῦ Οὐρανοῦ τῆς Σάρας Γράνδ, Ὁ Βίος τοῦ Χριστοῦ τοῦ Φρειδ. Γ. Φάρραρ καὶ τὸ Ποῦ ὑπάγει; τοῦ Ἑρρίκου Σιέγκεβιτς.

⁴ Τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα ἀναγράφεται σὲ ὑποσημείωση τοῦ μεταφραστῆ. Πρόκειται γιὰ τὸ κεφάλαιο «Le pays de Walter Scott» ἀπὸ τὸ βιβλίο *L'Écosse jadis et aujourd'hui*. Études et souvenirs par le Comte L. Lafond. Paris 1887.

στον δεύτερο κατάλογο). Ο έλεγχος του καταλόγου Βαλέτα συνεχίζεται, αλλά όφείλουμε να προειδοποιήσουμε τον αναγνώστη να κρατάει μικρό καλάθι: όταν θά έχει ολοκληρωθεί, είναι ζήτημα αν θά αναδυθούν τρεις ακόμη παπαδιαμαντικές μεταφράσεις από τις πενήντα που πρόσθεσε ο Βαλέτας στον κατάλογο του Κατσιμπαλη.

Είναι πάντως βεβαιο ότι ή φύρα του καταλόγου Βαλέτα θά αναπληρωθεί, τουλάχιστον σε αριθμούς λημμάτων, από μεταφράσεις δημοσιογραφικών, κυρίως κειμένων τής Άκροπόλεως, από σημαντικό αριθμό μεταφρασμάτων του Νέου Πνεύματος και από άλλες εκδόσεις των εκδοτικών καταστημάτων του Βλ. Γαβριηλίδη. Αύτη τή στιγμή είμαστε βέβαιοι ότι τά ακόλουθα δημοσιεύματα τής έφ. Άκρόπολις έχουν μεταφραστεί από τον Παπαδιαμαντή:

1. Ριχάρδου Δάβει¹, «Ό Σουλτάνος και τό χαρέμι του», Άκρόπολις, 28.10.1895.

2. (Έκτάκτου ανταποκριτού του «Ήμερησίου χρονογράφου» του Λονδίνου περιοδεύοντος ανά τήν Άνατολήν), «Περιεργοτάτη συνέντευξις με τον ήγεμόνα του Μαυροβουνίου», Άκρόπολις, 15.10.1895.

3. (Έκτάκτου ανταποκριτού των «Ήμερησίων χρονικων»), «Αί τελευταίαι ήμέραι του Σουλτάνου Άβδουλ-Χαμίτ», Άκρόπολις, 29.10.1895.

4. (Έκτάκτου ανταποκριτού των «Ήμερησίων χρονικων»), «Τό τελευταίον προσκύνημα του Σουλτάνου»², Άκρόπολις, 30.10.1895

5. (Ανώνυμη), «Πώς σπουδάζουν ή Άμερικανοπούλες», Άκρόπολις (ήμίφυλλον), 10.3.1896.

6. «Αί έπιστολαί του Λόρδου Βύρωνος»³, Άκρόπολις (ήμίφυλλον), 19.1.1897.

7. Ε. Ι. Δίλλωνος, «Ή Κρήτη και οι Κρητες»⁴, Άκρόπολις, 28.4-3.5.1897.

Άπό τά λήμματα του καταλόγου Βαλέτα τά σχετικά με τό Νέον Πνεύμα θά αφαιρεθούν μερικά, αλλά θά προστεθούν πολύ περισσότερα νέα. Ένω, π.χ., ο Βαλέτας αναγράφει μόνο δύο εϋθυμογραφήματα του

¹ Τό όνομα του συγγραφέα αναγράφεται στο εισαγωγικό σημείωμα του άρθρου.

² Αναδημοσιεύεται στο τεϋχος αυτό.

³ Αναδημοσιεύτηκαν με εισαγωγικό σημείωμα Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλου - Λαμπρινής Τριανταφυλλοπούλου στα Παπαδιαμαντικά Τετράδια, τχ. 6, Χριστούγεννα 2002.

⁴ Αναδημοσιεύτηκε στο περ. Παλίμψηστον, τχ. 19-20, 2004-5, σσ. 125-149, με επιμέλεια Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλου - Λαμπρινής Τριανταφυλλοπούλου.

Ζέρωμ Κ. Ζέρωμ: «Νὰ εἶναι τις ἐρωτευμένοις» (μόνο στὸν πρῶτο κατάλογο, ἀρ. 170) καὶ «Περὶ ματαιιότητος καὶ ματαιοτήτων»¹ (ἀρ. 172 στὸν πρῶτο, 93 στὸν δεῦτερο κατάλογο) στὸ *Νέον Πνεῦμα* ἔχουν δημοσιευτεῖ συνολικὰ ὀκτώ κείμενα τοῦ Τζέρομ Κ. Τζέρομ. Σημειώνονται οἱ τίτλοι ἐκείνων ποὺ ἀγνοεῖ ὁ Βαλέτας:

1. «Ἡ Νέα Οὐτοπία» (1893, τόμ. Γ', σσ. 457-488)
2. «Τὸ φαγητὸν καὶ τὸ ποτόν» (1893, τόμ. Γ', σσ. 385-393)
3. «Τσαϊέρα» (1894, τόμ. Α', σσ. 42-53)
4. «Περὶ κακῶν τελωνίων» (1894, τόμ. Α', σσ. 233-238)
5. «Διὰ τὰ βρέφη καὶ τὰ νήπια» (1894, τόμ. Α', σσ. 405-412)
6. «Διὰ τὰ γατιά καὶ τὰ σκυλιά»² (1894, τόμ. Β', σσ. 163-171).

Γιὰ τὰ ὑπόλοιπα μεταφράσματα τοῦ *Νέου Πνεύματος* ποὺ πρέπει νὰ ἀποδοθοῦν στὸν Παπαδιαμάντη δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνει λόγος σὲ μιὰ Προσημείωση. Ὀφείλουμε ὅμως νὰ ἀνακοινώσουμε δυὸ πρόσφατα εὑρήματα, τὴ μυθιστορηματικὴ βιογραφία *Ὁ Σουλτάν Μουράτ Ε'* ἢ *τὰ μυστήρια τῆς τουρκικῆς δυναστείας*³ (ὑπὸ Δζεμμαλεδίν Βέη, Ἀθήναι, Καταστήματα Ἀκροπόλεως Β. Γαβριηλίδου, 1895), καὶ τὸ μυθιστόρημα *Τὸ τέλος τῆς Τουρκίας ἢ ἡ τελευταία μεγάλη Σταυροφορία τῆς Χριστιανοσύνης*⁴ (ὑπὸ Ροβέρτου Κρόμη, Ἐν Ἀθήναις, Καταστήματα Ἀκροπόλεως 1896). Ἐνδέχεται αὐτὰ τὰ δυὸ βιβλία, ἂν μάλιστα λάβουμε ὑπόψη μας καὶ τὸ βιβλίον *Γερά σώματα γιὰ τὰ ἀγόρια καὶ τὰ κορίτσια μας*, ν' ἀποδειχθοῦν προπομποὶ καὶ ἄλλων παρόμοιων αὐτοτελῶν ἐκδόσεων μεταφρασμένων ἀπὸ τὸν Παπαδιαμάντη.

Θεωροῦμε ὅτι παρέλκει νὰ παρασχεθοῦν ἐδῶ τὰ τεκμήρια τῶν μεταφράσεων ποὺ ἀναφέραμε προηγουμένως. Θὰ καταγραφοῦν ὅταν ἡ προσημείωση λάβει τὴν ἑκτασὴ κανονικοῦ κεφαλαίου. Πάντως δὲν εἶναι πρόωρο νὰ εἰπωθεῖ ὅτι τὸ γλωσσικὸ ὕλικὸ τῶν ἐπώνυμων ἢ σχεδόν⁵ ἐπώνυμων μεταφράσεων τῆς *Ἄκροπόλεως* (*Ὁ Ταρταρίνος ὁ ἐκ Ταρ-*

¹ Jerome K. Jerome, «On being in love» καὶ «On vanity and vanities» ἀπὸ τὸ *Idle Thoughts of an Idle Fellow* (1886).

² Πρόκειται γιὰ τὰ εὐθυμογραφήματα: «The New Utopia», «On eating and drinking», «Tea-kettles», «On being in the blues», «On babies», «On cats and dogs»: τὸ πρῶτο καὶ τὸ τρίτο ἀπὸ τὸ *The Diary of a Pilgrimage (and six essays)* (1891), τὰ ἄλλα ἀπὸ τὸ *Idle Thoughts of an Idle Fellow*.

³ Djemaleddin Bey, *Sultan Murad V., The turkish dynastic mystery, 1876-1895*, London 1895.

⁴ Robert Cromie, *The next crusade*, London 1896.

⁵ «Σχεδὸν ἐπώνυμη» μετάφραση *Ὁ Μαζιώτης*. Βλ. τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ «Λαλαρίδια καὶ ἀγκρίφια» τοῦ τεύχους αὐτοῦ (σ. 177).

σκῶνος, Ὁ Ἀμερικανὸς Μοντεχρῖστος, Ὁ Μαζιώτης, Οἱ Δίδυμοι τοῦ οὐρανοῦ, Ὁ Βίος τοῦ Χριστοῦ) εἶναι ἄκρως ἐνδιαφέρον γιὰ τὸν μελετητὴ τῆς παπαδιαμαντικῆς γλώσσας. Ἐπιπλέον, βρίθκει ἀπὸ τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα ποὺ θεωροῦμε τεκμήρια παπαδιαμαντικῆς πατρότητας. Στὴν περίπτωση βέβαια τῶν ἐνυπόγραφων μεταφράσεων τὰ τεκμήρια αὐτὰ ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνονται περιττά, ἢ πυκνὴ τους ὁμῶς παρουσία σὲ μεταφράσεις ρητὰ μαρτυρημένης πατρότητας βεβαιώνει τὸν ἰχνηλάτη ἀνυπόγραφων μεταφράσεων ὅτι διαθέτει ἀνιχνευτικὲς ράβδους μεγάλης, συχνά, εὐαισθησίας.

Ἀργὰ ἢ γρήγορα θὰ δεῖ τὸ φῶς ἓνα σημαντικό μέρος τοῦ γλωσσικοῦ θησαυροῦ τῶν ἐπώνυμων παπαδιαμαντικῶν μεταφράσεων. Πρὸς τὸ παρὸν γιὰ τὸν Μαζιώτη μιὰ ἀρκετὰ καλὴ ἰδέα ἀποκομίζει κανεὶς ἀπὸ τὸ δεκαπεντασέλιδο γλωσσάριο τῆς νέας ἐκδόσης τοῦ μυθιστορήματος καὶ τὸ μελέτημα «Ἰδιωματικά στοιχεῖα σὲ μιὰ μετάφραση τοῦ Παπαδιαμάντη». Γιὰ τὸν Ταρταρίνο, ἀπὸ τίς ἐργασίες τοῦ Λάμπρου Καμπερίδη («Οἱ γλῶσσες τοῦ Παπαδιαμάντη») καὶ τῆς Ξανθῆς Ζαφειράκη («Ταρταρίνος ὁ ἐκ Ταρασκῶνος. Μιὰ “παπαδιαμαντικὴ” μετάφραση τοῦ μυθιστορήματος τοῦ Alphonse Daudet, *Tartarin de Tarascon*»), τίς δημοσιευμένες, ἀντίστοιχα, στὰ Πρακτικά τοῦ Α' καὶ Β' Συνεδρίου γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη.

Δ' Τὰ τεκμήρια τῶν μεταφράσεων τοῦ Ἴαστεως καὶ τοῦ Νέου Ἴαστεως¹

1. Ἑρρίκου Σιέγκεβιτς, *Quo vadis?*² (Τὸ Ἴαστυ, 20.8.1900-5.2.1901)

Θὰ ξενίσει ἀσφαλῶς τοὺς μελετητὲς τοῦ Παπαδιαμάντη ἢ ἀναγραφῆ τοῦ *Quo vadis?*, τοῦ Σιέγκεβιτς στὸν πίνακα τῶν ἀγνώστων παπα-

¹ Οἱ ἐπόμενες μεταφράσεις, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Μίλα, ἀνακοινώθηκαν ἀπὸ τὴν Λαμπρινὴ Τριανταφυλλοπούλου μὲ τὴν πρόδρομὴ ἀνακοίνωση «Ἄγνωστες καὶ σχεδὸν ἄγνωστες μεταφράσεις τοῦ Παπαδιαμάντη» (*Νέα Ἑστία*, τχ. 1747, Ἰούλιος-Αὐγούστος 2002). Δὲν ἐπιβεβαιώνεται ἡ παπαδιαμαντικὴ πατρότητα τῆς μοναδικῆς μετάφρασης τοῦ Νέου Ἴαστεως ποὺ περιλαμβάνεται στοὺς καταλόγους Βαλέτα (ἀρ. 235 στὸν πρῶτο καὶ 149 στὸ δεύτερο κατάλογο: Καρόλου Λεμονιέ, «Ἡ γέννησις τοῦ Χριστοῦ. Χριστουγεννιάτικη ἀλληγορία», 25.12.1906, μὲ ὑπογραφή Α).

² Ὡς πρωτότυπο πιθανότατα χρησίμευσε ἡ πρώτη γαλλικὴ μετάφραση τοῦ ἔργου

διαμαντικῶν μεταφράσεων, δεδομένου ὅτι τὸ *Ποῦ ὑπάγεις*; βιβλιογραφείται ἀπὸ τὸν Γ. Κ. Κατσίμπαλη (λῆμμα 251) καὶ περιλαμβάνεται στοὺς καταλόγους Βαλέτα. Ἐντούτοις, ὁ Κατσίμπαλης καὶ ὁ Βαλέτας βιβλιογραφοῦν μιὰ ἀναδημοσίευση τῆς Ἀκροπόλεως (4.12.1905¹-30.3.1906), γλωσσικὰ ἀπλοποιημένη καὶ συντομευμένη σὲ ὀρισμένα σημεῖα, κι ὄχι τὴν αὐθεντικὴ τοῦ Ἄστεως —μὲ λατινικὸ καὶ ὄχι ἑλληνικὸ τίτλο—, δημοσιευμένη περίπου πέντε χρόνια νωρίτερα. Γιὰ τὴν πατρότητα τῆς μετάφρασης τοῦ *Quo vadis?*, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐνδειξη «Κατὰ μετάφρασιν Α. Παπαδιαμάντη» στὴν ἀναδημοσίευση τῆς Ἀκροπόλεως, ὑπάρχει καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ ἀνώνυμου συντάκτη τῆς ἐφημ. Ἀθῆναι (7.8.1915) ὅτι, κατὰ τὸν Θ. Βελλιανίτη, «ὁ Παπαδιαμάντης ἔχει μεταφράσει τὸ “Κβὸ βάντις” τοῦ Σανκιέβιτς, αὐτὸ ὅμως ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ “Ἄστου”»².

Βασικὰ λεξιλογικὰ τεκμήρια:

τὸ θέαμα ἦτο εἰς τὴν ἀκμὴν ν' ἀρχίση (131α), τὸ ὑποκείμενον τῆς Ἰλιάδος (78γ), φόβω μὴ ἀποπνιγῆ (84β), (ὄφθαλμούς) ἰλλωπίζοντας (15δ) - νὰ ἰλλωπίζη τοὺς ὄφθαλμούς (120ε, 130δ) - ἰλλώπιζε τοὺς ὄφθαλμούς (131ε) - ἰλλωπίζοντα βλέφαρα (18δ).

Ἰσχυρῶς ἐνδεικτικὰ καὶ ἐπικουρικὰ:

α) Λόγιο λεξιλόγιο καὶ φράσεις: ἀγρονόμον, -ος (109α, 116γ, 118β), αἱματόρρειθρα (74δ), ἀναφεῖς (136ε), ἀντιπρώρου (ρεύματος) (86δ), ἀποδαυλισμένη (45δ), ἀποπλανηθέντες (81γ), αὐτοστροβιλίζον (80ε), βαθύπελος (64α), βαθυτρίχους (113ς), βιαιοπάθεια (11α), ἐγνωσιμάχησε³ (134ε), τὸ δημόσιον (78ς, 112β, 127γ), ἐγκολάφη (128ε) - ἐνεκόλαπτεν (11γ), ἐκλάμπρου, -α, -ε (25γ, 26ε, 33δ), ἐλαιοχρίστους (1β), ἐλκυσμόν⁴ (24γ, 37β), ἐπιπολάζοντα (105δ) - ἐπεπόλαζε (42δ, 74γ, 142β), ἐπιπροσθούμενον (138γ), ἐπίρρινον (54ε: «εἰς τὴν ὄψιν ἐκείνην τὴν ἐπίρρινον (...) ἀνεγνώρισε τὸν Παῦ-

(Henry Sienkiewicz, *Quo Vadis. Roman des temps néroniens*, Traduction de B. Kozakiewicz et J. L. de Janasz, Paris, Éditions de la Revue Blanche, 1900), ἀπὸ τὴν ὁποία παραθέτουμε.

¹ Ὁ Κατσίμπαλης, πὺ τὸν διορθώνει ὁ Βαλέτας (*Παπαδιαμάντης*, ὅ.π., σ. 17), βιβλιογραφεῖ ἀπὸ 1.1.1906.

² Βλ. τώρα τὴν ἀναδημοσίευση τοῦ ἀρθριδίου τῶν Ἀθηνῶν στὰ *Παπαδιαμαντικά Τετράδια*, τχ. 4, φθινόπωρο 1998, σσ. 84-85.

³ Πβ. «τὸν ἔκαμαν πάλιν νὰ γνωσιμαχῆσῃ» (*Βίος τοῦ Χριστοῦ*, σ. 431). Βλ. καὶ *ΜΩα*.

⁴ Εἶναι προφανές ὅτι ἡ γραφὴ τῶν Ἀπάντων ἐλκηθμοῦ (2.393.14) συνιστᾷ παραδιόρθωση.

λον», επίτριπτον (73δ), κολυμβητί (50β), κορδύλην, -ης (46δ, 90δ), λευκακάνθης¹ (76γ) - λευκάκανθον (119ς), λευκογονάτους (1ς), λιθασμούς (138ς), λογαοιδικό ν² (110ς) λοπάδα (51ε), (σμήνη) μηλολονθών (4ς) - μηλολόνθην, -ας (70ς, 85γ), μυρτοφύτευτον (7δ), περιμανές, -οῦς (132ς, 98ς), πλάνητες (5β· άλλες πτώσεις: 20δ, 20ε, 23ε, 32γ, 144ε), πολυάνδριον (55γ), (ῥφις) πολύσπειρος (73ε), προθυμοῦνται³ (26δ), πυρροχαΐται (113ς), σμαραγῆν (βροντῶν) (110β), ἔσμαράγει (142γ), συνωθισμοῦ, -ός (81β, 82δ), τακερῶν (ὀφθαλμῶν) (73β), τρακανίζουν (40β), τρομοδονούμενα (142ς), ὑποβρύχιον⁴ (4ς), φανταστικάς (14β· άλλιοι τύποι: 37β, 37γ, 144ε), φρενοτροπιάν (86δ), χειμώνανθοι (76γ), ψηλαφίνδα (58ε)

ὡς τὸ σύνηθες (1α), ἔχει ἦθος ὅτι βαίνει ἦδη κατ' ἀσφοδελὸν λειμῶνα (3γ) - ἦθος συμπαθείας (107γ).

β) Ἐκκλησιαστικὸ λεξιλόγιο: (ν') ἀποτάσσονται (εἰς πᾶσαν ἄνεσιν καὶ ἡδονήν) (45α) - ἀποτάσσομαι (αὐτῆ) (68β), ἀτμίδος (25ς), κρατύνει (32γ· άλλιοι τύποι: 25δ, 44γ, 77ς, 115ε, 122δ, 142β), ἐμεγαλύνετο (50γ), οἰκογενεῖς⁵ (17β, 140ε), παρεπορεύθησαν (42ε, 86δ) - παραπορεύομενοι (144δ), πλατύνονται - ἐπλατύνθη (90ς), πρᾶυθυμίαν (122ε), ἐσεμνύνετο (6ε), τυρβάζων (140δ).

Παρατηρήσεις:

Ὁ ἀναγνώστης δὲν πρέπει νὰ παραξενευτεῖ γιὰ τὴν ἀπουσία λέξεων λαϊκῶν καὶ ἰδιωματικῶν — τὸ μυθιστόρημα ἀναφέρεται στοὺς χρόνους τοῦ Νέρωνα καὶ ὁ Παπαδιαμάντης χρησιμοποιεῖ ἐδῶ μιὰ ἀρχαιότερη καθαρεύουσα, μὲ δάνεια ἀπὸ ἀρχαῖα κείμενα, ἀκόμη καὶ στὰ διαλογικὰ μέρη. Π.χ.: «ἡ ψυχὴ τοῦ Βινικίου ὀλοφύρεται ἦδη “ὄν πότμον γούωσα”, ἄνωθεν τῆς κατηραμένης ἐκείνης οἰκίας, ἀπαιτοῦσα τὴν ταφήν» (44β) (: «l'âme de Vinicius geint là-bas, au dessus de cette maison maudite, en attendant les funérailles», σ. 213) καὶ «— Ἐγὼ νὰ σέ μεμφθῶ;

¹ Πβ. «ἀπὸ ἀνθούσας κιτρινακάνθας» (Μαξιώτης, σ. 489).

² Πβ. «ὑπεψιθύριζε μὲ τόνον λογαοιδικόν» (3.417.15) καὶ «λογαοιδικῶς» (3.249.13). Τὸ ἐπίθετο ἀπαντᾷ καὶ στὸ ἄρθρο «Ἡ μουσικὴ καὶ τὰ Ἑρᾶ Εὐαγγέλια», 6 φορές. Βλ. καὶ Πανωλεθρία, πιὸ κάτω.

³ Βλ. ὅσα γράφει ὁ Παπαδιαμάντης γιὰ τὸ ρῆμα αὐτὸ στὸ ἄρθρο «Γλῶσσα καὶ κοινωνία» (5.299.16-26).

⁴ Πβ. «εἰς τὸ πνεῦμά του τὸ ὑποβρύχιον» (Ἄπαντα 3.109.30). Τὸ ἐπίθετο ἀπαντᾷ καὶ στὶς μεταφράσεις τοῦ Μπέν-Χούρ καὶ τῆς Πανωλεθρίας (103γ: «ἤσθάνθη μέσα του ἓνα πρᾶγμα νεκρὸν, ὑποβρύχιον, χαμένον»).

⁵ Γιὰ τὴ λ. οἰκογενής βλ. ὅσα λέγονται παραπάνω στὴ σ. 94 τοῦ μελετήματος αὐτοῦ.

Οὐδ' ὄπωστιοῦν, ὡς λέγουσιν οἱ Ἄττικοί.» (71γ) (: «—Moi, te blâmer? Pas le moins du monde.», σ. 328).

Μὲ χροιά λαϊκή, πιθανῶς, λέγονται οἱ φράσεις «δίδω δρόμον» (1ς) καὶ «κάμνω κρότον» (12α) καὶ ἡ λέξη «ἀποθαλασσιά» (58α).

Σὲ ἀρχαϊκῆ ἐπίσης γλώσσα μεταφράζεται τὸ εἰκοσιενεάστιχο ἄσμα τοῦ Νέρωνα (114β), καθὼς καὶ οἱ στίχοι τοῦ Ὁρατίου (λατινικὰ γραμμένοι στὸ πρωτότυπο):

Ὡς σε πότνια Κύπρις διὰ
χοῖ Διὸς αἰγλῆντες, κοῦροι δισσοὶ
ἀνέμων τε πατῆρ ἰθύνοι... (130β)¹.

Γιὰ τὸ προσφιλὲς στὸν Παπαδιαμάντη «σχῆμα κατὰ τὸ νοούμενον», βλ. τὰ χωρία «Ὁ συρφετὸς ἐκεῖνος δὲν ἤξιζαν νὰ ὀνομάζωνται ἄνθρωποι» (5β), καὶ «Ὁ ὄχλος τῶν θεατῶν ἐκύτταζον ἀλλήλους» (114α).

Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ ὑποσημείωση στὴν ἐπιφ. 106δ: «Σ. Μ. — Εἶνε καὶ διὰ τὸν ἀναγνώστην ἀκόμη ἀκατάληπτα μερικὰ πράγματα τοῦ περιεχομένου. Πῶς ὁ Χίλων εὐρέθη αἴφνης Ἰουδαῖος μετὰ τῶν Ἰουδαίων, καταγγέλλων τοὺς χριστιανοὺς πλησίον τοῦ Νέρωνος, χωρὶς τὸ ἐπεισόδιον νὰ προοικονομηθῆ μετὰ τινος τέχνης, καὶ πῶς εἷς ἄνθρωπος ἠδύνατο νὰ εἶνε εἰς τοιοῦτον βαθμὸν μοχθηρός; Ἄλλως, ἀφοῦ ἐμελέτα ἐκδίκησιν, διατί ἡ τελευταία ἐκείνη ἐκδούλευσις πρὸς τὸν Βινίκιον, τῇ βοηθείᾳ αὐτοῦ ἀνευρόντα τὴν Λυγίαν εἰς τὰς κατακόμβας, καὶ πῶς τόση εὐστροφία καὶ τόσαι ὑποτροπαί; Ὅταν λείψῃ ἡ ἀμεροληψία καὶ τὸ φιλοσοφικὸν πνεῦμα ἀπὸ ἓνα συγγραφέα, ὅσον ἔξοχος καὶ ἂν εἶνε οὗτος, θύων εἰς τὰς προλήψεις, ὁ συγγραφεὺς οὗτος ἀδικεῖ ἑαυτόν»².

Ἀξιοσημείωτη εἶναι καὶ ἡ γαλλικὰ γραμμένη βραχύτατη ὑποσημείωση «Σ. Μ. Merci du compliment» (112β). Οἱ εὐχαριστίες τοῦ μεταφραστῆ ἀποδίδονται στὸν συγγραφέα γιὰ τὴ φράση «ἡ ιδιοσυγκρασία του ἢ ἑλληνικῆ ὅσον καὶ ἡ προσωπικὴ δειλία του δὲν ὑπέφερον παρόμοια θεάματα», πού ἀναφέρεται στὶς ἀντιδράσεις τοῦ Ἑλληνα Χίλωνα πρὸς τὶς σκηνὲς βίας τοῦ ρωμαϊκοῦ ἀμφιθεάτρου. Ὁ παραπεμπτικὸς ἀστερίσκος ἔχει τεθεῖ ἀπὸ τὸν Παπαδιαμάντη στὴ λέξη ἑλληνικῆ.

Ὁ Σιέγκεβιτς, δεδομένου τοῦ θρησκευτικοῦ χαρακτήρα τοῦ μυθιστορήματος, χρησιμοποιοεῖ συχνὰ χωρία τῆς Γραφῆς, τὰ ὅποια ὁ Παπα-

¹ Πρόκειται γιὰ τοὺς τρεῖς πρώτους στίχους τῆς τρίτης ὠδῆς τοῦ πρώτου βιβλίου.

² Μὲ τὸ «Εἶνε καὶ διὰ τὸν ἀναγνώστην ἀκόμη ἀκατάληπτα μερικὰ πράγματα τοῦ περιεχομένου» ἀπαντᾷ ὁ μεταφραστὴς Παπαδιαμάντης στὸ «ὅστις ἐν ροπῇ (διάβαζε: ριπῇ) ὀφθαλμοῦ εἶχε συλλάβει πλῆθος πραγμάτων ἕως χθὲς ἀκόμη ἀκαταλήπτων δι'»

διαμάντης, κατά την προσφιλή του συνήθεια, πολλαπλασιάζει (παράθετοντάς τα από μνήμης). Χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιας προσθήκης τὸ τμήμα: «Εἰς κληρονομίαν ἀφθαρτον καὶ ἀμάραντον καὶ ἀμίαντον, τετρημένην ἐν οὐρανοῖς εἰς ἡμᾶς... εἰς σωτηρίαν ἐτοιμὴν ἀποκαλυφθῆναι ἐν καιρῷ ἐσχάτῳ... ἵνα τὸ δόκιμον ὑμῶν τῆς πίστεως εὐρεθῇ εἰς ἔπαινον καὶ τιμὴν καὶ δόξαν, ἐν ἀποκαλύψει Ἰησοῦ Χριστοῦ ὃν, οὐκ εἰδότες, ἀγαπᾶτε, εἰς ὃν, ἄρτι μὴ ὄρωντες, πιστεύοντες δέ, ἀγαλλιᾶσθε χαρᾷ ἀνεκκλήτῳ καὶ δεδοξασμένη, κομιζόμενοι τὸ τέλος τῆς πίστεως ὑμῶν, σωτηρίαν ψυχῶν...» (40γ), ἦτοι ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν Α' Ἐπιτολὴ τοῦ Πέτρου (1,4-9).

Ἐπειδὴ στὸ μυθιστόρημα, ἔστω καὶ πλαγίως, γίνεται λόγος γιὰ τὸ πρωτεῖο τοῦ Πάπα, ὁ Παπαδιαμάντης μετασκευάζει ριζικὰ τὰ λεγόμενα τοῦ Σιέγκεβιτς. Παραθέτουμε τὰ ἐξῆς παραδείγματα:

α) «Tu es ici, Seigneur, et tu me montres la voie!... Ainsi, ô Christ, ce n'est point à Jérusalem, mais dans cette cité de Satan, que tu veux créer ta capitale! Ici, avec ces larmes et ce sang, tu veux édifier ton Église? Ici, où règne Neron doit s'ériger ton royaume éternel? Ah! Seigneur! Seigneur! Et tu ordonnes à ces hommes terrifiés de bâtir avec leurs ossements la base de la Sainte Sion! et tu ordonnes à mon âme de régner sur ton Église, et sur les peuples de l'univers!...» (σ. 472).

β) «Et pourquoi veux-tu que Ta Ville soit créée en cette ville?» (σ. 514).

γ) «Maître et souverain contemplant son hoirie, Pierre, entouré de soldats, contemplant la Ville. Et il disait:

«Σὺ εἶς' ἐδῶ, Κύριε, καὶ μοι δεικνύεις τὴν ὁδόν!... Ὅθεν, ὦ Χριστέ, ἐπὶ τῆς πέτρας ταύτης, τῆς πέτρας τῆς πίστεως καὶ τοῦ ἀρρήκτου ζήλου τῶν πιστῶν, θέλεις νὰ οἰκοδομήσῃς τὴν Ἐκκλησίαν. Καὶ ἡ Ἐκκλησία σου δὲν θὰ εἶνε ἐν Ρώμῃ ἢ ἐν Ἑλλάδι, ἐν Ἀσίᾳ ἢ ἐν Ἀφρικῇ, ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἢ ἐν τῇ Δύσει, ἀλλὰ θὰ εἶνε Ἐκκλησία παγκόσμιος...» (104ε).

«Καὶ ἀνάγκη νὰ νικήσωμεν ἐν τῷ ὀνόματί Σου, ἡμεῖς, οἱ ἄσπλοι!» (114ε).

«Ὁ Πέτρος, περικυκλούμενος ὑπὸ στρατιωτῶν, ἐθεώρει τὴν πόλιν. Καὶ ἔλεγεν:

αὐτόν» (106δ). Ἐκεῖνος ποὺ κάποτε θὰ συντάξει τὴν «Θεωρία Λογοτεχνίας στὸν Παπαδιαμάντη», θὰ προσέξει ἀσφαλῶς τὴ χρήση τοῦ προοικονομῶ, καθὼς καὶ ὅσα γράφει ὁ μεταφραστὴς γιὰ τὴν ἀμεροληψία καὶ τὸ φιλοσοφικὸν πνεῦμα, ἀναγκαῖες ἀρετὲς γιὰ συγγραφέα ποὺ δὲ θέλει ν' ἀδικεῖ τὸν ἑαυτοῦ.

»“Tu es rachetée, et tu es mienne.”

»Et nul parmi ceux qui creusaient la fosse où allait s'ériger l'arbre de supplice, nul parmi ceux qui, fidèles, l'entouraient, ne voyait qu'était debout devant eux le véritable souverain de cette ville, — que les empereurs passeraient, que passeraient les flots des barbares, que passeraient les âges, — et que la règne de ce vieillard, ici, serait interminable» σσ. 616-7.

—'Εξηγοράσθης, εἶσαι τοῦ Χριστοῦ.

»Καὶ ἔλεγεν ἀκόμη εὐλογῶν τὸν χριστιανικὸν λαὸν ὅστις τὸν εἶχεν ἀκολουθήσει ἐν πομπῇ μέχρι τοῦ τόπου τῆς τιμωρίας:

»— Συγχώρησον αὐτούς, Κύριε! ὅτι ἀποδίδουν σφόδρα μεγάλην ἀξίαν (εἰς) τὸν δοῦλόν σου!... Πᾶσα τιμὴ καὶ πᾶσα δόξα εἰς Σὲ ἀνήκει.

»Κ' ἐψιθύρισεν εἰς τρόπον ὥστε νὰ τὸν ἀκούσουν οἱ πλησιέστεροι ἐκ τῶν χριστιανῶν.

»— Τέκνα μου, μὴ εἰδωλολατρεῖτε, μηδὲ ἀνθρωπολατρεῖτε!... Τὸν Χριστὸν καὶ μόνον νὰ δοξάζητε...

»Καὶ οὐδεὶς ἐξ ἐκείνων, οἵτινες ἔσκαπτον τὸν λάκκον, ἐν ᾧ ἔμελλε νὰ ἐμπαγῇ τὸ ξύλον τὸ ποίνιμον, οὐδεὶς μεταξύ ἐκείνων, οἵτινες τὸν περιεκύκλουν, δὲν ἔβλεπεν ὅτι διὰ τοῦ γέροντος τούτου, καὶ διὰ τοῦ πρώτου ἐπισκόπου, τὸν ὁποῖον αὐτὸς κι ὁ Παῦλος εἶχον καταστήσει, οἰκονομικοὶ [διάβαζε: οἰκουμενικοί¹] ἐπίσκοποι αὐτοί, ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ χειροτονηθέντες καὶ μὴ ἔχοντες ἀνάγκη τοπικοῦ καὶ καιρικοῦ θρόνου, ἢ πνευματικὴ βασιλεία τοῦ Χριστοῦ εἶχε καθιδρυθῆ ἐπὶ τῆς Ρώμης, μέλλουσα ἐπὶ αἰῶνας νὰ ἐξακολουθήσῃ» (138δ).

Τὸ πρᾶγμα θὰ μπορούσε νὰ ἀποτελέσει ἀντικείμενο ἰδιαίτερης μελέτης.

Δεῖγμα τῆς ἐπικουρίας ποὺ προσφέρουν οἱ παπαδιαμαντικὲς μεταφράσεις στὸν μελετητὴ τῆς παπαδιαμαντικῆς πεζογραφίας: ὁ Θανάσης Νάκας ἀμφιβάλλει γιὰ τὴν ὀρθότητα τῆς γραφῆς «δὲν ἤμποροῦσε νὰ

¹ Πβ. «ἀλλ' ὅμως εἶνε πολὺ γνωστὸν ὅτι οἱ Ἀπόστολοι προεχειρίσθησαν παρὰ τοῦ Χριστοῦ οἰκουμενικοὶ ἐπίσκοποι καὶ οὐχὶ ἐπίσκοποι τοπικοὶ μιᾶς πόλεως, ὁ δὲ Πέτρος πρὶν φθάσῃ εἰς Ρώμην, ἂν ἐφθασεν ἐκεῖ, εἶχεν ἰδρύσει καὶ ἄλλας ἐκκλησίας» ('Ο Βίος τοῦ Χριστοῦ, σ. 264 — ὅσα λέγονται ἐδῶ ἀνήκουν σὲ προσθήκη τοῦ μεταφραστή).

συνάψη ιδέαν πλέον»¹ στὸν «Ἐρωτα-ἥρωα» (3.179.4), ἀλλὰ τὸ χωρίο δὲ νοσεῖ, ὅπως ἀποδεικνύεται ὄχι μόνο ἀπὸ τὸ «Ὁ Πλήθων συνάψας τὰς ιδέας του εἶπε» τῆς Γυφτοπούλας (1.476.21) ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ «Προσεπάθει τώρα νὰ συνάψη καὶ νὰ συναρμολογήσῃ τὰς συγκεχυμένας ιδέας» (67β) τοῦ *Quo vadis?*. Πρόσθεσε καὶ τὸ «Ὁ Κέππελ ἐστάθη μίαν στιγμὴν διὰ νὰ συνάψη τὰς ιδέας του» τοῦ Ἀμερικανοῦ Μοντεχρίστου (σ. 89).

2. Ρούδγιαρδ Κίπλιγκ, «Ἡ παράδοξος ἱππηλασία τοῦ Μόρρουβη Τζῶγκες»² (Τὸ Ἄστυ, 6-13.2.1901)

Βασικὰ λεξιλογικὰ τεκμήρια:

εἶτα εἶχεν ἀναβάλει τὸν κτύπον εἰς τὴν ἀκμὴν τοῦ πλήξαι (4[a]ς) - ἤμην εἰς τὴν ἀκμὴν νὰ ἐρωτήσω (6α), νὰ ἰλωπίσῃ τὸ ὄμμα (5β).

Ἐπικουρικὰ λεξιλογικὰ τεκμήρια:

α) Λόγιο λεξιλόγιο: βρενθυόμενος (6δ), ζῶαρκεια (4 [b]α), ζώνεκροϊ (4[b]β), (κλώζω) ἔκλωζον (2δ), (οὐλῆς) μνησοειδοῦς (2ε), προσκόπιον (1ς), πυριτοβολή (2β, 6α, 6β), σεληνολαμποῦς (1ε), σκῆνωμα (1ς), (τάς) σπιλάδας (3δ)

τεθηπότας ὀφθαλμούς³ (5α).

β) Δαιϊκὸ λεξιλόγιο: ριχμένοσ (4[a]β), σκυλλοχόρτου (4[b]γ), γουρουνόλυκε (5β), τί διάβολο τσαμπουνίζεις; (6γ).

γ) Ἐκκλησιαστικὸ λεξιλόγιο: νομοκάνονα (4[b]β).

Παρατηρήσεις:

Ἡ λ. σεληνολαμπής (1ε), ἀθησαύριστη στὰ λεξικά καὶ στὴ Συναγωγή, ἐνδέχεται νὰ εἶναι πλάσμα τοῦ Παπαδιαμάντη. Ἐπισημαίνουμε ἐπίσης τὴ διτυπία —σὲ τμήματα ἀφηγηματικὰ καὶ ὄχι διαλογικά— τῆς λ. κορώνη - κουρούνα⁴, καθὼς καὶ τὴ χρῆση τῆς λ. γιαλόξυλα (2ε,

¹ Βλ. «Λεξιλόγιο καὶ συμφραστικοὶ πίνακες τῶν Ἀπάντων τοῦ Παπαδιαμάντη», Πρακτικά Β', σ. 362.

² Ὀλόκληρη ἡ νοβέλα ἀναδημοσιεύεται στὸ τεῦχος αὐτό, ἀλλὰ οἱ παραπομπές γίνονται στίς ἐπιφυλλίδες τῆς πρώτης δημοσίευσης. Τίτλος πρωτοτύπου: Rudyard Kipling, «The Strange Ride of Morrowbie Jukes», *Quartette*, The Christmas Annual of the Civil & Military Gazette (1885): ἀναδημοσιεύτηκε στὴ συλλογὴ *The Phantom Rickshaw and other tales* (1888).

³ Πβ. «Τὰ μικρὰ ἦνοιγον τεθηπότα τοὺς γλυκεῖς ὀφθαλμούς των» (Ἄπαντα 3.133.32).

⁴ Καὶ στὸν *Μαζιώτη* σὲ τρεῖς περιπτώσεις κορώνη (σσ. 36, 179, 383), ἐνῶ συχνότερα κουρούνα.

4[a]ς). Ἐνδεικτικότερο πάντως εἶναι τὸ ἀνειμένο σχῆμα κατὰ τὸ νοούμενον «Ὁλος ὁ πληθυσμός, καθήμενοι (...) ἔμπροσθεν τῶν τραγῶν των, συνωθεῖτο».

Κάπως παράδοξη ἢ μεταβολὴ τοῦ ἀναμενομένου ἀργυρᾶ σὲ σιδηρᾶ στή φράση «εἶδον τὰ ὕδατα τοῦ Σουτλέι νὰ στίλβουν κάτω ὡς ράβδος σιδηρᾶ» (1ε). Ὁ Κίπλινγκ γράφει «like a silver bar». Παραδρομὴ τοῦ Παπαδιαμάντη πιθανότατα, ἐξαιτίας τῆς ψαλμικῆς ἔκφρασης (ποιμάνεις αὐτοὺς ἐν ράβδῳ σιδηρᾶ, Ψαλμ. 2,9), καὶ ὄχι τοῦ στοιχειοθέτη.

Εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ ὑπογραμμίσουμε ὅτι οἱ φράσεις «οὔτε νυμφεύονται ἐδῶ, οὔτε ἐκδίδονται εἰς γάμον» (4β), «μὲ εἶχε λάβει ὑπὸ τὴν πτέρυγά του» (4[b]β) καὶ «ἀκαθάρτους λεγεῶνας δαιμόνων» (4 [b]γ), δὲν πρέπει νὰ ἐκληφθοῦν ὡς παρεμβολές ἢ ἐλεύθερες ἀποδόσεις τοῦ Παπαδιαμάντη οὔτε ὡς ἰσχυρές ἐνδείξεις τῆς μεταφραστικῆς του χειρὸς. Ὑπάρχουν στὸ κείμενο τοῦ Κίπλινγκ, ποὺ εἶναι ἐπίσης καλὸς γνώστης τῆς Γραφῆς.

3. Μαρούλας Μάρκοβιτς, «Χενδερούν ἢ τὸ περσικὸν χαρέμι»¹ (Τὸ Ἄστυ, 14-19.2.1901)

Βασικὰ λεξιλογικὰ τεκμήρια:
φόβῳ μὴ ἢ ὠχρότης προδῶση (2β).

Ἰσχυρῶς ἐνδεικτικὰ καὶ ἐπικουρικὰ:

α) Λόγιο λεξιλόγιο: (κομπὸς τὴν) ἀναβολὴν (3δ), βαθυκίτρινα (2δ), ἐπιπολάζει (3γ), μικύλου (3β), προθυμούμεναι (3β) - ἐπροθυμήθη (2γ), πρόσπολοι (1β), σύννοιαν (1α), τσαϊέραν (2γ)

διὰ μικκύλου χρωστῆρος συνέστειλε διὰ λεπτῆς γραμμῆς τὰ βλέφαρα (3β), φερόμενος ἐπὶ τῶν πτερύγων του (5ς).

β) Λαϊκὸ λεξιλόγιο καὶ φράσεις: ἐπειδῆς (1γ, σὲ διάλογο), μαϊμουτζῆν (3γ, ἴσως ἀπαξ εἰρημένον), ποδοβολητός (2ε), τελέγες (ἐπεξηγεῖ ὁ μεταφραστής: ἀμάξας, 5β)

ἐκεῖνος ποῦ μπουλώνει² τὰ μάτια μὲ τὰ χέρια του (4ε), τῶν παχέως ἐστρωμένων σοφάδων καὶ μεντερίων (4δ).

¹ Μεταφράστηκε πιθανότατα ἀπὸ τὸ γαλλικόν: «Dans l'Henderoun: moeurs persanes», par Marylie Markovitch, *L' Illustration*, Supplément au N° 3014, 1er Déc. 1900.

² Πβ. μπουλωμένη (3.142.23) καὶ ἐμβουλωμένη (Ταρταρίνος, σ. 85).

4. *Κ. Βαρινύ, Τὰ ἐρείπια τοῦ Οὐξμάλ¹*
(Τὸ Ἄστυ, 20.2-17.3.1901)

Βασικά λεξιλογικά τεκμήρια:

ἰλλώπισμα τῶν ὀφθαλμῶν (2γ), βραχύλογος ἐπὶ τοῦ ὑποκειμένου τούτου (2γ) - ἐν ὑποκειμένον συνδιαλέξεως (9β), ὁ χορὸς ἦτο εἰς τὴν ἀκμὴν ν' ἀρχίση (3γ) - ἀλλ' εἰς τὴν ἀκμὴν νὰ τὸ ἐκτελέσωμεν (12δ).

Ἰσχυρῶς ἐνδεικτικὰ καὶ ἐπικουρικὰ:

α) Λόγιο λεξιλόγιο: αἰθροκυάνους (ἀποχρώσεις) (5ς), ἀποπλανᾶ (13γ), (γαληνῶ) ἐγαληνίασε (4ς), ἔμπετρα (15ς), ἐπεπρόσθουν (7δ), λειοσηρικοῦ (3δ), μονοκατάστρωτον (ὀλκάδα) (21δ), νεωτερικὴν (οἰκίαν) (10γ), ὀλκάδα (21δ), ὀπισθοκλινές (7δ), σύννοϊαν (17α), φανταστικὴν, -ά (13β, 18δ, 19ε), χειριζομένην (21δ· παθητ. διαθέσεως), φυτικῆς (γῆς) (16γ).

β) Λαϊκὸ λεξιλόγιο: καταίβασιά (1β· πβ. Ἄπαντα 3. 106.9), πλακαρόν (7δ), φουσκοθάλασσα² (1α).

γ) Ἐκκλησιαστικὸ λεξιλόγιο: κρατύνει συναμφότερα (15γ) - κρατύνουσα (15ς) - ἐκρατύνετο (21ς).

Ἀντίθετα πρὸς τὴν περίπτωση τῆς «Παράδοξης ἱππηλασίας...» τοῦ Κίπλινγκ, οἱ δύο φράσεις τοῦ μυθιστορήματος ποὺ ἐξετάζουμε ἐδῶ, «ὁ παππᾶ-Καρίλλος δὲν εἶχε ὕπνον καὶ νυσταγμόν» (2β) καὶ «ἐπανάπιπτε δι' ὄλου τοῦ ἄχθους ἐπὶ τῆς καρδίας καὶ τῆς διανοίας τῆς» παραπέμπουν στὴν ἐκκλησιαστικὴ γλῶσσα χάρη στὸν μεταφραστὴ ἀσφαλῶς.

5. *Μαίης Ἀρμάν-Μπλάν, Μίλα³* (Τὸ Ἄστυ 18.3-1.5.1901)

Βασικά λεξιλογικά τεκμήρια:

εὐρίσκετο (...) εἰς τὴν ἀκμὴν νὰ ὑποστῆ (10β) - ἦλθεν εἰς τὴν ἀκμὴν νὰ τοῦ δώση (23γ) - ἦτο εἰς τὴν ἀκμὴν νὰ κλαύση (37β) - ἦτο εἰς τὴν ἀκμὴν νὰ προσθέση (37ε), οἱ ὀφθαλμοὶ ἰλλώπισαν (21δ) - νὰ ἰλλωπίζη τὸ φῶς τοῦ ἀερίου (29γ), ἐπὶ τοῦ ὑποκειμένου τούτου (32ς).

¹ *Les ruines d'Uxmal*, par C. de Varigny, *L'Illustration*, Supplément au N°s 2928-2933, 8 Avril - 13 Mai 1899.

² Πβ. Ἄπαντα 4.385.9, ὅπου ἡ ὀρθὴ γραφὴ τῆς α' δημοσίευσης *φουσκοθάλασσα* κακῶς ἐτέθη στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα. Ἡ λ. καὶ πρὸ κάτω, στὴν *Πανωλεθρία*.

³ *Mila*, Roman nouveau, par May Armand-Blanc, *L'Illustration*, Supplément au N°s 3017-3025, 22 Décembre - 16 Février 1900.

Ἰσχυρῶς ἐνδεικτικὰ καὶ ἐπικουρικὰ:

α) Λόγιο λεξιλόγιο καὶ φράσεις: ἀλλόφρων (7ς) -ον (36α), ἀναχωρητήριον (4δ), ἀνεμηδόν¹ (35ς), τὴν ἀνεμορριπῆ (10δ), ἀνηρεφῆς (πολίχνη) (34γ), ἀνησυχαστική (10γ), (μὲ) ἀποβλέπει (: μὲ ἀφορᾶ) (30ς), (ἐν) ἀποπλανήσει (42β), (ἐν) ἀπόπτω (22δ), ἀποτροπίασιν (8γ), ἀστεροποικίλων, -ου (32β, 42α), (γαλήνην) βαθύπεπλον (12ε), βασιλίσκη (1γ, 12γ), βελουδοχρῶν (21β), βιαιοπαθείας (40ε), βιαιοπαθῆ (8δ), βυρσίνης (θύρας) (29ε), (γνωσιμαχῶ) ἐγνωσιμάχησε (30α), δεινοπαθείας (35ε), (τὸ ἀληθές) δημόσιον (ἐπεξηγεῖ ὁ μεταφρ.: τὸ πλῆθος, 34ε), ἐθιμοταξίας (14β), ἔκθυμος (27β), ἔκλαμπρον (φανταστικότητα) (29ε), ἔκφρων (40β) (δι' ἔκκυσμοῦ (41δ), ἐμπετασμένον (29ε), ἔμπληκτον (ἐκ θάμβους) (29ς), ἐπαγωγόν (1ε, 2α, 6ς, 19ς, 38β), ἐπιζήτητος (41δ), ἐπίπνοιαν (11γ), ἐράσιμον (3γ), (τῆς) ἐρωτολήπτου (30γ), θαλπερόν (1α), κάρφη (1α), κλειδότηριον (43α), κωμῶδός (: ἠθοποιός) (40β), λατρευτῶν (ὄνομ.: ὁ λατρευτής) (10δ), λειοσηρικῶν (29ς), (ἐσθῆτα ἐκ) λινομετάξης (42ε), μαρασμώδη (3γ), μεγαλωστί (22δ), μινυρίζουσα (33γ), νευροπάθεια (23γ), νευροπαθής, -εῖς (38ς, 41ε), νεωτερικὰ (ἐπιπλα) (36ε), παμφαεῖς (ῶρας) (2β), πνίγος (36δ), προσωχτισμένη (34γ), πτεροκοπήματα (4β), πυροξανθίζοντας² (1δ), ριπιδοειδῶς (15ς), σπιλάδας (8γ), ταλανισμοί (42δ), ὑπόφαιον (23δ), φανταστικόν (29δ), φανταστικότητα (29ε), φαρφουρίων (5α), φωτοῦφάντων (32β), χρυσαυγεῖς (ὀφθαλμοί) (19γ)

ἦθος στρυφνόν (2ε) - ἦθος περίφροντι (3ε) - ἦθος εὐχαριστήσεως (7β) - ἦθος ἐμπιστευτικόν (7β) - ἦθος φυγάδος (31ς), ἐκπληξίς καὶ θάμβος (7γ), ἄνευ κέντρου τινὸς εἰρωνείας³ (13β), ἀνὰ τὴν πεδιάδα τὴν ὑπερήφανον καὶ μελαγχολικὴν φρικίασις τις διήρχετο (23α), ὑψηλὴ μορφή διεγράφη (29ς), εἰμὴ παρὰ σοί, διὰ σοῦ καὶ μετὰ σοῦ (33δ), ζέσιν αὐχμηρὰν (40ς), ἀηδῆ ὑποστάθμην (41ς), ἐν γιότ, ἐν εἶδος πλοίου «θαλαμηγού» ἢ δρομάδος⁴ (42α), ἀπέπτη καὶ ἐξητμίσθη (42α), ὕδωρ κελαινόν (42β).

¹ Ἀθησαύριστη στὰ λεξικά καὶ στὴ Συναγωγή, πιθανῶς λέξις τοῦ Παπαδιαμάντη. Πβ. Μαξιώτη, σ. 537.

² Ἡ λ. ἀθησαύριστη στὰ λεξικά καὶ στὴ Συναγωγή.

³ Πβ. «χαριεντισμούς καὶ "ἀπεικαστά", ὄχι ὅλα, ἀλλὰ τὰ μετέχοντα κνίσης καὶ κέντρου» (Ἀπαντα 3.321.21-22).

⁴ Στὸν Ἀμερικανὸ Μοντεχρίστο (σ. 189) ὁ Παπαδιαμάντης μεταφράζει τὸ «a steam yacht» μὲ τὸ «ἀτμοκίνητον δρομάδα (ἢ θαλαμηγόν)» καὶ ὑποσημειώνει: «Ἡ λέξις yacht, ἐξ αὐτῆς τῆς ἐτυμολογίας τῆς ἔχει τὴν ἔννοιαν τῆς θήρας, τοῦ κυνηγίου».

β) Λαϊκό λεξιλόγιο και φράσεις: αγριόξανθον (30β), αλογάριστη (23ε), ό «άστέρας» (33ε), γιερά (18β), τσουλούφια (4β), φουσκοθαλασσιά (40ε)

σωρό-δεμάτι (1β), φευγάτης φοράδας (1γ), ανατεθραμμένην κατά διαβόλου (1δ), ή μάγκα ή ξεμαλλιάριστη (sic: 2δ), κόκκορας με χαρχάλι (17ε), θά τραβᾶ τόν διάβολον από τήν ούράν (18β), άγαπα άλλοῦ (18δ), ένα τουπέ του διαβόλου (24α), ήτο βίδα (38ε), είμεθα όλοι ξεβιδωμένοι, όλίγον! (38ε).

γ) Έκκλησιαστικό λεξιλόγιο και φράσεις: άώρου (θανάτου) (8ε), συνεσκόταζεν (22γ)

άγωνίζεται τόν καλόν άγώνα (30γ, πβ. Β' Τιμ. 4,7: τόν άγώνα τόν καλόν ήγώνισμαι), τιμιών λίθων (42β· πβ. Α' Κορ. 3,12: λίθους τιμίους).

6. Έρρίκου Σιέγκιεβιτς, Οί Ίπότοι του Σταυρού¹ (Τό "Αστν, 2.5-13.7.1901)

Βασικά λεξιλογικά τεκμήρια:

Ήτο εις τήν άκμήν να θραυσθῆ (7δ) - ήτο εις τήν άκμήν να χωθῆ (22ε) - ήτο εις τήν άκμήν να συγκρατήση (52β) - ήτο εις τήν άκμήν ν' αναχωρήση (64β), βαθυμέριμος (10δ, 67α), ώς πρὸς τὸ ύποκειμενον τουτο (60β) - τὸ ύποκειμενον τουτο (61ε), φόβω τῆς θεοδικίας (64γ), ιλλώπισε τούς όφθαλμούς (14α) - να ιλλωπίζη τούς όφθαλμούς (27ε) - ιλλωπίζων τούς όφθαλμούς (37β).

Ίσχυρῶς ένδεικτικά και έπικουρικά:

α) Λόγιο λεξιλόγιο και φράσεις: (άγλαίζομαι) ήγλαίσθη (70α), άργυρόηχον (φωνήν) (5δ), βουβαλήν (32ε), μικκύλην (4ε), μινυρισμός (24γ), (προθυμοῦμαι) έπροθυμήθησαν (5γ) - έπροθυμοῦντο (30ε)

συνέστειλε τας όφρῦς (37γ), ύποτερετίζοντας (4ε).

β) Λαϊκό λεξιλόγιο και φράσεις: αύγατίζει (26γ), έπειδής (3γ),

¹ Οί παραπομπές μας για τὸ γαλλικό στήν έκδοση: Henryk Sienkiewicz, *Les Chevaliers de la Croix*, roman historique, Traduit du Polonais par Mauris R. Skalski, Paris, Librairie Nilsson - Per Lamm [1901]. Ως πρωτότυπο άναμφίβολα χρησίμευσε αύτή ή γαλλική μετάφραση, άφου στις δύο πρώτες έπιφυλλίδες του "Αστειωσ μεταφράζεται ή εισαγωγή του Μ. Skalski.

μαντζάρισμα (4β), πλακαρό (3δ), σκυλλοκαλόγερους, -οι (44γ, 47δ), σύντεκνε (3γ)

ὅταν τοῦ ἀργάσω τὸ τομάρι του (29δ), ἔτυχε νὰ σταυρωθοῦμε στὸ δρόμο (16γ), δὲ θὰ ὑπαρχε¹ τὸ σήμερο (3ς).

γ) Ἑκκλησιαστικὸ λεξιλόγιο καὶ φράσεις: Ρωμανοκαθολικόν (1α)
καλὴ τὸ εἶδος (5δ· στὴν Π.Δ. συχνὸ τὸ καλὴ τῶ εἶδει), καιόμεναι ἀπὸ πῦρ φλέγον (24γ· πβ. Ἑξοδ. 24,17, Ψαλμ. 103 (104), 4, Ἱερ. 20,9: ἐγένετο ὡς πῦρ καιόμενον φλέγον κ.ά.), ἔχει τὸ διακόνημά του (26γ), ἠγγλαῖσθη ἀπὸ μίαν χαράν, ἥτις δὲν ἦτο πλέον τοῦ κόσμου τούτου (70α).

Παρατηρήσεις:

Στὸ μυθιστόρημα ὑπάρχουν ἀρκετοὶ στίχοι. Παραθέτουμε τοὺς περισσότερους, μὲ τὸ ἀντίστοιχο γαλλικὸ κείμενο:

Κλαίω ὅλη νύχτα, κλαίω κι' ὅλη μέρα,
Τί ἔγινες, ποῦ πᾶς καὶ μ' ἀφήνεις μόνο —
μόνο μὲ τῆς ἀγάπης τὸν σκληρὸ τὸν πόνο;
Δὲν θὰ σ' ἴδω πλέον, γλυκειά μου περιστέρα! (21δ)

Je pleur' la nuit et je pleur' le jour,
Qu' es-tu devenue? où es-tu partie?
Tu m'as laissé seul avec mon amour,
Je n'te verrai plus, ma colombe chérie! (σ. 113)

Πεῖνα στὴ Φτώχεια ἔλεγε:
Ἔλα καὶ χόρευε μαζῆ μου!
"Οτζί! "Οτζί!
Δὲν ἔχουμε μπουκιὰ ψωμί·
πήδα καὶ χόρευε καλὴ μου·
"Οτζί! "Οτζί! (22 β)

La Faim disait à la Misère:
Viens dancer un peu, ma chère!
Hotz! Hotz!
Nous n'avons rien dans la panse,
Consolons-nous par la danse
Hotz! Hotz! (σ. 116)

¹ Πβ. «μια κόρη μονάχα ὑπαρχε στὸ νησί ποῦ νὰ τοῦ πρέπη» (Μαξιώτης, σ. 298).

Μακράν, μακράν λάμπουν τὰ ὄρη,
 Κατὰ τὴ μάνα καὶ ἡ κόρη...
 Ὕψι! Ὕψι! (228)

Au loin, la montagne brille,
 Tell' la mèr' et tell' la fille...
 Hotz! hotz! (σ. 118)

Ἄχ! νᾶχα φτερά
 σὰν μικρὸ πουλάκι,
 νᾶτρεχα παντοῦ
 ναῦρω τὸν Γιαννάκη.

Νὰ πέταγα κρυφὰ
 πέρα στὴ ραχοῦλα,
 ὄρφανὴ μικρούλα,
 τὸ Γιάννη μου νὰ ἴβρω. (46β)

Si j' avais des ailes
 Comme un' oiselle,
 Pendant tout le temps,
 J'suivais mon Jean.

J'irais en sourdine
 Jusqu'en Silésie
 Pauvr' p'tit' orpheline
 De mon Jean chéri. (σ. 240)

7. Ε. Γ. Ουέλλς, Ὁ Ἀόρατος (Τὸ Ἄστυ, 14.7-25.8.1901)

Ἔχει ἤδη λεχθεῖ¹ ὅτι κάποτε ὑπεραρκεῖ μιὰ καὶ μόνη λέξη, λόγια ἢ ιδιωματική, γιὰ νὰ μᾶς πειθαναγκάσει νὰ δεχτοῦμε ὅτι κάποια μετάφραση εἶναι παπαδιαμαντική. Στὸν Ἀόρατο τὸ ρόλο τοῦ ἀδιάφυστου μάρτυρα τὸν ἀναθέτει ὁ μεταφραστής στὴν κουρμαντέλα (12α) ποὺ κυριολεκτικὰ σημαίνει «τραμπάλα» (βλ. Ρήγ. Δ' 160). Στὰ Ἄπαντα ὁ Παπαδιαμάντης τὴ χρησιμοποιεῖ δυὸ φορές: 2.426.34 καὶ 4.54.28 (μεταφορικά). Ἡ χρήση τῆς στὸν Ἀόρατο τὴν καθιστᾶ ἀπόδειξη καὶ ὄχι ἀπλή ἔνδειξη.

¹ βλ. σσ. 75-76 τοῦ μελετήματος αὐτοῦ.

Βασικά λεξιλογικά τεκμήρια:

ἦτο εἰς τὴν ἀκμὴν νὰ ἐξέλθῃ (2ε) - ἐφάνῃ εἰς τὴν ἀκμὴν νὰ λάβῃ¹ (26γ) - ἤμην εἰς τὴν ἀκμὴν ν' αὐτοκτονήσω (25γ) - ἤμην εἰς τὴν ἀκμὴν νὰ τὸν προσπεράσω (32α-β) - ἦσθε καλὰ καὶ σωστὰ εἰς τὴν ἀκμὴν νὰ τὸν γδύσετε (33δ), ἐν ὑποκείμενον φρίκης (37β), φόβῳ μὴ ὁ θάνατος πέσῃ (38δ), βλέφαρον ἰλλωπίζον (15α) - ἰλλωπίζων τοὺς ὀφθαλμούς (43ς).

Ἰσχυρῶς ἐνδεικτικὰ καὶ ἐπικουρικὰ:

α) Λόγιο λεξιλόγιο καὶ φράσεις: αἰδέσιμος (6β) - αἰδέσιμον (κληρικόν) (21γ), ἀμοιβᾶδόν (1ε), ἀνδῆρου (41ε δίς), ἀνταυγαστήρια (18ς), ἀρασίας (28ε, 43ς), ἀποπλανημένος (11γ· ἄλλοι τύποι: 16γ, 18ς) δίοπτρα, -ων (4ς, 2α), (τοὺς) διακτινωτάς² (25ς), διακτινωτῆρες (25ς), ἐθμοταξίαν (4β), ἐκθύμως (25ε), (ἐν) ἐκκρεμεῖα (29β· βλ. παρατηρήσεις), εἶχεν ἐξανοιχθῆ (18ς), (ἐπιπολάζω) ἐπεπόλαζεν, -ον (12α, 19γ, 33ε), (πρᾶγμα) ἐπιπροσθοῦν (9ς), ζινέβρας³ (43γ), θάλπος (40β), κορδύλην (5δ), λεβητίων (18γ), λοπάδα (32δ), λυκάνθρωπος (36ε), μεσοδρόμιον (28δ, 29γ), μικκύλα (17β), (μὲ τόνον) μόρσιμον (30ς), νευροπάθεια (6α), νευροπαθῆ (37γ), (τῆς) ὄλκοῦ (28δ), πτεροκοπημάτων (42δ), πτιλώδη (10β), (πνεῦμα) ρεμβόν (18ς), σκάλευθρον, -ου (6γ, 6δ δίς, 13δ τρίς κ. ἄ.), σκικιαυγῆς (διάφοροι τύποι: 22γ, 22ς τρίς, 43α), σπαργανοφοροῦσαν (μετοχή 1ς), συνωθισμόν (28ς), τσαϊέρα (32ε), φανταστικὴν (στηλὴν) (31ς)

ἦθος ἀξιοπρεπείας (6ε) - ἦθος ἀθυμίας (18β) - ἦθος ἄνετον (16β) - ἦθος πολεμικόν (32ς), νέφος ὀλόκληρον ἀπὸ ρεπόρτες καὶ ἐξεταστάς (21ε).

β) Λαϊκὸ καὶ λεξιλόγιο καὶ φράσεις: Ἀλάργα! ἀλάργα! (42γ), (ν') ἀλαργάρω (13β), (πετσι) ἀργασμένο (16ε), Γκοντέμ! (39ε), ζωντίμι (κουτοπόνηρο) (16ς), κάμερα (8δ), (μιὰ) καταπατὰ (7δ δίς), μόμπιλα⁴ (7δ δίς), μουστερῆς (3γ, 7ε) ξεμαλλάρωτος (sic· 17ε), σμιγός (5γ), Τώμης (2α)

μά τὸ ναί, μοῦ ἐφάνῃ περισσότερον σὰν σκάφανδρος παρὰ σὰν ἄνθρωπος (1ς), ἔτσι νᾶχω καλὴ ψυχὴ (2α), ἦρθε στὸ νῦν καὶ αἰεὶ νὰ τοῦ

¹ Ἀξιοσημείωτὴ ἡ χρῆσις τοῦ ἐφάνῃ ἀντὶ τοῦ συνηθισμένου ἦτο.

² Πβ. διακτινοῦμαι καὶ διακτινώσις σὲ μεταφράσεις τοῦ Νέου Πνεύματος. Βλ. «Γλωσσικὰ στὸν μεταφραστή», σ. 92 [= Εἰκοσιπεντάχρονος πλοῦς, σσ. 350-351].

³ Πβ. τοὺς τύπους τζινέβρα (σὲ διαλογικὰ μέρη· σσ. 144, 180, 261) καὶ ζινεβροπωλείου (σ. 581) στὸν Μαζιώτῃ.

⁴ Πβ. Ἄπαντα 3.376.33, 3.567.18.

κόψουν τὸ μπράτσο (2β), τὰ νεῦρά σου εἶναι τρακαρισμένα (7δ), δὲν εἶναι ἓνα μινούτο (9α), νὰ τὸν κάμω ζάπι (9γ), ἀμμή δέ! (10δ), εἶχε σουφρωθῆ (: κλαπεῖ) (17α), νὰ μοῦ ρίξουν ἀβανιά (43δ).

γ) Ἑκκλησιαστικὸ λεξιλόγιο καὶ φράσεις: θάμβους (40ε)

παρεπορεύθη (τὸ θρανίον) (16δ), Πότε θὰ τὸν ἴδωμεν (...) πρόσωπον πρὸς πρόσωπον (29β)

Ἴσως καὶ τὸ «τοῦ ἦλθεν ὑποσκελισμός» (14γ) προέρχεται ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ γλῶσσα.

Παρατηρήσεις:

Νὰ σημειωθεῖ ἡ φράση «καὶ ὁδοὶ ἐσαρώνοντο ἀπὸ βόρειον ἄνεμον» (32α), ποῦ ἀνακαλεῖ τὴ φράση τοῦ διηγήματος «Στὸ Χριστό, στὸ Κάστρα» «αἶθριος ὁ οὐρανός, σαρωμένος ἀπὸ τὸν βορρᾶν»¹ (2.285.18).

Γιὰ τὸ «ἐν ἐκκρεμείᾳ» (29β), πβ. *Συναγωγή*: «ἐκκρέμεια, ἢ. Ἀκρ. Ἰουλ. 95», ποῦ παραπέμπει στὸ «ἡ καταγιγίς ἐφαίνετο περιμένουσα ἐν ἐκκρεμείᾳ» τῆς ἐπιφυλλίδας τῶν *Διδύμων τοῦ Οὐρανοῦ*.

8. Ἀντωνίου Παύλοβιτς Τσέχωβ, «Οἱ οἰκότροφοι», «Γέννησις δράματος», «Τὸ παράκαμε», «Πόνος βαθύς»² (Τὸ Ἄστυ, 26.8-1.9.1901)

Ὅπως σημειώθηκε ἤδη στὶς σσ. 76-77 αὐτοῦ τοῦ μελετήματος καὶ στὴν Ἐπισημείωση τῆς ἐκδόσης τῶν διηγημάτων, ἡ λ. (κακά) φαρ-
ω ν ι α («Οἱ οἰκότροφοι» 1δ) εἶναι ὑπερεπαρκῆς ἀπόδειξη ὅτι ἡ μετάφρα-
ση — καὶ τῶν τεσσάρων διηγημάτων, ἀφοῦ τὸ μεταφραστικὸ ὕφος εἶναι
ἐνιαῖο — ὀφείλεται στὸν Παπαδιαμάντη. Τὴν ἐξαιρετικὰ σπάνια λέξη
συναντοῦμε τέσσερις φορές στὸ διήγημα «Κοκκώνα θάλασσα» (3.289.
16, 19 καὶ 33 καὶ 290.16), πράγμα ποῦ τὴν καθιστᾶ ἀποδεικτικό-
τατη.

¹ Στὸ χωρίο τῶν Ἀπάντων ἢ α' δημοσίευση παρέχει τὴν ἐσφαλμένη γραφὴ σταυρωμέ-
νος ποῦ διόρθωσε ὁ Στυλιανὸς Ἀλεξίου (βλ. Γλωσσάρι Ε' τόμου Ἀπάντων [1988] καὶ
Παπαδιαμαντικά Τετράδια 2, Φθινόπωρο 1993, σ. 156) καὶ ἐπιβεβαίωσε ἀργότερα
τὸ αὐτόγραφο τῆς πρώτης μορφῆς τοῦ διηγήματος (βλ. Α. Παπαδιαμάντης, [Τὸ Λά-
βαρον], Ἀνέκδοτες παπαδιαμαντικὲς σελίδες ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖο Ἀπόστολου Γ. Παπα-
διαμάντη, Ἐκδόση κειμένων, σχόλια καὶ περιγραφή τοῦ Ἀρχείου Φώτης Δημητρα-
κόπουλος, ἐκδ. Καστανιώτη, Ἀθήνα 1989, φωτ. 19).

² Παραπέμπουμε στὶς ἐπιφυλλίδες τοῦ Ἄστους. Τὸ διήγημα «Οἱ Οἰκότροφοι» ἀναδημο-
σιεύτηκε στὴ *Νέα Ἔστια*, τχ. 1747, Ἰούλιος-Αὐγουστος 2002, σσ. 3-9. Τὰ τέσσερα
διηγήματα ἐκδόθηκαν σὲ τομίδιο, βλ. σ. 158 αὐτοῦ τοῦ τεύχους.

Βασικά λεξιλογικά τεκμήρια:

Βλέπων την κυρίαν εις την άκμήν νά κλαύση («Γενν. δρ.» 1δ),
 ιλλώπισε τὰ ὄμματα («Τὸ παράκαμε» 1δ).

Πολὺ καλὴ ἔνδειξη καὶ τὸ σχῆμα κατὰ τὸ νοούμενον «ἐμποδίζετε
 τὸν κόσμον νὰ περνοῦν»¹ («Οἰκ.» 1ς).

Ἰσχυρῶς ἐνδεικτικὰ καὶ ἐπικουρικὰ:

α) Λόγιο λεξιλόγιο καὶ φράσεις: ἐπίξηνον («Οἰκ.» 2ς), (τοὺς) κέν-
 τρωνας (1ς), ὀρσοθύραν («Οἰκ.» 2α), περιστέλλεται («Πόν.» 2δ), (φῶ-
 τα) φανταστικά («Πόν.» 1β), τσαϊέρα («Οἰκ.» 1β, 2β), χαρτοθλιπτῆρα
 («Γενν. δρ.», 2ς).

ἀναλαβῶν ἦθος ἀνθρώπου βεβαρημένου ἀπὸ πολλὴν ἐργασίαν
 («Γενν. δρ.» 1β) - ἦθος ἐνόχου («Γενν. δρ.» 2β) - ἦθος προσοχῆς λίαν
 φιλόφρονος («Γενν. δρ.» 2γ) - ἦθος εὐσπλαγχνίας («Τὸ παρ.» 1β) -
 ἦθος ἐνεόν («Πόν.» 1β), μὲ τὴν στέγην καταρρέουσαν («Οἰκ.» 1δ· πβ.
 οἰκία καταρρέουσα, Ἄπαντα 3.109.6), γαλήνη ἔρχεται ἐπ'
 αὐτόν («Πόν.» 2γ· βλ. παρακάτω Δράκουλα).

β) Λαϊκὸ λεξιλόγιο καὶ φράσεις: καπόταν («Τὸ παρ.» 1α), κάπουλα
 («Πόν.» 1γ), μιλλιονίτης («Οἰκ.» 1ε), παλγοκαρότσα («Τὸ παρ.» 1α),
 παλγοχολέρα («Πόν.» 2ς), πισινά («Τὸ παρ.» 1β), σιμά («Οἰκ.» 1ς),
 (θά μᾶς) σπληνιάσης («Πόν.» 2ς), σύντεκνος («Οἰκ.» 2γ, δ), τελέγα
 («Τὸ παρ.» 1α, β, γ, ς· πβ. καὶ «Χενδερούν...» 5β).

σώνει πλειά («Οἰκ.» 1ε), δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ διακρίνη τὴν πλώρη
 ἀπὸ τὴν πρύμη της² («Τὸ παρ.» 1α-β), νὰ πάρη τὸ πέταγμά της³ («Τὸ
 παρ.» 1β), ἀστυφυλάκοι κι' ἀγροφυλάκοι⁴ («Τὸ παρ.» 1δ), καλὴ γερω-
 σύνη⁵ («Πόν.» 2β), Πέθανε ἔτσι, χωρὶς τίποτα⁶ («Πόν.» 2ς).

γ) Ἑκκλησιαστικὸ λεξιλόγιο καὶ φράσεις: ἀλλὰ τὸ πλῆθος ἀντι-
 παρέρχεται χωρὶς νὰ τὸν θεωρήσῃ αὐτὸν τὸν πόνον του» («Πόν.»
 2γ· πβ. Λουκ. 10,31: καὶ ἰδὼν αὐτὸν ἀντιπαρήλθεν).

¹ Πβ. πρόχειρα «ὁ κόσμος ἀρχίσανε νὰ τρέχουνε» (2.625.34), «ὁ κόσμος ἄρχισαν νὰ ὑποπτεύωνται» (Μαξιώτης, σ. 409).

² Ὅπως σημειώνει ὁ Ν. Δ. Τ. στὴ βιβλιοκρισία τοῦ Ἑγκλήματος: «ὁ μεταφραστής, θέλει δὲ θέλει, κουβαλάει μαζί του τὴ νησιωτικὴ του καταγωγὴ, ἀκόμη καὶ στὴν ἡπειρωτικὴ ἤ, ἔστω, παραποτάμια Πετρούπολη».

³ Πβ. «ἐπῆρε τὸ πέταγμά της μετ' ἐνθουσιαστικῆς κραυγῆς» (Μαξιώτης, σ. 59).

⁴ Πβ. «τοὺς χωροφυλάκους» (Ἄπαντα 3.395.18).

⁵ Πβ. «καλὴ γερωσύνη, ὄλοι μας!» (Ἄπαντα 2.359.14-5).

⁶ Πβ. τὰ χωρία τοῦ Μαξιώτη «ἦτο ἄρρωστη χωρὶς τίποτε» (σ. 327) καὶ «ἔφυγε γελῶν-
 τας χωρὶς τίποτε» (σ. 395).

9. Βέρνερ φόν ΄Αϊδενσταμ, ΄Η έποποιΐα του Βασιλέως¹
(Τὸ ΄Αστν, 2.9-27.10.1901)

Ἀποδεικτικὸ στοιχεῖο γιὰ τὴν πατρότητα τῆς μετάφρασης θεωροῦμε τὸ διπλὸ ὀπισθοφανῶς (10γ, 25γ), γιὰ τὸ ὁποῖο βλ. «Μικρὰ παπαδιαμαντικά» αὐτοῦ τοῦ τεύχους (σσ. 163-5).

Βασικὰ λεξιλογικὰ τεκμήρια:

΄Ητον εἰς τὴν ἀκμὴν νὰ τοῦ καταφέρῃ (8δ), ἰλλώπισε τὸ ὄμμα (1ε) - μετ' ἰλλωπισμοῦ τῶν ὀφθαλμῶν (49ς).

Ἰσχυρῶς ἐνδεικτικὰ καὶ ἐπικουρικὰ:

α) Λόγιο λεξιλόγιο καὶ φράσεις: αἰδέσιμος (7γ), (ἀνάγομαι) ἀνήχθησαν (εἰς τὸ πέλαγος) (23ς), ἀνάκυρτον (ρεῖνα) (27ς), ἀποπλανηθῆ (6γ) - (σᾶς) ἀπεπλάνησαν (27δ), ἀσβόλη (40ς), βαθύμαλλον² (περρούκαν) (20ε), βρόμος (πυρκαϊᾶς) (5α), γυναικοπίτης (3δ), δεκατιστής (46β), διώπτρισε (18β), δοκανίκι -ια (44γ), ἐμπετάσματα (29δ), (τὸ φῶλον τὸ) ἐπαγωγόν (26γ), (τὸν) ἐπιθάνατον (36ς); ἐπιχειρηματίας (29ς), ἐπιχειρηματικός (30ς), ἐρωτόληπτος (27β), ἥμμαλλόφρονα (προσοχήν) (35ε), θρονίδα (3β), ἰγδίον -ίου (31δ, 31ε), ἰγδοχέριον (31ς), καταγέλωτος (γενικὴ πτώση, 35ε), (μανδύας) κηρωτούς (47α), λειοσηρικόν (ῥφασμα) (20β), (ἐσθῆτας) οἰκοῦφάντους (11ς), ὀλομετάξους (ἐσθῆτας) (24ε), ὀπισθοβατῶν (5α, 52ε), παγοανάλυμα³ (10ε), περιστήθιον (21δ), (μάλλινα) περιπόδια (27ε), πλάνης (τῶν μεγάλων δρόμων) (27δ), (πτερονοκοπῶ) ἐπτερονοκοπήθη (41γ), πτίλα (5ε, 49δ), πτωχαλαζόνος (19δ), ράμνους (11δ), σκανθαρισμοῦ (τῶν δακτύλων) (39ε), συνωθισμός (40ς), ὑποσκαζόντων (κάρρων) (45β) - ὑποσκάζων (49α)

ἦθος ρεμβόν (2ς) - με ἦθος εὐσπλαγχνίας (25γ) - φέροντες τὸ ἦθος ὅτι ἐμελέτων τὸ ζήτημα (7α), (αἱ παρυφαί ἦσαν) διφθερωταὶ ἐκ λευκοϊκτίδος (5δ), ἡ ὕβρις ἐγκολάπτεται (25δ), νὰ στύφῃ καὶ πιπερίζῃ (38δ), τὴν ἦκουσα πάλιν νὰ γελάσῃ (49ε, με ὑποτακτ. ἄορ. καὶ ὄχι ἐνεστ.).

β) Λαϊκὸ λεξιλόγιο καὶ φράσεις: ἄδολο (χρασι)⁴ (2ε), (τί) αἴστημα

¹ Οἱ παραπομπές γιὰ τὸ γαλλικὸ στό: Verner von Heidenstam, *L'Épopée du Roi (Carolinerna)*, traduction de J. de Coussanges, Paris, Éditions de *La Revue* (χ.χ.).

² Πβ. «βαθύμαλλοι κεφαλαί» (2.567.6-7) καὶ «προβατίνα βαθύμαλλος» (3.396.15).

³ Γιὰ τίς λέξεις με πρῶτο συνθετικὸ τὸ πάγος βλ. Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλου «Ἰψενικός σαββατισμός», *Παπαδιαμαντικά Τετράδια* τχ. 2, σ. 23 καὶ σημ. 3.

⁴ Πβ. «οἶνον ἄδολον» (΄Απαντα 5.26.12).

(15β), ἀναχόρατα (46β), ἀνθρώποι (12α), (ἀπαντέχω) ἀπάντεχα (15β), ἀρσανᾶν (40α), διαολόκαιρος (8β), καλαμαράν (22γ), (τὸ) καντίποτε (18α), καπότες (46γ), κάπουλα (49δ), καταπιά, -ές (23α, 29ς, 39ε, 8δ), κοντρεμπάντα (24ε), κουμπάνιες (13β, 15β), ματιάσ ης (: σημαδέψεις, σκοπεύσεις) (46β), μαγγάνου (34γ), μονέδα (9β), μοσχοβρωμοῦσεσ¹ (24ε), μπουνταλᾶ (46β), ξανοίγω (32γ), (ξεκαμπίζω) ἐξεκάμισαν (30γ), παλληφοράδα (9α), πλακαρόν, -ά (14ε, 32α), ποδοβολητοί (23δ), σεμδάνι (32ς), (κλαδίσκων) σουρβιάς (11ε), σαπρακωμένον² (καπάκι) (22ε), σιδεροπάζαρο³ (2δ), στρίγλα (48β), τσακπινιές (32δ), σκάλτσα (25ε· πβ. σκαλτσάκια στὸν Μαζιώτη, σ. 520), (τὸ) ὑπήκοο (46δ), χονδροκοπῆς (12ε) κάνετε τὸν ἔρωτα (4β) - κάμουν τὸν ἔρωτα (10ε).

γ) Ἑκκλησιαστικὸ λεξιλόγιον καὶ φράσεις: τεκνία (19ε)

Θὰ ἐσεμνύνετο καὶ θὰ ἐλαμπρύνετο (4γ), Οἱ ὑπρέται καὶ οἱ ἐργάται οἱ μίσθιοι εἶχον παραταχθῆ (13δ), παραπορευθεὶς τοὺς τοίχους (16ε), ὅταν τὸν εἶδαν καταματωμένον καὶ ἡμίγυμνον, ἀντιπαρῆλθον (19δ· βλ. παρατηρήσεις), ὅλα συνεσκόταζον (22β), εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ κλαυθμῶνος (24ε· «la vallée des ombres» σ. 143).

Παρατηρήσεις:

Τὴ γαλλικὴ φράση «nous avait conduits le long de la rivière Soza» (σ. 163) ὁ Παπαδιαμάντης ἀποδίδει μὲ τὸ «μᾶς εἶχε ὀδηγήσει τὸ ρεῦμα-ρεῦμα, παραλλήλως τοῦ ποταμοῦ Σωζᾶ» (27ς)· πβ. τὸ συχνότατο στὰ Ἄπαντα «τὸ ρέμα-ρέμα».

Ἰδιαίτερα ἀξιοπρόσεκτες εἶναι καὶ οἱ λαϊκὲς φράσεις: «ἢ τὴν πριγκιπέσσαν τὴν ἐκ Δανίας, τουρλουτουτοῦ, πουλάκι κίτρινο, πουλάκι τριανταφυλλί» (9ς), «Ἐνα τραγούδι ἀπάνω στὴ μάννα σου ποῦ τὴν ἔβαλαν σ' ἕνα κάρρο καὶ τὴν ἐκουβάλησαν στὴ Μοσχοβία; Ἐνα τραγούδι ἀπάνω στὸν πατέρα σου ποῦ τὸν ἐκρέμασαν στὸν καπνοδόχο τῆς μπιραρίας;» (14ς) καὶ «Γιατί εἶπες ἴσα-ἴσα πῶς ἦτον ἕνα, ἕνα... ἕνα... ἕνα δυό, ἕνα δυό, νὰ σὲ ἰδῶ, δυό τρία, στοῦ λουτροῦ τὰ κρύα, τρία τέσσαρα, τὰ μαλλιά σου ξέσυρα, τέσσαρα πέντε, πέντε-μέντε, πέντε ἕξ, Κάρολος Ρέξ» (30β) (: «Pourquoi as-tu dit précisément que c'était un,

¹ Μολονότι δὲν συναντᾶται στὰ Ἄπαντα οὔτε ἐντοπίστηκε στὸν Ρήγα, ἡ λέξις εἶναι παπαδιαμαντικότερη, ἐφάμιλλη τῶν ὕβρων τῆς «Ξομπλιαστήρας». Στὸ γαλλικόν: «sales coquines» (σ. 143).

² Πβ. Ἄπαντα 3.316.8, 4.343.15 καὶ Ἄμερικανὸ Μοντεχρῖστο, σ. 128.

³ Πβ. «Χορτοπάζαρο» (Μαζιώτης, σσ. 98, 109, καὶ Τὸ Ἑγκλημα..., σ. 15).

un... un... un deux, un deux, un deux, garçons bleus, deux trois, peine et joie, trois quatre, servir se battre, quatre cinq, patrie foyer, cinq six, Carolus Rex.» (σ. 175).

Ἀξιοσημείωτοι οἱ στίχοι:

Στρατιώτῃ σύ, στὸν ὦμο τὸ τουφέκι,
γιὰ κάμερα καὶ κλίνη τί σε μέλει;
Παλάτι ἔχεις τὴν ταβέρνα, ποῦ τὸ στρώνεις;
κορίτσια καὶ κοριοὺς ὅσους θελήσης.
Ζήτηω ἢ καλὴ καρδιά! ποῦ εἶν' τὸ πουγγί σου; (22δ).

Τὸ ἀντίστοιχο γαλλικό:

— Toi, troupier qui portes le mousquet sur l'épaule,
Que t'importe le lit et la chambre!
Tu manges comme un prince à la première buvette venue.
De filles et de punaises tu as bien assez.
Mais, vive la joie, où est ton argent? (σ. 134).

Στὶς φράσεις «Ἐὰν δὲν ἔγεινα πλέον ἐπιχειρηματίας παρ' ὅσον ἔπρεπε πρὸς τὰς ὡραίας ξενοδόχους μου» (29ς) καὶ «ἐὰν ἐγένετο ἐπιχειρηματικός» (30ς), τὸ γίνομαι ἐπιχειρηματίας ἢ ἐπιχειρηματικός σημαίνει «ρίχνομαι σὲ γυναίκα, ἐπιτίθεμαι ἐρωτικά». Πβ. τὰ παρόμοια χωρία: «Ἀπὸ τὰ τόσα βρόχια, τὰ ὅποια τῆς εἶχαν ρίψει εἰς τὸν δρόμον τῆς, ἀπὸ τὰς τόσας ἐλεπόλει, τὰς ὁποίας τῆς εἶχον στήσει περὶ τοὺς τοίχους τῆς ὅλοι οἱ εἰρημένοι ἐπιχειρηματῆται, δὲν ἠδυνήθη νὰ γλυτώσῃ ἢ Μαρούσα» (Ἄπαντα, 3.481.15), «εἰς ἐπιχείρησίν τινα κατὰ τῆς ἰδίας γυναικός» (4.116.27), «εἰς “ἐργολαβίας” καὶ ἐπιχειρήσεις ἐρωτικὰς» (4.523.4), «ὁ ἐπιχειρηματίας καὶ ἐραστῆς τῆς Λουκρητίας» (4.526. 10), «Φαίνεται ὅτι κάποια ξένη Γαλλίς (...) εἶχεν ἐμπέσει εἰς τὰ δίκτυα κανενὸς ἑπιχειρητοῦ† καὶ εἶχε συλλάβει τὸ μαγικὸν τοῦτο χρυσόφαρον τῆς δεξαμενῆς» (4.389.16-18). Εἶναι φανερὸ ὅτι οἱ σταυροὶ τοῦ τελευταίου χωρίου ἀποδεικνύονται περιττοί¹.

Τὸ μίσθιος σὲ ἑπτὰ χωρία τῆς Π.Δ., ὁ Παπ. πάντως ἔχει ἑναυλον εἰς τὰ ὅτα τὸ περίφημο πόσοι μίσθιοι τοῦ πατρός μου περισσεύουσιν ἄρτων τῆς παραβολῆς τοῦ Ἄσώτου (Λουκ. 15,17). Γιὰ τὸ ἀντιπαρέρχομαι (19δ: «ὅταν τὸν εἶδαν καταματωμένον καὶ ἡμίγυμον, ἀντι-

¹ Βλ. Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλου, «Παπαδιαμαντικὸ λεξιλόγιο - α' Ἐπιχειρητής, ἐπιχειρηματίας, ἐπιχειρηματικός», *Νέα Ἑστία*, τχ. 1758, Ἰούλιος-Αὔγουστος 2003.

παρῆλθον»), πβ. τὴν παρόμοια φράση στὸ «Πόνος βαθύς» τοῦ Τσέχωφ (2γ)· ἐδῶ πάντως ὅλη ἡ φράση ἀπηχεῖ τὴν παραβολή (Λουκ. 10,30: οἱ καὶ ἐκδύσαντες αὐτὸν καὶ πληγὰς ἐπιθέντες).

«Κανείς ἄς μὴ προσβάλλῃ τὸν ἀδελφὸν του, μήτε ν' ἀδικῇ τὸν πλησίον του ἐν πραγματεῖαις, ὅτι ὁ Κύριος εἶνε ὄλων τούτων ἐκδικητής» (48β). Τὸ χωρίο εἶναι μετάφραση τοῦ τὸ μὴ ὑπερβαίνειν καὶ πλεονεκτεῖν ἐν τῷ πράγματι τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, διότι ἔκδικος ὁ Κύριος περὶ πάντων τούτων (Α' Θεσσ. 4,6). Πιστεύουμε ὅτι ὁ Παπ. μετέφρασε τὸ ἐν τῷ πράγματι τῆς Πρὸς Θεσσαλονικεῖς μὲ τὸ ἐν πραγματεῖαις ἔχοντας στὸ νοῦ του τὸ καινοδιαθηκικὸ Οὐδεὶς στρατευόμενος ἐμπλέκεται ταῖς τοῦ βίου πραγματεῖαις, ἵνα τῷ στρατολογήσαντι ἀρέσῃ (Β' Τιμ. 2,4). Ἄλλωστε ἡ Ἐποποιῖα εἶναι μυθιστόρημα ἐκστρατείας.

10. Hall Caine, *Ἡ Αἰωνία Πόλις*¹ (Τὸ Ἄστυ, 18.11-9.12.1901)

Ἡ μετάφραση τῆς *Αἰωνίας Πόλεως* δὲν ὀλοκληρώθηκε, γιατί ὁ Παπαδιαμάντης ἀποχώρησε ἀπὸ τὸ Ἄστυ². Γιὰ τὶς μεταφραστικὲς τύχες τοῦ Χώλλ Κέιν στὰ ἑλληνικά, βλέπε τώρα τὰ «Ἐπιλεγόμενα» στὴ νέα ἐκδόση τοῦ *Μαξιώτη* (σ. 616).

Βασικὰ λεξιλογικὰ τεκμήρια:

εἶναι εἰς τὴν ἀκμὴν νὰ σταματήσῃ (2δ), εἶναι εἰς τὴν ἀκμὴν νὰ ὀμλήσῃ (11α) - ἦτον εἰς τὴν ἀκμὴν νὰ διατάξῃ (15δ), οἱ μικροὶ ἰλλωπίζοντες ὀφθαλμοὶ (6δ) - ἰλλωπισμὸν τῶν ὀφθαλμῶν (7ε).

Ἰσχυρῶς ἐνδεικτικὰ καὶ ἐπικουρικὰ:

α) Λόγιο λεξιλόγιο καὶ φράσεις: ἀγρονόμος -ους (2α, 9ς), (νὰ)

¹ Hall Caine, *The Eternal City*, London, William Heinemann, 1901.

² Στὴν Ἀκρόπολιν δημοσιεύθηκε (8.12.1901) ἐπιστολὴ τῶν συντακτῶν τοῦ Ἄστεως ποὺ ἀκολούθησαν τὸν Δ. Κακλαμάνο στὴν ἴδρυση τοῦ Νέου Ἄστεως· τὴν ἐπιστολὴ συνοπογράφη ὁ Παπαδιαμάντης. Σπουδαία μαρτυρία γιὰ τὴν πατρότητα τῶν μεταφράσεων ποὺ προηγήθηκαν μᾶς δίνει τὸ ἄρθρο τοῦ Ἄστεως ποὺ ἀπαντᾷ στοὺς ἀποχωρήσαντες συντάκτες: «Ἡμποροῦσαμεν τώρα νὰ προσθέσωμεν καὶ ὀλίγα ἀκόμη περὶ τοῦ προσωπικοῦ τῆς συντάξεώς του, τὸ ὁποῖον λέγει, ὅτι ἐπὶ δεκαετίαν ὅλην συνεμόλθῃσε καὶ συνεκινδύνευσε καὶ συνειργάσθη καὶ συνεθυσιάσθη καὶ... συνωμότησε καὶ συνέπραξεν εἰς τὰ σχέδιά του! Ἀλλὰ τί νὰ εἰπωμεν περὶ τοῦ [...] καὶ τέλος τοῦ κ. Παπαδιαμάντη, ὅστις ἀπὸ ἐνὸς μὲν μόλις ἔτους μεταφράζει μόνον τὴν ἐπιφυλλίδα;» («Πρὸς τὸ δημόσιον», *Τὸ Ἄστυ*, 9.12.1901, σελ. 1).

βρέμη (8γ), βρόμον (κύματος) (10[b]γ), έθιμοταξίας (10ε), εκθύμως (21β), εκλαμπρον (φώς) (3δ), εκλάμπρως (8ε), εμπετασμένος (3α), (υποκριτής) επίτριπτος (10[b]γ), έρατεινοι (όφθαλμοί), -ήν (όψιν) (6δ, 14γ), θρονίδα (14β), καλλωπιστής (19β), καρδιαλγή (γυναίκα) (11γ), (αίφνιδίου) κρύους (10[b]ς) λοφιώντα (πίλον) (4β), οργανίζει (6ε), πλάνητα (17β), πυρόφθαλμος (4α), ριγηλήν (φωνήν) (16γ), σκιαυγή (αΐθουσαν) (14β) τακερόν (βλέμμα) (8α)

έπί πτερύγων όνειρων (2δ), τό πρόσωπόν της ύπτίαςεν (6δ), άσθενοϋς θροϋ μεταξίνης έσθήτος (8ε), τρυγμόν τοϋ ξυλοφάγου έντόμου, τό όποϊον ύποτρύζει τήν νύκτα (11ε), άνάμεσα εις τόν διάβολον κ' εις τό πέλαγος τό βαθύ (17γ· ή φράση τυπικά μόνο φαίνεται λόγια).

β) Λαϊκό λεξιλόγιο και φράσεις: γεροντιοϋς (9γ), καραμπίνα (5β, σε διάλογο, αλλά «καραβινοφόροι» 3γ), μαθές (5β), (άλλα) κοροφέξαλα (17γ), μπαντερόλια¹ (16δ), ξεμαλλιάρωτη² (5α), παππαδομάχος (5γ), σκυλλοκουβέρνο (5β), σκυλλομπόγια! (11ς), (τό χορτάρι) τοϋ φλόμου (17γ· αλλά θα περιμέναμε σφλόμου, πβ. Ρήγα Γ' 266)

μέσ' ες τό νοϋ μου γυρίζει (2α), ή θάλασσα σηκώνει βουνά (10[b]δ), ζοϋν σε ξεσκέπαστο σπίτι (: μιλοϋν άνοιχτά, 12δ), έχει βγγή τ' όνομά μου πλειά (12δ), έξ αιτίας άπ' τά ψέμματα ποϋ λέει (16δ), τό γουρούνι ξυλοκέρατα όνειρεύεται (17γ), καθένας μπορεί ν' άρμενίση όταν ό καιρός φυσά πρίμα (17δ).

γ) Έκκλησιαστικό λεξιλόγιο και φράσεις: άτιμίδες (2ς), (μαϋρου) ζωστικοϋ (3β)

άσπιλους και άμώμους (5ε), έν ράβδω σιδηρά τοϋς ποιμαίνει (6β· πβ. Ψάλμ. 2,9: ποιμανείς αύτοϋς έν ράβδω σιδηρά), όταν έλοιδορήθη δέν άντελοιδόρησε (11β· πβ. Α' Πέτρ. 2,23: λοιδορούμενος οϋκ άντελοιδόρει).

11. Λιούης Ουάλλας, Μπέν Χούρ³ (Νέον Άστν, 27.6-22.9.1902)

Άποδεικτικότητας τεκμήρια για τήν πατρότητα τής μετάφρασης άποτελοϋν οι φράσεις:

¹ Πβ. Άπαντα 4.240.34.

² Άπό τοϋς τρεις τύπους: ξεμαλλιάριστη (βλ. σ. 132 τοϋ μελετήματος), ξεμαλλάρωτος (σ. 135) και ξεμαλλιάρωτη, κατά τή γνώμη μας ό όρθός είναι ό τελευταίος.

³ Για τήν άντιβολή χρησιμοποίησαμε τήν έκδοση: Lew. Wallace, *Ben-hur, A Tale of the*

α) «Ἐδῶ ὁ Προφητᾶναξ, “μικρὸς ἐν τοῖς ἀδελφοῖς του καὶ νεώτερος ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πατρὸς του” ἤρμωσε τὸ ψαλτήριον καὶ τὴν κινύραν, δι’ ἧς κατεπράυνε τὴν μελαγχολικὴν τρέλλαν τοῦ Σαούλ» (7α· ὅλη ἡ φράση ἀποτελεῖ προσθήκη τοῦ μεταφραστῆ) καὶ «Ὅταν ἐπαιζε τὴν ἄρπαν, θέλγων τὸν μελαγχολικὸν Σαούλ»¹ (7δ), ποῦ ἀντιστοιχεῖ στὸ «when he went to sing before Saul» (σ. 55).

β) «Ἐξήτασαν τὸν ἄνω βυθὸν τοῦ οὐρανοῦ ὅπου ἐσπινθήριζον οἱ ἀστέρες» (9δ) καὶ «ἐβλεπον (...) τὸν ἄνω βυθὸν τοῦ οὐρανοῦ τὸν ἀμαυρόν, βρίθοντα ἀστέρων»² (13[b]β). Μὲ τὸν ἄνω βυθὸν τοῦ οὐρανοῦ ἀποδίδεται καὶ στὰ δύο χωρία τὸ «the depths of the sky» τοῦ πρωτοτύπου.

Ἀποδεικτικότερες ἐπίσης εἶναι οἱ λέξεις βᾶϊος (ἵππος) (56β, τρίς) - βᾶϊοι (56γ), κερασοβᾶϊοι (33ε). Περισσότερα γιὰ τὸ βᾶϊος καὶ τὰ σύνθετά του βλ. στὸ σημεῖωμα «Τὰ τυχερὰ τῶν ἰχθυητῶν» στὰ «Μικρὰ παπαδιαμαντικά» αὐτοῦ τοῦ τεύχους (σσ. 166-8).

Βασικὰ λεξιλογικὰ τεκμήρια:

μὲ ψίθυρον φωνήν (7δ), ἦσαν εἰς τὴν ἀκμὴν νὰ ἐρίσωσιν (40γ) - εἶνε εἰς τὴν ἀκμὴν νὰ ἐκτελέσῃ (59ε) - ἦτο εἰς τὴν ἀκμὴν νὰ εἰσέλθῃ (67α) - ἦτο εἰς τὴν ἀκμὴν νὰ ὑπερβῆ (81β), ὑπάρχει ἐν ὑποκειμένον δυσπιστίας (47ε), οἱ ὀφθαλμοὶ ἰλλώπιζον (44β) - ἰλλώπιζε τὸ ὄμμα (34δ), φόβῳ τῆς μάστιγος (50[a]β).

Ἰσχυρῶς ἐνδεικτικὰ καὶ ἐπικουρικὰ:

α) Λόγιο λεξιλόγιο καὶ φράσεις: ἀγλαῖζω) ἠγλαῖζε (87ε), ἀκανθοστεφῆς (κεφαλή) (87γ), ἀλικοκέντητον (πορφύραν) (9β), ἀλλόφρων (13[b]α), ἀναδενδράδες (11ε), ἀνεσταθμᾶτο (52α), ἀπεπλανήθη (15α), ἀπωθισμὸν (83α), βαθύπεπλοι, -ων (47δ, 58β), Βεσουβίου (55γ), βουβαλῆ, -ῆς (20γ, 23ε), βρουσκοπέων (71β), γεννάδας (21δ), δεινοπαθείας (44δ), δημόσιον (: τὸ κοινόν) (16ε), δρυοφύτου (6ε), ἐθιμοταξίας (56ε), ἐκατοστῦας (42β), ἐκδοτος (21ε), ἐκθύμως (35α), ἐκλαμπρον, -α (6β, 8β, 35ε), ἐλεοδότης (53ε), ἐλκυσμὸν (32ε), ἐμπετάση (41α), ἐμπηγμένων (33δ), ἐπιπολάζον (21δ· ἄλλοι τύποι: 1α, 2δ,

Christ, New York and London, Harper & Brothers Publishers, 1899, ἀλλὰ δὲν εἶμαστε βέβαιοι πὼς ὁ Παπαδιαμάντης μεταφράζει ἀπὸ αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἐκδοση.

¹ Πβ. τὸ χωρίο τῆς «Σπρίγλας μάννας»: «τὸ μπουζούκι, μὲ τὸ ὅποῖον, μελαγχολικὸς Σαούλ (...) διεσκέδαζε τὴν τρέλαν του» (3.392.25-26).

² Πβ. «τὰ ἀστρα (...) σβήνονται εἰς τὸν ἄνω βυθὸν τῶν ἀκαταλήπτων πραγμάτων» (Ἄπαντα 4.205.20-22) καὶ «ἐπροσπάθουν νὰ διακρίνω τ' ἀστρα εἰς τὸν ἄνω βυθόν» (4.288.3).

3ε), ἐπίτριπτε (Ἰουδαίε) (57β) - ἐπίτριπτοι λεπτολόγοι (87β), ἐσύστερον (60δ), ἐχθροπάθεια (35β), (ζωγραφῶ) ἐζωγραφῆθη (44ε), θρονίδα (25[b]ς), ἰβανίου (8δ), ἰθύντορα (42γ), ἰκετικόν (74α) κημός, -όν (16ε, 47γ), κικκαβισμούς (4β), κλισμούς (9α), (κλονοῦμαι) ἐκλονήθη (34ς), κονιόπαστον (πρόσωπον) (87γ), (κύματα) λαμπηρόνος (66δ), μαρμαρυγή (85ε), μαρασμῶδες (85δ), μελάμφαιοι (41α), (μινυρίζω) ἐμινυρίζε (32ε), νευροπάθεια (33ε), νευροπαθές (34α), (τόν) ὄλκον (7ε), ὄπαιου (21α), πανεκλάμπρωσι¹ (77δ), τῆς παραθαλασσίας (15ε· ἄλλες πτώσεις: 22γ, 53δ· βλ. παρατηρήσεις), πολύκλαδος (λυχνία) (9α, 39β), πραγματείας (: πραιμάτειες) (4β), προθυμούμενοι (41β) - ἐπροθυμεῖτο (26α) - ἐπροθυμεῖσθε (26α), προσκόπιον (4δ, 8γ), πυρπόλα (: πυρπολικά) (23ς), ρόας (: ροδιές) (4β), ρεμβός, -όν (33β, 38γ, 75β, 77β), σεμνύνομαι (16α) - ἐσεμνύνετο (50ε, 56γ), (σκευάζω) ἐσκεύασε (47γ), στρόφιον (13ς· ἄλλες πτώσεις: 4γ, 9β, 41β), στροφοδιῆται (66ς), σύννους (9γ, 21ς), συνωρίδος (33δ), τακερούς (ὀφθαλμούς) (72γ), τεθηπότες (ὀφθαλμοί) (10ς), τιττυβισμόν (32ε), τοῦπίκλην (50δ), ὑποβρυχίου (24ε· ἄλλοι τύποι: 25ε, 74α), ὑποβρυχιότητος (25α· ἢ λ. πιθανῶς παπαδιαμαντική), ὑπόρραμμα (1β), ὑψιδμητον (39β), φανταστικῆς (ἀρχιτεκτονικῆς) (26δ, 32ς) - (ὄντα) φανταστικά (54ε) - φανταστικώτερα (54δ), (κύματα) χαιτήεντα (73ε)

ἦθος εἰδήμονος (4γ) - ἦθος ἰταμόν (4ε) - ἐπιτηδεύει ἦθος εὐλαβείας (5α) - ἦθος εὐγενικόν (5α) - ἦθος κοπώσεως (12γ) - ἦθος χαρωπὸν (41ε) - ἦθος πανουργίας (58γ) - ἦθος εὐθυμίας (61ς) - ἦθος αὐστηρόν (61ς), τοῦ συνεχίσαι (12α).

β) Δαικὸ λεξιλόγιον καὶ φράσεις: γιερή (4γ), γεννοβολιά (33ε), πλακαραί (33ς), σκυλλοεβραῖος (56ε, ς), σκυλλοῖσραηλίτης (57γ), Σκυλλορρωμαῖος (69β)

σοῦ πρέπουν (16β), νὰ τρακανίσουν (τὰ ὀστᾶ του) (47ς).

γ) Ἐκκλησιαστικὸ λεξιλόγιον καὶ φράσεις: ἰλαστήριον (15α), (κρατύνω) ἐκράτυνε (31α) - ἐκρατύνηθη (59β) - κρατυνόμενον (85ε), (μεγαλύνω) ἐμεγαλύνετο (24β) - ἐμεγάλυνε (48ς), παρεπορεύθη (τὸ ὕδωρ, τὸν χεῖμαρρον) (31δ, 66γ), παρεμβολήν (: παράταξη, στρατόπεδο) (5ς), προσώχθισε (20δ), τρυφῆς (3ε), ὑπερύμνητος (7β)

¹ Πβ. «τοῦ πανεκλάμπρου φωστήρος» (2.358.9), «κατὰ τὰς πανεκλάμπρους ταῦτας ἡμέρας» (2.517.2), «ποιότητος πανεκλάμπρου» (Ἄμερικανὸς Μοντεχρίστος, σ. 156) καὶ «τοῦ πανεκλάμπρου γεγονότος τῆς ἀναστάσεώς Του» (Ὁ Βίος τοῦ Χριστοῦ, σ. 265).

τὰ πρωτότοκα τῶν Αἰγυπτίων (3α), διέδωκαν τὰ εὐαγγέλια (3δ), καθέδρα (13[b]δ), λέπρα τοῦ Γιεζή¹ (13[b]δ), κατοικίαν ἑαυτῶ (15γ), ἐπὶ τὸν ποταμὸν (sic) Βαβυλῶνος (54β), ἐν γῆ Αἰγύπτου (28δ), πώγωνα τοῦ Ἄαρών (41β).

Παρατηρήσεις:

Ἐνδεικτικότατο τὸ οὐσιαστικοποιημένο ἐπίθετο παραθαλασσία — πολὺ συχνὸ στὰ Ἄπαντα² — στὶς φράσεις: «κατὰ μῆκος τῆς παραθαλασσίας» (15ε), «μὲ ἀπήγαγον εἰς τὴν παραθαλασσίαν» (22γ), «ὅστις γεμίζει τὰς παραθαλασσίας ἀπὸ ναυάγια» (53δ).

Φράσεις παπαδιαμαντικῆς χροιάς: «ἄρωμα ἀψίνθου» (1α), «ὕψος ἀνδρόμηκες» (7β), «ἐκ καλλονῆς ὑπὲρ ἄνθρωπον» (7[b]ε), «μίαν αἴγλην χρυσὴν σελαγίζουσαν εἰς τὴν κυαντὴν αἴθρην τ' οὐρανοῦ»³ (15ς), «ἐμεγαλύνετο εἰς διάτορον βοήν» (24β), «ἀγρίαν φλόγα» (31α), «μὲ ἀγρίαν χαράν» (45ς), «ἐξήγειραν ὄλας τὰς περὶ ἡχοῦς»⁴ (66δ), «᾿Ω! τὰ ὠραῖα καὶ εὐπροσῆγορα τοῦ πάλαι χρόνου!» (68α), «τὰ νέφη ἔπλεον εἰς τὸ στερέωμα» (73ε), «ἀμφιλύκη παράωρος» (86γ).

Στὶς φράσεις τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ λεξιλογίου πρέπει νὰ προστεθοῦν ἀρκετὰ χωρία τῆς Γραφῆς ποὺ ὁ μεταφραστὴς κλείνει σὲ εἰσαγωγικὰ καὶ τὰ γράφει βέβαια ἀπὸ μνήμης. Σημειώνουμε τοὺς ἀριθμοὺς μερικῶν ἐπιφυλλίδων ὅπου τὰ συναντοῦμε: 7α, 9γ, 13[b]ς, 15α καὶ β, 31γ, 43δ, 48γ. Τὶ ἀκριβῶς ἀπὸ αὐτὰ ὑπάρχει στὸ ἀγγλικὸ πρωτότυπο εἶναι θέμα εἰδικοῦ μελετήματος.

Παρατηρεῖται καὶ στὸν Μπέν Χούρ ὅτι καὶ στὸ *Quo vadis?*: τὰ στοιχεῖα τοῦ λαϊκοῦ λεξιλογίου εἶναι ἐλάχιστα, γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ ἢ περικοπὴ «Παροδῖτα, ξένος εἶ... ὄλβον ἔξεις», ποὺ περιέχεται στὸ ἀπόσπασμα τοῦ μυθιστορηματός τὸ δημοσιευόμενον στὸ τεῦχος τοῦτο (σσ. 38-9), μεταφράζεται στὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ. Παραθέτουμε τὸ ἀγγλικὸ πρωτότυπο γιὰ νὰ κάμει ὁ ἀναγνώστης τὶς ἀναγκαῖες συγκρίσεις:

¹ Πβ. «ν' ἀποκτήσουν τὴν λέπραν τοῦ Γιεζή» (Ἄπαντα 4.419.17).

² 2.391.32, 3.246.6, 3.286.10, 3.290.28, 3.560.8, 4.82.25, 4.163.5, 4.245.20, 4.218.2, 4.288.12, 4.415.5, 4.415.27, 4.556.17, 5.200.25, 5.200.27. Βλ. καὶ Γλωσσάριο Μαζιώτη.

³ Πβ. «ὕψηλά, ἐπάνω, ἐπιφαίνεται μία αἴγλη. Σέλας συλληφθέν, ἀκτὶς ἡλίου στερεοποιημένη» («Δι' Ἀθῆνας ὡς Ἀνατολικὴ πόλις», 5.272.23-24).

⁴ Πβ. «ἐξήγειρεν τὰς θαλασσίας ἡχοῦς» (Ἄπαντα 1.604.35-6), «νὰ ἐξεγείρωσι τὰς κοιμημένας ἡχοῦς» (Δίδυμοι τοῦ οὐρανοῦ, σ. 592).

“O Traveller!

“Art thou a stranger?

“I. Hearken to the singing of the brooks, and fear not the rain of the fountains; so will the Naiades learn to love thee.

“II. The invited breezes of Daphne are Zephyrus and Auster; gentle ministers of life, they will gather sweets for thee; when Eurus blows, Diana is elsewhere hunting; when Boreas blusters, go hide, for Apollo is angry.

“III. The shades of the Grove are thine in the day; at night they belong to Pan and his Dryades. Disturb them not.

“IV. Eat of the Lotus by the brooksides sparingly, unless thou wouldst have surcrease of memory, which is to become a child of Daphne.

“V. Walk thou round the weaving spider—’tis Arachne at work for Minerva.

“VI. Wouldst thou behold the tears of Daphne, break but a bud from a laurel bough—and die.

“Heed thou!

“And stay and be happy.” (σ. 201)

Με τόν ἴδιο τρόπο, τῆ φράση «Stay, and go with us» (σ. 207) τὴν μεταφράζει με τὸ Ὑμνολογικὸ «Στῆθι! Καὶ δεῦρο μεθ' ὑμῶν!», δηλαδὴ με τὸ τέλος τοῦ Δοξαστικοῦ τῆς ἐνάτης ὥρας τῶν Φώτων *Καὶ δεῦρο στῆθι μεθ' ὑμῶν*. Ἄν θυμηθεῖ κανεὶς ὅτι ὁ Παπαδιαμάντης λίγο προτοῦ ἐκπνεύσει ἔψαλε αὐτὸ τὸ δοξαστικὸ, ὁ τρόπος με τὸν ὁποῖο ἀποδίδεται ἡ ἐρωτικὴ κλήση στὸ παγανιστικὸ ἄλσος τῆς Δάφνης τῆς Ἀντιόχειας θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθεῖ ὡς βλασφημία (βλ. τὸ τέλος τοῦ σημειώματος «Τὰ τυχερὰ τῶν ἰχνηλατῶν» στὰ «Μικρὰ παπαδαμαντικά» αὐτοῦ τοῦ τεύχους). Τὸ πράγμα θὰ συζητηθεῖ ἀλλοῦ.

Εὐθὺς μετὰ τὸ «Stay, and go with us» στὸ ἀγγλικὸ πρωτότυπο διαβάζουμε: «One, a Greek, sang a verse from Anacreon:

“For to-day I take or give;

For to-day I drink and live;

For to-day I beg or borrow;

Who knows about the silent morrow?”» (σ. 207).

Πῶς ἀποδίδονται οἱ στίχοι ἀπὸ τὸν Παπαδιαμάντη βλ. στὸ ἀπόσπασμα τοῦ μυθιστορήματος τὸ δημοσιευόμενον ἐδῶ (σ. 42).

Παραθέτουμε και τή χαρακτηριστική ύποσημείωση του μεταφραστή: «Ο συγγραφέας έχει εδώ μερικές ανακρίβειες. Οί σταυροί, ἀκέραιοι, ἐκομίζοντο εἰς τὸν τόπον τῆς τιμωρίας, βασταζόμενοι ὑπὸ τῶν καταδίκων. Ἐπὶ τοῦ σταυροῦ πλαγιασμένου καταγῆς ἐκαρφώνετο πρῶτον ὁ καταδίκος, εἶτα ἠνωρθοῦτο καὶ ἐπήγνυτο ὁ σταυρός. Ἐπίσης, ὁ Χριστὸς δὲν ἔφερε τὸν ἀκάνθινον στέφανον καὶ τὸν κάλαμον ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ, ἀλλὰ πρότερον εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Πιλάτου» (85ς).

12. Παύλου καὶ Βίκτωρος Μαργκερίττ, Ἡ Πανωλεθρία¹ (Νέον Ἄστυ, 29.9.1902-26.1.1903)

Ἀποδεικτικὰ στοιχεῖα γιὰ τὴν παπαδιαμαντικὴ πατρότητα τῆς μετάφρασης εἶναι οἱ ἰδιαίτερα ἰδιωματικὲς λέξεις: *μόρικ ο*² (11β: «φόρεμα ἀπὸ μόρικο φαιομάργαρο») καὶ (στόν) *μπούχαβο* (47γ), λέξη ποὺ σημαίνει «μπόσικα χῶματα», καί, προσώρας, εἶναι «ἄπαξ εἰρημένη» στὸ πρωτότυπο καὶ μεταφραστικὸ ἔργο τοῦ Παπ. Ἰσῆς ἀποδεικτικότη-
τας εἶναι καὶ οἱ λέξεις: *βάϊον* (τρίχωμα) (4[β]ς), *βαῖου* (ἄραβός του) (28β), (ἵππος) *σποδοβάϊος*³ (44β), (μεγάλους) *σποδοβαῖους* (ἵππους) (44ς).

Βασικὰ λεξιλογικὰ τεκμήρια:

νὰ εἶνε εἰς τὴν ἀκμὴν νὰ ἐπαληθεύσουν (1β) - ἦτο εἰς τὴν ἀκμὴν ν' ἀπομακρυνθῆ (28ε) - ἦτο εἰς τὴν ἀκμὴν νὰ ἐκκενωθῆ (28ε) - ἦτο εἰς τὴν ἀκμὴν νὰ χαθῆ (45α) - ἦτο εἰς τὴν ἀκμὴν νὰ καταπέσῃ (45ε) - ἦλθεν εἰς τὴν ἀκμὴν νὰ σβύσῃ (100δ), ἰλλώπισε τοὺς ὀφθαλμοὺς (4δ) - ἰλλωπίζον ὄμμα (21γ) - ἰλλωπίζων τὸν ὀφθαλμόν (35γ) - ἰλλώπισε τὸ ἀριστερόν ὄμμα (58ε) - ἰλλώπιζε τοὺς ὀφθαλμοὺς (72γ) - ἰλλώπιζε τὸ ὄμμα (97ς).

Ἰσχυρῶς ἐνδεικτικὰ καὶ ἐπικουρικὰ:

α) Λόγιο λεξιλόγιο καὶ φράσεις: ἀγνωσίας (24ε), ἀγρονόμος, -οι

¹ Οἱ παραπομπές μας γιὰ τὸ γαλλικὸ στό: Paul et Victor Margueritte, *Le Désastre*, Paris, Librairie Plon, 1898. Πρόκειται γιὰ τὸ α' βιβλίο τῆς τετραλογίας *Une époque*.

² Πβ. Ἄπαντα 4.498.21 καὶ βλ. ὅσα λέγονται πρὸ πάνω στίς σσ. 74 καὶ 76.

³ Βλ. «Μικρὰ Παπαδιαμαντικά», 1. Σποδοβάϊος, *Τὰ Ἑλληνικά* 47 (1997) 127-8 [= *Εἰκοσιπεντάχρονος πλοῦς*, σσ. 265-6]. Βλ. ἀκόμη ὅσα λέγονται στίς σσ. 74 καὶ 143 τοῦ μελετήματος αὐτοῦ, καθὼς καὶ τὸ σημεῖωμα «Τὰ τυχερὰ τῶν ἰχνηλατῶν» στὰ «Μικρὰ παπαδιαμαντικά» αὐτοῦ τοῦ τεύχους (σσ. 166-8).

(57γ, 62γ, 66ς), αείκτυπος (6ε· άλλες πτώσεις: 17γ, 5ε), άθλιεστάτη (92γ), άποπλανηθέντες (28β) - άπεπλάνα (36γ) - (είχαν) άποπλανηθῆ (93γ), άποτροπιάσις (38α· άλλες πτώσεις: 25, 92α), άσθμώδη (δνευρα) (32δ), βιαιοπαθεία (98β) βουβαλαῖ (23δ), (βραχνοφωνῶ) έβραχνοφωνεί (104ς), δακτυλιώτην (115ς), δεινοπαθείας (49δ, 109ς), έθιμοταξίας (65δ· άλλα: έθιμοτυπιῶν 4β), εκατοστί (22δ), εκθύμως (37ς, 96δ), εκκλαμπρος (43ε· σε άλλες πτώσεις: 1α, 2ς, 9[b]ς, 42β) - εκκλαμπροτέρου (73γ), εκκωφωτικός (45δ, 48δ), ελώριον (3γ), εμπετασμένην (6[b]ε), ενέπρεπεν (16ε), επαγωγά (69γ), επαλξώνουν (τούς τοίχους) (51β), επαυλα (103γ), (επιπολάζω) επεπόλαζε (3δ· άλλοι τύποι παρατατικοῦ: 4α, 5δ, 23δ, 24δ, 40γ, 42γ, 93β), (επιπροσθῶ) επεπρόσθουν (2δ· άλλοι τύποι: 3δ, 31ε), επίρρινον (φωνήν) (1β), επιστόλιον (74δ· άλλοι τύποι: 15γ, 61γ), έχθροπάθεια (97α· άλλοι τύποι: 9γ, 88β), ζώνεκρον (96β), ζωτικήν (έντιμότητα, καρδιαν) (105ε, 111δ), θαλπεράν (3γ· άλλοι τύποι: 3δ, 62β), ιβανίου (4β), ιλαρύνονται (45ε), ιριδωτήν (άνταύγειαν) (35β), καλλωπιστήν, -οῦ (12β, 3β), κημόν, -οί (53ς, 5β), κορακιστικόν (22ς), κορδύλης (93δ), κορδουλωμένην (κεφαλήν) (96γ), κυαθίσκος (9[b]γ), κυλινδούμενα (23ε), (μέ τόνον) λογαοιδικόν (97γ· λογκοιδικόν στην α' δημοσίευση), μαζόν (11γ), μακρυλόν (πρόσωπον) (18ς), μεγαλόφθογγος (105β), (μινυρίζω) έμινυρίζε (72β), νεολόγον (22β), (ξηροτανύομαι) έξηροτανύετο (6ε), ξυλικήν (99ς), όλκός (έρυθρά) (9[b]α), οξύβραχνος (108α), όρφνήν (άμφιλύκην) (19ε), όστρακοδέρμους¹ (πόδας) (108β), Παρισσιανῆς -οῦς (3γ, 69γ), παχυστομία² (101γ), πολύθρους (ζωή) (3δ), πολυκλάδους (λυχνίας, σκελετούς) (2δ, 101ε) - πολυκλάδων (λυχνούχων) 115ς), πολυμέριμος (6[b]γ) πραϋθυμία -αν (76β, 52β), προθυμούμενος, -ην (108γ, 36δ), προσκόπιον (12δ, 56β) - προσκοπίου (47β), πτεροκόπημα, -ατα (3ε, 41ς, 43γ), (πτεροκοπῶ) πτεροκοποῦντος, -α (13α, 38ε) - έπτεροκόπησαν (13β), (σίζω) έσιζε (99ς), σιφωνοειδῶς (96β), σκριαυγῶν, -οῦς, -ῆ (15γ, 15δ, 35δ), σκοπιωρός (51β), σμηνηδόν (54δ), σουδάριον (96β), (συμβουλεύομαι) έσυμβουλεύθησαν (: συσκέφθησαν) (41α), συνωθισμός (31ε, 39α, 44β), ταυροσκύλλου (34ε), (τερετίζω) έτερετίζε (72β), υποβρύχιον (πράγμα) (103γ), φαλαγγηδόν (23δ), φανταστικάς

¹ Πβ. «μέ τούς πόδας του τούς χελωνοδέρμους» (Άπαντα 2.202.16), «χελωνοδέρμους χείρας» (2.101.26). Βλ. και 2.414.3, 3.17.16.

² Πβ. «μετά τινος παχυστομίας και δυσκολίας περι την προφοράν» (Άπαντα 2.260.26-27) και «παχυστομον έκφρασιν» (Μαξιώτης, σ. 550).

(θεωρίας) (64β), φαντασιῶδες (μολυβδοκόνδυλον) (64ε), φρενοτροπιῶν (43β), χαλκόστομος (κώδων) (105β), χειριζόμενον (9[b]γ· παθ. διάθ.)

ἦθος νεοπανδρευμένης (9[b]δ) - ἦθος μομφῆς (59β) - ἦθος ρεμβόν (62β) - ἦθος ἀθυμίας (100β) - ἦθος ἔκφρον (102ς) - ἦθος ἐκστατικόν (113γ) - ἦθος φιλοσκῶμμον (113δ), ψυχὴν περιληπτικὴν (11ε), εἶχε δι' αὐτὸν τὴν ἔλξιν τῆς ἀβύσσου (13δ), ἀκρασίαν διαχειριστικῶν ὑπηρεσιῶν (17γ), μεστωμένος ἐκ μέθης πολεμικῆς¹ (27γ), ἡ δυσωδία ἔβραζεν (35ε), εἶχε τέφρας τὴν ὄψιν² (42ς), Ὁ Δουμπρέλ, μεταξύ λόγων, ἐπῆρε τὸ αὐτί του (: ὁ Δ. ἄκουσε) (62α), καινοπρεπεῖς θεωρίας (94δ), ἀνάριθμον πλῆθος (96β), ρυτίς βουλευτικὴ (97δ), τὴν ἔκτρωσιν τοῦ ὄνειρου του (100γ), μετὰ ριγηλῆς φρίκης (110β), ναυαγίου σύντριμμα (110γ).

β) Λαϊκὸ λεξιλόγιον καὶ φράσεις: ἄδολα³ (γαλόνια) (4δ), ἀμμὴ δέ! (: ἄμ δέ!) (77α), ἀπλωταριά (20α), ἀρχήτερα (: νωρίτερα, πρωτύτερα) (79ς), βέβηγα (30ς), βλακόμουτρο (46α), βουλιᾶ⁴ (104α), βρωμογαρμποφάηδες (41α), βυζαστάρικα (: βυζανιάρικα) (83γ), βυδόπουλος (12δ), γαλοννάτων (114ς), γιερός (78β) - γιερά (47ς), καρδιοκαυμός (30β), κατσούλα (101ε), (κοκκαλώνω) τὰ ἐκοκκάλωσε (51ε), κοκκωνίσια (ὄψις) (49α), κοντανασασμοί (49δ), κορδώνουν (23ε), (κροκίζω) ἐκρόκιζαν (50ς), μαθές (50ε), μονορριξιᾶς (ἐπίρρ.) (74ς), μπατάλιχο (9[b]γ), μούτσουνο (12ε), ξεγοφιασμένους (80ς), ξεκληματισμένας (112ε), ξεφουντωμένη, -ου (: δίχως πάτο) (42β, 57γ, 58δ), ξινάδα (60γ), ξυλική (99ς), παζαρλίκια (68δ), (δὲν) παραπανίζω⁵ (58ς), παραστρατίζετε (100γ), ρυζοψωμοαλατάδων (20ε), (σαβουρώνω) ἐσαβούρωσε (: ἔφαγε) (41δ), σκιάδες (ὄνομ.: ὁ σκιάς) (114γ), σκουροκουμπούρας⁶ (102δ), (σπαρτινίζω) ἐσπαρτινίζαν (50ς), (τῆς) στενούρας (40β), στιβάλια (51γ), σφλομμωμένον (109β), τριοχρονίτικη (θέρμη) (83γ), (τσαμπουνίζω) ἐτσαμπούνιζε (72β), τσαμπουνίσματα

¹ Πβ. «ἀπάνω στὸ μούστωμα καὶ στὴ μέθη τῆς νίκης» (Ἄπαντα 4.155.23).

² Μήπως τεφράν;

³ Πβ. «ἄδολην» μανθῆλαν» (Ἄπαντα 2.124.29).

⁴ Βλ. Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλου, «Διορθωτικά στὸν Παπαδιαμάντη», 4. ἐβουλιούσα, Ἄντι χρυσέων, Ἀφιέρωμα στὸν Ζήσιμο Λορεντζάτο, Δόμος καὶ Βικελαία Δημ. Βιβλιοθήκη, Ἀθήνα 1995, σσ. 409-10 [= Εἰκοσιπεντάχρονος πλοῦς, 83-6] καὶ «Ἰδιωματικά στοιχεῖα», 6. βουλιῶ, σσ. 664-5 [= Εἰκοσιπεντάχρονος πλοῦς, σ. 285].

⁵ Πβ. «νὰ παραπανίζης» (Ἄπαντα 3.113.24).

⁶ Πβ. «σκουροτούφεκα» (Ἄπαντα 2.623.16), «σκουροκαρμπίνα» (4.546.24), «σκουρολίρα» (4.283.10).

(76δ), (φαγκρίζω) ἐφάγκριζεν (37δ), φέρμα (108γ), φορτσάρη (81ε), φουσκοθάλασσα (9[β]α) φυλακωμένους (80ε), (ψωμί) χάσικο (68ς), χολοσκασμός (76β), χονδρίλα (75δ), (ὀ) ψευτοφυλλάδας¹ (65ε), ψοφογόμαρα (41α), ψοφάλογα (96β), ψωμοζήτρα (69γ)

Δέν ἔχει μαντᾶτα, καλὰ μαντᾶτα (31β), καλὸ ξεσβέρκωμα!² (42γ), καλό σας καταυόδιο (47ε), «πλάκα τὰ γαλόνια» (74δ), σωρό-δεμάτι (80β· καὶ στὴ Μίλα), ξεγοφιασμένους καὶ σακάτηδες (80ς), θὰ εἶνε μάννας γυιὸς ὅποιος ξεύρει³ (9α), λογαριασμός νέτος (75α), τὸ ἀλογάκι τῆς Παναγίας (54δ).

γ) Ἑκκλησιαστικὸ λεξιλόγιο καὶ φράσεις: Αὐτοκατάκριτος (86δ· πβ. πρὸς Τίτ. 3,11), κολλυβισταί (12ε· πβ. Ματθ. 21,12, Μάρκ. 11,15, Ἰωάν. 2,15), (κρατύνομαι) ἐκρατύνετο (99ε), μεγαλυνομένη (11ς), παρεπορεύετο (τὰς μακρὰς σειρὰς) (40β), σπερμολόγος (20ε, 22β), συνεσκότασεν (55α).

κάρφη ἀχύρου (31ς), ἐγίνετο τοῖς πᾶσι τὰ πάντα (15ε· πβ. Α' Κορ. 9,22).

Παρατηρήσεις:

Ἄξιοσημειώτες οἱ φράσεις: «Ὦχρον πρόσωπον πυρροζάνθου μορφῆς» (38γ), μὲ τὴν ὁποία ἀποδίδεται τὸ γαλλικὸ «Un visage pâle de Christ roux» (σ. 167). Εἶναι φανερό ὅτι ὁ Παπαδιαμάντης θέλει νὰ ἀποφύγει τὴν παρομοίωση μὲ τὸν Χριστό. Ἐπίσης: «Οἱ ὠραῖοι γυμνοὶ ὦμοι τῆς εἶχον τὸ στιλπνὸν ἐκείνων τῶν μαρμάρων τῆς φραγκοκκλησιᾶς, τὰ ὁποῖα ἐλείαναν τὰ χεῖλη τῶν εὐλαβῶν». (1β), ὅπου μὲ τὸ φραγκοκκλησιᾶς μεταφράζεται τὸ *église* τοῦ πρωτοτύπου.

Τὸ «τεφρόανθον γένειον» (21ε), ποῦ ἀποδίδει τὸ «barbe fauve» (σ. 95), πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ τεφρόξανθον ἢ ἴδια γαλλικὴ φράση μεταφράζεται ἄλλοῦ: «πυρρὸν γένειον ὡς τρίχα θηρίου» (38γ) καὶ «πυρρόφαιον γένειον» (109α). Τὸ κολυμβιστής (69β) νὰ διορθωθεῖ σὲ κυμβαλιστής («cymbalier», σ. 308).

Δείγματα μετάφρασης στίχων:

Οἱ Γάλλοι στρατιῶτες τραγουδοῦν μὴ στροφή παλαιοῦ σκωπτικοῦ ἄσματος:

Ὁ Μάλβρος πάει στὸν πόλεμο,
μέσα σ' ἓνα βαγόνι,

¹ Πβ. Ἄπαντα 4.589.17 καὶ Μαξιώτη, σ. 566.

² Πβ. «καλὸ ξεπλάτισμα!, ὅπως λέγουν οἱ ναυτικοί» (Ἄπαντα 3.657.20).

³ Πβ. Ἄπαντα 3.492.27.

Θὰ τὸν ἰδῆς πίσω νάρθη
ς' ἓνα τρύπιο πανέρι! (72β)

Malbrough s'en va-t-en guerre,
Dans une bouteille!...
Mais il en reviendra dans un panier...
Dans un panier percé! (σ. 322)

Χαρακτηριστικοὶ πάλι οἱ στίχοι:

Ὁ στρατηγὸς Φροσάρ
ἓνα χοντρό γομάρ! (29α)

ποὺ τὸ ἀντίστοιχο γαλλικὸ τους εἶναι:

Le général Frossard
N'est qu'un sal'rossard! (σ. 126)

Χαρακτηριστικότεροι ὅμως οἱ ἐξῆς:

Ἄ! ποιὸς εἶν' αὐτός, ποιὸς εἶν' αὐτὸς ποὺ ἀγαπιέται;
Ἐκεῖνος ποῦ, ἐκεῖνος ποῦ ξεχνιέται! (44δ)

στοὺς ὁποίους ἀντιστοιχοῦν :

Ah! Quel est donc, quel est donc
Celui qu'on aime,
C'est le dou..., c'est le douzième! (σ. 194)

Τρυφεροὶ ἐτοῦτοι:

Δροσιὰ θὰ βροῦμε ἄνω ἔκει
Ἐπάνω ἔκει
Δροσιὰ νὰ πιοῦμε! (62ς)

Οἱ ἀντίστοιχοι γαλλικοί:

Il'y a la goutte à boire
Là-haut
Il'y a la goutte à boire! (σ. 281)

Ἄ! Παπαδιαμάντη!

¹ Πβ. Ὁ Μάλβρος πάει στὸν πόλεμο, / καὶ πότε θὰ γυρίσῃ; (Τὸ Ἐγκλημα..., σ. 402).

13. Μπράμ Στόουκερ, *Ὁ Πύργος τοῦ Δράκουλα*¹
(*Νέον Ἄστυ*, 27.1-24.6.1903)

Ἀπόλυτο ἀποδεικτικό στοιχείο γιὰ τὴν πατρότητα ἢ φράση «Φόβος καὶ τρόμος ἔχει ἐπιπέσει ἐπ' ἐμέ καὶ “ἀπώλετο φυγὴ ἀπ' ἐμοῦ”» (9γ), ποὺ ἀποτελεῖ συνδυασμὸ ἑνὸς παραλλαγμένου ἐλαφρὰ ὑμνογραφικοῦ στίχου καὶ τμήματος στίχου ψαλμικοῦ. Παραλλαγή αὐτοῦ τοῦ κοινοῦ παπαδιαμαντικοῦ τόπου², χροιάς ἀρχαιοελληνικῆς, ἀποτελεῖ τὸ «κρυερὸς φόβος ἐπέπεσεν ἐπ' ἐμέ» (3ε). Συγγενικὴ καὶ ἡ φράση «εἶδος γαλήνης ἐπῆλθεν ἐπ' ἐμέ»³ (12β).

Βασικὰ λεξιλογικὰ τεκμήρια:

ἤμην εἰς τὴν ἀκμὴν νὰ τὰς ἀναγνώσω (8ε) - ἤμεθα εἰς τὴν ἀκμὴν νὰ ἐξέλθωμεν (77ε) - ἤμην εἰς τὴν ἀκμὴν νὰ τὸν ἀνακαλέσω (88α) - ἦτο εἰς τὴν ἀκμὴν νὰ καταπέση (104γ), ἐπὶ τοῦ ὑποκειμένου τούτου (82γ) - αὐτὸ τὸ ὑποκείμενον [: θέμα] φαίνεται νὰ κατέστη ἀπεχθές (83ε), ἰλλώπισε τὸ ὄμμα (87ε), μὲ ψίθυρον φωνήν (30β).

Ἰσχυρῶς ἐνδεικτικὰ καὶ ἐπικουρικὰ:

α) Λόγιο λεξιλόγιο καὶ φράσεις: ἀγαθοπιστία (2ε), ἀγρονόμος (109α), ἀθλιεστέρα (60ε), ἀνδρότητα (72ε), ἀνθρωπιστικόν (65ε), ἀσπάσιος (14β) ἀποπλάνησιν (81γ), βαθυχαράκτους (95ε), δεινοπαθείας (56α, 68ε, 100δ), (ἐγκολάπτω) ἐνεκόλαψε (8β) - ἐγκολάφης (64ε), ἐθιμοταξίαν (44ε), ἐκθύμως (2β, 2δ, 16β, 35α, 68δ, 72[b]γ, 89ε, 92γ, 94β, 101ε), ἐμπληκτος -ου (110γ, 102δ), ἐπιπολάζουσα (44α), ἐπιστόλιον (72[b]α), εὐθανασία (92γ), ζώνεκρος (62δ τρίς, 63γ τρίς, κ. ἄ.), ζωντονεκρικὴ (112α), ζωντοτομία (20δ), ζωντοφαγία (84γ), θαλπερός (46ε), ἱκετικόν (38β), (κλονοῦμαι) ἐκλονήθη (68ε, 92δ), μεγαλωστί (74α), μορμολύττομαι (7δ), μυχθίζη

¹ Ἡ παπαδιαμαντικὴ μετάφραση ἀναδημοσιεύθηκε (χωρὶς ὄνομα μεταφραστῆ) στὸ περ. *Α.Ο.Δ.Ο* τοῦ Βλ. Γαβριηλίδη (30.4.1906 κ.ἐξ.). Ἀποσπάσματα τῆς μετάφρασης ἀναδημοσιεύθηκαν στὸ περ. *Πλανόδιον*, τχ. 36, Ἰούνιος 2003, σσ. 486-491 (μὲ εἰσαγωγικὸ σχόλιο τοῦ Ν. Δ. Τ «Ὁ ζώνεκρος κόμης»), καὶ στὰ *Νεφούρια*, τχ. 11, Πρωτοχρονιά 2004, σσ. 11-13. Οἱ παραπομπές μας στὸ ἀγγλικὸ κείμενο τοῦ Stoker γίνονται στὴ σύγχρονη ἔκδοση τσέπης τῆς σειρᾶς Penguin Popular Classics (1994).

² Βλ. Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλου, «“Φόβος καὶ τρόμος ἐπέπεσε...” - Ἐνας μεταφραστικὸς “κοινὸς τόπος” τοῦ Παπαδιαμάντη», *Πλανόδιον*, τχ. 35, Δεκέμβριος 2002, σσ. 471-474. Βλ. καὶ σσ. 82 καὶ 107 αὐτοῦ τοῦ μελετήματος.

³ Πβ. «εἶδος γαλήνης ἐπῆλθεν ἐπ' αὐτήν» (*Ὁ Μαξιώτης*, σ. 352) καὶ «γαλήνη ἔρχεται ἐπ' αὐτόν» («Πόνος βαθύς», 2γ).

(28β) - μυχθίζον (2ς, 3ε), μυχθισμόν (95γ), νέρτερα (14δ) - νερτέρου (κόσμου) (81β-γ), νυκτοζωΐα (9β), πανικόν (φόβον) (23ε), παράφερνα (34δ), πιτυοσκεπούς (3ε), πραγματεύεσαι (70γ) - έπραγματεύετο (72δ) - να πραγματευθῆ (54ς), προσποίητος (28γ), σισυρών -ας (110γ, 112δ), σκοπιωρείου (85ε), σποδόλευκον (37ε), σποδόχρους (40α), (στομώνω) έστόμωσα (: ένδυνάμωσα, έσκλήρυνα) (111ς), στροβιλοθάλασσα (8α), σχολομοντείαν (76ς), ύπόπτεροι (2γ), φανταστικού, -ών (στροβίλου, φόβων) (1α, 2β), φασματώδη (τρόπον) (30δ)

άλγεινόν ιδεΐν (3ε) - άλγεινόν ιδεΐν ἢ ἀκοῦσαι (34ε), άργυρόηχον μουσικόν γέλωτα (10β), άμερικανικά κορακιστικά (16α), άντίπνου ροπήν (29ς), να παραστατῆ τόν σύζυγόν μου (29ς), ἡ θυγάτηρ έπροσπάθει (...) ν' αποπλανήσῃ τήν μητέρα της και να τήν έμποδίσῃ τοῦ ν' άνησυχῆ (31β), τακεράν ἡδυπαθῆ χάριν (66ε-ς), έλεήμονα σκόλοπα (68ε), ένός πουντσίου με άναμμένον ρώμι (78β), θά παραστατήσω μαζῆ σας (86γ), εΐχε χάσει τó κράτος έφ' έαυτῆς (101δ).

β) Λαϊκό λεξιλόγιο και φράσεις: άπαντοχή (21γ), άρέγγες (17δ· συχνό στον Μαξιώτη), βέβηα (17δ), γιερά (44γ), γιουρούσι (19β), έν τ ά δε (: ένθάδε 17ς), έπειδής (82ς), ίσ σ ά ρ ω (23ς), κ άν τί πο τε (61γ), καραντί (23ε), (στο) κάργο (106β), (μου) καπιτάρισε (: μου έτυχε· πρώτη φορά στον Παπ., 82ε), καρδιοκαμμένος (11ς), καρδιοκαύμούς (21γ), κλωσμένη (17δ), μαϊνάρω (23ς), μπαττάρισαν (19β), νομάτοι (19β), νταβατούρι (17ς), ξεχαμάρα (85β), (γερο-) παλλήκαρος (82ς), (να) πλέψη (21δ), σ κ α ν τ ζ ά ρ ε τ ε (19ε), (σκαπουλάρω) έσκαπουλάραμεν (23γ) σουρβιάς (7ε), στενούραν (9β), στρίγλα (2α, 19δ), σ τ ρ ί γ λ α, -ες (2α, 17ε), ταΐνι (40ε), τσιλιγκρός (: άδύνατος, κοκαλιάρης) (41β, 82ε), χάχηδες (17δ), ψυχομέτρι (41ε)

να τούς άκούῃ τó τιμόνι τους (21δ), μη πρós βάρος (40ε), σε τί νερά βρίσκειται (82β), έτράταρε με πολλή γαλαντομία (82β), ξηραγκιανή δουλειά (82ε).

γ) Έκκλησιαστικό λεξιλόγιο και φράσεις: (όφθαλμοί) βασιλίσκου (14γ) σκοτόμαινα (68ς)

έπ' έλπίδι κρείττονος άναστάσεως (19γ· πβ. Έβρ. 11,35: ίνα κρείττονος άναστάσεως τύχωσιν), ός ἦν μόνος τῆ μητρὶ αὐτοῦ και αὐτῆ ἦν χῆρα (19γ· πβ. Λουκ. 7,12: υἱός μονογενῆς τῆ μητρὶ αὐτοῦ και αὐτῆ ἦν χῆρα), άνήκεις τώρα εΐς έμέ όστοῦν εκ τών όστέων μου, σάρξ εκ τῆς σαρκός μου (91ε· πβ· Γέν. 2,23), ἡ ληνός τοῦ οἴνου μου (91ε), ό Θεός εΐς τά ύψηλά κατοικεΐ και τά ταπεινά έφορᾷ (98α· πβ. Ψαλμ. 112 (113),5 ό έν ύψηλοΐς κατοικῶν και τά ταπεινά έφορῶν).

Παρατηρήσεις:

Υπογραμμίζεται η αλλαγή ονόματος στο χωρίο: «εις τὸ πρόσωπον τοῦ Μεφιστοφελούς» (84β) τὸ ὁποῖο ἀντιστοιχεῖ στὸ ἀγγλικό: «the face of *Malvolio*»¹.

Σημειώνουμε καὶ τὶς ἐξῆς ἀντικαταστάσεις: «σᾶς εἶπα κι' ἐγὼ νὰ πᾶτε καὶ στὸν Γκράν-Πάπα;» (40ε) (: «did I tell yer to go to 'ell?», σ. 166) καὶ «εἶχε μι' ἀποφορὰ ποῦ φαίνεται πῶς ὄλ' ἡ Μέκκα μὲ τὴν πανούκλα τῆς ἤτο μέσα ἐκεῖ» (72[b]β) (: «an' the place was that neglected that you might 'ave smelled ole Jerusalem in it», σ. 272).

Ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς μίμησης τοῦ λαϊκοῦ ὅφους ἰδιαίτερα ἀξιανάγνωστοι εἶναι οἱ διάλογοι τῆς Μίνας Μούρρεϋ μὲ τὸν γέροντα κ. Σγουέλς στὶς ἐπιφ. 17δ-19ε καὶ 21β-δ.

Ὅπως εἶναι γνωστό, μεγάλο μέρος τοῦ *Δράκουλα* ἀποτελοῦν οἱ ἡμερολογιακὲς ἀφηγήσεις τῶν πρωταγωνιστῶν του. Ἡ Μίνα Μούρρεϋ, ὁ Ἰωνάθαν Ἄρκερ, ἡ Λουκία Ουέστενρα γράφουν τὰ ἡμερολόγια τους «διὰ στενογραφίας». Ἡ Μίνα σημειώνει: «ἀσχολοῦμαι εἰς τὴν στενογραφίαν λίαν ἐπιμόνως. Ὅταν νυμφευθῶμεν, θὰ δυνηθῶ νὰ εἶμαι χρήσιμος εἰς τὸν Ἰωνάθαν, καὶ ἂν δύναμαι νὰ στενογραφῶ ὅπως οὖν καλὰ, θὰ δύναμαι νὰ σημειῶνω ὅ,τι αὐτὸς θέλη νὰ εἶπῃ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, καὶ νὰ τὸ γράφω δι' αὐτὸν εἰς τὸν ταχυγράφον, ὅπου ἐπίσης ἀσχολοῦμαι λίαν ἐπιμελῶς. Ἐκεῖνος κ' ἐγὼ κάποτε γράφομεν ἐπιστολάς διὰ στενογραφίας καὶ τηρεῖ στενογραφικὸν ἡμερολόγιον τῶν ταξειδίων του εἰς τὴν ἀλλοδαπήν. [...] Μοῦ εἶπαν ὅτι, μὲ μικρὰν ἀσκησιν, δύναται τις νὰ ἐνθυμῆται πᾶν ὅ,τι συμβαίνει, ἢ ὅ,τι ἀκούη τις λεγόμενον ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ». Ὁ ἰατρὸς Τζὼν Σοῦαρδ, πάλι, προτιμᾷ νὰ ὑπαγορεύει τὶς ἡμερολογιακὲς σημειώσεις του σὲ μηχανήμα φωνογράφου. Τὶς εὐκολίες καὶ τὰ μέσα τῶν ἡρώων τοῦ Στόουκερ δὲν τὰ διαθέτει, δυστυχῶς, ὁ μεταφραστὴς του, ὅταν συγγράφει τὰ διηγήματά του. Ἔτσι, ὅπως ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ στὴ «Μακρακιστίνα» (1906) γιὰ «τὰς ὕβρεις καὶ τὰς ἀράς τῆς Διονυσούλας»: «Τοιοῦτος ἦτο ὡς ἐγγιστα ὁ τόνος, ἂν ὄχι τὸ περιεχόμενον. Στενογράφος δὲν ἔτυχε νὰ παρευρεθῆ, καὶ τὸ μηχανήμα τοῦ φωνογράφου δὲν εἶχε διαδοθῆ τότε ἀκόμη» (4.158.17-9).

¹ Βλ. Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλου, «Ἀντικαθιστώντας τὰ πρόσωπα καὶ ἀποκαθιστώντας τὶς ἰσοροπίες ἢ ὁ βίαιος μεταφραστὴς Παπαδιαμάντης», περ. Ἐναλόγιον, τχ. 4, χειμῶνας 2003.

Ἐνδεικτικὴ μεταφραστικὴ βιβλιογραφία

Α' Τὰ Παπαδιαμαντικά Τετράδια γιὰ τὸν μεταφραστὴ Παπαδιαμάντη

- Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος, «Καθὼς ὁ Ἀδάμ τοῦ Μίλτωνος...», τχ. 1, σσ. 51-60.
- Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος, «Ἰψενικός σαββατισμός», τχ. 2, σσ. 21-36.
- Εὐγενία Δ. Μακρυγιάννη, «“Lingua Nova Graeca Inventa”», τχ. 2, σσ. 76-89.
- Χ. Α. Δάρρας, «“Ἐκλαμπρον λόγου κτῆμα σὲ ἐκθαμβωτικὸν ἑλληνοσ λόγου ἀπόκτημα”» τχ. 2, σσ. 90-96.
- Παῦλος Νιρβάνας, «Τὸ καταχθόνιον μυστικὸ τοῦ Παπαδιαμάντη», τχ. 2, σσ. 115-117.
- Ν. Δ. Τ., «Ἐπιβεβαίωση ὑποψίας» (σημείωμα), τχ. 2, σσ. 157-158.
- Ν. Δ. Τ., «Ὁ Ἄλφας τῆς “Ἀκροπόλεως”» (σημείωμα), τχ. 2, σσ. 159-160.
- Νίκος Τριανταφυλλόπουλος, «Ὁ παπαδιαμαντικὸς Δοστογέφσκης τοῦ Χριστοῦ Α. Δάρρα - Ἀχρονολόγητες ἡμερολογιακὲς σημειώσεις», τχ. 2, σσ. 166-168.
- Χρ. Α. Δάρρας, «Τὸ Ἐγκλημα καὶ ἡ Τιμωρία. Βιβλιογραφία τῆς μετάφρασης τοῦ Παπαδιαμάντη», τχ. 2, σσ. 169-170.
- Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος, Βιβλιοκρισία τοῦ Ἐγκλήματος καὶ τῆς Τιμωρίας, τχ. 2, σσ. 193-203.
- Ν. Δ. Τ., Βιβλιοκρισία τοῦ: Φώτης Δημητρακόπουλος - Ἐλένη Ι. Δαμβουνέλη, «Τὸ Roman-feuilleton (Μυθιστόρημα-ἐπιφυλλίδα), ὁ Παπαδιαμάντης καὶ ἡ Ἐφημερίς», τχ. 2, σ. 206.
- Φ. Ἄρ. Δημητρακόπουλος, «Αἱ Ἑλληνικαὶ ἀποικίαι ἐν Ἀγγλίᾳ. Ἡ τέως ἄφαντη μετάφραση τοῦ Παπαδιαμάντη», τχ. 4, σσ. 25-29.
- Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος, «Λύση ἀπορημάτων», τχ. 4, σσ. 64-69.
- Ἄνωνυμος, «[Ὁ Παπαδιαμάντης]», τχ. 4, σσ. 84-85.
- Ν. Δ. Τ., «Δύο παπαδιαμαντικὰ desiderata: Τὰ διγηγήματα τοῦ Ντίκενς καὶ τὰ ἄρθρα τοῦ Βελλιανίτη» (σημείωμα), τχ. 4, σσ. 106-107.

- Ν. Δ. Τ., «Οἱ δίδυμοι τοῦ Οὐρανοῦ καὶ ὁ Μαξιώτης», (σημείωμα), τχ. 4, σ. 124.
- Χρῦσανθος Κανελλόπουλος, «[Γιὰ τὸν Ἀλφρέδο Κλάρκ]», (ἐπιστολή), τχ. 5, σσ. 95-98.
- Χρῦσανθος Κανελλόπουλος, «[Πάλι γιὰ τὸν Ἀλφρ. Κλάρκ]», (ἐπιστολή), τχ. 5, σσ. 98-99.
- Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος - Λαμπρινή Τριανταφυλλοπούλου, «Ἄγνωστη παπαδιαμαντική μετάφραση», τχ. 6, σσ. 7-9.
- Ν. Δ. Τ., «“Αὐτείδωλον”. Ἡ διορθωτική ἐπικουρία τῶν παπαδιαμαντικῶν μεταφράσεων» (σημείωμα), τχ. 6, σσ. 94-95.
- Ν. Δ. Τ., «Διορθωσίδα» (σημείωμα), τχ. 6, σ. 95.
- Λαμπρ. Τρ., «Συμφανῶν» (σημείωμα), τχ. 6, σ. 97.
- Ν. Δ. Τ., «Ἐρευνες πεδίου» (σημείωμα), τχ. 6, σσ. 103-105.

Β' Μεταφράσεις τοῦ Παπαδιαμάντη στὰ Παπαδιαμαντικά Τετράδια (τεύχη 1-6)

- Μπρέτ Χάρτ, «Ὁ ἀφερέγγυος», τχ. 1, σσ. 109-113.
- Ἄλεξ. Παπαδιαμάντης, «Τὸ νέον δρᾶμα τοῦ Ἴφεν - Ὁ Μικρὸς Ἐγιόλφ», τχ. 2, σσ. 8-20.
- Στήβενσον, «Τὸ καθήκον καὶ ὁ θάνατος», τχ. 2, σσ. 128-134.
- «Τοῦ ἐν Ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου (...) τοῦ Χρυσοστόμου, Ἰπόμνημα εἰς τὴν πρὸς Κορινθίους Δευτέραν Ἐπιστολήν, μετενεχθὲν εἰς τὸ καθ' ἡμᾶς ἰδίωμα ὑπὸ τοῦ (...) Ἀλεξάνδρου (...) Παπαδιαμάντη», τχ. 3, σσ. 69-89. (Παρουσίαση-εἰσαγωγικὸ σημεῖωμα-πρῶτα σχόλια: Ἄπ. Β. Ζορμπᾶς, σσ. 63-68.)
- Ἄγνωστου, «Αἱ Ἑλληνικαὶ ἀποικίαι ἐν Ἀγγλίᾳ» [συνδημοσιεύεται καὶ τὸ ἀγγλικὸ πρωτότυπο], τχ. 4, σσ. 30-60. (Παρουσίαση-εἰσαγωγικὸ σημεῖωμα-σημειώσεις: Φ. Α. Δημητρακόπουλος)
- Σάρα Γράντ, «[Ἰσραφίλ! Ἰσραφίλ!]

Χώλλ Κεῖν, «Ἐνα κεφάλαιο ἀπὸ τὸν Μαξιώτη», τχ. 4, σσ. 91-95.

«Αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Λόρδου Βύρωνος», τχ. 6, σσ. 10-26. (Παρουσίαση-εἰσαγωγικὸ σημεῖωμα-σημειώσεις: Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος - Λαμπρινή Τριανταφυλλοπούλου).

Γ' Μεταφράσεις του Παπαδιαμάντη αὐτοτελῶς ἐκδεδομένες (1989-2005)

Ἀλφόνσου Δωδέ, *Ταρταρίνος ὁ ἐκ Ταρασκῶνος*, Φιλολογική ἐπιμέλεια Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος, Προλογικά σημειώματα Ἐλένης Δαμβουνέλη, Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλου, Βιβλιοπωλεῖον τῆς «Ἐστίας», Ἀθήνα 1989, σσ. 146.

Ἐλένη Ι. Δαμβουνέλη, Προλογικὸ σημείωμα, σσ. 11-13· Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος «“Ἐξ ἀνάγκης καὶ πρὸς βιοπορισμόν!”», σσ. 15-19· Ν. Δ. Τ., Σημείωμα τοῦ ἐπιμελητῆ, σσ. 145-146.

Οὐίλλιαμ Μπλαϊκή, *Γερά σώματα διὰ τὰ ἀγόρια καὶ τὰ κορίτσια μας*, Ἐταιρεία Ἑλληνικοῦ Λογοτεχνικοῦ καὶ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου, Ἀθήνα 1991, σσ. 260.

Πρόκειται γιὰ φωτοαναστατική ἐπανεκδόση τοῦ βιβλίου, τὸ ὁποῖο εἶχε πρωτοεκδοθεῖ ἀπὸ τὰ Καταστήματα «Ἀκροπόλεως» Βλ. Γαβριηλίδου, Ἐν Ἀθήναις 1894. Στὴν ἐπανεκδόση ἔχει προταχθεῖ τὸ δισέλιδο σημείωμα τοῦ Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλου «Ἐνας γυμναστικὸς Παπαδιαμάντης».

Θ. Δοστογέφσκη, *Τὸ Ἐγκλημα καὶ ἡ Τιμωρία*, Πρόλογος Ἐμμανουὴλ Ροῖδη, Φιλολογική ἐπιμέλεια - Ἐπίμετρο-Γλωσσάρι Εὐγενίας Μακρυγιάννη, Ἰδεόγραμμα, Ἀθήνα 1992, σσ. 515.

Πρόλογος, σσ. 7-11· Ἐπίμετρο, σσ. 501-510· Γλωσσάρι, σσ. 511-513.

Μάρκου Τουαίν, «Ἐνὸς ἑκατομμυρίου λιρῶν χαρτονόμισμα» καὶ ἄλλα ἀφηγήματα τῶν Ἐρ. Στάνλεϊ - Οὐίλ. Στέδ - Π. Ριζάλ - Κ. Ντάτον - Καρ. Ὀλλανδ, Φιλολογική ἐπιμέλεια Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος, Ἐκδόσεις Λήθη, Ἀθήνα 1993, σσ. 133.

Σημείωμα τοῦ Ν. Δ. Τ., «Ἐτρέχω νὰ προφτάσω τὸν ἥλιο!», σσ. 7-8· Ν. Δ. Τ., ἐπισημείωση, σ. 129.

Μπρέτ Χάρτ, *Ἀργοναυτικαὶ διηγήσεις*, Φιλολογική ἐπιμέλεια Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλου - Α. Τριανταφυλλοπούλου, Ἐκδόσεις Λήθη, Ἀθήνα 1993, σσ. 159.

Ν. Δ. Τ., «Ὀυδέποτε ὡς κουριέρης!», σσ. 7-9· Ν. Δ. Τ. - Α. Τ., Σημείωμα τῶν ἐπιμελητῶν, σσ. 157-158.

Ἀλφρέδου Κλάρκ, *Ἡ εὗρεσις τῆς γυναικὸς τοῦ Λώτ*, Ἐπιμέλεια: Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος - Λαμπρινή Ν. Τριανταφυλλοπούλου, Ἐκδόσεις Ἀρμός, Ἀθήνα 1996, σσ. 349.

- Ν. Δ. Τ., Προλογικό σημείωμα, σσ. 7-9· Έπισημείωση, σσ. 343-346, Υστερόγραφο, σ. 347.
- Τζέρομ Κ. Τζέρομ, *Η Νέα Ουτοπία και άλλα εύθυμογραφήματα*, Έπιμέλεια: Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος - Λαμπρινή Ν. Τριανταφυλλοπούλου, Έκδόσεις Άρμός, Άθήνα 1996, σσ. 107.
- Ν. Δ. Τ., Σημείωμα του έπιμελητή σσ. 9-12, Έπισημείωση, σσ. 99-103.
- Φρειδερίκου Γ. Φάρραρ, *Ό βίος του Χριστού*, Φιλολογική έπιμέλεια: Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος - Λαμπρινή Τριανταφυλλοπούλου, Έκδόσεις Δόμος, Άθήνα 2000, σσ. 502.
- Ν. Δ. Τ., «“Όστις άγνοεί τὸ ύφος τῶν Άγιῶν Γραφῶν...” ἢ ὁ αὐθαίρετος μεταφραστὴς Παπαδιαμάντης», σσ. 9-21· Σημειώσεις τῶν έπιμελητῶν, σσ. 485-488· Έπιλεγόμενα φιλολογικά, σσ. 489-499.
- Άντωνίου Παύλοβιτς Τσέχωβ, *Τέσσαρα διηγήματα*, Πρόλογος: Ζήσιμος Λορεντζάτος, Φιλολογική έπιμέλεια: Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος - Λ. Τριανταφυλλοπούλου, Έκδόσεις Δόμος, Άθήνα 2002, σσ. 59.
- Πρόλογος, σσ. 7-9· Ν. Δ. Τ., Έπισημείωση, σσ. 53-55· Άνωνύμου, «Τέσσαρα διηγήματα του Τσέχωβ. Ό Μωπασσάν τῆς Ρωσσίας», σσ. 56-57.
- Guy de Maupassant, *Η κληρονομία*, Πρόλογος: Σταῦρος Ζουμπουλάκης, Φιλολογική έπιμέλεια: Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος - Λ. Τριανταφυλλοπούλου, Έκδόσεις Δόμος, Άθήνα 2003, σσ. 118.
- Πρόλογος: «Τριανδρία», σσ. 7-12· Ν. Δ. Τ. - Λ. Τ., Έπισημείωση, σσ. 115-118.
- Χώλλ Κέϊν, *Ό Μαξιώτης*, Φιλολογική έπιμέλεια: Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος - Λαμπρινή Τριανταφυλλοπούλου, Ίνδικτος, Άθήνα 2003, σσ. 637.
- Ν. Δ. Τ., «Ένα νησί (Σχόλιο στον Μαξιώτη)», σσ. 7-19· Ν. Δ. Τ. (- Λ. Τ.), Έπιλεγόμενα, σσ. 613-620· Γλωσσάριο, σσ. 621-636.

Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

Ν. Δ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ

Τὰ φερέγγυα τοῦ Μπρέτ Χάρτ

“Όταν ἡ Βικτώρια, τελευταῖο Σάββατο τοῦ 2002, ἔφερε τὴν *Καθημερινή* μὲ τὸ ἔνθετο τεῦχος τῶν *Κλασσικῶν Εἰκονογραφημένων* κοίταξα τὸν τίτλο του: *Ίστορίες τῆς Δύσεως*. Στὸ ἐξώφυλλο ἕνας χρυσοθήρας μὲ πιστόλι κοσκίνιζε χῶμα δίπλα στὸ πρωτόγονο λίκνο —μὰ τετράγωνη κάσα— ἐνὸς μωροῦ. Ὁ συνειρμὸς ἦταν ἀστραπιαῖος, ἀλλὰ προτοῦ καλὰ καλὰ προλάβω νὰ ἐκφράσω τὴν ἐκπληξή μου μὲ ἕνα ἐξίσου ἀστραπιαῖο «μπρέ!», διέκρινα ἀμυδρά —δὲ φοροῦσα γυαλιὰ καὶ τὰ γράμματα ἦταν πιὸ μικρά— τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα: Μπρέτ Χάρτ!

«Καὶ νὰ 'θελα νὰ τοῦ γλιστρήσω», συλλογίστηκα, «δὲ θὰ τὰ κατάφερα, ἀφοῦ ὅλα τὸν ἀνακαλοῦν. Τὴν περασμένη Κυριακὴ στίς *Ἑπτὰ Ἡμέρες* τῆς κυριακάτικης *Καθημερινῆς*, ἀφιερωμένες στὰ «Χριστούγεννα στὸ Νεοελληνικὸ διήγημα», αὐτοδικαίως εἶχε τὴν πρωτοκλισία. Τὴν ἴδια Κυριακὴ ἡ ἔνθετη *Πανσέληνος* τῆς *Μακεδονίας* ἔδωσε τέσσερις σελίδες γιὰ νὰ εἰκονογραφῆσουν οἱ μαθητὲς τοῦ Πειραματικοῦ Δημοτικοῦ Θεσσαλονίκης τὸν «Ἀμερικάνο» καὶ γιὰ νὰ σχολιάσουν αὐτὴ τὴν εἰκονογραφία ὁ καλὸς Στέλιος Παπαθανασίου καὶ ἡ φιλότιμη Βούλα Διόλιου. Εὐθὺς καὶ πλαγίως Παπαδιαμάντης, καὶ τώρα νὰ τος καὶ παραπλαγίως μὲ τὸν

κλασσικὸ εἰκονογραφημένο Μπρέτ Χάρτ!»

Τὸ ἐξώφυλλο φώναζε πὼς ἡ μιὰ ἀπὸ τίς *Ίστορίες* τοῦ τεύχους ἦταν «Ἡ καλὴ τύχη τοῦ Ρῶριν-Κάμπ» —ἔτσι εἶχε μεταφράσει τὸν τίτλο ὁ Παπαδιαμάντης τὸ 1905—, ἱστορία ποὺ τὸ τέλος της θυμίζει τὸ σπαρχτικὸ «Μυρολόγι τῆς φώκιας», γραμμένο τὸ 1908. Γύρισα τὸ ἐξώφυλλο καὶ διάβασα μέσα τὸν τίτλο: «Τὸ γούρι τοῦ Ρόουρινγκ-Κάμπ». «Καὶ ποιά τάχα νὰ εἶναι ἡ δευτέρα;» ἀναρωτήθηκα καὶ ἀμέσως στοιχημάτισα δέκα πρὸς ἕνα πὼς θὰ εἶναι ἐκεῖνη μὲ τὸν Ὁχούρστ. Τὸ κέρδισα, ἦταν «Οἱ κυνηγημένοι τοῦ Πόκερ Φλάτ», διήγημα πολλῆς χαρμολύπης, ποὺ τὸ τέλος του μοιάζει μὲ τὰ τέλη τοῦ μπαρμπά Γιαννιοῦ τοῦ Ἐρωντα, τὰ χιονισμένα ἀπὸ τὸν Παπαδιαμάντη.

«Οἱ ἐξόριστοι τοῦ Πόκερ-Φλάτ» ἦταν ὁ τίτλος στὴν παπαδιαμαντικὴ μετάφραση τοῦ 1909, αὐτὴ ποὺ στόλισε παρηγορητικὰ τὸ χριστουγεννιάτικο Ἄντι τοῦ παπαδιαμαντικοῦ ἔτους 1991. Ἐντούτοις, ἂν ὁ Παπαδιαμάντης ἔχει τὰ μεταφραστικὰ πρωτεῖα τῶν «Ἐξορίστων τοῦ Πόκερ-Φλάτ», ὅμως δὲν ἔχει καὶ τὴν ἀποκλειστικότητα. Μὲ τὸν ἴδιο τίτλο τοὺς μεταφράζει τὸ 1952 ἡ Νάτα Κοκκόλη στὸν Α' τόμο τῆς ἀνθολογίας *Ἀμερικανικὰ Διηγήματα* («Ἰκαρος»),

ενῶ «Οἱ ἀπόκληροι τοῦ Πόκερ-Φλάτ» ἦταν ὁ τίτλος στὴ μετάφραση τοῦ Λεωνίδα Ζενάκου (Albert Harkness, Ἐπιτομή Ἀμερικανικῆς Πεζογραφίας, ἐκδόσεις Κακουλίδη, Ἀθήνα 1969). Ὁ κύκλος φάνηκε νὰ κλείνει τὸ 1993, ὅταν ἐκδόθηκε ἡ συλλογὴ διηγημάτων τοῦ Μπρέτ Χάρτ Ἀργοναυτικαὶ διηγήσεις.

Φάνηκε νὰ ὅμως πού τὰ Κλασσικὰ Εἰκονογραφημένα ξαναοίγουν χριστουγεννιάτικα τὸν κύκλο καὶ ξαναστέλνουν τοὺς Ἐξόριστους ἢ Ἀπόκληρους ἢ Κυνηγημένους — τὸν Ὠχούρστ ἢ Ὠκχερστ ἢ Ὠσουκχουρστ ἢ Ὠκχαρστ, ἢ ὅπως ἄλλιως, καὶ τὴν ἀποπομπαία παρέα του —, νὰ θαφτοῦν στὰ χιόνια. Μπορεῖ ὁ χαρτοκλέφτης Ὠχούρστ νὰ λογάρισε γιὰ «κακὸ παιγνίδι» τὸν ἐπικείμενο καταχιονισμὸ του, ὥστόσο ἡ ἱστορία του φαίνεται νὰ ἔχει καλὴ ἐκδοτικὴ τύχη — πού τὴν ἀξίζει βέβαια μὲ τὸ παραπά-

νω. Ὅπως ἄλλωστε καὶ ἡ καταποντισμένη «Καλὴ τύχη τοῦ Ρῶριν-Κάμπ». Ἄν σ' αὐτὲς τίς δυὸ Ἱστορίες προσθέσουμε καὶ τὸν «Ἀφερέγγυος», ἔχουμε μιὰ τριάδα πού δίχως διαταγμοὺς θὰ συνυπέγραφε ὁ Παπαδιαμάντης. Ἡ, μήπως τὴν ἔχει κιάλας ὑπογράψει; — καὶ δὲν ἐννοῶ μόνο τὴ μετάφραση.

Βλάσφημα ἐρωτήματα: θὰ μπορούσε καὶ «Ὁ ἀφερέγγυος» νὰ γίνε κλασσικὸ εἰκονογραφημένο; Θὰ κατάφερε ἢ Καίτη Χιωτέλλη νὰ μεταγλωττίσει τὴν παπαδιαμαντικὴ «Καλὴ τύχη τοῦ Ρῶριν-Κάμπ»; Πῶς θὰ διασκεύαζε ὁ Κώστας Ποῦλος καὶ θὰ εἰκονογραφοῦσε ὁ Σβετλὴν τοὺς «Ἐξόριστους τοῦ Πόκερ-Φλάτ»;

Διάβασα τίς εἰκονογραφημένες Ἱστορίες τῆς Δύσεως. Εὐτυχῶς ἡ τελευταία λεζάντα καὶ τῆς μίας καὶ τῆς ἄλλης δὲν προδίδουν τὸν Μπρέτ Χάρτ — σχεδὸν οὐδὲ τὸν Παπαδιαμάντη.

ΜΙΚΡΑ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΙΚΑ

Παπαδιαμαντικό λεξιλόγιο

α'. Ἀτέραμνος

Στὸ πρῶμο ποίημά του «Δέησις», με τὴν ὑπότιτλη ἔνδειξη «(Ἐράνισμα ἐκ τῶν Ψαλμῶν)», ὁ Παπαδιαμάντης χρησιμοποιεῖ περιεργὰ τὴ λέξη ἀτέραμνος στὸν πρῶτο στίχο τῆς τρίτης στροφῆς:

Ἡ δόξα σου ὡς οὐρανὸς ἀτέραμνος ἀπλοῦται·

Ἡ λέξη βρίσκεται καὶ στὸν Ὅμηρο καὶ σύμφωνα με τὰ λεξικά ἔχει τὴ σημασία «τραχύς», «σκληρὸς» (ἀ+τέρη) καὶ μεταφορικά «ἀνηλεής», «ἀνοικτίρμων». Οὔτε ἡ κυριολεκτικὴ οὔτε ἡ μεταφορικὴ σημασία τῆς συνάδου με τὸ νόημα τοῦ στίχου καὶ ὅλης τῆς στροφῆς. Ἡ ἀναγκαία σημασία ἐδῶ εἶναι τὸ «ἀπέραντος», «ἀπειρος». Τὸ ἀτέραμνος, με τὴ σημασία πού τοῦ ἀποδίδουν τὰ λεξικά, φαίνεται νὰ ἀνατρέπει τὸ νόημα τοῦ στίχου. Τί μπορεί νὰ σημαίνει πῶς ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ «ἀπλώνεται σὰν τραχύς οὐρανός»;

Αὐτὴ ἡ ἀσυμφωνία τῆς λέξης με τὸ νόημα τοῦ στίχου εἶχε ἐνοχλήσει τὸν Ζήσιμο Λορεντζάτο, πού θεώρησε πῶς τὸ ἀτέραμνος εἶναι παρανάγνωσι τῆς πινδαρικῆς λέξης ἀτέραντος.

Παλαιογραφικὰ ἡ εἰκασία δικαιολογεῖται, ἀλλὰ γιὰ ποιὸ λόγο ὁ Πα-

παδιαμάντης θὰ διάλεγε τὸν ἀπόμερο πινδαρικὸ τύπο ἀντὶ γιὰ τὸ ἀπλοῦστερο ἀπέραντος;¹ Μὲ βολεύει τὸ ἀτέραντος ἀλλὰ δὲν τολμῶ νὰ τὸ υἱοθετήσω. Ἄλλωστε τὸ ἀτέραμνος μαρτυρεῖται καὶ ἀπὸ τὸ χωρίο «πέλαγος ἀπειρον καὶ ἀτέραμνον» (2.48.16) τοῦ Χρήστου Μηλιῶνη.

Ὁ Λορεντζάτος μοῦ ὑπέδειξε τὸ πρόβλημα, ὅταν περίπου ἐκδόθηκε ὁ Ε' τόμος τῶν Ἀπάντων (1988). Φέτος (2002) διάβασα τὴν παπαδιαμαντικὴ μετάφραση τοῦ μυθιστορήματος τοῦ Γουσταύου Αἰμάρ Ὀλωνναῖος ἢ ὁ υἱὸς τῆς τρικυμίας, ἀπὸ τὸ ὁποῖο παρθέτω μιὰ παράγραφο:

«Δὲν ἦτο δὲ καὶ πολὺ φρόνιμον νὰ ριφοκινδυνεύση τις μόνος εἰς τὰς ὁδοὺς ταύτας, τὰς εἰσχωρούσας εἰς τὰ βᾶθη τῶν δασῶν. Οἱ ἴσπανοὶ τὰς διέτρεχον ἀδιακόπως, ἐνεδρεύοντες τοὺς δυστυχεῖς ὅσοι ἐτόλμων νὰ ἐπιχειρήσουν ἀπροφύλακτοι ἐκδρομὰς ἐν μέσῳ τῶν δασῶν. Ἐνίοτε μάλιστα ἐφορμῶντες ἀνήρπαζον τοὺς εἰρηνικοὺς τῶν κατοίκων ὑπ' αὐτὰ τὰ τηλεβόλα τῆς πόλεως. Εἶτα ἐφευγον μετὰ τῆς λείας των καὶ ἀδύνατον ἦτο νὰ ἐπανεύρη τις τοὺς ἄρπαγας ἐντὸς τοῦ ἀτεράμνου τούτου δαιδάλου, ὅπου τῶν ἀνθρωπίνων βημάτων τὰ ἔχνη παραχρῆμα ἐξηλείφοντο.» (78γ).

Ἐκ πρώτης ὄψεως θὰ μπορούσε

¹ Ἀλλὰ καὶ γιατί τὸ ἐξίσου ἀσυνήθιστο ἀτέραμνος, θὰ με ρωτοῦσε ὁ Λορεντζάτος. Δὲν ξέρω.

κανείς να υποστηρίξει ότι εδώ το *άτέραμνος δαίδαλος* έχει καλώς, σημαίνει «τραχύς» ή «άνηλεής» λαβύρινθος. Έντούτοις, όπως δείχνουν σε άλλα σημεία του ίδιου μυθιστορήματος άλλες περιγραφές αυτών των τροπικών δασών, ο Αϊμάρ τονίζει την άπεραντοσύνη τους. Ο Παπαδιαμάντης, λοιπόν, πέντε χρόνια αργότερα από την «Δέησιν» (1881) μεταχειρίζεται και στον *Όλωνναίον...* (1886) το *άτέραμνος* με την ίδια σημασία.

Δέ λησμονώ ότι υπάρχει η περίπτωση του διπλού διασφάξ (της «Αγάπης στον κρεμνό» και του *Μαξιώτη*) που πιθανότατα πρέπει να γραφτεί *διαμπάξ* κατά τις ύφηγησεις, πάλι του *Όλωνναίου* (19β), ωστόσο μου φαίνεται εξαιρετικά παρακινδυνευμένο να εικάσουμε ότι και ο στοιχειοθέτης ή ο διορθωτής του μυθιστορήματος *έκαμαν* την ίδια παρανόηση με τους συναδέλφους τους της «Δέησεως». Στο κάτω κάτω, όσο και αν το *άτέραμνος* είναι σπανιότερη λέξη, στην πραγματικότητα το *άτέραμνος* είναι ή *lectio difficilior*.

Δύσκολα τα πράγματα: δέν απομένει, θαρρώ, παρά να θεωρήσουμε ότι ο Παπαδιαμάντης αυθαίρετα ή εκ παραδρομής είχε αποδώσει στη λέξη τη σημασία «άπεραντος». Δέν κατάφερα να έντοπίσω τον στίχο των Ψαλμών που άντιστοιχεί στον παπαδιαμαντικό ούτε μου είναι προσιτό το γαλλικό πρωτότυπο του μυθιστορήματος¹ — ένδέχεται να μάς βοηθοῦσαν στη λύση του προβλήματος.

β'. *Είσιν*

Κάπου τρεις χιλιάδες μεγάλες σελίδες τα *Άπαντα* και ή *Άλληλογραφία* του, άμέτρητες οι σελίδες των μεταφράσεών του που διάβασα ως τώρα, και όμως μέσα σ' αυτόν τον ώκεανό μόνο δυο φορές βρήκε το *είσιν* ο Φώτης Δημητρακόπουλος σε άρθρα άνυπόγραφα για τη Μεγάλη Έβδομάδα. Έκει, αν τα άρθρα είναι γνήσια παπαδιαμαντικά — πράγμα για το οποίο έχω πολλές άμφιβολίες —, το άσυνήθιστο *είσιν* ίσως όφειλται στο θέμα και στη γεινίαση με άφθονα ύμνογραφικά χωρία. Πουθενά άλλου αυτός ο πληθυντικός, ούτε καν στη μετάφραση του *Βίου του Χριστού*, όπου θα ήτο συγχωρημένη κάποια παρέκκλιση, άφου όλη ή μετάφραση έχει τη χροιά του εύαγγελικού λόγου. Και στις δυο χιλιάδες χειρόγραφες σελίδες της *Ιστορίας* της Έλληνικής Έπαναστάσεως του Γόρδωνος το *είσιν* είναι άνεύρετο.

Ξαφνικά όμως, πάλι στον *Όλωνναίον* ή *υίόν* της τρικυμίας του Γ. Αϊμάρ, αυτά: «Τά έπακολουθήσαντά *είσι* *εύννητα*» (30α). Πουθενά άλλου στο ίδιο μυθιστόρημα, πουθενά σε όλο τον άπεραντο ψαμαθώνα των παπαδιαμαντικών μεταφράσεων που έχω διεξέλθει. Καπρίτσιο στιγμιαίο του μεταφραστή; Έπέμβαση του διορθωτή; Άγνωστο, και τα συμφραζόμενα — το κειμενικό περιβάλλον κατά τη σύγχρονη όρολογία — δέν επιτρέπουν κάποια εύλογοφανή έρμηνεία.

¹ Έντωμεταξύ, χάρη στον Ν. Π. Παίσιο, έχει βρεθεί το πρωτότυπο που φοβοῦμαι ότι περιπλέκει το πρόβλημα με το «dans ce dédale inextricable» (Gustave Aimard, *Les rois de l'océan. I. L'Olonnais*, Paris, E. Dentu, σ. 303).

Χώρα ή σωστή γραμματικά αλλά ά-
χώνευτη έγκλιση του τόνου.

Λοιπόν, πρέπει τάχα να ανακαλέ-
σω όσα ύποστήριζα σε παλαιότερο
μελέτημά μου, ότι δηλαδή τó είσιν
είναι μιá από τις ισχυρότερες άντεν-
δείξεις για την άπόδοση μιáς άνυπό-
γραφης μετάφρασης στον Παπαδια-
μάντη; "Η μήπως ή άπροσδόκητη πα-
ρουσία του με ύποχρεώνει να άρνηθώ
την παπαδιαμαντική πατρότητα στη
μετάφραση του 'Ολωνναίου..., όπως
την είχα άποκλείσει στην περίπτωση
του κειμένου «Ψυχή ένδεδυμένη άέ-
ρα» του Camille Flammarion;

Όυτε τó ένα ούτε τó άλλο. 'Ο 'Ο-
λωνναίος..., όπως άλλωστε και ή συ-
νέχειά του 'Οπλοίαρχος Λαπάντας,
βρίθει από άδιαμφισβήτητες ένδείξεις
ότι μεταφράστηκε από τόν Παπαδια-
μάντη. Περιορίζομαι έδώ στην άποδει-
κτικότερη κατά τη γνώμη μου, ήτοι
στις συνεχόμενες λέξεις άναφαλαν-
τίας, έπίρρινος που χρησιμοποιούνται
για να χαρακτηρίσουν έναν ήρωα
(έπιφ. 3, στήλη α') και ξαναχρησιμο-
ποιούνται δέκα χρόνια άργότερα, συ-
νεχόμενες πάλι αλλά με αντίστροφη
σειρά, για να περιγραφεί άδρομερώς ή
φυσιογνωμία του 'Αποστόλου Παύλου
(«Αί 'Αθήναι ως άνατολική πόλις»,
5.272.16). Αύτή και μόνη ή διπλή
χρήση του ζεύγους τών λέξεων αίρει
κάθε ένδεχόμενη άμφιβολία για την
πατρότητα τής μετάφρασης. Είναι
του Παπαδιαμάντη.

Όστόσο, τó σηµαδιακό κι άταί-
ριαστο είσιν του 'Ολωνναίου... δέν
έχει τή δύναμη να άφαιρέσει τόν χα-

ρακτήρα τής άντένδειξης από τά πέν-
τε είσιν του άρθρου του Φλαμμαριόν.
'Η άρχαία μορφή του γ' πληθυντικού
προσώπου του βοηθητικού ρήµατος,
που άπουσιάζει έντελώς από την άφη-
γηµατική πεζογραφία του Παπαδια-
μάντη άκόµη και στα πρώιµα χρόνια,
όταν δηλαδή χρησιµοποιεί άλλα άρ-
χαϊκά στοιχεία που άργότερα έγκα-
τέλειψε', τó είσιν, λοιπόν, έξακολουθεί
ν' άποτελεί ισχυρότατη άντένδειξη
για την προσγραφή ενός άνυπόγραφου
πρωτότυπου κειμένου ή μιáς άνυπό-
γραφης μετάφρασης στον Παπαδια-
μάντη.

Άλλά τότε τó είσιν του 'Ολων-
ναίου ή υίου τής τρικυµίας;

Έξáίρεση άλογη του κανόνα, έ-
νας κοµήτης, άποπαίδι ή ξέβρασμα
τής θαλασσοταραχής του μυθιστορή-
µατος.

γ'. Όπισθοφανώς ή τά έκτακτα σηµάδια του µεταφραστή Παπαδιαµάντη

Είχε δοθεί στη Μετάφραση τó ση-
µείωµα «'Ο εύκίνητος µεταφραστής
Παπαδιαµάντης ή με σκόρ 5-1»,
όπου γίνεται λόγος και για τó όπισθο-
φανώς (βλ. τεύχ. 8, Δεκέµβριος
2002), όταν έλαβα από τή Λαµπρινή
ένα πακέτο με φωτοτυπηµένες µετα-
φράσεις από τó "Αστυ του 1901. "Ο-
λες χωρίς όνοµα µεταφραστή, αλλά ή
Λαµπρινή, για έσωτερικούς και έξω-
τερικούς λόγους, ήταν πεπεισµένη
πως είχαν γίνει από τόν Παπαδια-

1 "Όπως, λογουχάρη, ό μέσος άρίστος (πβ. ήρξατο στον 'Ολωνναίο..., 43α).

μάντη. Ὡστόσο ἤθελε —και φυσικά ἤθελα— νὰ τίς δῶ κι ἐγώ.

Συχνὰ τίς παπαδιαμαντικὲς μεταφράσεις, ἂν ἔχεις ἀναστραφεῖ κάπως τὸν Παπαδιαμάντη, τίς ὀσμίζεσαι ἀπὸ τὴν πρώτη σελίδα, κάποτε και ἀπὸ τὴν πρώτη παράγραφο. Πάντως, ὅταν τὸ κείμενο δὲν εἶναι κομμένο στὰ μέτρα του, μεῖ ἄλλα λόγια ὅταν δὲν τοῦ πολυαρέσει, χρειάζεται νὰ προχωρήσεις ἀρκετὰ παραπέρα γιὰ νὰ βεβαιωθείς ὅτι τὸ μετέφρασε ἐκεῖνος. Ἀλλὰ και πάλι ἀναζητεῖς ἀνήσυχα τὴν ἰσχυρὴ ἐνδειξη, ἐκεῖνη ποὺ εἶναι ἀναγκαῖα γιὰ ν' ἀποδεχοῦν και οἱ ἄλλοι τὴν πατρότητα τῆς μετάφρασης. Ἄν τὸ κείμενο εἶναι ἐκτεταμένο, ἀργὰ ἢ γρήγορα τὴ συναντᾶς και ἡσυχάζεις. Ἐχῶ σημειώσει ἄλλου μερικὲς ἀπὸ τίς ἐνδείξεις αὐτές.

Ὁ Παπαδιαμάντης ὅμως κάποτε στέλνει ἐκτακτὰ δῶρα ἢ σημάδια. Ἔτσι, λογουχάρη, στὸν Ἄδρατον τοῦ Οὐέλλς, μολονότι ἀφήνει στὶς σελίδες του τὰ εὐδιάκριτα γιὰ τὸν ἐπαρκῆ ἀναγνώστη μεταφραστικά του ἔχνη — ὅπως ἀκριβῶς, ἀλλὰ ἀθέλητα ἐκεῖνος, ἀφήνει ὁ δύστυχος Γκρίφφιν στὶς λάσπες καθαρὰ ἀποτυπώματα τῶν ἀόρατων πελμάτων του—, ἀποφασίζει ξαφνικά νὰ σὲ φιλέψει παραπανιστὰ και γράφει, δῆθεν ἀνέμελα, τὴ σκιαθίτικη λέξη *κουρμαντέλες!* Διόλου δὲν τὸν κόφτει πόσοι ἀπὸ τοὺς ἀναγνώστες τοῦ Ἄστεως —και τοῦ Ἄστεως— τὴν καταλαβαίνουν, ἐσένα ὅμως σ' ἔχει δροσίσει. Οἱ *κουρμαντέλες* εἶναι ἡ λέξη ποὺ καταπειθεῖ.

Τέτοιας λογῆς εἶναι τὰ ἀπροσδόκητα δωρήματα τοῦ μεταφραστῆ Παπαδιαμάντη, ἀδιάφορα γιὰ τοὺς πολ-

λοὺς κι εὐεργετικότερα γιὰ τοὺς ἰχνηλάτες του.

Ἐπιασα λοιπὸν νὰ διαβάξω ἄπληστα τίς μεταφράσεις. Ἄρχισα, ὅπως ἀπαιτοῦσε ἡ ἐθιμοταξία, ἀπὸ τὸν Τσέχωφ, πῆγα ὕστερα στὸν Κίπλιγκ, κι ἀπὸ ἐκεῖ μετὰ τὴ σειρά πέρασα στὸν Σιέγκιεβιτς, τὸν Οὐέλλς, τὸν Βαρινύ. Ἄφησα τελευταῖες τίς εἰκοσιπέντε πρώτες ἐπιφυλλίδες τῆς Ἐποποιίας τοῦ βασιλέως τοῦ Βέρνερ φὸν Ἄιδενσταμ και ἔνωσα, καθὼς τίς διάβαζα, νὰ βγαίνω ἀπὸ τὸ κλίμα τῶν προηγουμένων. Ἀντενδείξεις δὲν ὑπῆρχαν, ἢ γλώσσα δὲ φαινόταν ἀλλότρια τοῦ Παπαδιαμάντη, ὅμως ἐνωθα πὼς χάνω τὰ νερά μου.

Νωρὶς πάντως σημείωσα ἓνα «ιλλώπισε τὸ ὄμμα πονηρῶς», ἓναν «σάκκον βύρσινον» ὄχι σπουδαῖα ἀποδεικτικόν, κι ἄλλον ἓναν «γυναικοπίπην» τοῦ Εὐσταθίου Θεσσαλονίκης, ἀλλὰ πόσους θὰ ἐπειθα μετὰ αὐτὰ; Ὑστερα μετὰ ἐλεγήθηκε και στὴν πέμπτη ἐπιφυλλίδα (6.9.1900) ἄφησε νὰ πέσει ὄχι μιὰ ψίχα ἀλλὰ μιὰ μπουκιὰ ἀπὸ τὸ τραπέζι: *ὀπισθοβατῶν*.

Σιγὰ τὴν μπουκιὰ, θὰ πείς ἀναγνώστη μου, και σπεύδω νὰ προσθέσω πὼς κι ἐγώ, ἂν τὴν ἔβλεπα μόλις ἓνα μῆνα νωρίτερα, δὲ θὰ ἔσκυβα καν νὰ τὴν κοιτάξω. Δὲ θὰ μοῦ ἔλεγε τίποτε παραπάνω ἀπὸ τό, ἂς ποῦμε, *κολυμβῶν ἢ προσπαθῶν*. Τώρα ὅμως εἶχε προηγηθεῖ ἡ σύνταξη τοῦ γλωσσариоῦ τοῦ Μαξιώτη και «Ὁ εὐκίνητος μεταφραστῆς Παπαδιαμάντης» κι ἔτσι τὴν ἔκανα, λαίμαργος, μιὰ καταπιά.

Δὲ μετὰ χόρτασε, ἔλπιζα ὅμως ὅτι θὰ μοῦ δοθοῦν μεγαλύτερα τεμάχη. Ἡ ἐλπίδα δὲ διαφεύδει: στὴν ἐπόμενη

ἐπιφυλλίδα μου χάριστηκε ἓνα ἀποπλανηθῆ —ά! pauvre professeur, συλλογίστηκα, θὰ χρειαστεῖ νὰ σοφιστευτεῖς ὑπερεντείνων γιὰ νὰ οἰκονομήσεις τὸν ἀδυσώπητο ὄρμαθὸ τῶν ἀποπλανήσεων· καὶ δὲ σὲ παίρνει—, καὶ στὴ μεθεπόμενη τὸ αἰδέσιμος. Λιμὰ βέβαια, ἀλλὰ εὐπρόσδεκτα. Ὑστερα, στὴν ὄγδοη ἐπιφυλλίδα τῆς 9ης Σεπτεμβρίου, μαζί μὲ τὸν διαολόκαιρο, τίς καταπιές καὶ τὸ μεσοφούστανο, τσιμπολογήματα δηλαδή, ἤρθε καὶ τὸ τηγανοπιτάρι: ἦτο εἰς τὴν ἀκμὴν νά... Ἡμουν χορτάτος πιά ἦ, γιὰ νὰ τὸ πῶ μὲ τροπικότητα λιγότερο ὕλική, Ἡ Ἐποποιῖα τοῦ βασιλέως εἶχε λάβει τὸ παπαδιαμαντικὸ χρίσμα.

Ὡστόσο τὸ ἦτο εἰς τὴν ἀκμὴν νά... ἡ Λαμπρινὴ τὸ εἶχε δεῖ καὶ σὲ μετάφραση ποὺ δὲ φαινόταν παπαδιαμαντική, ἄρα, παρὰ τὴν ἀποδεικτικότητά του, ἀκριβῶς ἐπειδὴ βρίσκεται σὲ κείμενο ὅπου δὲν αἰσθάνεσαι τὸν παπαδιαμαντικὸν ἀέρα μὲ τὸ πρῶτο, κάποιος πεισματάρης θὰ μπορούσε νὰ τὸ ἀμφισβητήσει· μαζί του καὶ ὅλα τ' ἄλλα, ἀπὸ τὸ ὀπισθοβατῶν ὡς τὸ μεσοφούστανο.

Δὲν ξέρω πόσο νοιαζόταν ὁ Παπαδιαμάντης γιὰ τοὺς μελλοντικούς μελετητὲς καὶ ἀναγνώστες τῶν μεταφράσεών του. Τὸ βέβαιο εἶναι πὼς στὴν ἐπιφυλλίδα τῆς 11ης Σεπτεμβρίου (10γ) ἔγραψε: «ὥστε ὀπισθοφανῶς ἐκεῖνοι ἠναγκάστησαν νὰ ἐξέλθωσι τοῦ θαλάμου». Τὸ ἐπανέλαβε καὶ στὴν ἐπιφ. 25γ.

Τὸ ὀπισθοβατῶν μπορούσαν νὰ τὸ γράψουν —καὶ τὸ ἔχουν γράψει— καὶ ἄλλοι. Τὸ συνώνυμό του ὅμως ὀπισθοφανῶς, λέξι τῆς Παλαιᾶς Δια-

θήκης, τῶν Πατέρων καὶ τῆς Ὑμνογραφίας, μόνον ὁ Παπαδιαμάντης θὰ ἀποτολμούσε νὰ χρησιμοποιήσει σὲ μεταφράσεις μυθιστορημάτων. Πολὺ πιὸ μακριά, στὴν εἰκοστὴ δεύτερη ἐπιφυλλίδα, βρῆκα τὸ συνεσκόταζον καὶ τὸ σαπρακωμένος, λέξεις παπαδιαμαντικότερες. Σὲ ἄλλη, κάπως δυσεξιχνίαστη μετάφραση, τὸ σαπρακωμένος θὰ μὲ ἔκανε νὰ κραυγᾶσω. Ἐδῶ ὅμως, στὴν Ἐποποιῖα τοῦ βασιλέως, ἡ βούλα τοῦ Παπαδιαμάντη εἶναι τὸ ὀπισθοφανῶς.

δ'. Ψιθῦρά τῆ φωνῆ

Πόσες φορές εἶχα διαβάσει «Τὸ νέον δράμα τοῦ Ἰψεν», ἓνα σπουδαῖο, ἐπ' ἐμοὶ κριτῆ, κείμενο, δημοσιευμένο στὸν τελευταῖο τόμο τοῦ περιοδικοῦ *Τὸ Νέον Πνεῦμα* τοῦ Βλ. Γαβριηλίδη, τὸ 1894; Οὔτε θυμᾶμαι. Ὅμως τὸ εἶχα κοσκινίσει ὅσο καλύτερα μπορούσα. Ἐψαχνα γιὰ τὸ σημάδι ποὺ θὰ μὲ βεβαίωνα ἂν βρισκόμουν ἐμπρὸς σὲ παπαδιαμαντικὸ κείμενο —ἓνα κριτικὸ δοκίμιο τοῦ Παπαδιαμάντη γιὰ τὸν Ἰψεν!— ἦ σὲ παπαδιαμαντικὴ μετάφραση. Δὲν τὸ ἀνακάλυψα ἀκόμη. Καὶ ἡ Λαμπρινὴ, ποὺ τὸ πέρασε κι αὐτὴ, πολὺ ἀργότερα, ἀπὸ ψιλὴ κρησάρα, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἔκλινε πρὸς τὴ μετάφραση.

Καθόλου, βέβαια, δὲν ἀμφιβάλουμε πὼς, ἔτσι ἢ ἀλλιῶς, πέρασε ἀπὸ τὸ χερί τοῦ Παπαδιαμάντη. Τὸ πιστοποιοῦν μάρτυρες ἀψευδεῖς καὶ ποτὲ δὲ λησμονῶ τὸν ἀλαλαγμὸ μου, ὅταν συνάντησα τὸν πιὸ δυσεῦρετο καὶ ἀψευδέστερο τους: «Θὰ ἴδης πότε-

πότε ἀναπαυτήριος σαββατισμός θά καταπέμπεται ἐφ' ἡμᾶς».

Ἐπίασα τίς προάλλες νά τὸ ξαναδιαβάζω. Πήγαινα σὰ δωδεκάχρονος γαριδάς, ἀπὸ πέτρα σὲ πέτρα καὶ ἀπὸ βραχότρυπα σὲ βραχότρυπα. Καὶ ξαφνικά πάλι τὸ γνώριμο σκίρτημα — «ἐδῶ σ' ἔχω!» —, καθὼς τὴν εἶδα στριμωγμένη ἀνάμεσα σὲ παρενθέσεις. «Μὰ στραβὸς ἤμουν τόσα χρόνια;» ἀναρωτήθηκα.

Ἦταν μιὰ σκηνικὴ ὁδηγία — γι' αὐτὸ καὶ μοῦ εἶχε γλιστρήσει — σὲ διάλογο τῆς Ρίτας καὶ τοῦ Ἄλμερς καὶ ὑποδείκνυε στὸν ἀναγνώστη καὶ στὸν ἠθοποιό: «(Ψιθύρω τῇ φωνῇ)». Μαρτυροῦσε καὶ αὐτὴ ὅτι βρισκόμαστε στὴν ἐπικράτεια τοῦ Παπαδιαμάντη — κριτικῶ ἢ μεταφραστικῇ.

«Μὲ ψίθυρον φωνῇ» εἶναι ἡ συνηθισμένη ἐκφορά, σχεδὸν τυπικὴ, στὸν Παπαδιαμάντη. Ἡ ἐπιθετικὴ σημασία τῆς λ. ψίθυρος (μὲ τὴ σημασία πάντως «συκοφαντικός») ἔρχεται ἀπὸ τὰ παλιὰ χρόνια, τουλάχιστον ἀπὸ τὸν Αἴαντα τοῦ Σοφοκλῆ. Μπορεῖ νὰ τὴ χρησιμοποίησαν καὶ ἄλλοι συγγραφεῖς τῶν παπαδιαμαντικῶν χρόνων, ἀλλὰ δὲ θυμᾶμαι κανένα παράδειγμα. Στὰ δικά του κείμενα, πρωτότυπα καὶ μεταφράσεις, εἶναι συχνή. Ἀναστεναζόμεε ἀνακουφισμένοι, ὅταν τὴν συναντοῦμε σὲ ἀνυπόγραφες μεταφράσεις, γιατί τὴ θεωροῦμε ἰσχυρὸ τεκμήριον παπαδιαμαντικότητος, ἰσοδύναμη σχεδὸν πρὸς τὸ «ἦτο εἰς

τὴν ἀκμὴν νά...». Δὲν ἦταν, λοιπόν, ἀφύσικο τὸ σκίρτημά μου, ὅταν τὴν ξαναβρῆκα, ἔστω καὶ μὲ δωδεκάχρονη καθυστέρηση, ἔστω καὶ μὲ ἐκφορά ἀσυνήθιστη, στὸ «Νέο δράμα τοῦ Ἴψεν». Στερέωνε ἀκόμη περισσότερο τὴ βεβαιότητά μου ὅτι σ' ἓναν τόμο τοῦ *Νέου Πνεύματος*, ὅπου αἰσθητὰ εἶχαν μειωθεῖ οἱ παπαδιαμαντικὲς μεταφράσεις, αὐτὸ τὸ σημαντικὸ κείμενο τοῦ ἀνῆκε, μὲ τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο.

Μαζὶ μὲ τὸ σκίρτημα μὲ ξανάφερε στὸ «Μυρολόγι τῆς φώκιας», διήγημα συγγενικότατο μὲ τὸν Μικρὸν Ἐγιόλφ, τὸ «νέον δράμα τοῦ Ἴψεν»: «Κατέβαινε [ἡ γριὰ-Λούκαινα] σιγὰ τὸν κατήφορον, τὸ μονοπάτι, καὶ μὲ ψίθυρον φωνὴν ἐμελλεν ἐν πένθιμον βαθύ μυρολόγι...»

Τί τοῦ ἦρθε, λοιπόν, τοῦ εὐλογημένου στοιχειοθέτη ἢ διορθωτῆ τῆς *Ἐφημερίδος τῶν Κυριῶν* καὶ ἔβαλε τὸ χέρι του γιὰ νὰ χαλάσει τὰ καλὰ καμωμένα; Ποιὸ τυπογραφικὸ δαιμόνιον τὸν παραπλάνησε, σφυρίζοντάς του πῶς ἂν ἔγραφε «μὲ ψιθύροϋ φωνῇ» θά βελτίωνε τὸν Παπαδιαμάντη; Ἀβυσσαλέα τὰ κρίματα τῶν τυπογράφων καὶ τῶν ἐπιμελητῶν!

«Μὲ ψίθυρον φωνῇ» ἡ χαροκαμένη γριὰ-Λούκαινα, «(Ψιθύρω τῇ φωνῇ)» καὶ ἡ ἰψενικὴ Ρίτα, ποῦ τῆς ἔχει πνιγεῖ τὸ ἀγοράκι.

N. Δ. T.

Τὰ τυχερά τῶν ἰχνηλατῶν

Εἶχε ξεθάψει ἀπὸ τὸ Νέον Ἄστου τὴν Πανωλεθρία τῶν ἀδελφῶν Μαργκερίτ (Margueritte) καὶ σχεδὸν λαχανιασμένη πάλι μοῦ ἀπαριθμοῦσε ἐνδείξεις πού τὴν ἐπειθαν ὅτι ἡ μετάφραση τοῦ μυθιστορήματος εἶχε γίνεи ἀπὸ τὸν Παπαδιαμάντη. Ὑστερα ἀπὸ τις πεντέξι πρῶτες εἶχα βεβαιωθεῖ κι ἐγὼ καὶ δοκίμασα νὰ τὴν κόψω:

«Ὠραῖα! Παπαδιαμαντική κι αὐτή, φτάνουν καὶ παραφτάνουν ὅσα εἶπες, φρόντισε τώρα νὰ μοῦ στείλεις φωτοαντίγραφα.»

Δὲν σκόπευε νὰ παραιτηθεῖ τόσο γρήγορα, ἦταν πάλι ξαναμμένη ἀπὸ τὸ νέο εὔρημα, ἐνιωθε τὴν ἀνάγκη νὰ τὸ κουβεντιάσει, καὶ σὲ τέτοιας λογῆς συζητήσεις τὸ κέντρο εἶναι οἱ ἐνδείξεις γιὰ τὴν πατρότητα τῆς μετάφρασης. Συνέχιζε, λοιπόν, κατὰ ριπάς, ὥσπου τῆς φώναξα:

«Λαμπρινή, Παπαδιαμάντης μὲ περικεφαλαία εἶναι, βάλε τελεία!»

«Καλά, ἄκουσε ὅμως τὸ προτελευταῖο καί, προπάντων, τὸ τελευταῖο.»

Ποῖος ξέρει, σκέφτηκα, τί σκάρωσε πάλι ὁ μεταφραστὴς Παπαδιαμάντης, ὅλο καὶ φυλάει γιὰ τοὺς ἰχνηλάτες του κάτι ἀναπάντεχο, κι ἡ Λαμπρινή, μὲ τὴ σειρά της, τὸ κράτησε γιὰ τὸ θριαμβευτικὸ φινάλε.

Εἶπε τὸ προτελευταῖο —καλὴ ἐνδειξη, ἀλλὰ δὲν τὴ θυμᾶμαι, τὴν κουκούλωσε ἡ τελικὴ— καὶ ὕστερα πῆρε ἀνάσα. Περίμενα.

«Μήπως πάει τὸ μυαλό σου», ρώτησε ἐντελῶς παράλογα, «ποῖ εἶναι τὸ ἐπιδῶρπι;»

Ζητοῦσε φύλλους στ' ἄχαρα καὶ εἶπα ἀνυπόμονα:

«Ὅχι, κι ἂς τὸ πάρει τὸ ποτάμι.»

«Σποδοβαίους ἵππους!», πρόφερε ἄργά, κι ἀμέσως «Πῶς αἰσθάνεσαι;»

Ἔβραγα κατραπακιά, πού λέει κι ὁ χωροφύλακας στὴ Φόνισσα.

«Σποδοβαίους στοὺς Μαργκερίτ;» ρώτησα χαμένος.

«Ἀκριβῶς, σποδοβαίους!» θριάμβευε ἀπὸ τὴν Ἀθήνα ἢ Λαμπρινή.

Εἶχα συναντήσει μιὰ καὶ μοναδική φορὰ τὴ λέξη στὸν Παπαδιαμάντη: «Ἦτο μεγαλόσωμον [τὸ ὄναριον] μὲ κοκκινωπὸν σποδοβαῖον τρίχωμα», στὸ διήγημα «Ἄσπρη σὰν τὸ χιόνι». Ποιοὶ λόγοι μὲ ὤθησαν νὰ τὴν θεωρήσω παρανόγνωση τοῦ στοιχειοθέτη, νὰ εἰσαγάγω, νωρίτερα ἀπὸ τὸ 1985, στὸ παπαδιαμαντικὸ κείμενο τὴν παρادیόρθωση *σποδόφαιον* καί, ἄρκετὰ χρόνια ἀργότερα, ν' ἀνακαλέσω τὴν ἄστοχη ἐπέμβασή μου, εἶναι μιὰ ἱστορία πού ἤδη ἔχω ἀφηγηθεῖ (Ἑλληνικά 47, 1996, 127-8). Καὶ τώρα ἐρχόταν ἡ Λαμπρινή νὰ ἐπιβεβαιώσει, γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ, ἐκεῖνο πού δὲν ἐπιδέχεται τὴν παραμικρὴ ἀντίρρηση: ὅτι καμιὰ σοβαρὴ προσπάθεια κριτικῆς ἐκδόσης τοῦ Παπαδιαμάντη δὲν ἐπιτρέπεται πιά νὰ ἐπιχειρηθεῖ ἐρήμην τῶν μεταφράσεών του. Ὅταν, γύρω στὸ 1980, ἐτοίμαζα τὰ κείμενα τοῦ Δ' τόμου τῶν Ἀπάντων Παπαδιαμάντη, δὲν ἀγνοοῦσα τὸ *μελαγχροβαῖος* τοῦ Ἰω. Καμπούρογλου, θησαυρισμένο ἀπὸ τὸν Σ. Α. Κουμανοῦδη στὴ *Συναγωγὴ Νέων Λέξεων*. Ἔπρεπε λοιπόν, νὰ εἶμαι προσεχτικότερος, νὰ

μήν παρασυρθῶ δηλαδή ἀπὸ τὸ ἐρωτηματικό, μὲ τὸ ὅποιο ὁ λεξικογράφος συνόδευε, προφανῶς ἀπορώντας, τὴ λέξη. Ἄν ὅμως εἶχα δεῖ ἀπὸ τότε τοὺς σποδοβαίτους ἵππους στὴ μετάφραση τῆς Πανωλεθρίας, δὲ θ' ἀποφάσιζα μὲ ἕναν τέτοιο δεύτερο — οὐσιαστικά τρίτο — μάρτυρα νὰ γράψω σποδοβαίον.

Στὶς 15 τοῦ φετινοῦ Ἰουνίου, μέρα Σάββατο, ἡ Λαμπρινή ἔφερε στὴ Χαλκίδα ἕνα πρόσφατο ἀνασκαφικὸ εὕρημα: τὶς 44 πρῶτες ἐπιφυλλίδες, ἦτοι συνέχειες, τοῦ Μπέν-Χούρ τοῦ Λ. Οὐάλλας. Θεωροῦσε τὴ μετάφραση παπαδιαμαντικὴ καὶ ἤθελε νὰ τὴν ἐλέγξω κι ἐγώ. Τὸ βράδυ ἔφυγε. Τὴν Κυριακὴ τὸ ἀπόγευμα, ὅταν διάβασα καὶ τὴν ὑπ. ἀρ. 33 ἐπιφυλλίδα τοῦ Νέου Ἀστεως τῆς 29ης Ἰουνίου 1902, παράτησα χαρτιὰ καὶ μολύβια καὶ τῆς τηλεφώνησα.

«Διάβασα τὶς περισσότερες ἐπιφυλλίδες, καμιὰ ἀμφιβολία, εἶναι κι αὐτὸς ἀτόφιος Παπαδιαμαντῆς, καμιὰ σημασία δὲν ἔχει ἂν ἡ γλώσσα του εἶναι πιὸ ἐπίσημη ἀπὸ τοῦ Μαξιώτη, τοῦ Ἀόρατου ἢ τοῦ Πύργου τοῦ Δράκουλα, τὸν ὑποχρεώνει τὸ θέμα, ὅπως δὰ καὶ στὸ *Quo vadis?*»

«Βρῆκες ὅμως ἄλλες ἐνδείξεις, ἐκτὸς ἀπὸ ἐκείνες ποὺ σοῦ εἶπα;» ρώτησε ἀνήσυχη.

«Ναί, ἀλλὰ πές μου, εἶχες διαβάσει ὅλο τὸ κείμενο ποὺ μοῦ ἔφερες;»

«Ὅχι, ὅτι προλάβαινε τὸ μάτι μου.»

«Γι' αὐτὸ δὲν εἶδες τὸ νύχι τοῦ λονταριοῦ, Λαμπρινή! εἶπα καὶ τὴν ἄφησα γιὰ λίγο μετέωρη.

«Ποιό;» εἶπε λαχταρισμένη.

«Οἱ ἵπποι ἦσαν μεγαλοπρεπεῖς. Κερασοβαῖοι, ἄσπιλοι.»

Φάνηκε σαστισμένη, ἴσως δὲν εἶχε ἀκούσει καθαρά.

«Γι' εἶπες;»

«Κε-ρα-σο-βά-ι-οι ἵπποι! Ὅπως λέμε σποδοβαῖοι!»

Ἐέσπασε σὲ γέλια, ὅπως ὅταν σοῦ τυχαίνει κελεπούρι. Στὸν παπαδιαμαντικὸ «Θησαυρό», στὸν «Thesaurus linguae rapadiamanticae», εἶχε προστεθεῖ ἄλλη μιὰ σπάνια γλῶττα: κερασοβαῖος. Κι ὅσο γιὰ τὴν πατρότητα τῆς μετάφρασης...

Ἦστερα θυμήθηκα τὴν παράκληση τοῦ νεαροῦ Σταμάτη, ποὺ εἶχε γοητευθεῖ ἀπὸ τὸν ἐλαφρὸν κόλαφον τῆς Ἀφέντρας τῆς Σταματρίζενας, «— ὦ! τί δροσιά, μωρέ Σταματρίζενα! Δῶσέ μου ἄλλη μιὰ!», καὶ διπλασίασα τὸ δροσερὸ χτύπημα. Ὅταν τὸ δέχτηκε, ξαναγέλασε ἐξίσου ἐκπληκτὴ καὶ χαρούμενη.

«Δὲ σοῦ φαίνεται πὼς ὁ Παπαδιαμαντῆς βλασφημεῖ;»

«Ἀπλῶς μοῦ φαίνεται. Καὶ δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορά, τῆς θύμισα.

Ἄλλὰ αὐτὴ ἡ «βλασφημία» χρειάζεται μιὰ ξεχωριστὴ ἐξιστόρηση.

Ἰουνίος 2002

N. Δ. Τ.

ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ

Ζήσιμος Λορεντζάτος (1915-2004)

Τὴ γνωριμία μου μὲ τὸν Ζήσιμο Λορεντζάτο τὴν ὀφείλω στὸ δοκίμιό του «Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης - Πενήντα χρόνια ἀπὸ τὸ θάνατό του», δημοσιευμένο στὸν *Ταχυδρόμο* τῆς 7.1.1961. Τὸ διάβασα στὴ Γαλάτα τῆς Κύπρου τρέμοντας. Ὅταν τὸ τελείωσα μὲ κυρίεψε ἀλλιώτικο πιά τρέμουλο. Τώρα πού μπορῶ νὰ δῶ κάπως καθαρότερα τὰ χρόνια πού πέρασαν, καταλαβαίνω πὼς τὸ δοκίμιό τοῦ Λορεντζάτου ἦταν ὁ σπόρος ἢ ἡ καταβολάδα ἀπ' ὅπου βλάστησε ἡ ἐκδοση τῶν Ἀπάντων καὶ τὰ συνακόλουθα.

Τὸν Παπαδιαμάντη τὸν κουβαλοῦσα μέσα μου σχεδὸν νηπιόθεν, ἀπὸ τότε πού γνώρισα τὴ θάλασσα τῆς Λίμνης, τοῦ χωριοῦ τῆς μητέρας μου. Αὐτές, ἡ Λίμνη καὶ ἡ θάλασσά της, μοῦ ἔμαθαν τὴν παπαδιαμαντικὴ ἀλφαβήτα, ὁ Λορεντζάτος ἦταν ἡ σωκρατικὴ μαμὴ πού ἔβγαλε στὸ φῶς ὅ,τι, χωρὶς αὐτόν, θὰ ἔμενε γιὰ πάντα ἔμβρυο.

Τί ὀφείλει ἡ ἐκδοση τῶν Ἀπάντων στὸν Λορεντζάτο ἔχει γραφτεῖ, συνοπτικότερα ὅμως, στὸν Πρόλόγό της, καὶ κάπως ἐκτενέστερα, ἀλλὰ πάλι ἀποσπασματικά, στὸ κείμενο «Συλλαβίζοντας μὲ τὸν Λορεντζάτο τὸν Παπαδιαμάντη», δημοσιευμένο στὸ Ἀντί (τχ. 823-824, 30 Ἰουλίου - 9 Σεπτεμβρίου 2004) τὸ ἀφιερωμένο σ'

ἐκείνον. (Δές, στὸ ἴδιο τεῦχος, καὶ τὴ μαρτυρία τοῦ Δημήτρη Μαυρόπουλου, πού ἐπωμίστηκε τὰ μεγάλα βάρη τῆς ἐκδοσης ἀκουμπώντας στὴν πλάτη τοῦ Ζήσιμου.) Ἡ ἔγνοια του γιὰ τὴν ἐκδοση ἦταν ἀκοίμητη καὶ μοῦ φαίνεται πὼς, ὥσπου νὰ ἐκδοθεῖ καὶ ὁ πέμπτος τόμος, ποτὲ δὲν τὸν ἄφησε ὁ φόβος ὅτι ἀπὸ δική μου ὑπατιότητα τὰ Ἀπαντα δὲ θὰ ὀλοκληρώνονταν. Εἶμαι βέβαιος ὅτι θὰ ἔνωσε μεγάλη ἀνακούφιση ὅταν τὸ 1988 ἐκδόθηκε ὁ στερνὸς τόμος καὶ θὰ ἠσύχασε ἐντελῶς ὅταν τέσσερα χρόνια ἀργότερα βγῆκε καὶ ἡ Ἀλληλογραφία.

Κινδυνεύω, μιλώντας γιὰ τὰ Ἀπαντα, νὰ ὀλισθήσω σὲ ἀνυπόφορη περιαυτολογία. Ἀλλὰ κι ἂν μιλήσω γιὰ τὰ παπαδιαμαντικά τοῦ ἴδιου τοῦ Λορεντζάτου, ὁ κίνδυνος νὰ κομίσω γλαύκα εἰς Ἀθήνας δὲν εἶναι μικρότερος, ἰδίως ὅταν ἀπευθύνομαι στοὺς ἀναγνώστες τῶν *Παπαδιαμαντικῶν Τετραδίων*. Ὅλοι ξέρουν πὼς ἔγραψε ἓνα δεῦτερο κείμενο γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη καὶ τὸ θαῦμα τῆς γλώσσας του, καὶ κανεὶς δὲν ἀγνοεῖ τὴν ἀντιγραμματολογικὴ —καὶ γι' αὐτὸ θαρραλέα— δήλωσή του πὼς μόνο μὲ δυὸ συγγραφεῖς μπορεῖ νὰ περάσει τὴ ζωὴ του, τὸν Σολωμὸ καὶ τὸν Παπαδιαμάντη, δήλωσις πού μοῦ φαίνεται ὅτι ἀπέχει ἀρκετὰ ἀπὸ τοὺς γνωστοὺς στίχους τοῦ Ἐλύτη.

Ἐκεῖνο πού μένει λιγότερο γνωστό εἶναι πὼς μαζί με τὴν J. Coggin μετέφρασε στ' ἀγγλικά ἓνα ἀπὸ τὰ ἀγαπημένα του παπαδιαμαντικά διηγήματα, τὸν «Ἐρωτα στὰ χιόνια». Τὸ δίγλωσσο κομψὸ βιβλιαράκι ἔχει ἐκδοθεῖ ἀπὸ τὸν «Δόμο» (1993). Καὶ τί χαρὰ ἦταν γιὰ μᾶς, ὅταν δέχτηκε, ἐνῶ τὰ μάτια του δὲν τὸν βοηθοῦσαν πιά σχεδὸν καθόλου, νὰ προλογίσει τὰ διηγήματα τοῦ Τσέχωφ, τὰ μεταφρασμένα ἀπὸ τὸν Παπαδιαμάντη! Ἔτσι, λοιπόν, ἔκλεισε τὸν παπαδιαμαντικό του κύκλο, ὁ ἄλκιμος ὑπερήλικας τῆς Κηφισιάς μεταφράζοντας τὸν γέροντα

τῆς Σκιάθου καὶ προλογίζοντας μιὰ μεταφράσή του.

Κανονικά τὸ σημείωμα αὐτὸ ἔπρεπε νὰ εἶναι τριπλάσιο. Ἄλλὰ ἐκεῖνος εἶχε ἐκφράσει τὴν ἐπιθυμία νὰ μὴν ἐκφωνηθοῦν λόγοι στὴν κηδεία του. Δὲ θὰ ἤθελε πολλὰ λόγια κι ἐδῶ. Θὰ εἰπωθοῦν περισσότερα ἄλλοτε. Θυμίζω μόνο τὸν ἀναστεναγμὸ του γιὰ τὴν ἐγγόνα τῆς γρια-Λούκαινας στὸ Ἰαλφραβητάρι:

*Ἄχ Ἀκριβούλα!
Κοχύλια τὰ προικιά της,
Παπαδιαμάντη.*

Γιάννης Δουβίτσας (1944-2003)

Στοὺς πρώτους πενήντα τόμους τῆς σειρᾶς «Ἡ πεζογραφική μας παράδοση», πού ἐπιμελήθηκε ὁ Μανόλης Ἀναγνωστάκης γιὰ τὶς ἐκδόσεις Νεφέλη, ὁ Παπαδιαμάντης ἀντιπροσωπεύεται με πέντε. Χάρη στὴ σειρά αὐτὴ γνωρίστηκα με τὸν Γιάννη Δουβίτσα, τὸν ἰδρυτὴ τῆς Νεφέλης. Ἦταν ἀπὸ τοὺς λίγους ἐκδότες πού ζήτησαν ἀπὸ τὸν «Δόμο» τὴν ἄδεια νὰ ἀνθολογήσει τὰ παπαδιαμαντικά κείμενα ἀπὸ τὴν κριτικὴ ἐκδοση, ἄλλοι τὴν ἀντέγραφαν με τὴν ἄδεια τῆς σημαίας. Ἦταν μάλιστα πρόθυμος νὰ καταβάλει κάποιον ἀντίτιμο, ἀλλὰ ὁ «Δόμος» ἀρνήθηκε τὴν προσφορά.

Ἦ ἐπαφή μας αὐτὴ καὶ τὸ μελίχιον ὕφος του μοῦ ἔδωσαν τὸ θάρρος νὰ τοῦ προτείνω τὴν σειρά «Οἱ νεώτεροι γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη». Τοῦ ἐξήγησα τί ἐνοοῦσα με τὸ «νεώτεροι», πὼς

τὴ φανταζόμουνα καὶ ποιά θὰ ἦταν ἡ περιοδικότητά της, καὶ δέχτηκε δίχως πολλές συζητήσεις νὰ τὴν ἐντάξει στὶς ἐκδόσεις του. Ἔτσι ἀπὸ τὸ 1991 ὡς τὸ 2001 ἐκδόθηκαν σὲ κομψὰ τομῆματα τὰ παπαδιαμαντικά κείμενα τοῦ Ἰωακείμ-Κίμωνος Κολουβά, τοῦ ἀείμνηστου Ἀλέξανδρου Κοτζιά, τοῦ Ἡλίας Χ. Παπαδημητρακόπουλου, τοῦ Χριστόφορου Μηλιώνη, τοῦ Λουκᾶ Κούσουλα, τοῦ Δημ. Δ. Τριανταφυλλόπουλου, τῆς Ρένας Ζαμάρου καὶ τῆς Μ. Θεοδοσοπούλου. Δέχτηκε ἀκόμη νὰ βγάλει καὶ τὸ βιβλίον τοῦ Ἀλέξη Διαμαντόπουλου, δεῦτερον τῆς σειρᾶς «Οἱ παλαιότεροι γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη», πού εἶχε ἀρχίσει με ἄλλον ἐκδοτικὸ οἶκο. Ἐννιά, λοιπόν, μικρὰ καὶ εὐανάγνωστα καὶ γραμμένα με ἀγάπη βιβλία, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τρία ἐπανεκδόθηκαν ἐπηυξημένα. Τοῦ εἶχα

παραδώσει και τὸ βιβλίο τοῦ Νίκου Φωκά, πρόλαβε νὰ τὸ «χτυπήσει» ἀλλὰ δὲν ἔμελλε νὰ τὸ δεῖ.

Εἶναι ἄκομψο —καὶ μάλιστα σὲ νεκρολογικὸ σημείωμα— νὰ ἐπαινεῖ κανεὶς, ἔστω καὶ πλαγίως, βιβλία μὲ τὰ ὁποῖα κάπως σχετίζεται ὁ ἴδιος, ἀλλὰ θὰ ἦταν καὶ παραγνώριση τῆς προσφορᾶς τοῦ Γιάννη Δουβίτσα, στὶς παπαδιαμαντικὲς σπουδές, ἂν παρέλειπα νὰ ὑπογραμμίσω τὴ σημασίαν πού ἔχουν τὰ δέκα τομῖδια γιὰ τὴν

καλύτερη γνώση τοῦ Παπαδιαμάντη. Μελετητὲς καὶ ἀπλοὶ ἀναγνώστες τοῦ διηγηματογράφου μας χρωστοῦμε χάρις στὸν εὐπροσέγγιστο Γιάννη Δουβίτσα πού στέγασε στὴ Νεφέλη δεκαπέντε βιβλία μὲ κείμενα τοῦ Παπαδιαμάντη ἢ γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη.

Βλέπω τὴ σειρά «Οἱ νεώτεροι γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη» σὰν μιὰ σειρά μνημόσυνων κερῶν ὑπὲρ ἀναπαύσεως Ἀλεξάνδρου καὶ Ἰωάννου.

Μανόλης Ἀναγνωστάκης (1925-2005)

Ὁ Ἀναγνωστάκης στὴ σειρά «Ἡ πεζογραφικὴ μας παράδοση» ἀφιέρωσε τὸ ἕνα δέκατο τῶν πενήντα τόμων στὸν Παπαδιαμάντη καὶ ἕναν τόμο στὸν Μωραϊτίδη. Οἱ τόμοι τοῦ Παπαδιαμάντη, μὲ τὴ σειρά, εἶναι: *Ἡ Φόνισσα*, *Ἡ Νοσταλγὸς καὶ ἄλλα διηγήματα*, *Ρεμβασμὸς τοῦ Δεκαπενταυγούστου καὶ ἄλλα διηγήματα*, *Ναυαγίων ναυάγια καὶ ἄλλα διηγήματα*, *Βαρδιάνος στὰ σπόρκα καὶ ἄλλα διηγήματα*. Συνολικὰ στοὺς πέντε τόμους —σὲ κανέναν ἄλλο πεζογράφο δὲν ἀφιερώθηκαν τόσο— περιλαμβάνονται 45 συνολικὰ διηγήματα τοῦ Παπαδιαμάντη. Ὁ πρῶτος τόμος ἐκδόθηκε τὸ 1988 καὶ ὁ τελευταῖος τὸ 1990.

Ὁ Ἀναγνωστάκης θέλησε τὸ κείμενο τοῦ Παπαδιαμάντη ν' ἀκολουθήσει τὴν κριτικὴ ἔκδοση τοῦ «Δόμου» καὶ τὸ γλωσσάριο τῶν τομῶν τῆς σειράς νὰ βασιστεῖ σ' ἐκεῖνο τῆς ἔκδοσης «Δόμου».

Παραθέτω τὸ σχόλιο τοῦ Ἀναγνωστάκη γιὰ τὴ Φόνισσα (ἀνυπόγραφο στὸ ὀπισθόφυλλο):

Αὐτόκλητη τιμωρὸς τῆς κοινωνικῆς ἀδικίας, διστραμμένη ἐγκληματικὴ φύση, ἀντάρτισσα ὀργισμένη ἀπέναντι στοῦ Θεοῦ — τί εἶναι ἐντέλει ἢ Φραγκογιαννοῦ, ἢ Φόνισσα τοῦ Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη;

Συμπάσχει μὲ τὸ θῦμα ἢ μὲ τὸ θῦτη ὁ συγγραφέας, ταυτίζεται «ιδεολογικά» μὲ τὴν ἡρώίδα του ἢ προβληματίζεται, ὅπως ὁ Ντοστογιέφσκι, μὲ τὸ Κ α κ ὀ, μὲ τὴν ἄβυσσο τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς — πάντα βέβαια (κάτι πού δὲν πρέπει ποτὲ νὰ ξεχνᾷ ὁ ἀναγνώστης) ἀπὸ τὴν ἀμετακίνητη σκοπιά τοῦ πιστοῦ τῆς Ὁρθοδοξίας.

Τὸ πὸ γνωστό, καὶ γιὰ πολλοὺς τὸ κορυφαῖο ἔργο τοῦ μεγάλου Σκιαθίτη, προκάλεσε ὅσο κανένα ἄλλο τόσες ἀντιλεγόμενες ἐρμηνεῖες καὶ τόσες συζητήσεις πού δὲν ἔχουν κοπάσει ὡς τίς μέρες μας — ἐνδεῖξη τουλάχισ-

στον τῆς πνευματικῆς ἀντοχῆς του μέσα στῆ διαδρομῇ τοῦ χρόνου.

Γιὰ τοὺς ὑπόλοιπους τόμους τὸ σχόλιο ἦταν κοινό. Ἐπειδὴ δὲν ἔχω ὑπόψη μου ἄλλη κρίση τοῦ Ἀναγνωστάκη γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη, κρίνω καλὸ νὰ τὸ αντιγράψω κι αὐτό:

Σὲ μιὰν ἐποχῇ ὅπου ἡ στρογγυλευμένη φράσις ἐθεωρεῖτο διαπιστευτήριο ὕφους, ἡ «ἀνώμαλος καὶ συχνὰ ἀκαλαίσθητος γλῶσσα του, ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς στυλίστ τῆς καθαρειούσης ἢ τῆς δημοτικῆς, καὶ τὸ σχέδιον ἀκόμη τοῦ διηγήματος, ἀτελές ὡς κάτι πρωτόγονον καὶ ἀκαλλιέργητον», μαζὶ μὲ τὴν «πενιχρότητα» τῆς θεματολογίας του ἀπέτελεσαν τὴν ἀχιλλεῖα πτέρνα τοῦ Λόγου τοῦ Ἀλέξανδρου Παπαδιαμάντη, μολοντί ἐλάχιστοι ἀπὸ τοὺς συγχρόνους του ἀμφισβήτησαν ἢ ἀρνήθηκαν τὴ μοναδικότητά του.

Ποῦ ἐγκριτεῖται αὐτὴ ἡ μοναδικότητά; «Ὅ,τι σώζει καὶ συχνάκις μεγαλύνει αὐτὰς τὰς ἀλλοκότους συνθέσεις, εἶναι ἡ διάθεσις, τὴν ὁποίαν δι' ἀσυλλήπτων μεθόδων γεννοῦν» (Γρ. Ξενόπουλος).

Αὐτὴ ἡ ἀσύλληπτος μέθοδος εἶναι ἡ Ποίηση, ποὺ ἀναβλύζει ἀπὸ τίς σελίδες τοῦ Παπαδιαμάντη καὶ ποὺ στίς μέρες μας, μὲ τὸ σπάσιμο τοῦ φράγματος ἀνάμεσα στὰ στεγανά εἶδη τῆς γραφῆς, μᾶς ἀποκαλύπτει ὅλο ἓνα καὶ περισσότερο τὴ μοναδικότητα τοῦ ταπεινοῦ Σκιαθίτη καὶ τὴν ἀσύγκριτη θέση του μέσα σ' ὅλη τὴν πεζογραφία μας, παλιὰ καὶ νεότερη.

Ἀπὸ τὸν Μωραϊτίδη ἀνθολόγησε τὸ ἐκτενές ἀφήγημα *Τὸ τάξιμον* καὶ σημείωσε τὰ ἐξῆς:

Ἀνάμεσα στὴν ὑμνολογία τοῦ Βλάση Γαβριηλίδη: «Ἡ τέχνη του ἡ φιλολογικὴ εἶναι ὑψίστης δυνάμεως, εἶναι ἀπέφθου χρυσοῦ, εἶναι ἀδάμαντος πρώτης ποιότητος, εἶναι σαφείρου πρώτης ἡδύτητος» (1892) καὶ τὴν ὀλοκληρωτικὴν σχεδὸν ἐκμηδένισή του κάτω ἀπὸ τὴ βαριά σκιά τοῦ ἄλλου Ἀλέξανδρου — τὸ πεζογραφικὸ ἔργο τοῦ Ἀλέξανδρου Μωραϊτίδη ἀξίζει νὰ ἰδωθεῖ μὲ πιὸ ὄριμα κριτήρια καὶ νὰ ἐνταχθεῖ ἀντικειμενικότερα καὶ ἀσφαλῶς δικαιοτέρα στὸ χῶρο τῆς πεζογραφικῆς μας παράδοσης.

«Κοσμικότερος» στὴ νεότητά του ἀπὸ τὸν Παπαδιαμάντη, μὲ εὐρύτερο ὀρίζοντα ἐνδιαφερόντων καὶ ἀπασχολήσεων (δημοσιογράφησε, δίδαξε ὡς φιλόλογος σὲ γυμνάσια, ταξίδεψε, συνδέθηκε στενὰ μὲ λόγιους τῆς ἐποχῆς του), ἀλλὰ φύση τὸ ἴδιο ἀσκητικὴ καὶ θρησκευομένη — ἴσως καὶ μὲ περισσότερη συνέπεια ὅπως ἐδειξε ἡ κατὰλήξῃ τοῦ βίου του — παραμένει βέβαια ἓνας κατεξοχὴν ἠθογράφος μὲ ἐπίπεδη, χωρὶς ποιητικὴ πνοή, αἴσθησις τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ καὶ μὲ ἀρκετὲς συνθετικὲς ἀρετὲς καὶ μὲ μιὰ περιγραφικὴ ἀδρότητα ποὺ συχνὰ συγκινεῖ καὶ ὑποβάλλει.

«Τὸ τάξιμον», τὸ πιὸ ἐκτεταμένο διηγημὰ του στὰ ὄρια τῆς νομβέλας, ἀνήκει στὸν Ε' τόμο τῶν ἀπάντων του ποὺ ἐκδόθηκαν ἀπὸ τὸν οἶκο I. N. Σιδέρη τὸ 1921.

Δὲν ἔχω νὰ προσθέσω τίποτε προσωπικὸ — συναντήθηκα μόνο μιὰ φορὰ μὲ τὸν Μανόλη Ἀναγνωστάκη στὴ «Νεφέλη», προτοῦ ἀρχίσει ἡ ἔκδοσις τῶν παπαδιαμαντικῶν τομιδιῶν.

Μένιος (Άγαμέμνων) Μουρτζόπουλος (1921-2005)

Ἐκεῖνος εἶχε ἤδη ἐκδημήσει κι ἐγὼ δὲν ἤξερα τίποτε καὶ τοῦ ταχυδρομοῦσα κάτι φωτοτυπίες. Ἔμαθα τὴν ἐξοδὸ τοῦ στοῦ Βόλο, ὅταν τὸν περσινὸ Μάιο βρέθηκα ἐκεῖ γιὰ ἓνα θεολογικὸ συνέδριο. Ἔψαχνα μὲ τὰ μάτια νὰ τὸν ἀνακαλύψω, ἀλλὰ δὲν ἔβλεπα τὴν καταπονημένη πιά, φυσιογνωμία του, τὸ πρόσωπό του, γιὰ νὰ εἶμαι πιὸ κοντὰ στὴ θεολογικὴ ὀρολογία. Στὸ πρῶτο διάλειμμα παλαιότετος φίλος μοῦ εἶπε ὅτι ὁ κύριος Μένιος, ὅπως τὸν ἤξερε ὅλος ὁ Βόλος, εἶχε ἤδη ἀναπαυθεῖ.

Ἀπὸ τὸ γαμπρό του, καθηγητὴ τῆς Φυσικῆς Ἀγωγῆς στοῦ Λύκειο Σκιαθίου κ. Γιάννη Μάγγο — ἡ σύζυγός του, κόρη τοῦ Μουρτζόπουλου, ὑπηρετεῖ στοῦ ἴδιου σχολεῖο ὡς φιλόλογος — ζήτησα καὶ ἔλαβα ἀρκετὲς νεκρολογίες τοῦ τοπικοῦ τύπου. Διάβασα ἐκεῖνα ποὺ προσδοκοῦσα. Γιὰ ἓναν ἄνθρωπο πολυτάλαντο ποὺ ἔμεινε θεληματικὰ στοῦ περιθώριου, ποὺ δὲ διαγκωνίσθηκε οὔτε χρηματίστηκε οὔτε χτύπησε τὴν πόρτα τοῦ σεραγιοῦ. Γιὰ ἓναν ἀ κ έ ρ α ι ο ἄ ν δ ρ α. Δὲ χρειάζεται νὰ πῶ περισσότερα ἐδῶ, στὰ ἀπόμερα *Παπαδιαμαντικά Τετράδια*. Ὁ Μένιος Μουρτζόπουλος ἔχει παρα-

σταθεῖ πιά ἐνώπιον τοῦ Κριτοῦ, ποὺ ξέρει τὰ πάντα.

Ὅταν ἦταν νὰ ἐκδοθεῖ τὸ πρῶτο τεῦχος τῶν *Παπαδιαμαντικῶν Τετραδίων* (Πρωτοχρονιά 1992), ζήτησα ἀπὸ τὸν Μουρτζόπουλο νὰ γράψει ἓνα βιβλιοκριτικὸ κείμενο γιὰ τὴν πρώτη ἐκδόση τῆς *Παπαδιαμαντικῆς Σκιαθτικῆς Προσωπογραφίας* (1988) — ποὺ τότε ἔφερε τὸν τίτλο *Ἀνερευνητες πτυχές τῆς ζωῆς τοῦ Ἀλέξ. Παπαδιαμάντη τοῦ ἀείμνηστου* Ἰω. Ν. Φραγκούλα. Ὁ Μουρτζόπουλος, ὅπως μαρτυροῦν καὶ οἱ συμπατριῶτες του, ἀπέφυγε τίς δημοσιεύσεις, ὅσο περίπου ὁ Παπαδιαμάντης τίς φωτογραφίες. Ἐντούτοις, δὲν ἀρνήθηκε στοῦ περιοδικὸ τῆ συνεργασίας του, τὴν πιὸ τεκμηριωμένη βιβλιοκρισία τοῦ πρώτου τεύχους.

Δὲ θὰ τοῦ ἄρσεν νὰ σημειώσω ἐδῶ τὰ κοινὰ του σημεῖα μὲ τὸν Παπαδιαμάντη. Ὡστόσο θὰ ἦταν ἀδίκια ν' ἀποσιωπήσω τὴν ἐγνοια του, ἐμπρακτα φανερωμένη, γιὰ τοὺς ταπεινοὺς καὶ καταφρονεμένους καὶ τὴν ἠθελημένη πενία του. Πράγματα τὰ ὁποῖα μεγάλως, ὑπὲρ συνέδρια καὶ μελέτας καὶ ἐγκώμια, θὰ ἐκτιμοῦσε ὁ σπουδαῖος κοντοπατριώτης τοῦ Μένιου Μουρτζόπουλου.

Σπύρος Κοκκίνης (1928-2004)

Ὁ συμπατριώτης μου ποιητὴς καὶ ἀνθολόγος Σπύρος Κοκκίνης συνέβαλε κι αὐτὸς στοῦ νὰ γίνῃ προσιτότερος ὁ Παπαδιαμάντης στοῦ εὐρύτερο ἀνα-

γνωστικὸ κοινό. Σὲ εὐχρηστους τόμους καὶ στὴ γνωστὴ σειρά τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας τῆς «Ἐστίας» περιέλαβε μεγάλο μέρος τῆς παπαδια-

μαντικής πεζογραφίας. Βρίσκω στη βιβλιοθήκη μου τούς τόμους *Πασχαλινά διηγήματα*, *Χριστουγεννιάτικα διηγήματα*, *Όνειρο στο κύμα και άλλα διηγήματα*, *Τα ρόδινα άκρογιάλια και άλλα διηγήματα*¹ ίσως εξέδωσε ακόμη έναν ή δυό τόμους. Στους τέσσερις τόμους που έχω περιλαμβάνονται 82 διηγήματα. Δεν προτάσσεται εισαγωγή ή πρόλογος· ο κάθε τόμος κατακλείεται με σημείωση που αφορά τις πρώτες δημοσιεύσεις. Παρά ταύτα

οι τόμοι επανεκδόθηκαν αρκετές φορές, πράγμα που σημαίνει ότι ένα μεγάλο μέρος του κοινού γνώρισε τον Παπαδιαμάντη μέσω των τόμων αυτών.

Σημειώνω πώς στην *Άνθολογία Νεοελληνικής Ποίησης* της «Εστίας» ο Σπ. Κοκκίνης ανθολόγησε το ποίημα «Στην Παναγίτσα στο Πυργί» του Παπαδιαμάντη. Ο καθένας μας το κατά δύναμη και ο Σπύρος τή σπορά του.

Ζήσης Οικονόμου (1911-2005)

Ο Ζήσης Οικονόμου, που κοιμήθηκε στην πατρίδα του Σκιαθό τον περσινό Αύγουστο, άνηκε στους ανθρώπους που ή ζωή τους δεν είναι μια κραυγαλέα άναίρεση των λόγων τους. Πάρα πολύ νωρίς, με τὰ γραπτά του, άρχισε να καταγγέλλει τὸ μηχανικό ή τεχνολογικό πολιτισμό που κάλπαζε. Έμεινε πεισματικά άσυμφιλίωτος μαζί του ως τὸ τέλος, ζώντας στη Σκιαθό αλλά έξω από τὸν καλοκαιρινό της πάταγο, άναίτιος αυτός για τὴν άπεμπόληση τῆς ψυχῆς της. Κατὰ καιρούς, σὰν τὸς άρχαίους προφῆτες τοῦ Ἰσραήλ, εξέδιδε ένα βιβλίο με στίχους γεμάτους πάθος κατά τοῦ πυρετοῦ για τὸ χρῆμα και τῆς λύσσας για τὴν έξουσία.

Φωνή βοώντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, ὡστόσο δεν παρουσιάστηκε στὸν Κριτὴ γυμνός και τετραχλησμένος και με τὴν προίκα που τοῦ δόθηκε ξοδεμένη.

Άνίσως στὰ τελευταία χρόνια του οί στίχοι του δεν υπάκουαν στὸ νόημα τῆς τέχνης, ὅμως δεν ἦταν λόγια κούφια ἀνθρώπων. Τους σφράγιζε με τὴ συνέπεια τῆς ζωῆς του. Ἦταν, τολμῶ νὰ τὸ πῶ, ἕνας άσκητῆς με τὸν τρόπο του.

Ο Ζήσης Οικονόμου άγαποῦσε τὸν Παπαδιαμάντη. Από τὸ 1929 κιόλας ἔγραψε τὸ ὑποβλητικό κείμενο «Γύρω από τὸν Παπαδιαμάντη» και άργότερα τὸ βιβλίο *Ο Παπαδιαμάντης και τὸ νησί του*, που κυκλοφόρησε σὲ δεύτερη ἔκδοση από τὸν «Κέδρο» (1979) και σὲ τρίτη από τὸ «Πολύτυπο» (1995). Ἐγραψε και τὸ θεατρικό *Φτωχός Ἄγιος* (1948), που ἀναδημοσιεύτηκε στὸ 3ο τεῦχος τῶν *Παπαδιαμαντικῶν Τετραδίων* (1995)¹.

Ταξίδεψα τέσσερις ή πέντε φορές στη Σκιαθό, αλλά δεν τὸν ἀναζήτησα. Δεν ξέρω ακόμα ἀν από φόβο ή από

¹ Δὲς στὸ ἴδιο τεῦχος τὸν «Πλοηγό» (σ. 183) και στὸ 4ο τεῦχος τῆ βιβλιοκρισία τοῦ *Χρονικοῦ* τῆς «Νέας Βῦταξίας» για τὴ «Νέα Ἐποχή» (σσ. 144-145).

κάτι άλλο. "Όπως δὲν ξέρω ἂν καὶ τὸ νησί του κατάλαβε ποιὸν ἄνθρωπο εἶχε καὶ ποιὸς κατάλογος κλείνει μὲ τὸ θάνατό του.

Ἄρκετά. Ἄς ἀκουστεῖ λίγο ἡ δική του φωνή:

Φίλη ψυχὴ, περιπλανιόμουν στὸ νησί καὶ στίς ἀκρογιαλιές του, ποὺ τώρα λεηλατοῦνται ἀπ' τὰ κοπάδια διεθνῶν ἐπισκεπτῶν, μὴν ἔχοντας ὄραση ψυχῆς, παρὰ μονάχα τῶν φωτογραφικῶν μηχανῶν τὰ μάτια.

Στὰ τοπία τῆς γαλήνης καὶ θαυμαστῆς ὁμορφιάς, ποὺ τόσο εἶχες ἀγαπήσει:

Ἐκεῖ τοῦ κόσμου ἡ καρδιά, ἐκεῖ τοῦ νοῦ ἡ αὐθόρμητη ἡρεμία: μοναχικότητα τῆς φύσης καὶ τῆς νόησης, βαθιὰ ἐπικοινωνία: ἄνθρωποι, βράχοι, δάση, οὐρανὸς καὶ πέλαγος. Ἦσουν ἐσὺ ἡ δρυς, ἦσουν ὁ βράχος, ἦσουν τὸ πέλαγος κι ὁ οὐρανὸς καὶ τὸ ἐρημικὸ ἐκκλησάκι τὸ ἀλειτούργητο, μὲ τ' ἀρωματικά στὴν περιγυριὰ του ἀγριολούλουδα: ὄλα ἦσουν ἐσὺ μαζί μὲ τοὺς ἀνθρώπους, ποὺ θὰ μπορούσε νὰ ζοῦν εὐτυχεῖς σὲ τέτοιο τόπο μὲ ποίηση

ζωῆς, ὄχι μονάχα ποίηση λογοτεχνίας.

Δὲ νοσταλγῶ τὸ παρελθόν. Οὔτε κὰν τῆ χθεσινῆ τῆ μέρα: ἄδεια εἶναι ἡ Στιγμὴ γιὰ νὰ δέχεται τῆ ζωντάνια. Οἱ ἀναμνήσεις στάχτη φαρμακερῆ, ὅταν ἐπικυριαρχοῦν ἐμποδίζοντας τὸ παρόν, τίς αἰσθήσεις μας, τῆ σωστῆ δράση καὶ τῆ σωστῆ ἀποχή, ἀπὸ σωστῆ ἀντίληψη.

Ἀπὸ τέτοιες στιγμὲς ψυχικῆς ζωτικότητας, ποὺ αἰσθανόσουν, ὑπερβαίνοντας λέξεις, νοήματα, σύμβολα, στιγμὲς τῆς ποίησης καὶ τῆς λυρικῆς ἀλήθειας τοῦ Ἄχρονου, ποὺ δέχεται στίς παρυφές Του τὴν μολυσμένη κοσμικότητα, δίχως νὰ ρυπαίνεται: ἄμωμη, ἀμόλυντη, πάναγνη Παναγία, δημιουργίας ἐκπύρευση.

Φίλη ψυχὴ, σ' εὐχαριστῶ γιὰ τὸ βιβλίο αὐτό, ποὺ τὸ ἔχουν ἐμπνεύσει στιγμὲς γνησιότητας τῶν γραφτῶν σου καὶ στιγμὲς ψυχικῆς ἔγερσης τοῦ βίου σου.

Εἶναι ἡ τελευταία σελίδα ἀπὸ τὸ βιβλίο του γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη.

Ἄγαπητὸς Γ. Τσοπανάκης (1908-2005)

Ἦταν στοιχειοθετημένο πιά ἐτοῦτο τὸ τεῦχος τῶν Παπαδιαμαντικῶν Τετραδίων, ὅταν πληροφορήθηκα ὅτι ὁ παλαιὸς πανεπιστημιακὸς διδάσκαλος καὶ μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Ἄγαπητὸς Γ. Τσοπανάκης εἶχε κηδευτεῖ, τέλη Ὀκτωβρίου, στὴν πατρίδα του, τῆ Σάλακο τῆς Ρόδου.

Ὁ Α. Γ. Τσοπανάκης, ὅσο ξέρω,

δὲν ἔγραψε ποτὲ κάτι γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη, παρακολούθησε ὅμως μὲ πολλὴ ἀγάπη καὶ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον τὴν κριτικὴ ἐκδοσὴ τῶν Ἀπάντων του. Ὁ ἐπιμελητὴς τῆς ἐκδόσεως κατέφυγε πολλὲς φορὲς στὰ φῶτα ἐνὸς ἀνθρώπου, ποὺ εἶχε μελετήσει, ὅσο ἐλάχιστοι στὰ χρόνια μας, ὅλη τὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα. Πολλὰ ἀπὸ τὰ προ-

βλήματα μιᾶς τέτοιας έκδοσης συζητήθηκαν με τὸν Α. Γ. Τσοπανάκη δι' ἀλληλογραφίας. Ἦταν ἀκούραστος καὶ ἀπόλυτα καταδεχτικός. Δὲν ἔδειξε ποτὲ ὅτι δυσανασχετεῖ ἀπὸ ἀντιρρήσεις σὲ προβλήματα ἐπιλογῆς γραφῶν ἢ ἀπὸ διαφορετικὲς ἀπόψεις γιὰ τὴ σημασία τῶν λημμάτων τοῦ γλωσσarioύ. Αὐτὴ ἡ ἀνεκτικὴ στάση ἔδινε μεγάλη ἄνεση στὸ συνομιλητὴ του.

Εἶναι πολὺ δύσκολο νὰ ἀναδιφθεῖ αὐτὴ τὴν ὥρα ἕνας τεράστιος ὄγκος ἀλληλογραφίας, κάποτε ὅμως θὰ γίνεαι καὶ τότε θὰ δημοσιευτοῦν στὰ Πα-

παδιαμαντικά Τετράδια χαρακτηριστικὰ δείγματα τῶν ὑποδείξεων καὶ τῶν παρατηρήσεών του.

Τὸ 1997 ἐκδόθηκε ἡ Φιλερήμου Ἀγάπης - Τιμητικός τόμος γιὰ τὸν Καθηγητὴ Ἀγαπητὸ Γ. Τσοπανάκη. Ἐκεῖ δημοσιεύτηκε καὶ ἕνα μελέτημα γιὰ τὰ ἰδιωματικὰ στοιχεῖα σὲ μιὰ παπαδιαμαντικὴ μετάφραση. Ἦταν σὰν μιὰ μικρὴ γέφυρα ἀνάμεσα στὸν ἀπόμακρο Ρόδιο —μελετητὴ τῶν γλωσσῶν— καὶ στὸν ἀπόμακρο Σκιαθίτη, σπουδαῖο χειριστὴ ὅλης τῆς ἐλληνικῆς.

Ν. Δ. Τ.

Γεράσιμος Βῶκος καὶ ὄχι Βλάσης Γαβριηλίδης

Στὸ τεῦχος 1 τῶν Παπαδιαμαντικῶν Τετραδίων (1992) δημοσιεύτηκε τὸ κείμενο «Δρᾶμα ἐν τῇ θαλάσῃ» με ὑπογραφή Β(λάσης) Γ(αβριηλίδης). Στὸ ἴδιο τεῦχος καὶ στὸ κείμενο τοῦ Ν. Δ. Τ. «Ἐράνισμα ἀπὸ τὴν “Ἀκρόπολιν”» δημοσιεύτηκε ἀπόσπασμα τοῦ κειμένου «Ἄστεγοι καὶ νυκτόβιοι. Στῶ Ὑρρῆ», τὸ ὁποῖο ἐπίσης ἀποδόθηκε στὸν Β(λάση) Γ(α-

βριηλίδη). Καὶ τὰ δύο κείμενα, ὅπως ἔδειξε ἡ ἔρευνα στὴν Ἀκρόπολιν, δὲν ἀνήκουν στὸν Βλάση Γαβριηλίδη, στὸν ὁποῖο τὰ ἀποδίδει ὁ Γ. Βαλέτας (Ἄπαντα Παπαδιαμάντη, τόμος Σ', ἀναλυτικὴ βιβλιογραφία, λήμματα 295 καὶ 296), ἀλλὰ στὸν Γεράσιμο Βῶκο. Θὰ ἐπανέλθουμε στὸ θέμα.

Ν. Δ. Τ. - Α. Τ.

ΛΑΛΑΡΙΔΙΑ ΚΑΙ ΑΓΚΡΙΦΙΑ

Διπλασίαν ἀξίαν

— Ἀλήθεια, δέν μου εἶπές ποτε,
ποῖος μετέφρασε τὸν Μαξιώτην;

— Αὐτός, ὁ ὁποῖος θὰ μεταφράσῃ
καὶ τοὺς Διδύμους, ποῖος ἄλλος
ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρον Παπαδιαμάντην,
ὄχι μόνον ἔσοχον μεταφραστήν, ἀλλὰ
καὶ συγγραφέα ἐκ τῶν ἐξοχωτέρων.

— Ὁ Παπαδιαμάντης!... Ἀνέ-
γνωσα τὰ ἔργα του. Μὲ τέτοιον μετα-
φραστήν τὸ μυθιστόρημα τῆς Ἰωάν-
νας Γράντ θὰ ἔχη διπλασίαν ἀξίαν.

(Ὁ ἐπὶ τῶν συνεντεύξεων [= Γε-
ράσιμος Βῶκος;], «Σπουδαιότητα
συνέντευξης», Ἀκρόπολις, 8.5.1895)

Εἰς τῶν πρώτων μεταφραστῶν

ΕΚ ΣΥΡΟΥ 17 Μαΐου

Ἀξιότιμε Κύριε Συντάκτα.

Εὐχαρίστως εἶδον τὴν νέαν ἐπι-
φυλλίδα ὑμῶν «Οἱ Δίδυμοι τοῦ Οὐρα-
νοῦ». Πραγματικῶς τὸ νέον τοῦτο
μυθιστόρημα εἶνε ἐν τῶν λαμπροτά-
των ἀπὸ τὰ δημοσιευθέντα ἐν τῇ ἀξιο-
λόγῳ ὑμῶν ἡμερίδι. Διερμηνεύων
τὸ φρόνημα ἀπειρῶν συμπολιτῶν μου,
σπεύδω ὡς ἔνθερος ἀναγνώστης τῆς
«Ἀκροπόλεως» νὰ εὐχαριστήσω πρῶ-
τον μὲν τὴν ἀξιότιμον διεύθυνσιν τῆς
«Ἀκροπόλεως», δεύτερον δὲ τὸν κ.
Ἄλ. Παπαδιαμάντην ὅστις καὶ ἐκ
πολλῶν ἄλλων ἔργων του ἀπέδειξε
ὅτι εἶνε εἰς τῶν πρώτων μεταφραστῶν
ἐν Ἑλλάδι.

(Σ.Ν.Π., Εἰς τῶν θερμοτάτων ἀ-

ναγνωστῶν τῆς «Ἀκροπόλεως», «Οἱ
Δίδυμοι τοῦ οὐρανοῦ», Ἀκρόπολις,
19.5.1895)

Ἐξαπατᾶ καὶ ξεγελάει τοὺς ἀναγνώστες

Ἄν εἶναι ἀλήθεια αὐτὸ ποὺ διατεί-
νεται ὁ Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος
(Ἀλφόνσος Δωδέ, σ. 18) ὅτι ὁ Σκιαθί-
της πεζογράφος «ὄχι μόνον δὲν μετα-
φράζει τὰ ἀγγλικά μετ' οἰονεὶ ἀγγλικά
καὶ οἰονεὶ ἑλληνικά συγχρόνως καὶ τὰ
γαλλικά παρομοίως, ὄχι μόνον δὲν
ἀλλοιώνει βίαια τὴ φύσιν τῆς ἑλλη-
νικῆς γλώσσας, ἀλλὰ καὶ δίνει στοὺς
ξένους συγγραφεῖς, ποὺ δὲν εἶναι τίς
περισσότερες φορές οὔτε δεύτερης σει-
ρᾶς, ἀρκετὴ ἀπὸ τῆ δικῆ του χάρις»,
τότε δὲν ἔχω δικαίωμα νὰ ἀποκρύψω
τὴ σκέψην μου, κάπως καὶ κάπου,
ὅπως λένε, ἔξαπατᾶ καὶ ξεγελάει
τοὺς ἀναγνώστες. Καὶ κάτι τέτοιο
καμμία θεωρία τῆς μετάφρασης δὲν τὸ
ἐπιτρέπει, οὔτε κἀν τὸ δικαιολογεῖ.

(Ἀνδρέας Μπελεζίνης, «Ὁρθόδο-
ξες καὶ ἀνορθόδοξες πλευρῆς τοῦ Πα-
παδιαμάντη», Βιβλιοθήκη [τῆς Ἐλευ-
θεροτυπίας], 25 Φεβρουαρίου 2005)

Ἕνας σπουδαῖος μαργαρίτης

Ἀκολουθῶ κ' ἐγὼ μ' ἄλλο ἓνα καὶ
πικρὸ μου ἀναθύμημα: — Εἶχα στήν
κατοχή μου ἀπάνω ἀπὸ εἴκοσι χρό-
νια, ἀγορασμένο ἀπὸ τὸ μαγαζὶ ποὺ
ξεπουλοῦσεν ὅσα βιβλία δὲ χρειαζότα-

νε πιά ο Γαβριηλίδης, ένα αγγλικό μυθιστόρημα, «The Bondman» του Χώλλ Καίην, χωρίς να βρω καιρό να το ανοίξω κάν. 'Ο τίτλος του μ' ἔκαμε, ὅταν ἔμεινα τέσσερις μέρες σὲ ἀπόλυτην ἀκίνησιν, μὲ τὰ χιόνια στὴν Πόλη, ἀπὸ ἓνα κακὸ «ἐξάρθρωμα», νὰ πιάσω νὰ τὸ διαβάσω. Ἀνοίγω, καὶ πέφτουν ἀπὸ μέσα δέκα χειρόγραφα τοῦ Παπαδιαμάντη καὶ ἄλλο ἓνα μὲ τρεῖς ἀράδες, τὴν τρίτη μὲ τὴ στερνὴ λέξη μισογραμμμένη: «— Πάρτε το, εἶπε καὶ ἔρ—». Πρῶτα διάβασα τὰ χειρόγραφα (τὰ ἔχω φυλάξει). 'Ο τίτλος λαμπρὰ ἐλλητισμένος: «'Ο Σκλαβωμένος», ὅμως τὸ ρητὸ πού εἶχεν ἀποκάτω: «Ἐμοὶ ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταποδώσω» μὲ μιὰ ἀνακρίβεια: ὁ μεταφραστὴς προσθέτει: «Παλαιὰ Διαθήκη», ἐνῶ τὸ πρωτότυπο δὲν ἔχει παραπομπή, καὶ τὸ ρητὸ, ἔτσι κατὰ γράμμα, δὲν εἶναι τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, παρὰ τοῦ Παύλου (Ρωμ. ιβ' 19 καὶ Ἐβρ. ι' 30). «Ὅλα τὰ παρακάτω μὲ ἀνάλογη «μεταφραστικὴ ἄδεια» καὶ γοητευτικὴ ἀτημέλεια. Καὶ στὸ δεύτερο χειρόγραφο —χαλασιὰ μου!— ἓνας σπουδαῖος μαργαρίτης. 'Ο Δανιμαρκέζος τὴν πατρίδα κυβερνήτης ἑνὸς ἀρματωμένου αγγλικοῦ ἱστιοφόρου, στὴν ἀρχὴ τοῦ ΙΘ' αἰῶνα, had violated his English letters of marque (= εἶχε καταπατήσει τὸ αγγλικὸ του δίπλωμα καταδρομῆς) γιὰ ν' αὐτομολήσῃ στὴ Δανία, ἐνῶ ἡ μετάφραση ἔλεγε: «εἶχε παραβιάσει... τὰς σφραγισμένας αγγλικὰς ἐπιστολάς».

(Ν. Ποριώτης, «Κριτικὴ καὶ περι-
αυτισμός», *Νέα Ἑστία*, Ἀφιέρωμα

στὸν Παπαδιαμάντη, Χριστούγεννα
1941, σσ. 71-72)

Τυλίγει τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα μ' ἓνα κάποιο φῶς

Στὸ σημεῖο αὐτὸ πρέπει νὰ κάνω μιὰ μικρὴ διευκρίνιση πού ἀφορᾷ τὸν μεταφραστὴ. 'Ο Παπαδιαμάντης κατέχει τὸ χάρισμα ἐκεῖνο πού δὲν ἀφήνει τίποτε γυμνὸ. Ἡ γλώσσα του, κινημένη ἀπὸ τὴν πνευματικὴ του ἐμπειρία καὶ κατάσταση, τυλίγει τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα μ' ἓνα κάποιο φῶς, μὲ μιὰ φωτεινὴ σκιά, μὲ κάτι σὰν τοῦλι ἢ σὰν σύννεφο πού δὲν μᾶς ἀφήνει νὰ δοῦμε τὸ κακὸ ἢ τὴν ἀσχήμα σ' ὅλη του (τῆς) τὴν ἀπογύμνωση. Ἔτσι στὰ διηγήματα αὐτὰ (τουλάχιστον τὰ τρία) ὅπου ὁ Τσέχωφ ἀγγίζει ὄντως ὀριακὲς καταστάσεις τοῦ ἀνθρωπίνου πόνου, ὁ μεταφραστὴς παρεμβαίνει μὲ τὴν πνευματικὴ φορεσιὰ πού ἔχουν «τὰ δικά του ἐλληνικά» (Ζ.Λ.). Ἡ φράση αὐτὴ ἀνοίγει ἓνα μεγάλο θέμα: τί λογῆς «ἐλληνικά» εἶναι αὐτὰ τοῦ Παπαδιαμάντη πού ἐπιτελοῦν αὐτὴ τὴν «καθατήρια» διαδικασίᾳ; Ἐὰν ὄντως τὴν ἐπιτελοῦν, δὲν χρειάζεται νὰ τὰ σπουδάσουμε καὶ οἱ ὑπόλοιποι; Ἡ μετάφραση τῶν τεσσάρων αὐτῶν τσεχωφικῶν διηγημάτων μπορεῖ νὰ μᾶς γίνῃ ἀφορμὴ.

(Σ. Γουνελάς, ἀπὸ τὴ βιβλιοκρισία τοῦ: Ἀντωνίου Παύλοβιτς Τσέχωφ, *Τέσσαρα διηγήματα*, περ. Ἀναλόγιον, τχ. 5, καλοκαίρι 2003, Βιβλιοστᾶσιον, σσ. 171-2)

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ

Λάμπρος Καμπερίδης, *Άπό τόν Μπρέτ Χάρτ στόν Παπαδιαμάντη*, έκδόσεις Δόμος, Άθήνα 1992, σελ. 105.

Ή βιβλιοκρισία αύτή εΐναι έξαιρετικά καθυστερημένη. Γράφεται δώδεκα χρόνια μετά τήν έκδοση του βιβλίου, αλλά κάλλιο άργά παρά ποτέ. Ή καθυστέρηση πάντως έχει δυό, τουλάχιστον, καλά. Τό πρώτο εΐναι ότι ό συντάκτης τής βιβλιοκρισίας μέσα σ' αύτά τά δώδεκα χρόνια διάβασε κάμποσες χιλιάδες σελίδες παπαδιαμαντικών μεταφράσεων, και τό δεύτερο ότι ό φυσικός χώρος αύτής τής βιβλιοκρισίας εΐναι τό τεύχος τών Παπαδιαμαντικών Τετραδίων τών άφιερωμένων στόν μεταφραστή Παπαδιαμάντη.

Στή διάρκεια αύτής τής δωδεκαετίας ή σπουδή του μεταφραστικού έργου του Παπαδιαμάντη, παρά τόν μικρό άριθμό τών μελετητῶν, έκαμε άλματα μεγάλα (βλ. τό εισαγωγικό σημείωμα και τά μελετήματα αυτού του τεύχους), αλλά τό βιβλίο του Λ. Καμπερίδη έξακολουθεί νά εΐναι τό μόνο πού άσχολείται αποκλειστικά με τόν μεταφραστή Παπαδιαμάντη, έστω και άν περιορίζεται στήν εξέταση τών μεταφράσεων του Μπρέτ Χάρτ.

Έντούτοις, παρά τόν περιορισμό στα δεκαπέντε διηγήματα του Μπρέτ Χάρτ και παρά τό γεγονός ότι έκτοτε δημοσιεύτηκαν άρκετοί τόμοι και τομΐδια και άλλων μεταφράσεων, συνοδευμένα από προλόγους και φιλολογικές έπισημειώσεις, και παρότι έ-

χουν δεΐ τό φῶς άρκετές μελέτες, σχετικές πάντα με τή μεταφραστική παραγωγή του Παπαδιαμάντη, τό βιβλίο *Άπό τόν Μπρέτ Χάρτ στόν Παπαδιαμάντη* δέν έχει ύπερκεραστεί στις βασικές διαπιστώσεις του. Άντιγράφω ένα έκτενές και σημαντικό απόσπασμα:

Ό άνθρωπος, μέσα στην ένότητα και στο πλήρωμα τής ολοκληρωμένης του ύπαρξης, όταν μέσα από τις λέξεις προσπαθει νά μεταδώσει τήν αλήθεια τής ζωής, δέν μπορεί νά διαχωρίσει τό δικό του έργο από τό έργο κάποιου ξένου, τουλάχιστον στα έξωτερικά, στα λεκτικά του στοιχεία. Τό άφομοιώνει και αύτό μέσα στην ένότητα τής φραστικής δύναμης του δικού του έργου. Δέν μιμείται, ούτε δανείζεται εικόνες από κανέναν. Φυσάει από τήν πνοή του δικού του έργου σέ ένα ξένο σώμα, για νά τό ζωντανέψει και αύτό, νά τό μπολιάσει στόν κορμό του δικού του έργου, τής δικής του ζωής. Δέν διαμορφώνει τό έργο στα έλληνικά, τό μεταμορφώνει στόν τρόπο τής δικής του ύπαρξης, τό έναρμονίζει σαν μουσικό φθόγγο στή μελωδία του δικού του άσματος, πού δονείται από τις αύρες τής δημιουργίας. Σε τέτοιο ύψηλό βαθμό συνταύτισης με τήν πραγματική ζωή φτάνει αύτή ή μεταμόρφωση, πού μάς εΐναι πολλές φορές δύσκολο νά ξεχωρίσουμε τό δικό του έργο από τό έργο τής μετάπλασης του ξένου κειμένου.

Άν και ξένος στις έξωτερικές εμφάνσεις αύτής τής ζωής, ό Παπαδια-

μάντης καλλιέργησε τις εσωτερικές, τις άφανεis πλευρές τής ζωής, με μυστήρια διαίσθηση. «Αν και ξένος για τόν κόσμο, δέν αποξενώθηκε ποτέ από τήν κτίση, και συνδέθηκε από μέσα με τόν Κτίστη και τήν κτίση του. Για τούτο και όταν περιγράφει τή φύση, τή θάλασσα, τή νύχτα, τά κύματα, τά δέντρα, τή γυναίκα, τό φεγγάρι, τόν άέρα, τό φώς, όλα φαίνονται καθάρια και άποκοϋν ξανά τή μαγεία τής έβδομης ημέρας τής δημιουργίας. Τό έργο του είναι μιá ανάσταση, ή όγδοη ημέρα τής ύπαρξής μας, τó ξαναπλάσιμο τού τόπου μας στις φαινομενικά χαμένες, αλλά ουσιαστικά άφανέρωτες σ' έμάς διαστάσεις του. Τέτοια δύναμη αλήθειας έχει ή έκφραση τής ένότητας τού έργου τής δημιουργίας μέσα στην κτίση, πού προσλαμβάνει έναν όλόξενο κόσμο — σέ αυτή τήν περίπτωση τó Σάν Φρανσίσκο — και μέσα από μιá κοινή γλώσσα, κοινή για νά εκφράζει τήν ένότητα τής κτίσης, μπαίνει μέσα σέ αυτό τόν ξένο κόσμο και τόν κάνει δικό του. Άκόμα και στή μετάφραση, όλα είναι «πλήρη μυστικής βέμβης και έξάρσεως». Διαβάζω τή μετάφραση τού «Άκρωτήριο του Διαβόλου» και, άθελά μου, βρίσκω τά πάντα στή «Νοσταλόγo». Τά ξαναδιαβάζω και καταλαβαίνω επίτέλους πώς δέν έχω δύο διαφορετικά κείμενα, αλλά έναν αδιάσπαστο, μοναδικό άνθρωπο. Δέν έχω δύο διαφορετικούς κόσμους, αλλά μιá ολοκληρωμένη κτίση.

Ό χώρος δέν επιτρέπει νά παραθέσω τά αποσπάσματα από τó διήγημα τού Μπρέτ Χάρτ και τή «Νο-

σταλόγo», τούς άψευδείς δηλαδή μάρτυρες αυτής τής μείξης εις έν τού διηγηματογράφου και μεταφραστή Παπαδιαμάντη, τής άλληλοπεριχώρησης τών διηγημάτων του και τών μεταφράσεών του. Όφειλω όμως έμφαντικά νά δηλώσω ότι όλες οι παπαδιαμαντικές μεταφράσεις, όταν μάλιστα τó πρωτότυπό τους δέν ανήκει στή γαλλική παραμυθιστοιογραφία, επιβεβαιώνουν όσα έπισημαίνει ό Λ. Καμπερίδης με πολλή όξυδέρκεια τó 1992, όταν δηλαδή δέν έχει ακόμη διαβάσει τόν Μαξιώτη τού Χώλλ Κέϊν — τήν κατεξοχήν έκπαπαδιαμαντισμένη μετάφραση — ούτε τά εύθυμογραφήματα τού Τζέρομ Κ. Τζέρομ ούτε τά διηγήματα τού Τσέχωφ ή τήν Κληρονομία τού Μωπασσάν, για νά περιοριστώ μόνο σέ έπανεκεδομένες πρόσφατα μεταφράσεις.

«Μās είναι πολλές φορές δύσκολο νά ξεχωρίσουμε τó δικό του έργο από τó έργο τής μετάπλασης τού ξένου κειμένου» — ακριβώς. Πολύ συχνά ό αναγνώστης τών παπαδιαμαντικών μεταφράσεων, άκόμα και όταν τά όνόματα τών ανθρώπων και τών τόπων είναι ξενικά, λησμονείται και έχει τήν έντύπωση πώς περιδιαβάξει σέ κείμενο τού Παπαδιαμάντη. Μοϋ συμβαίνει κάμποσες φορές — και ή Λαμπρινή τó παθαίνει — νά έχω τή βεβαιότητα ότι πολλές άράδες ή μιá όλόκληρη παράγραφος είναι προσθήκη τού μεταφραστή, ώσπου βρίσκουμε τó πρωτότυπο πού διαψεύδει τή σιγουριά μας.

Στό απόσπασμα, λοιπόν, πού παρέθεσα βρίσκεται τó κέντρο τού βιβλίου τού Καμπερίδη: ό μεταφραστής

Παπαδιαμάντης, μολονότι μεταφράζει για τὸ μεροκάματο, δὲν εἶναι ὁ ἀδιάφορος μεταφορέας μιᾶς ἀλλότριας γραφῆς — ξέρουμε ἀπὸ τὸ «Γράμμα στὴν Ἀμερικὴ» ὅτι θυμωμένος ἀποποιήθηκε τὴν ιδιότητα τοῦ «κουρριέρη» —, ἀλλὰ ὁ ξενιστὴς τοῦ ἀλλοδαποῦ κειμένου.

Θεωρῶ ὅτι οἱ μελλοντικὲς μελέτες γιὰ τὸν μεταφραστὴ Παπαδιαμάντη δὲν πρόκειται ν' ἀλλοιώσουν αὐτὸν τὸν πυρήνα.

Πολλὲς ἀπὸ τὶς μερικότερες ἀπόψεις καὶ παρατηρήσεις τοῦ Καμπερίδη εἶναι ἐπίσης ἰδιαίτερα ἐνδιαφερόσες. Π.χ. ἡ ἐξῆς:

Τέλος, τὴ μελέτῃ τῆς μετάφρασης τὴν εἶδα σὰν μιὰ παρείσδυση στὰ ἄδυστα τοῦ Παπαδιαμάντη, στὸ ἐργαστήρι τῆς γλώσσας καὶ τοῦ ὕφους, πού δὲν φανερώνεται μονομιᾶς στὰ γραφτά του. Μᾶς προσφέρεται μιὰ μοναδικὴ εὐκαιρία νὰ παρακολουθήσουμε τὸ κείμενο λέξη πρὸς λέξη, νὰ τὸ διαβάσουμε μαζί μὲ τὸν Παπαδιαμάντη, νὰ σταματήσουμε στὶς ἀπορίες του, νὰ ἀνοίξουμε τὸ λεξικὸ μαζί του, νὰ κοπιᾶσουμε πάνω σὲ μιὰ στρυφνὴ γυρισιὰ στὰ ἀγγλικά, νὰ μποῦμε ἔστω καὶ μὲ αὐτὸ τὸν τεχνητὸ τρόπο μέσα στὸ μυαλό του, νὰ δοῦμε τὴν τεχνικὴ ὄψη τῆς δουλειᾶς του, νὰ ὀδηγηθοῦμε μὲ τὸ ἀλάθητο ἔνστικτό του ἀπὸ μιὰ ἔποψη τοῦ κόσμου σὲ μιὰ ἄλλη (σ. 15).

Ἄργα ἢ γρήγορα θὰ ἐπιχειρηθοῦν τέτοιες παρεισδυτικὲς διατριβὲς γιὰ τὶς παπαδιαμαντικὲς μεταφράσεις. Τὸ ἀλλόγλωσσο κείμενο καὶ ἡ συστηματικὴ ἀντιβολὴ του μὲ τὴν ἐλληνικὴ μετάφραση θ' ἀποκαλύψουν ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ μυστικὰ τοῦ γλωσσικοῦ ἐργαστηρίου τοῦ Παπαδιαμάντη¹. Ἐκείνοι πάντως πού θὰ ἐπιχειρήσουν τὶς ἐπισκέψεις αὐτές, θὰ χρειαστεῖ νὰ παραδοθοῦν στὸν Παπαδιαμάντη, ὅπως τοῦ παραδόθηκε ὁ Καμπερίδης. Δὲν ἐννοῶ ὅτι πρέπει νὰ παραβλέψουν τὶς μεταφραστικὲς τοῦ ἀστοχίης ἢ νὰ μὴν διαφωνήσουν μὲ τὶς μεταφραστικὲς ἐλευθερίες ἢ αὐθαιρεσίες του. Παράδοσιν ἐδῶ σημαίνει νὰ ἀφεθοῦν στὸ φῶς τοῦ μεταμορφωμένου κειμένου.

Καὶ ἀφοῦ μίλησα γιὰ «μεταφραστικὲς ἀστοχίεις», ἄς διατυπώσω μιὰν ἀντίρρηση στὴν ἐξῆς παράγραφο τοῦ Καμπερίδη: «Μιὰ προσεκτικὴ παραβολὴ τοῦ πρωτοτύπου καὶ τῆς μετάφρασης, λόγου χάρι, μᾶς διδάσκει πολλὰ πάνω στὸν τρόπο τῆς γλωσσικῆς διεργασίας τοῦ Παπαδιαμάντη, τὴν πρόσληψη ἑνὸς ἀνοίκειου κόσμου καὶ τὴ μεταφορὰ του στὸν γνῶριμο τόπο τοῦ παραλήπτη, τὴν ἀμχανία ἢ τὸν δισταγμὸ του σὲ ξένες μορφὲς ζωῆς πού δὲν ἔχουν ἀντίστοιχες καταστάσεις στὰ ἐλληνικά, παραλείψεις ἢ ἀκόμα καὶ προσθήκες πού μεταλλάζουν τὸ νόημα τοῦ προτύπου γιὰ νὰ τὸ προσαρμόσουν εἰς τὰ ἴδια, σὲ τέτοιον

¹ Ὁ Καμπερίδης λέει ὅτι αὐτὰ τὰ μυστικὰ «δὲν φανερώνονται μονομιᾶς» στὰ διγηήματα τοῦ Παπαδιαμάντη. Πάντως οἱ σωζόμενες πρῶτες μορφὲς ὀρισμένων διγημάτων («Στὸ Χριστό, στὸ Κάστρο», «Ἡ νοσταλγός», «Ἀπὸ ναυαγίου εἰς ναυάγιον») ἐπιτρέπουν, ὡς ἓνα σημεῖο, μιὰ παρόμοια ἀποκρυπτογράφηση ἑνὸς μέρους τοῦ πρωτοτύπου ἔργου τοῦ Παπαδιαμάντη.

βαθμό, ὥστε νά φτάνομε πολλές φορές στήν ἀνάπλαση ἑνός νέου κειμένου». (σ. 15)

Συμφωνῶ ἀπολύτως ὅτι ὁ Παπαδιαμάντης ἐπιχειρεῖ νά προσλάβει — γιά λογαριασμό του καί γιά λογαριασμό τοῦ ἀναγνώστη — τόν ἀνοίκειο κόσμο (στό μέτρο τοῦ δυνατοῦ, φυσικά), ὅπως πιστοποιοῦν, ἄς ποῦμε, Ὁ βίος τοῦ Χριστοῦ, Τό Ἐγκλημα καί ἡ Τιμωρία, Ὁ Μαξιώτης. Ἐντούτοις ἡ ἀμηχανία του δέν ὀφείλεται πάντοτε στήν ἀναντιστοιχία τῶν ξένων μορφῶν ζωῆς μέ τις ἑλληνικές, ἀλλά σέ ἄγνοια τῆς σημασίας λέξεων ἢ φράσεων, κάποτε καί σέ παρανόηση ἢ παραδρομή τῆς διανοίας. Στό διήγημα, λ.χ., «Μοῦκ-α-Μοῦκ» διαβάζομε τή φράση: «Ὁ ἀδελφός μου ἐκτιμᾷ καλύτερον τὰς ἐδωδύμους ιδιότητας τοῦ ὄνυχος ἀπό τὰς τοῦ σφιχτοῦ καί ἐλαιώδους ἀλλᾶντος;», ὅπου τὸ ὄνυχος ὀφείλεται στήν παρανόηση *nail* ἀντί τοῦ *snail* πού παρέχει τὸ κείμενο. Τὸ ὄνυχος, λοιπόν, δέν εἶναι δείγμα πρόσληψης. Παρόμοια εἶναι καί ἡ ἐξῆς περίπτωση: «Ὁ Τζᾶκ Χάμλιν ἐκοίταξε περιέργως τὸν παχὺν φίλον του», ὅπου τὸ πρωτότυπο παρέχει *fatuous* (ἀνόητος), ἐνῶ ὁ Παπαδιαμάντης «διάβασε» *fat*. Δέν εἶναι ἀνάγκη, νά προσθέσω ἄλλα παραδείγματα, ἀφοῦ στό τμήμα «Π. Αὐτοσχεδιασμοί - Φωνητικές προσαρμογές» ὁ Καμπερίδης παραθέτει πλῆθος περιπτώσεων ἐντελῶς αὐθαίρετης μετάφρασης, ἀπό τις ὁποῖες μερικές

εἶναι σαφῶς προὶν ἄγνοιας¹. Τὸ ἀξιόθαύμαστο εἶναι ὅτι κατὰ κανόνα αὐτὴ ἢ ἄγνοια δέν ὀδηγεῖ τὸ κείμενο σέ ἐκτροχιασμό — ἢ μουσικὴ τοῦ Παπαδιαμάντη σώζει καί τὸ πρωτότυπο καί τὴν ἑλληνικὴν μετάφραση.

Αὐτὴ τὴν ἐξουσία τοῦ Παπαδιαμάντη ἐπάνω στὴ γλῶσσα καί τὴ θαυμαστή του ικανότητα νά βγαίνει ἀπὸ ὅλες τις δυσχωρίες καί τις κακοτοπιές «ὡς ἐκ παστοῦ» — στίς χειρότερες περιπτώσεις μέ κάποια μικρὴ ἀμυχή —, ὁ Λάμπρος Καμπερίδης τὴ μελετᾷ λέξη μέ λέξη στό κείμενο τῶν Ἀργοναυτικῶν διηγήσεων. Λυπᾶμαι πού δέ μίλησα ἐγκαιρότερα γι' αὐτὸ τὸ βιβλίο. Ἄν εἶχαμε προσέξει περισσότερο αὐτὴ τὴν ἀνάγνωση τοῦ Μπρέτ Χάρτ ὅσοι μελετοῦμε τὸν Παπαδιαμάντη ὡς μεταφραστή, θὰ βαδίζαμε πιὸ σταθερὰ στοῦ ἀρκετὰ ἀβέβαιο ἔδαφος τῶν καταλόγων τῶν παπαδιαμαντικῶν μεταφράσεων. Θέλω νά πῶ ὅτι, ἐκτός ἀπὸ τὸ κέρδος τῆς μαθητείας μας σ' ἕναν γλωσσοκράτορα τῆς ἑλληνικῆς, θὰ εἶχαμε μάθει κάμποσα σουσοῦμια τοῦ μεταφραστῆ Παπαδιαμάντη, πού θὰ μᾶς προφύλαγαν ἀπὸ τὸ μεγάλο πειρασμό ν' ἀποδίδουμε στόν Παπαδιαμάντη ὅλα τὰ ἐπιφυλλιδογραφικὰ κείμενα τῆς Ἐφημερίδος καί τῆς Ἀκροπόλεως. Τὸ ἔμμεσο διδάγμα, πού προκύπτει ἀπὸ τὴν ἀνάγνωση τοῦ βιβλίου Ἀπὸ τὸν Μπρέτ Χάρτ στόν Παπαδιαμάντη, εἶναι ὅτι δίχως ἔρευνα τῆς γλώσσας ματαιοπονοῦμε γενικῶς.

¹ Ὅρισμένες γραφές τῆς α' δημοσίευσης, ὅπως Φρέσκο (ἀγγλ. *Frisco*), Κατόλικος (*Catholic*), Ἰσραηλίτες (*Ishmaelites*), πιασμένος (*drunk*), πρέπει νά ἀποδοθοῦν στοῦ στοιχειοθέτη καί νά διαβάσουμε Φρίσκο, Κατόλικος, Ἰσμαηλίτες καί πιωμένος ἀντίστοιχα.

Σήμερα, μιά δωδεκάδα χρόνια αργότερα, ξέρουμε κάπως περισσότερα για τις παπαδιαμαντικές μεταφράσεις, όπως άλλωστε μαρτυρεί το τεύχος έτούτο των *Παπαδιαμαντικών Τετραδίων*¹. Ωστόσο το βιβλίο του Α. Καμπερίδη εξακολουθεί να είναι αξιοσύστατο. Το συμπληρώνει πολύ καλά η ανακοίνωσή του στο Α' Διεθνές Συνέδριο για τον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη (1994), που τιτλοφορείται «Οι γλώσσες του Παπαδιαμάντη» και βασίζεται κατά μέγα μέρος στη με-

τάφραση του *Ταρταρίνου του εκ Ταρσικωνος* του Αλφόνσου Δωδέ².

Κινδυνεύω να κατηγορηθώ ότι ή βιβλιοκρισία αυτή απαρτίζεται ουσιαστικά από τμήματα του βιβλίου του Α. Καμπερίδη. Έτσι είναι, αλλά δεν με πειράζει. Αντιγράφω, λοιπόν, και την κατακλείδα του πρώτου μέρους³ με την έλπίδα ότι οι μελλοντικοί μελετητές του Παπαδιαμάντη θα την προσέξουν (σσ. 59-60).

Όδρόςμος για τις παπαδιαμαντικές μελέτες έχει άνοιξει, και αν δεν

¹ Γνωρίζουμε, π.χ., ότι ο Παπαδιαμάντης δεν έχει μεταφράσει Ξαβιέ ντε Μοντεπέν, όπως μάς πληροφορούσε ο Βαλέτας και όπως με καλή πίστη είχαμε δεχθεί σχεδόν όλοι (βλ. σσ. 12 και 14 του βιβλίου). Έπιπλέον γνωρίζουμε ότι ο Παπαδιαμάντης στην *Ακρόπολη*, το *Άστυ και το Νέον Άστυ* δεν μεταφράζει πιά έργα της γαλλικής, κυρίως, παραμυθιστοριογραφίας. Έχει, προφανώς, και ως διηγηματογράφος και ως μεταφραστής αύξημένο κύρος, δεν είναι πιά ο νεοσύλκετος της *Έφημερίδος*, και αυτό, αν δεν του δίνει, ίσως, το δικαίωμα να εκλέγει ο ίδιος τὰ μεταφραστέα κείμενα, του παρέχει τή δυνατότητα να ασκεί βέτο. Το καιριο έρώτημα που θέτει ο Α. Καμπερίδης στη σ. 13, «Υπήρχαν έργα που μετέφραζε με δική του επιλογή;», δεν έχει λάβει ακόμη όριστική άπάντηση. Όσο για το δεύτερο, στην ίδια σελίδα, έρώτημά του «Πώς μπορεί να καθοριστεί ή έκταση της επίδρασης που δέχτηκε από τους ξένους *feuilletonistes*;», μιά πρώτη άπάντηση υπάρχει στην έκτενη ύποσημείωση της ίδιας σελίδας του βιβλίου του. Αν αλλάξουμε το «*feuilletonistes*» με τις λέξεις «ξένους συγγραφείς που μετέφραζε», ή διόρθωση του άφοσιότεραν του «Λαμπριάτικου ψάλτη» σε άκοπότεραν (βλ. Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλου «Διορθωτικά στον Παπαδιαμάντη», στον τόμο *Αντί χρυσέων. Αφιέρωμα στον Ζήσιμο Λορεντζάτο, Δόμος και Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1995*, σσ. 404-7 [= *Εικοσιπεντάχρονος πλοΰς*, σσ. 77-81]) δίνει πάλι μιά πρώτη άπάντηση. Περισσότερα μπορεί να δει κανείς στον πρόλογο του *Μαζιώτη* του Χώλλ Κέιν, που επανεκδόθηκε από την «*Ινδικτο*» (2003), με φιλολογική έπιμέλεια Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλου και Λαμπρινής Τριανταφυλλοπούλου.

² Η μελέτη του Α. Καμπερίδη έχει δημοσιευτεί στα *Πρακτικά του Συνεδρίου* (έκδόσεις «*Δόμος*» 1996). Όσα γράφει εκεί για τή *μαλθάκη* (σ. 531) δυστυχώς δεν τὰ μνημόνευσα στο σημείωμά μου «*Δύο μαλθάκια*», *Νέα Έστία*, τχ. 1721, Μάρτιος 2000. Άμνησια ή άγνοια άδικαιολόγητη. Άς σημειώσω πάντως εδώ ότι το *μαλθάκη*, όπως και το *κυλινδημός*, δεν είναι «άπαξ ειρημένα», όπως είχα πιστέψει. Τά συναντήσαμε και σε άλλες παπαδιαμαντικές μεταφράσεις (βλ. στο τεύχος έτούτο σ. 76).

³ Το δεύτερο μέρος του *Από τον Μπρέτ Χάρτ στον Παπαδιαμάντη* περιλαμβάνει το διήγημα «*The luck of Roaring Camp*», τήν παπαδιαμαντική του μετάφραση στις άπέναντι σελίδες και ύποσελιδίως τή μετάφρασή του από τον Α. Καμπερίδη.

σκούψομε και στίς υπόλοιπες μεταφράσεις του Παπαδιαμάντη σαν μαθητές, ψάχνοντας με υπομονή και αγάπη όλους τους κρυφούς συσχετισμούς που κλείνουν μέσα τους, δεν θα μπορούσαμε ποτέ να μπορούμε στα μυστικά κελάρια του έργου του, να δούμε τους θησαυρούς που καταχώνιαζε μέσα στα άμπάρια της μνήμης του. Οι μεταφράσεις είναι ένα από τα αντικείμενα που μας μπάζουν στο έργο του, και σαν αντικείμενα, σαν εργαλείο μόνο πρέπει να τις χρησιμοποιούμε. Είναι και αυτός ένας γλωσσικός θησαυρός που συμπληρώνει την προίκα μας, έτσι όπως μας την σύναξε λέξη προς λέξη, ἤχο με ἤχο, για αποκλειστική χρήση μας, ο πατέρας της γλώσσας μας. «Δέν υπάρχει άλλος Έλληνας συγγραφέας με τέτοια εξουσία πάνω στη χρήση της γλώσσας της ελληνικής, που να ξέρει όλα τα πράγματα με τα ονόματά τους (άκόμα και για

περιπτώσεις ή λεπτομέρειες που δε θα φανταζόταν κανένας πώς πλάστηκαν τα αντίστοιχα ονόματα), σχεδόν, θα έλεγα, όπως ένας γλωσσικός Άδάμ που ο Θεός του παρουσίασε για εμάς τα πάντα, καθώς γράφει στη Γένεση, ιδείν τί καλέσει αυτά». Η σωστή χρήση αυτού του θησαυρού, θα μας βοηθήσει να ξεπεράσουμε την πενία και την ανέχεια που σωριάζει πάνω μας αυτή η πάμφτωχη, δύστυχη εποχή¹.

Διαφωνώντας, ριζικά πρέπει να πω (παρεκτός και παρερμηνεύω τη φράση), μόνο με το «και σαν αντικείμενα, σαν εργαλείο μόνο πρέπει να τις χρησιμοποιούμε» (τις μεταφράσεις), παίρνω το θάρρος να ξαναυστήσω το βιβλίο.

Μάιος 2004

Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος

¹ Όσα στο παράθεμα του Καμπερίδη βρίσκονται μέσα σε εισαγωγικά ανήκουν στον Ζήσιμο Λορεντζάτο (Μελέτες, τόμ. Α', σ. 262, Δόμος, 1994).

ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ*

2002

Τετάρτη 2 - Πέμπτη 3 Ίανουαρίου, Πολιτιστικό Κέντρο «Μπούρτζι» Σκιάθου. Διήμερο έκδηλώσεων μνήμης Άλ. Παπαδιαμάντη. Τετάρτη: Συναυλία Μικτής Δημοτικής Χορωδίας Σκιάθου, όπου τραγουδήθηκαν και στίχοι του Παπαδιαμάντη μελοποιημένοι από τον μάεστρο Ν. Πάντα. Πέμπτη: α) Ή γαστρονομία της Σκιάθου μέσα από τις σελίδες του Παπαδιαμάντη. β) Προσέγγιση του έργου του Παπαδιαμάντη από την έβδομη τέχνη. Προβολή των ταινιών: «Σεληνοφεγγής νύξ» και «Μυρολόγι της φώκιας» του Γ. Κούμουρου και «Παπαδιαμάντης - Έλύτης, Φόνισσα» του Νίκου Πιλάβιου.

Σάββατο 19 Ίανουαρίου, 7.00 μ.μ., Θέατρο Δημοτικού Σχολείου Σκύρου. Πολιτιστικές εκδηλώσεις Γυμνασίου - Λυκείου Σκύρου, «Μνημονεύετε Άλέξανδρο Παπαδιαμάντη». Σύμφωνα με το πρόγραμμα: Είσαγωγή, βιογραφικό, Κρητικός Χρήστος, φιλόλογος, «Ό Παπαδιαμάντης μέσα από τὰ χριστουγεννιάτικα διηγήματά του», ανάγνωση αποσπασμάτων από τὸ «Όνειρο στὸ κῦμα» καὶ ἀπὸ τὸ «Όπὸ τὴν βασιλικὴν δρῦν», Νταγκουνάκη Μαρία, φιλόλογος, «Ό γυναίκα στὸ ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη», Ματσάγκα Ἐλένη «Ό λογογραφικὸ στοιχείο στὸ ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη», ἀνάγνωση ἀποσπάσματος ἀπὸ τὸν «Όπεσμένο δερβίση», Ἐπιλογος.

Παρασκευή 25 - Κυριακή 27 Ίανουαρίου, Πνευματικὸ Κέντρο Δήμου Ίωαννιῶν, Αἴθουσα Β. Πυρσινέλλα. Διεθνὲς Ἐπιστημονικὸ Συνέδριο «Νεοελληνικὸ Τρίπτυχο», Παπαδιαμάντης - Σικελιανὸς - Ἐμπειρικός» ὀργανωμένο ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο Ίωαννιῶν καὶ τὸν Δήμο Ίωαννιῶν, ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ. Στὶς τρεῖς συνεδρίες τῆς Παρασκευῆς καὶ στὴν πρώτη τοῦ Σαββάτου, σύμφωνα με τὸ πρόγραμμα θὰ γίνονταν οἱ ἐξῆς ἀνακοινώσεις: Ε. Γ. Καψωμένος «Παπαδιαμάντης - Σικελιανὸς - Ἐμπειρικός: ἀναζητώντας τὸ νῆμα μιᾶς παράδοσης», Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος «Παπαδιαμαντικὰ ζητούμενα», Γ. Ἀλισανδράτος «Όσχολούμενος εἰς ἔργα οὐχὶ παραδεδεγμένης χρησιμότητος», Ἄθ. Γκότοβος «Ό πολιτικὸς Παπαδιαμάντης: κυάμων ἀπέχεσθαι», Εὐθ. Σουλογιάννης «Ό αἰγυπτιώτης συγγραφέας Μανόλης Χαλβατζάκης γιὰ τὸν Ἄλέξανδρο Παπαδιαμάντη», Νικήτας Παρίσης «Ό λογικὴ τῶν ἀντιφάσεων στὸ «Όμοιολόγι τῆς φώκιας» τοῦ Ἄλεξάνδρου Παπαδιαμάντη», Μίμης Σοφοκλέους «Ό Παπαδιαμάντης ὡς θαλασσογράφος: κῦμα καὶ ψυχὴ», Ἰφ. Τριάντου «Ό ὀργάνωση τῆς ἀφηγηματικῆς πληροφορίας στὴ «Όόνισσα» τοῦ Παπαδιαμάντη», Ἄπ. Μπενάτσος «“Όνειρο στὸ κῦμα”»: μιὰ σημειωτικὴ ἀνάγνωση».

* Στὸ Ἡμερολόγιο καταγράφονται ὅσα πληροφορεῖται ὁ συντάκτης του, πὺ ζεῖ στὴν ἐπαρχία.

Σάββατο 26 Ιανουαρίου, 7.00 μ.μ., Πνευματικό Κέντρο Καρύστου (Γιοκάλειο Ίδρυμα). Έκδήλωση με θέμα «Ό ρόλος τής γυναίκας στο έργο του Άλεξάνδρου Παπαδιαμάντη», οργανωμένη από τὸ Τοπικὸ Τμήμα τής Ἐταιρείας Εὐβοϊκῶν Σπουδῶν».

Σάββατο 23 Φεβρουαρίου, 6 μ.μ., Δημοτικὸ Ὡδεῖο Λάρισας. «Μνήμη Ἀλέξανδρου Παπαδιαμάντη». Τὴν ἐκδήλωση ὁργάνωσαν τὰ Ἐκπαιδευτήρια Κ. Ντόλικου - Ν. Μπακογιάννη.

Παρασκευὴ 26 Ἀπριλίου, 7.00 μ.μ., Δημοτικὸ Μέγαρο τής Ὁδοῦ Ἀνδρόγεω, Ἡράκλειο Κρήτης. Ἐγκαίνια Ἐκθεσης τοῦ Μ. Νικηφοράκη, Ε. Γιαρ: «Θεατρικὴ φωτογραφία» ἀπὸ τὴν παράσταση τής Θεατρικῆς Ὁμάδας τοῦ Λυκείου «Παπαδιαμάντης - ἀνάγνωσις» καὶ ὁμιλία τοῦ Δημ. Μαυρόπουλου «Ἡ ταυτότητα τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ στὸ ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη». Ὁργάνωση: Ἐκπαιδευτήριο «Τὸ Παγκρήτιον» Ἡρακλείου.

Σάββατο 1 Ἰουνίου, ὥρα 19.00, Παπαχαρалаμπειος αἴθουσα Ναυπάκτου. Ἡμερίδα γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο Παπαδιαμάντη, ὁργανωμένη ἀπὸ τὸν Δῆμο Ναυπάκτου. Εἰσηγήσεις (σύμφωνα με τὸ πρόγραμμα): Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Ναυπάκτου καὶ Ἀγίου Βλασίου Ἱερόθεος «Ὁρθοδοξία καὶ πουριτανισμὸς στὸ ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη καὶ τοῦ Καζαντζάκη», Βασιλικὴ Λαμπροπούλου «Βιβλιογραφίες καὶ ἐκδόσεις τοῦ Ἀλέξανδρου Παπαδιαμάντη», Γεώργιος Χριστοδούλου «Ἡ γλῶσσα τοῦ Παπαδιαμάντη», Χρῆστος Τερέζης «Αἰσθητικὲς παρατηρήσεις στὸ διήγημα τοῦ Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη “Ὁ ἔρω-

τας στὰ χιόνια”», Φώτης Δημητρακόπουλος «Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη, “Τὸ μυρολόγι τής φώκιας”», Προβολὴ τής ταινίας τοῦ Γ. Κούμουρου «Τὸ μυρολόγι τής φώκιας», συζήτηση.

Παρασκευὴ 12 - Σάββατο 13 Ἰουλίου. Πολιτιστικὸ Κέντρο «Μπούρτζι» Σκιάθου, Διήμερο ἀφιέρωμα στὸν Ἀλέξανδρο Μωραϊτίδη, στὴ διάρκεια τοῦ ὁποίου ἔγινε ἡ παρουσίαση τῶν βιβλίων «Λεύκωμα Μωραϊτίδη» τοῦ Φώτη Δημητρακόπουλου καὶ «Παναγία Εἰκονίστρια, ἡ Πολιοῦχος Σκιάθου» τοῦ π. Γεωργίου Σταματᾶ. Ὁργάνωση: Δῆμος Σκιάθου - Ἐταιρεία Παπαδιαμαντικῶν Σπουδῶν [Πηγὴ: ἔφ. Ἡ Καθημερινὴ 12 Ἰουλίου 2002].

Σάββατο 10 Αὐγούστου. Πολιτιστικὸ Κέντρο Μπούρτζι Σκιάθου. Παράσταση τής Παιδικῆς Σκηνῆς τοῦ Μοντέρνου Θεάτρου. Παίχθηκε τὸ ἔργο τοῦ Γιώργου Μεσσάλα «Ὁ παππούς μας ὁ Παπαδιαμάντης». Ὁργανωτής: Δῆμος Σκιάθου [Πηγὴ: Ἐλευθεροτυπία 16.8.2002]. Γιὰ τίς παραστάσεις τοῦ ἴδιου ἔργου στὸ θέατρο «Ἄλκυονις» τής Ἀθήνας, βλ. Ἐλευθεροτυπία, 26.7.2002, σ. 27.

Τετάρτη 4 Σεπτεμβρίου, 9.00 μ.μ., Ἀνοικτὸ Θέατρο Συκεῶν «Μάνος Κατράκης», Θεσσαλονίκη. Τὸ ΔΗ.Π.Ε.Θ.Ε. Βόλου παρουσιάζει τὰ «Σκοτεινὰ παραμῦθια» τοῦ Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη. Θεατρικὴ προσαρμογὴ καὶ σκηνοθεσία Α. Μητσούλης. [Πηγὴ: Ἡ Καθημερινὴ 4.9.2002.]

Πέμπτη 24 Ὀκτωβρίου, 8.30 μ.μ., Θέατρο Ἑλληνοαμερικανικῆς Ἐνώσης, Ἀθήνα, Παρουσίαση ψη-

φιακού δίσκου «Τὰ Ἄπαντα τοῦ Παπαδιαμάντη». Ὀμιλητὲς Θανάσης Νάκας, Δημήτρης Μαυρόπουλος, Μιχάλης Μειμάρης, Νίκος Τριανταφυλλόπουλος, Φίλιππος Δρακονταειδής, Τίτικα Δημητρούλια, Γιάννης Σμαραγδής.

Τετάρτη 20 Νοεμβρίου, 7.30 μ.μ., Le Dérôt, Στοὰ Ἀρσακείου, Ἀθήνα. Ἐγκαίνια ἔκθεσης «Διακοσμημένα

χειρόγραφα σὲ περγαμηνή», μὲ ἀφορμὴ τὴν ἔκδοση τοῦ χειρόγραφου βιβλίου «Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη, Ὁνειρο στὸ κῆμα».

Τετάρτη 18 Δεκεμβρίου, 19.30, Βιβλιοπωλεῖο «Διάμετρος», Χαλκίδα. Παρουσίαση ἀπὸ τὸν Σταῦρο Ζουμπουλάκη καὶ τὸν Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλο τοῦ βιβλίου *Οἱ ἔμποροι τῶν Ἐθνῶν* (ἔκδοση «Ἐστίας»).

2003

Παρασκευὴ 7 Φεβρουαρίου, Αἴθουσα Συλλόγου Ὁρθοδόξου Ἐξωτερικῆς Ἱεραποστολῆς «Ὁ Πρωτόκλητος», Πάτρα. Ἐκδήλωση γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο Παπαδιαμάντη ὀργανωμένη ἀπὸ τὸ Παράρτημα Πατρῶν τῆς Πανελληνίας Ἑνώσης Θεολόγων. Ὀμιλητὲς Ἀπόστολος Ζορμπᾶς, Ἄγγελος Μαντᾶς καὶ Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος, συντονιστὴς Χρῆστος Τερέζης.

Τρίτη 4 Μαρτίου, 7.00 μ.μ., Αἴθουσα Κ. Κόντου, Κεντρικοῦ Κτιρίου Παν/μίου Ἀθηνῶν. Φιλολογικὸ μνημόσυνο τοῦ Ἰω. Ν. Φραγκοῦλα ὀργανωμένο ἀπὸ τὴν Ἑταιρεία Παπαδιαμαντικῶν Σπουδῶν μὲ ὀμιλητὲς τὸν π. Γεώργιο Σταματᾶ καὶ τὸν Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλο.

Σάββατο 3 Μαΐου, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Ἀμφιθέατρο «Γ. Κορδάτος», Βόλος. Συνέδριο «Θεολογία καὶ Λογοτεχνία - Ἀπὸ τὴν ἀντιπαράθεση στὸ διάλογο», ὀργανωμένο ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία Θεολογικῶν Σπουδῶν τῆς Ἱερ. Μητροπ. Δημητριάδος καὶ τὸ περ. *Νέα Ἐστία*. Στὴν Γ' Συνεδρία

ἔγινε ἡ εἰσήγηση τῆς Κλαίρης Μητσοτάκη, «Νερό, γῆ, ἀέρας, φωτιά: τὰ κοσμολογικὰ στοιχεῖα στὸ ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη».

Κυριακὴ 18 Μαΐου, 20.00, Πνευματικὸ Κέντρο Ἑνορίας Ἀγ. Παρασκευῆς, Χαλκίδα. Ἀνάγνωση καὶ σχολιασμός τοῦ «Ἀλιβάνιστου» ἀπὸ τὸν Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλο καὶ τὸν Ἄγγελο Μαντᾶ.

Δευτέρα 2 Ἰουνίου, 20.00, Μεγάλῃ Αἴθουσα Τελετῶν Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. «Φιλοκαλικὴ τριλογία τῆς Σκιαθοῦ», Ἐκδήλωση ὀργανωμένη ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν καὶ τὶς ἐκδόσεις Ergo, μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς ἔκδοσης τοῦ νέου βιβλίου *Ἀκολουθίαι Ἁγίων* (τοῦ Γεωργίου Α. Ρήγα) καὶ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸ *Λεύκωμα Παπαδιαμάντη* καὶ τὸ *Λεύκωμα Μωραϊτίδη Ὀμοναχὸς Ἀνόρθονικος*. Ὀμιλητὲς ὁ Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χριστόδουλος καὶ ὁ ἐπιμελητὴς τῶν ἐκδόσεων Φώτης Δημητρακόπουλος μὲ θέμα «Ἡ Φιλοκαλικὴ Ἀναγέννηση καὶ ἡ Σκιαθὸς». Ἡ Ἑλληνικὴ Βυζαντινὴ Χορωδία τοῦ Λυ-

κούργου Ἀγγελόπουλου ἔψαλε Με-
λωδήματα Σκιαθίου τονισθέντα παρά
Γεωργίου Α. Ρήγα.

Παρασκευή 6 Ἰουνίου, 19.00,
Αἴθουσα Ἐμπορικοῦ Ἐπιμελητηρίου,
Χαλκίδα. Ἐκδήλωση ὀργανωμένη ἀ-
πὸ τὴν «Ἐνωση Ἀστικολόγων» καί
τὸν «Δικηγορικό Σύλλογο Χαλκίδας»
μὲ ὀμιλητὴ τὸν Καθηγητὴ τῆς Νο-
μικῆς καὶ Ἀκαδημαϊκὸ Ἀπόστολο Σ.
Γεωργιάδη. Θέμα: «Τὸ ἰδιωτικὸ δίκαιο
στὰ διηγήματα τοῦ Παπαδιαμάντη».
Σύντομο προλόγισμα τοῦ Ν. Δ. Τρι-
ανταφυλλόπουλου «Νομικοὶ μελετη-
τὲς τοῦ Παπαδιαμάντη».

*Σάββατο 11 - Κυριακή 12 Ὀ-
κτωβρίου,* Θέατρο Παπαδημητρίου,
Χαλκίδα. Συμπόσιο «Ὄνοματολογικὰ
Νομοῦ Εὐβοίας», ὀργανωμένο ἀπὸ
τὸν Δῆμο Χαλκιδέων, τὴν Ἐταιρεία
Εὐβοϊκῶν Σπουδῶν καὶ τὴν Ἑλλη-
νικὴ Ὄνοματολογικὴ Ἐταιρεία». Στὴν
ἀπογευματινὴ συνεδρία τοῦ Σαβ-
βάτου, ἀνακοίνωση τοῦ Ν. Δ. Τρι-
ανταφυλλόπουλου μὲ θέμα «Παρεμ-
νεῖς παπαδιαμαντικῶν ὀνομάτων».

Σάββατο 10 Ἰανουαρίου, 13.30,
ΕΡΑ, Τρίτο πρόγραμμα, «Ὁ Ἔρω-
τας στὰ χιόνια», «Τὸ μυρολόγι τῆς
φώκιας» καὶ «Φῶτα Ὀλόφωτα» (Ἀ-
νάγνωση Σαπφῶς Νοταῶ).

Δευτέρα 26 Ἰανουαρίου, 5.15
μ.μ., Ἱερὸς Ναὸς Ἀποστόλων Παύλου
καὶ Βαρνάβα Πάφου. Ἐσπερινὸς καὶ
δέηση στὴ μνήμη Ἀλέξανδρου Παπα-
διαμάντη καὶ Ἀλέξανδρου Μωραϊτίδη.
Στὴν αἴθουσα ἐκδηλώσεων τοῦ ἴδιου

Κυριακή 14 Δεκεμβρίου, 6.30
μ.μ., Αἴθουσα «Νίκη» ξενοδοχείου
«Τιτάνια», Παρουσίαση τοῦ βιβλίου
Ὁ ἔρωτας στὰ χιόνια - Ὁ ξεπεσμένος
δερβίσης τῶν ἐκδόσεων «Audio-
books». Ἡ ἐκδοσὴ συνοδεύεται μὲ δί-
σκο (CD). Ἡ παρουσίαση ἐγίνε ἀπὸ
τὸν Δημ. Μαυρόπουλο καὶ τὸν Θεοδό-
ση Πυλαρινὸ [πηγή: *Ἡ Καθημερινή*
13.12.2003, σ. 15].

Δευτέρα 22 Δεκεμβρίου, 8.00
μ.μ., Θριάσιος Μουσικὴ Σχολή, Ἐλευ-
σίνα. Ἀφιέρωμα στὸν Παπαδιαμάντη:
«Καλὴν ἐσπέραν... κύρ Ἀλέξανδρε»,
ὀργανωμένο ἀπὸ τὸ Καλλιτεχνικὸ
Ἐργαστήρι Ἐλευσίνας (Τροπάρια,
Κάλαντα, ἀναγνώσεις διηγημάτων
Παπαδιαμάντη, προβολὴ διαφανειῶν).

*Τρίτη 23 Δεκεμβρίου, Λύκειο-Γυ-
μνάσιο Ἀμαρύνθου.* «Χριστοῦγεννα
μὲ τὸν Παπαδιαμάντη» (Ὀμιλίες, θε-
ατρικῶς διασκευασμένα κείμενα τοῦ
Παπαδιαμάντη).

Τετάρτη 24 Δεκεμβρίου, ΕΤ3,
14.00-15.00. «Ὀνειρικὸ ταξίδι - Τὰ
Χριστοῦγεννα τοῦ κύρ-Ἀλέξανδρου».

2004

*Ναοῦ, 6.00 μ.μ., Ἐσπερίδα Παπαδια-
μάντη, ὀργανωμένη ἀπὸ τὸ περιοδικὸ
Ἄκτῆ καὶ τὴν ἐνορία Ἁγ. Παύλου
Πάφου. Νίκος Ὀρφανίδης «Ἀλέξαν-
δρος Παπαδιαμάντης: ἓνας πεζογρά-
φος τῆς τρυφερότητος καὶ τῆς θαλ-
πωρῆς», ἀπαγγελία τῆς «Κοιμάμε-
νης βασιλοπούλας» ἀπὸ τὴν Δήμητρα
Ξάνθου, ἀνάγνωση τῆς «Σταχομα-
ζώχτρας» ἀπὸ τὸν Δημήτρη Χάμπα-
λη, σχόλια στὸν Παπαδιαμάντη ἀπὸ*

τὸν Ἀντώνη Πιλλᾶ, προβολὴ ταινίας τοῦ Π. Ι. Κύπρου «Τὸ Μοιρολόι (sic) τῆς φώκιας» (παραγωγὴ Παιδαγωγ. Ἰνστιτούτου Κύπρου).

Σάββατο 13 Μαρτίου - Κυριακὴ 14 Μαρτίου, 8.00 μ.μ., Μπούρτζι Σκιάθου. Διήμερο ἀφιέρωμα πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀλέξανδρου Παπαδιαμάντη (Ἄναφορὰ στὰ γυρίσματα τῶν ἀφιερωμάτων «Τὰ Χριστούγεννα τοῦ κῦρ Ἀλέξανδρου», ποὺ παρουσιάστηκαν στὴν ET3 στὶς 24/12/2003 καὶ 2/1/2004). Πρώτῃ μέρα: α) Σκεπτικὸ γιὰ τὰ ἀφιέρωματα στὸν Παπαδιαμάντη ἀπὸ τοὺς δημιουργοὺς τῆς παραγωγῆς, β) Προβολὴ τοῦ Α' μέρους μὲ τίτλο: «Ὀνειρικὸ ταξίδι - Τὰ Χριστούγεννα τοῦ κῦρ Ἀλέξανδρου», γ) Δρώμενο μουσικοποιητικὸ: Ἀλέξανδρος Τριανταφύλλου - φουσαρμόνικα, Εὐδοξία Λυμπέρη - ἀπόδοση λόγου. Δεύτερῃ μέρα: α) Συμπληρωματικὰ γιὰ τὰ γυρίσματα, β) ἀναφορὸς διανοουμένων γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη, γ) Προβολὴ Β' μέρους τῆς ταινίας δ) Δρώμενο μουσικοποιητικὸ.

Παρασκευὴ 2 Ἀπριλίου, 12.30 μ.μ., Ἱερὸς Ναὸς Ἁγίου Ἐλισαίου. Ἀγιασμὸς ἐπὶ τῇ θεμελιώσει τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ, προεξάρχοντος τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χριστοδούλου. 13.15, Αἴθουσα ἐκδηλώσεων «Attalos Hall», Χαιρετισμὸς Μακαριωτάτου, παρουσίαση τοῦ βιβλίου τοῦ Φ. Α. Δημητρακόπουλου Ὁ Ἅγιος Ἐλισαῖος ἀπὸ τὸν συγγραφέα. Ὁργάνωση τῆς ἐκδήλωσης: Ἐταιρεία Παπαδιαμαντικῶν σπουδῶν.

Κυριακὴ 25 Ἀπριλίου, 11.00 π.μ., Ἱερὰ Μονὴ Πεντέλης, Ν. Δ. Τρι-

ανταφυλλόπουλος «Παπαδιαμαντικὴ ἐσχατολογικὴ ἐπιείκεια». (Ἡ ὁμιλία ἐγίνε σὲ ἀκροατήριο δικαστικῶν.)

Wednesday 2nd June, 19.30, 308 seminar room. «The Problematics of Literature and Theory» - On Wednesday 2nd June, Dr. Katerina Kitsi-Mirakou (Aristotle University) will present a paper entitled: «Aquatic Spaces and Women's Places: A Comparative Reading of George Eliot's *The Mill of the Floss* and Alexandros Papadiamantis' *Ἡ φόνισσα*». [Ἀγγελία στὰ ἀγγλικά — μιὰ σελίδα — σταλμένη ἀπὸ τὸν Τάσο Καραναστάση.]

Σάββατο 19 Ἰουνίου, 8.00 μ.μ., Πινακοθήκη Ψυχάρη 36. Ἐγκαίνια ἐκθεσης φωτογραφίας τοῦ Μανόλη Μπαρδάνη: «Μετ' ἔρωτος τὴν φύσιν... Ἡ Σκιάθος τοῦ Παπαδιαμάντη σήμερα» (διάρκεια 19-26/6).

Παρασκευὴ 23 Ἰουλίου - Πέμπτη 12 Αὐγούστου, σὲ κωμοπόλεις τῆς Χίου. Παραστάσεις τοῦ Θεατρικοῦ Ἐργαστηρίου τοῦ Δημοτικοῦ Περιφερειακοῦ Θεάτρου Βορείου Αἰγαίου: Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης. «Τὰ ρόδα τῆς αὐγῆς», «Ἐρως-ἥρως» καὶ «Ἡ Νοσταλγός». Θεατρικὴ προσαρμογὴ-διδασκαλία: Γιώργος Μπινιάρης, Σκηνικὰ-κοστούμια: Νικόλας Χατζής, Μουσικὴ ἐπιμέλεια: Μίτσου Ἀκογιούνουγλου, Καλλιτεχνικὴ ἐπιμέλεια-φωτισμοί: Δῆμος Ἀβδελιώδης. «Ἐρως-ἥρως», ἀφηγητές: Στέλλα Τσιροπινᾶ, Ἀρκαδία Ψάλτη, Γιάννης Τσουμπαριώτης. Γιωργής: Πάρης Εὐνταριανός, Ἀρχοντῶ: Μαρία Λούρου. «Ἡ Νοσταλγός», ἀφηγητές: Μαρία Ρεβελάκη, Γιάννης Μωυσιδής.

Λιαλιώ: Αύγουστα Λυκουρίνα, Μα-
θιός: Δημήτρης Κουτσουράκης.

Σάββατο 7 Αύγουστου, 16.30,
ΕΤ1. «Ή Φόνισσα», σκηνοθεσία Άγ-
γελου Κοβότσου, παίζουν Τούλα Στα-
θοπούλου, Γιώργος Κέντρος.

Σάββατο 27 Νοεμβρίου, 18.00,
Πνευματικόν Κέντρον Καλαμάτας.
«Ἐκδήλωσις-Ἀφιέρωμα εἰς τόν Ἀλέ-
ξανδρον Παπαδιαμάντην», ὄργανω-
μένη ἀπό τόν Σύλλογον Κυριῶν Κα-
λαμάτας καί τόν Σύλλογον πρὸς διάδο-
σιν τῶν γραμμάτων. Πέτρος Παντα-
ζόπουλος «Ὁ Ἀλέξανδρος Παπαδια-
μάντης, ὁ Ἅγιος τῶν Ἑλληνικῶν
Γραμμάτων», Ἀθηνᾶ Παπαγεωργίου
«Προσέγγιση τοῦ ἔργου τοῦ Ἄλ. Πα-
παδιαμάντη μέσω τῆς ἐβδόμης τέ-
χνης» (προβολή τοῦ «Γάμου τοῦ Κα-
ραχμέτη» καί προβολή διαφανειῶν
«Νοερὴ ἐπίσκεψις στό Σπίτι-Μουσεῖο
Παπαδιαμάντη»). Ἀπαγγελία ἀπό
τὴν Ζαννὴ Ἀσημακοπούλου τοῦ
«Πρὸς τὴν μητέρα μου», ἀνάγνωσις
ἀποσπάσματος τῆς Φόνισσας ἀπὸ τὴν
Μαρία Γερανέα, τρία τροπάρια ἀπὸ τὴ
Βυζαντινὴ χορωδία Ἱερᾶς Μητροπό-
λεως Μεσσηνίας ἀπὸ τὸν παπαδια-
μαντικὸ Ἰκετήριον Κανόνα πρὸς τὴν
Παναγίαν τὴν Γοργοεπήκοον.

Τετάρτη 1 Δεκεμβρίου, 12.30
μ.μ., Μουσεῖο Μπενάκη. Παρουσίαση
τοῦ δίσκου «Ἡ Ἀλίκη Καγιαλόγλου
διαβάζει καί τραγουδᾷ Παπαδιαμάν-
τη». Μίλησαν ὁ Μάνος Στεφανίδης, ὁ
Ἄλκης Μπαλτάς καί ὁ Ν. Δ. Τριαντα-
ταφυλλόπουλος.

Δευτέρα 6 - Τρίτη 7 Δεκεμβρίου,
21.00, Θέατρο Τέχνης Κároλος Κούν.
«Δύο παραστάσεις τῆς Ἀλίκης
Καγιαλόγλου, στό "Θέατρο Τέχνης

Κároλος Κούν", μέ τὴν εὐκαιρία τῆς
κυκλοφορίας τοῦ CD (...). Πρόκειται
γιὰ ἓνα μουσικὸ-θεατρικὸ μονόπρα-
κτο ποὺ δίνει τὴν εὐκαιρία γιὰ ἓνα
ἀλλιῶτικο πλησίασμα στὸν κόσμον
τοῦ Παπαδιαμάντη». (Βλ. Ἄντι, τχ.
831/3.12.2004, σ. 46.)

Τετάρτη 15 Δεκεμβρίου, 19.00,
Αἴθουσα Τελετῶν «Συλλόγου πρὸς
διάδοσιν Ὁφελίμων Βιβλίων». Παρου-
σιάσεις βιβλίων. Γιὰ τὸ βιβλίον τοῦ Ν.
Δ. Τριανταφυλλόπουλου *Εἰκοσιπεντά-
χρονος πλοῦς - Φιλολογικά στὸν Πα-
παδιαμάντη, Β'*, μίλησαν ὁ Ἄγγελος
Μαντᾶς καί ὁ συγγραφέας.

Σάββατο 18 Δεκεμβρίου, 7.00
μ.μ., Αἴθουσα Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ
Κράτους, Χαλκίδα. Παρουσίαση τοῦ
βιβλίου τοῦ Ἄγγελου Μαντᾶ *Ἦχος
μυστικός. Ἐπτὰ κείμενα γιὰ τὸν Πα-
παδιαμάντη. Μίλησαν ὁ Σταῦρος Ζου-
μπουλάκης καί ὁ Ν. Δ. Τριανταφυλ-
λόπουλος.*

Κυριακὴ 19 Δεκεμβρίου, 18.30,
Ξενοδοχεῖο FILOXENIA, Τοξότες Εἰάν-
θης. «Ἐκδήλωση τιμῆς καί μνήμης
στὸν Ἀλέξανδρο Παπαδιαμάντη» ὀρ-
γανωμένη ἀπὸ τὸν Πολιτιστικὸ Σύλ-
λογο Κρωμνικοῦ. Ἐλένη Πολυχρο-
νιάδου «Ἡ ζωὴ καί τὸ ἔργο τοῦ Ἄλ.
Παπαδιαμάντη», προβολὴ τοῦ «Γά-
μου τοῦ Καραχμέτη», Ἀνάγνωσις ἀ-
ποσπασμάτων τοῦ διηγ. «Στὸ Χρι-
στὸ, στὸ Κάστρο» (Πηνελόπη Ἰωαν-
νίδου), Ὁμιλία καί προβολὴ διαφα-
νειῶν μέ θέμα «Νοερὴ ἐπίσκεψις στό
σπίτι τοῦ συγγραφέα στὴ Σικιάθιο
(Ἀθηνᾶ Παπαγεωργίου, συντονίστρια
τῆς ἐκδήλωσης), ἀπαγγελία «Πρὸς
τὴν μητέρα μου» (Σταυρούλα Πολυ-
χρονιάδου), ἀπαγγελία ποιήματος τοῦ

Ν. Καρούζου «Ὁ ἀκέραιος κύρ Ἀλέξανδρος» (Ἀναστασία Μαυροπούλου), ἐκτέλεση τροπαρίων τοῦ Παπαδιαμάντη ἀπὸ τὸ Σύλλογο Ἱεροψαλτῶν Ἐάνθης «Γρηγόριος ὁ Πρωτοψάλτης», καὶ τοῦ Δοξαστικοῦ τῆς ἐνάτης ὥρας τῶν Θεοφανίων.

Παρασκευὴ 24 Δεκεμβρίου, 10.30 μ.μ., ΕΤ3. «Παπαδιαμάντης

ἐορταστικός: “Στὸ Χριστὸ στὸ Κάστρο”». Τηλεοπτικὴ μεταφορὰ τοῦ ὁμότιτλου διηγήματος. Ἐπιμέλεια ἐκπομπῆς: Παντελῆς Σαββίδης, ἀφήγηση: πρωτοπρεσβύτερος Γεώργιος Σταματᾶς, σύμβουλος ἐκπομπῆς: Στέλιος Παπαθανασίου, σκηνοθεσία: Λάζαρος Λαζαρίδης.

2005

Κυριακὴ 2 Ἰανουαρίου, ὥρα 18.30, Πνευματικὸ Κέντρο Ἱερῶν Ναῶν Σκιαθοῦ. Ἐκδήλωση τιμῆς καὶ μνήμης γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο Παπαδιαμάντη. Αἶδεις. π. Γεώργιος Σταματᾶς. «Ἀναζητώντας τὸν κύρ-Ἀλέξανδρο», ὁ Κώστας Κουτούμπας ψάλλει τρεῖς ὕμνους-ποιήματα τοῦ Παπαδιαμάντη. Προβολὴ τῆς βιντεοταινίας «Δοξαστικὸ στὸν κύρ-Ἀλέξανδρο». Ἀνάγνωση καὶ ἀπόδοση τοῦ διηγήματος «Ἡ στοιχειωμένη καμάρ» (ἀφηγητῆς: Παναγιώτης Μαρκεζίνης). Μικτὴ χορωδία ψάλλει τὰ κάλαντα τῆς Πρωτοχρονιάς ποὺ γνωρίζουμε ἀπὸ τὸν Παπαδιαμάντη. Προλογίζει τίς ἐνότητες ἡ Ἀθηνᾶ Παπαγεωργίου.

Τετάρτη 9 Φεβρουαρίου. Παιδαγωγικὸ Ἰνστιτοῦτο, Αἶθουσα «Εὐάγγελος Παπανοῦτσος». Κοπὴ τῆς πίτας. Διαβάστηκε (ἀπὸ τὴν Τασούλα Καραγεωργίου) «Ὁ ἔρωτας στὰ χιόνια».

Παρασκευὴ 4 Μαρτίου, 8.30 μ.μ. Πρῶτὴ ἀγρυπνία στὸν Ἅγιο Ἐλισαῖο μετὰ τὴν ἀνοικοδόμηση τοῦ ναῖσκου, μὲ πρωτοβουλία τῆς Ἑταιρείας Παπαδιαμαντικῶν Σπουδῶν.

Παρασκευὴ 4 Μαρτίου, 8.30 μ.μ.,

Ἑλληνικὸ Λογοτεχνικὸ καὶ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο στὴν Θεσσαλονίκη. Παρουσίαση τοῦ διηγήματος τοῦ Παπαδιαμάντη «Ὁ Ἐπεσεμένος δερβίσης» (ἐκδ. Μυθονία 2004). Εἰσηγητῆς ὁ Στέλιος Παπαθανασίου, ἀφηγητῆς ὁ Θωμᾶς Κοροβίνης. Συνόδευσε μὲ νάι ὁ Μάρκος Σκούλιος. Παράλληλη λειτουργία ἐκθεσης μὲ σχέδια ἀκουαρέλας τοῦ Δημήτρη Μοράρου ποὺ εἰκονογραφοῦν τὴν ἐκδοση τοῦ βιβλίου.

Τετάρτη 23 Μαρτίου, ἑφ. Ἡ Καθημερινή, σ. 2. Σημειωματᾶριο. Γιὰ τὴν προβολὴ τῆς ταινίας Ἡ Νοσταλγὸς τῆς Ἑλένης Ἀλεξανδράκη καὶ ἀναγγελία ὅτι στοὺς κινηματογράφους θὰ προβληθεῖ στὶς 8 Ἀπριλίου.

Τρίτη 5 Ἀπριλίου, 11.30 π.μ., Ἱερὰ Μονὴ Ἀναλήψεως τοῦ Κυρίου, Σκοῦρτα Βοιωτίας. Φιλολογικὴ Ἡμερίδα (γιὰ φιλόλογους τῆς Βοιωτίας) «Ὁ Παπαδιαμάντης καὶ ὁ κόσμος του στὴ σχολικὴ τάξη». Εἰσηγήσεις: Μαρίνα Δεδούλη, δ.φ., Σχ. Σύμβουλος φιλόλογων, «Συναντώντας τὸν Παπαδιαμάντη στὴ σχολικὴ τάξη», Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος, «Ἑρμηνευτικὰ στὴ Φόνισσα», Ἄγγελος Μαντᾶς, δ.φ. Σχ. Σύμβουλος Φιλολόγων,

«“Ο Άλιβάνιστος”, “Τὸ Μυ(οι)ρολόγι τῆς φώκιας”. Απόπειρα διδακτικῆς προσέγγισης τῶν κειμένων», Ἄγγελος Καλογερόπουλος, δ.φ., «Διδάσκοντας Παπαδιαμάντη». Κινητὴ ἔκθεση ΕΚΕΒΙ γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη.

Τρίτη 19 Ἀπριλίου, 8.00 μ.μ., Σπίτι τῆς Κύπρου. Ὁ Πασχάλης Τσαρούχας διαβάζει τὸν «Λαμπριάτικο ψάλτη».

Παρασκευή 22 Ἀπριλίου, 9.00-13.20, Ναυτικὸ Νοσοκομεῖο Πειραιῶς, Ἡμερίδα «Ἀσκληπιάδαι λογοτέχναι ἐν ὄπλοις». Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος, «Λογοτέχνες γιατροὶ τοῦ στρατοῦ καὶ Παπαδιαμάντης. Μία στενὴ σχέση».

Μέγα Σάββατο 30 Ἀπριλίου, 9.30 μ.μ., ΕΤ3. «Παπαδιαμάντης ἐαρινὸς καὶ ἀναστάσιμος». Τηλεοπτικὴ μεταφορὰ τῶν διηγημάτων «Θέρος-ἔρος», «Παιδικὴ Πασχαλιά», «Τὸ Χριστὸς Ἀνέστη τοῦ Γιάννη» καὶ «Ἐξοχικὴ Λαμπρὴ». Ἐπιμέλεια ἐκπομπῆς: Στέλιος Παπαθανασίου, ἀφήγηση: πρωτοπρεσβύτερος Γεώργιος Σταματᾶς, σκηνοθεσία: Λάζαρος Λαζαρίδης.

Δευτέρα 13 Ἰουνίου, 6.30 μ.μ. Αἴθουσα Ἐκδηλώσεων τοῦ Attalos Hall. Ἐκδήλωση τῆς Πανελληνίας Ἐνώσεως Φιλολόγων καὶ τῆς Ἐταιρείας Παπαδιαμαντικῶν Σπουδῶν γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο Παπαδιαμάντη. Εἰσηγήσεις: Ἄγγελος Μαντᾶς «Ἡ πατρίδα τοῦ Παπαδιαμάντη», Ἄγγελος Καλογερόπουλος «Διαβάζοντας τὴ Γυφτοπούλα». Προβολὴ βιντεοταινίας Παιδαγωγικοῦ Ἰνστιτούτου Κύπρου «Τὸ μοιρολόγι τῆς φώκιας». Ἐσπερινὸς στὸν Ἅγιο Ἐλισαῖο.

Δευτέρα 13 Ἰουνίου, 7.30 μ.μ., Αἴθουσα Τελετῶν Παν/μίου Ἀθηνῶν. Παρουσίαση τοῦ τόμου *Θεολογία καὶ Λογοτεχνία* πρὸς τιμὴν τοῦ ὁμοτίμου καθηγητοῦ Π. Β. Πάσχου. Ὁ βυζαντινὸς χορὸς τῶν μαϊστόρων τῆς ψαλτικῆς τέχνης μὲ χορᾶρχη τὸν ἐπίκ. καθηγητὴ τῆς Σχολῆς Μουσικῶν Σπουδῶν Ἀχιλλέα Χαλδαιάκη, ἔφαλε προσόμοια καὶ ἰδιόμελα ἀπὸ τὴν Ἀκολουθία τοῦ συνέταξε ὁ Π. Β. Πάσχος γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη (μελοποίησι Γ. Κ. Ἀγγελινάρα).

Κυριακὴ 3 Ἰουλίου, Σκιαθὸς. Πρεμιέρα τῆς παράστασης «Μοιρολόγι τῆς φώκιας» (Σκηνοθεσία Μάνιας Παπαδημητρίου, θεατρικὴ διασκευή Ἐρρίκου Μπελιέ, πρωταγωνιστὴς Τάκης Χρυσικάκος. Μελοποίησι τῶν στίχων τοῦ Παπαδιαμάντη ἀπὸ τὸν Λουδοβίκο τῶν Ἀνωγείων, κοστούμια Νίκου Πετρόπουλου, χορογραφία Νατάσας Ζούκα, φωτισμὸς Δήμου Ἀβδελιώδη). [Σύμφωνα μὲ τὴν *Καθημερινὴ* τῆς 6 Ἰουλίου 2005, σ. 16, ἢ ὅποια καὶ ἀναγγέλλει ἐπανάληψη τῆς παράστασης στὸ Δημοτικὸ θέατρο Κολωνοῦ (7/7), στὴ Δημοτικὴ Ἀγορὰ Κυψέλης (11/7), στὸ Κηποθέατρο Παπάγου (13/7), στὴν Τεχνόπολη (18/7), στὸ νοσοκομεῖο «Σωτηρία» (20/7) καὶ κατόπι «θὰ ταξιδέψει σὲ ὅλη τὴν Ἑλλάδα». Δὲς καὶ τὰ σχόλια τοῦ Βασίλη Ἀγγελικόπουλου. Ἡ *Καθημερινή*, Κυριακὴ 31 Ἰουλίου 2005, στήλη «Ἵποβόλει».]

Πέμπτη 25 Αὐγούστου. Ἡ *Καθημερινὴ* ἀναγγέλλει τὸ θάνατο τοῦ ποιητῆ καὶ μελετητῆ τοῦ Παπαδιαμάντη Ζήση Οἰκονόμου στὴ Σκιαθὸς (σελ. 13).

Τετάρτη 19 Οκτωβρίου, 7.00 μ.μ., Αΐθουσα Τελετών του παλαιού κτιρίου της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Άναγόρευση σε έπίτιμο διδάκτορα του Guy (Michel) Saunier, μελετητή του Παπαδιαμάντη.

Παρασκευή 21 Οκτωβρίου, 8.00 μ.μ., Στοά του Βιβλίου, Άθήνα. Παρουσίαση του βιβλίου «Ο ξεπεσμένος δερβίσης» των εκδόσεων «Μυγδονία». Εισήγηση Στέλιου Παπαθανασίου, άφηγητής ο Θωμάς Κοροβίνης, νέι ο Μάρκος Σκούλιος. Έκθεση με τά πρωτότυπα της εικονογράφησης του βιβλίου, έργα Δημήτρη Μοράρου.

Τρίτη 15 Νοεμβρίου, 7.00 μ.μ., Αΐθουσα Πνευματικού Κέντρου Κυθρίων, Άθήνα. Όμιλία Όδυσσέα Τηλιγάδα, «Άλέξανδρος Παπαδιαμάντης, ο άγιος των γραμμάτων μας». Έκδήλωση Πανελλήνιας Ένωσης Λογοτεχνών.

Σάββατο 10 Δεκεμβρίου, 10.00 π.μ., Αΐθουσα εκδηλώσεων Λυκείου-Γυμνασίου Βασιλικών (Θεσσαλονί-

κης). Έκδήλωση «Άλέξανδρος Παπαδιαμάντης: Μνήμη και άγάπη» της Σχολικής Βιβλιοθήκης, Γυμνασίου Βασιλικών, 1ου Ε. Λ. Βασιλικών. Όμιλητής Στέλιος Παπαθανασίου. Προβολή του ντοκυμανταΐρ «Παπαδιαμάντης έορταστικός: Στο Χριστό στο Κάστρο». Έκθεση δεκαήμερη πορτραΐτων κλπ. του Παπαδιαμάντη (ΕΚΕΒΙ). Άπαγγελίες μαθητών: Κατσανίδη Γεωργίας, Καραμπίνη Νικολάου, Μαυρουδή Άλεξάνδρου. Βυζαντινοί ύμνοι από μέλη χορωδίας της Θεολογικής Σχολής ΑΠΘ.

Τετάρτη 28 Δεκεμβρίου, 11.30 μ.μ., ΕΤ3. «Το μυρίπνοον Άνθος του Γιαλοΰ». Τηλεοπτική έκδοχή του όμώνυμου διηγήματος του Παπαδιαμάντη με ζωγραφιές των παιδιών της Β' Γυμνασίου του Πειραματικού Σχολείου του Α.Π.Θ. Καλλιτεχνική καθοδήγηση των παιδιών: Βούλα Λιόλιου, επίμελεια έκπομπής: Στέλιος Παπαθανασίου, αφήγηση: Θωμάς Κοροβίνης, σκηνοθεσία: Λάζαρος Λαζαρίδης.

ΕΝΤΥΠΑ ΠΟΥ ΛΑΒΑΜΕ*

ΒΙΒΛΙΑ-ΕΠΕΤΗΡΙΔΕΣ-ΑΝΑΤΥΠΑ

Α'. Παπαδιαμαντικές εκδόσεις

Άλέξανδρος Παπαδιαμάντης, *Ο Πανταρώτας*, Εικονογράφηση: Σβετλίν, Άπόδοση: Κώστας Πούλος, (εκδόσεις) Παπαδόπουλος, Άθήνα 2001, σελ. 28 [διασκευή του διηγήματος για παιδιά].

Άλέξανδρος Παπαδιαμάντης, *Στό Χριστό στό Κάστρο*, Άπόδοση: Κώστας Πούλος, Εικονογράφηση: Κατερίνα Παϊσίου, (εκδόσεις) Παπαδόπουλος, Άθήνα 2002, σελ. 26.

Άλέξανδρος Παπαδιαμάντης, *Διηγήματα για παιδιά και νέους*, Μετά τα πρωτότυπα κείμενα. Μεταφορά σε απλούστερη γλώσσα [και πρόλογος] Καίτη Χιωτέλλη, εκδόσεις «Άγκυρα», Άθήνα 2002, σελ. 169

Άλέξανδρος Παπαδιαμάντης, *Παιδική Πασχαλιά*, Άπόδοση για παιδιά: Μαρία Ήλιοπούλου, Εικονογράφηση: Βαγγέλης Παπαβασιλείου [Εισαγωγικό σημείωμα: Άθηνά Παπαγεωργίου], «Μαλλιάρης Παιδεία», Θεσσαλονίκη 2003, σελ. 40. [Παρατίθεται, στό τέλος, και τό πρωτότυπο.]

Άλέξανδρου Παπαδιαμάντη, *Ό έρωτας στό χιόνια - Ό ξεπεσμένος Δερβίσης*, στή σειρά «Ήχογραφημένες σελίδες Νεοελληνικής Γραμματείας», διαβάζουν οι ήθοποιοί Ζαχαρίας Καρούνης και Νόπη Μπουζούρη,

Μουσική Γεώργιος Ε. Παπαδάκης, εκδόσεις Audiobooks, Άθήνα 2003. [Τό βιβλίο συνοδεύεται από CD.]

Άλέξανδρου Παπαδιαμάντη, *Διηγήματα*, Πρόλογος-Άνθολόγηση Κωστή Παπαγιώργη, «Ίνδικτος», Άθήνα 2003, σελ. 221. [Ό πρόλογος, σσ. 7-12, τιτλοφορείται «Ή άντοχή του Σκιαθίτη».]

Χώλλ Κέιν, *Ό Μαξιώτης*, Μετάφραση: Άλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Φιλολογική επίμελεια: Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος - Λαμπρινή Τριανταφυλλοπούλου, «Ίνδικτος», Άθήνα 2002, σελ. 637 [μέ εισαγωγικό δοκίμιο, Έπιλεγόμενα και Γλωσσάριο].

Guy de Maupassant, *Ή Κληρονομία*, Μετάφρασις Άλ. Παπαδιαμάντη, Πρόλογος: Σταύρος Ζουμπουλάκης, Φιλολογική Έπιμέλεια: Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος - Λ. Τριανταφυλλοπούλου, εκδόσεις Δόμος, Άθήνα 2003, σελ. 118.

Άλέξανδρος Παπαδιαμάντης, *Ή Μετανάστις*, Εισαγωγή: Σταύρος Ζουμπουλάκης, Βιβλιοπωλείον τής «Έστία», Άθήνα 2004 [ύπ' άρ. 329 τόμος τής σειράς Νεοελληνική Λογοτεχνία], σελ. 255.

Άλέξανδρου Παπαδιαμάντη, *Ό ξεπεσμένος Δερβίσης*, Διήγημα, Με

* Από τά έντυπα που άποστέλλονται στόν έπιμελητή του περιοδικού άναγγέλλονται όσα αναφέρονται, έν μέρος ή έν όλω, στόν Παπαδιαμάντη, στόν Μωραϊτίδη, τή Σκιαθο και τους άλλους λογίους τής.

15 ζωγραφίες του Δημήτρη Μοράρου, Έπιλογικό σημείωμα Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλου, εκδόσεις Μυθονία, Θεσσαλονίκη 2004, σελ. 45. [Συνοδεύεται από CD, όπου διαβάζει το διήγημα ο Θωμάς Κοροβίνης και παίζει ντί ο Μάρκος Σκούλιος.]

Παπαδιαμάντης, Έπιλογή από το έργο του, Εισαγωγή-άνθολόγηση Νικόλαος Α. Ε. Καλοσπύρος, εκδόσεις «στιγμή», Αθήνα 2005, σελ. 118 [άριθμ. 22 τής σειράς «Στοχασμοί»]

το βιβλίο αποτελεί άνθολόγιο παπαδιαμαντικών στοχασμών].

Άλέξανδρος Παπαδιαμάντης, *Τά Καστρινά*, διηγήματα, δεύτερη έκδοση, Αναπτυξιακή Σκιαθού Δ.Ε., Σκιαθός 2005, σελ. 203. [Με «Σημείωμα του έπιμελητή» Δημήτρη Μαυρόπουλου. Περιλαμβάνει 12 «Καστρινά» διηγήματα που συνοδεύονται από γλωσσάριο. Εικονογραφημένο από τον Νίκο Άκριβο. Έκδοση διορθωμένη και έπαιυξημένη.]

Β'. Βιβλία για τον Παπαδιαμάντη

Άρχιμανδρίτης Άνανίας Κουστένης, *Παπαδιαμαντικοί Λόγοι*, έκδοση περ. Άκτή, Λευκωσία 2002, σελ. 109.

Έταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών, *Πρακτικά Β' Διεθνούς Συνεδρίου για τον Άλέξανδρο Παπαδιαμάντη*. Άθήνα, 1-5 Νοεμβρίου 2001, εκδόσεις Δόμος, Άθήνα 2002, σελ. 687 [Περιλαμβάνει 44 ανακοινώσεις, χαιρετισμούς κλπ.].

Νικόλαος Α. Ε. Καλοσπύρος, *Η άρχαιογνωσία του Άλεξάνδρου Παπαδιαμάντη*, Έταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών και εκδόσεις Δόμος, Άθήνα 2002, σελ. 218.

Μανόλης Νικ. Μπαρδάνης, «Μετ' έρωτος την φύσιν». *Η Σκιαθός του Παπαδιαμάντη σήμερα*, εκδόσεις «Άτραπός», Άθήνα 2003, σελ. 202. [Λεύκιμα φωτογραφικό με έκτεταμένες λεζάντες από παπαδιαμαντικά κείμενα. Σημείωμα «Άντι προλόγου» του φωτογράφου, εισαγωγικό δοκίμιο Κώστα Γανωτή «Μετ' έρωτος την φύσιν»].

Στρατής Άλ. Μολίνος, *Ο Άλ. Παπαδιαμάντης και οί λόγιοι τής Αιολίδας*, Άθήνα 2003, σελ. 47.

Κώστας Πούλος, *Άλέξανδρος Παπαδιαμάντης - Στιγμές από τή ζωή του*, Εικονογράφηση Εύα Καραντινού, έκδ. Παπαδόπουλος, Άθήνα 2004, σελ. 26 [για παιδιά].

Γιάννη Πυργιωτάκη, *Άλέξανδρος Παπαδιαμάντης, ό άλλοδαπός τής Άθήνας*, Έλληνικά Γράμματα, Άθήνα 2003, σελ. 236.

Νικολάου Ίακ. Άμυγδάλου, Προέδρου Έφετών, *Δικαιωμαί ψηφίδες είς τό έργον του Άλεξάνδρου Παπαδιαμάντη*, Άθήναι 2004, σελ. 203 [έκτυπωμένο σε ήλεκτρονικό ύπολογιστή].

Στέλιος Παπαθανασίου, *Θεολογικές προϋποθέσεις κοινωνίας και κοινότητας στον Άλέξανδρο Παπαδιαμάντη*, Θεσσαλονίκη 2004, σελ. 232 [έκτυπωμένο με ήλεκτρονικό ύπολογιστή].

Νίκος Φωκάς, *Με θάμβος και κρίση*, Νεφέλη, Άθήνα 2004, σελ.

179 [8ο βιβλίο στη σειρά «Οι νεώτεροι για τον Παπαδιαμάντη», Προλογικό σημείωμα Ν.Δ.Τ.].

Άγγελος Γ. Μαντάς, *Ήχος μυστικός*, Έπτά κείμενα για τον Παπαδιαμάντη, Πορθμός [Χαλκίδα 2004] σελ. 95.

Βασίλειος Ε. Πανταζής, *Άνθρωπολογική-παιδαγωγική θεώρηση της επικοινωνίας στο έργο του Παπαδιαμάντη*, Διδακτορική διατριβή [Υποβλήθηκε στο Τμήμα Φιλοσοφίας-Παιδαγωγικής-Ψυχολογίας, Τομέα Παιδαγωγικής της Φιλοσοφικής Σχολής του Έθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Τυπωμένη σε ηλεκτρονικό υπολογιστή], Αθήνα 2004, σελ. 456.

Νικολάου Ίακ. Άμυγδάλου, Προέδρου Έφετών, «*Νόμος καλόν, νόμος κακόν...*», Αθήνα 2005, σελ. 152. [Ίδιωτική έκδοση, τυπωμένη σε ηλεκτρονικό υπολογιστή. Νομική θεώρηση παπαδιαμαντικών κειμένων.]

Εισαγωγή στην πεζογραφία του Παπαδιαμάντη - Έπιλογή κριτικών κειμένων, Έπιμέλεια Γ. Φαρίνου-Μαλαματάρη, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ήράκλειο 2005, σελ. 607.

Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος, *Εικοσιπεντάχρονος πλούς*. Φιλολογικά στον Παπαδιαμάντη Β', Σύλλογος προς διάδοσιν Ώφελίμων Βιβλίων, Αθήνα 2004, σελ. 433.

Νικολάου Ίακ. Άμυγδάλου, Προέδρου Έφετών, «...*Ίνα μείζονα εύωδιαν φέρη...*» (Περιπατητικόν βοτάνισμα εις τον Παπαδιαμαντικόν Παράδεισον), Αθήνα 2005, σελ. 84. [Ίδιωτική έκδοση σε ηλεκτρονικό υπολογιστή πρόκειται για «Διορθωτικά στον Παπαδιαμάντη».]

Στέλιος Παπαθανασίου, *Ό Ξεπεσμένος δερβίσης και ό θρίαμβος της έτερότητας*, εκδόσεις Μυθονία, Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 30.

Γ'. Μελετήματα, δοκίμια, μνεΐες κλπ.

π. Κων. Ν. Καλλιανού, «Τό διήγημα του Άλ. Παπαδιαμάντη "Τό Χατζόπουλο" - Τό ιστορικό περίγραμμα και ή Μονή του Εύαγγελισμού στη Σκιάθο», *Ιστορικό και Λαογραφικό Μουσείο Σκοπέλου, Σκόπελος 2002 (ανάτυπο από τον 42ο τόμο του Θεσσαλικού Ήμερολογίου, σσ. 363-376).*

Π. Β. Πάσχου, «*Άδελφοί Συνέλληνες*». *Έρωτηματικά και άπορητικά δοκίμια για τό πού πάμε την Ελλάδα οι Έλληνες*, Κοζάνη, Νομαρχιακή Αύτοδιοίκηση Κοζάνης - «Άρμός», Α-

θήνα 2002, σελ. 380 [μνεΐες Παπαδιαμάντη passim - μνεΐα Μωραΐτιδη].

Λογοτεχνικές περιπλανήσεις, τεύχος 2, Έπιμέλεια έκδοσης: Νικόλαος Καζάκης, Έκπαιδευτήρια Γείτονα, Αθήνα 2002, σελ. 47 [σσ. 26-28 Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλου «Μάθημα στη Σκιάθο», 36-37 Στέλλας Άναλυτή «Ταξιδεύοντας στη Σκιάθο», 43-44 Νίκου Κίνια «Ή περιπλάνηση στη Σκιάθο»].

Άποστόλου Σ. Γεωργιάδη, «Τό ιδιωτικό δίκαιο στα διηγήματα του Παπαδιαμάντη», *Άνάτυπον έκ των*

Πρακτικῶν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τ. 77 (2002), τεύχ. β', σελ. 22.

Ἐκδοτικά προβλήματα καὶ ἀπορίες. Πρακτικά Συνεδρίου στῆ μνήμη τοῦ Γ. Π. Σαββίδη, Ἀθήνα 16-17 Ἰουνίου 2002, Σπουδαστήριο Νέου Ἑλληνισμοῦ, Ἀθήνα 2002, σελ. 316 [σσ. 140-150 Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος «Γιὰ μιὰ μελλοντικὴ κριτικὴ ἔκδοση τοῦ Παπαδιαμάντη»].

Νένα Ι. Κοκκινιάκη, Προ(σ)κλήσεις. Χρονικὸ ἀναγνώσεων, Ἐπιμέλεια: Γιάννης Η. Παππᾶς, «Περὶ τεχνῶν», Πάτρα 2002, σελ. 300 [σσ. 47-53 «Γιὰ τὴ Φόνισσα τοῦ Ἀλέξανδρου Παπαδιαμάντη»].

Χριστόφορος Μηλιῶνης, Τὸ Διήγημα, ἐκδόσεις Σαββάλας, Ἀθήνα 2002, σελ. 149 (σειρὰ «Στὰ σταυροδρόμια τοῦ νεοελληνικοῦ λόγου») [σσ. 105-109 γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη καὶ ἄλλοι μνεῖες· μνεῖα Μωραϊτίδη σ. 100].

Δῆμος Σκιαθίου, Ημερολόγιο 2003 - Ἀκρόπρωρα Σκιαθίου, βασισμένο σὲ δώδεκα ζωγραφιές τοῦ Νίκου Ἀκριβου, σελ. 14.

Δημοσθένης Κούρτοβικ, Ἡ θέα πέρα ἀπὸ τὸν ἀκάλυπτο, Κριτικὲς καὶ δοκίμια (1992-2002), ἐκδόσεις «Ἐστίας», Ἀθήνα 2002, σελ. 379 [συχνὲς ἀναφορὲς στὸν Παπ., βλ. εὐρετήριο τοῦ βιβλίου].

Ἐταιρία Κρητικῶν Ἱστορικῶν Μελετῶν, Σῆμα Μενελάου Παρλαμᾶ [Τμητικὸς τόμος εἰς μνήμην —], Ἡράκλειο 2002, σελ. 359 [σσ. 83-94 Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος «Γλωσσικὰ στὸν μεταφραστὴ Παπαδιαμάντη», 127-141 Μάρθας Ἀποσκήτη «Σχολεῖα, μαθητὲς καὶ δάσκαλοι στὰ διηγήματα τοῦ Παπαδιαμάντη»].

Β. Π. Καραγιάννης, Προλογόδρια παντὸς καιροῦ, ἐκδόσεις Συν-Ἐταιρεία-Παρέμβαση, Νομαρχιακὴ Αὐτοδιοίκηση Κοζάνης, σελ. 364 [στὶς σσ. 215-312 τέσσερα κείμενα γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη].

Κωστὴς Μπαστιᾶς, Φιλολογικοὶ περίπατοι, Δεύτερος κύκλος, Εἰσαγωγὴ-ἐπιμέλεια: Ἀλέξης Ζήρας, Πρόλογος: Κώστας Γεωργουσόπουλος, ἐκδόσεις Καστανιώτη, Ἀθήνα 2002, σελ. 399 [ἀρκετὲς ἀναφορὲς στὸν Παπ. καὶ μιὰ στὸν Μωραϊτίδη (βλ. εὐρετήριο ὀνομάτων τοῦ βιβλίου)].

Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Τόμος ΔΔ' (2002-2003), Ἀθήνα 2003, σελ. 654 [σσ. 71-79 Μάριος Βύρων Ραϊζῆς «Οἱ ἀγγλικὲς μεταφράσεις κειμένων τοῦ Παπαδιαμάντη: Ἐπισκόπηση καὶ σχόλιο», 81-108 Φώτης Ἀρ. Δημητρακόπουλος «Ἡ θρησκευτικὴ ἀρθρογραφία. Ὁ Μωραϊτίδης καὶ ὁ Παπαδιαμάντης. Ἐλεγχος τῆς Ἀκροπόλεως, 1883-1908»].

Ἀνέστη Γ. Κεσελόπουλου, Ἀπὸ τὸν Παπαδιαμάντη στὸν Πεντζίκη, ἐκδόσεις «Τὸ Παλίμψηστον», Θεσσαλονίκη 2003 (Ἀριθμ. 6 τῆς σειρᾶς «Λειμῶν Ἀμφιλαφῆς») σελ. 284 [στὶς σσ. 17-162 ἕξι μελετήματα γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη καὶ ἓνα γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη καὶ τὸν Μωραϊτίδη].

Ἐθνικὸ καὶ Καποδιστριακὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων, Θητεία, Τμητικὸ ἀφιέρωμα στὸν Καθηγητὴ Μ. Γ. Μερακλή, Ἀθήνα 2002, σελ. 808 [στὴ μελέτη τοῦ Κ. Γ. Πιτσάκη «Ἡ ταφὴ τοῦ παπᾶ καὶ ἡ χήρα παπαδιά: ἱστορικο-

νομικός σχολιασμός, σὲ ἓνα λαογραφικό θέμα» (σσ. 569-611) λόγος και γιὰ τὸ διήγημα «Χῆρα παπαδιά»].

Ἀπόστολος Β. Ζορμπᾶς, *Μικρὰ φιλολογικά, Α'*, Ναύπακτος 2003, σελ. 111 [στis σσ. 93-95 «Δυὸ ποιήματα τοῦ Παπαδιαμάντη» ἄλλες μνεῖες τοῦ Παπαδιαμάντη και μιὰ τοῦ Μωραϊτίδη βλ. στὸ Εὐρετήριο τοῦ βιβλίου].

Γιώργης Μανουσάκης, *Στ' ἀκρωτήρια τῆς ὑπαρξῆς, Ποιήματα*, ἐκδόσεις Γαβριηλίδης 2003, σελ. 94 [στῆ σ. 56 ποίημα μὲ τίτλο «Φτωχὸς Ἄγιος», στῆ σ. 66 μνεῖα τοῦ Παπαδιαμάντη].

Μαρία Καραβία, *Τὰ παιδιὰ τῆς ἐρημιᾶς - Ἱστορίες τόπων και ἀνθρώπων*, ἐκδόσεις Καστανιώτη, Ἀθήνα 2003, σελ. 198 [στῆ σ. 9 μὸτο ἀπὸ τὸν Παπαδ. («Οὐδὲν ἀπιθανώτερον τῆς ἀπλῆς ἀληθείας») στὴν σ. 13 μνεῖα τοῦ «Μυρολογίου τῆς φώκιας»].

Δημήτρης Κοσμόπουλος, *Τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ [Ποιήματα]*, Κέδρος, Ἀθήνα 2003, σελ. 101 [στῆ σ. 65, μὸτο τῆς ἐνότητος «Κεκραγάριον» τὸ παπαδιαμαντικό: «Δύο, τρεῖς, πέντε, δέκα σταλαγμοί», σ. 69 ποίημα «Ἄη-Γιάννης ὁ Κρυφός»].

Δημήτριος Χ. Σικλαβενίτης, *Χριστόφορος Μηλιώνης, Χρονολόγιο-Βιβλιογραφία-Ἀνθολόγιο*, ἐκδόσεις Σοκόλη, Ἀθήνα 2003, σελ. 157 [βλ. στὸ Εὐρετήριο Ὀνομάτων τὸ λῆμμα *Παπαδιαμάντης*].

Κανίσκιον φιλίας, Τμητηκὸς τόμος γιὰ τὸν Guy-Michel Saunier, Ἐπιμέλεια Emmanuelle Moser-Karagiannis, Ἐλευθερία Γιακουμάκη, Ἀθήνα 2002, σελ. 513 [σσ. 159-174 René Boucher «Roman Klephtique

et roman initiatique: lecture intertextuelle de *Christos Millionis* d'Alexandre Papadiamantis et de *Souliotes* de Michel Péranthis», 175-185 Φ. Α. Δημητρακόπουλος «Ἡ μετάφραση τοῦ μυθιστορήματος Ὁ ἰατρός Ραμῶ τοῦ Γεωργίου Ὀνέ (Georges Ohnet, *Le docteur Rameau*) ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο Παπαδιαμάντη», 187-197 Κατερίνα Γεωργακάκη «Ὁ Καλόγερος τοῦ Α. Παπαδιαμάντη»].

Λουκᾶς Κούσουλαι, *Τὰ Ποιήματα (1962-2002)*, ἐκδόσεις Δόμος, Ἀθήνα 2003 [ποιήματα γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη stis σσ. 79, 81, 93, 196, 203, 213, 234, 255, 287].

Ἐρὰ Μητρόπολις Δημητριάδος - Ἀκαδημία Θεολογικῶν Σπουδῶν, Ἐκκλησία και Ἐσχατολογία, Χειμερινὸ πρόγραμμα 2000-2001, Ἐποπτεία-συντονισμὸς ὕλης: Παντελῆς Καλαϊτζίδης, ἐκδόσεις Καστανιώτη 2003 [stis σσ. 417-419 τὸ Σημεῖο 10ο: «Σολωμὸς και Παπαδιαμάντης: ἡ ἐπιβίωση τῆς χριστιανικῆς παράδοσης» τῆς μελέτης τοῦ π. Εὐαγγέλου Γκανᾶ «Ἐσχατολογικά σημεῖα στῆ νεώτερη λογοτεχνία»].

Ἀνέστη Γ. Κεσελόπουλου, *Προτάσεις Ποιμαντικῆς Θεολογίας*, ἐκδόσεις Π. Πουρνάρα, Θεσσαλονίκη 2003 [σσ. 149-165 «Ἡ σχέση τῆς παιδείας μὲ τὸ ἱερατικό ἦθος ἢ οἱ ἱερεῖς τοῦ Παπαδιαμάντη»].

Ἐταιρεία Παπαδιαμαντικῶν Σπουδῶν, *Καταστατικό*, Ἀθήνα 1996 [Τυπώθηκε 2003], σελ. 16.

Ἀκολουθαί Ἁγίων συλλεγεῖσαι και ἐπιμελῶς διορθωθεῖσαι παρὰ Γεωργίου Α. Ρήγα, *Οἰκονόμου και Ἀρχιερατικοῦ Ἐπιτρόπου Σκιαθου*, Τό-

μος Πρώτος, εκδόσεις Ergo, Αθήνα 2003 [Ανάτυπο που περιέχει: Σημείωμα του εκδότη (σσ. v-vi), Εισαγωγή Φωτίου Άρ. Δημητρακοπούλου (σσ. vii-xv), Φωτοτυπία εξωφύλλου πρώτου χειρογράφου τόμου του Γ. Α. Ρήγα, φωτοτυπία: «Τοῖς έντυγχάνουσιν (σ. 6), τετρασέλιδο χφ. τόμου, φωτογραφία Γ. Α. Ρήγα.]

Βασίλειος Δ. Φόρης, *Γλωσσολογικά Μελετήματα*, Ίνστιτούτο Νεοελληνικῶν Σπουδῶν (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη), Θεσσαλονίκη 2003 [στή σ. 127 έκτενης αναφορά στην κριτική έκδοση τῶν Ἀπάντων Παπαδιαμάντη].

Λογοτεχνικές περιπλανήσεις, τεύχος 3, (2003), Ἐπιμέλεια έκδοσης: Νικόλαος Καζάκης, Ἐκπαιδευτήρια Γείτονα - Ἐκπαιδευτήρια Κωστέα-Γείτονα, σελ. 77 [σσ. 14-20 Σταύρου Ζουμπουλάκη «Ἡ ἀδυσώπητη ζωή - Α. Παπαδιαμάντη “Τὸ μυρολόγι τῆς φώκιας”», 21-23 Ἐλένης Τούντα «Λογοτεχνικές Περιπλανήσεις Γ' Γυμνασίου. Σκιαθός - Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης», 54-55 Στεφανίας Καψάλη, Ἐλένης Μιχαλάκη, Κωνσταντίνας Μπερετάνου «Ὁ Παπαδιαμάντης μέσα ἀπὸ τὰ μάτια τῶν Σκιαθιτῶν», 55-56 Δημήτρη Γουναρά, Γιώργου Κρεζία, Δάφνης Μπιζούμη, Παντελῆ Πρινέα, Μάρως Δημητροῦ, Καρολίνας Κόρδη «Ὁ ἔρωτας στὰ διηγήματα τοῦ Παπαδιαμάντη», 56 Εὔης Σούλη «Ὁφεις τῆς Σκιάθου», 57-58 πολλῶν μαθητῶν «Ὁδοιπορικό στὸν κόσμο τοῦ Παπαδιαμάντη», 58-60 πολλῶν μαθητῶν «Παίρνοντας συνεντεύξεις ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς Σκιάθου». Τὸ τεύχος

συνοδεύεται ἀπὸ τὸ 1ο CD τῆς σειρᾶς πὺρ περιλαμβάνει τὴν ἀνάγνωση τῶν διηγημάτων «Ὁ ξεπεσμένος Δερβίσης» καὶ «Ἐρως-ἦρως» ἀπὸ τὸν Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλο.]

Κώστας Ἀκρίβος, *Σφαῖρα στὸ βυζι, διηγήματα*, Κέδρος, Ἀθήνα 2003, σελ. 160 [σσ. 55-69 «Τὸ πῦρ τὸ ὑγρό...», διήγημα εἰς ὕφος Παπαδιαμάντη γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη].

Ἀλέξανδρος Κοτζιάς, *Ἀληθομανές Χαλκεῖον - Ἡ ποιητικὴ ἐνὸς πεζογράφου*, Δοκίμια, Φιλολογικὴ ἐπιμέλεια Μαρία Ρώτα, Κέδρος, Ἀθήνα 2004, σελ. 311 [ἀρκετὲς μνεῖες τοῦ Παπ., βλ. εὔρετήριο ὀνομάτων τοῦ βιβλίου].

Γιάννης Γαλανός, *Μποτίλιες στὸ πέλαγος*, Ποιήματα, εκδόσεις Φαίδων, Ἀθήνα 2004, σελ. 400 [ποιήματα γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη στίς σσ. 76-77, 77-78, 154-155, 170-171, 217 («Ἡ Σκιαθός»), 233 καὶ γιὰ τὸν Ι. Ν. Φραγκούλα 36-37, ἀφιερωμένο στὴ μνήμη τοῦ Χρήστου Χειμῶνα].

Ἄρης Δρουκόπουλος, *Ἡ διδασκαλία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας στὸ Γυμνάσιο καὶ τὸ Ἐνιαῖο Λύκειο*, Μεταίχιμο, Ἀθήνα 2004, σελ. 173 [Παπαδιαμάντη, «Στὴν Παναγίτσα στὸ Πυργί» σ. 62, «Ἡ ἀποσώστρα» 62, *Ἡ Φόβισσα* 62-63, 109-110, «Ὁ Ἀλιβάνιστος» 62, «Πατέρα στὸ σπίτι!» 62-63, «Τὸ μυρολόγι τῆς φώκιας» 62, 98. Γενικὰ γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη 61-65].

Β. Ν. Μπόνου, *Ἄλλαλας, σωτήριον ΒΔ' Ταμῖναι*, (Ποιήματα) [στὴ σ. 6 ἀναφορὰ στὸν Παπαδ. καὶ στὸν «Φτωχὸ Ἄγιο»].

Κ. Α. Δημάδης, *Δικτατορία, Πρόλεμος καὶ Πεζογραφία, 1936-1940*,

Δεύτερη έμπλουτισμένη έκδοση, «Έστια», Αθήνα 2004 [άρκετές αναφορές στον Παπαδ., βλ. Εύρετήριο του βιβλίου].

Χρυσόστομος Α. Σταμούλης, *Κάλλος τό άγιον. Προλεγόμενα στή φιλόκαλη αισθητική τής Όρθοδοξίας*, έκδόσεις Ακρίτας, Αθήνα 2004, σελ. 358 [συχνές αναφορές, ένίοτε έκτενείς, στον Παπ. και δύο στο Μωραϊτίδη, βλ. εύρετήριο του βιβλίου].

Χρυσόστομου Α. Σταμούλη, *Άσκηση αύτοσυνειδήσιας. Μελετήματα δογματικής θεολογίας*, έκδόσεις «Τό Παλίμψηστον», Θεσσαλονίκη 2004, σελ. 295 [στις σσ. 51-52 έκτενής πως αναφορά στον Παπαδιαμάντη].

Έταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών, *Ό Άγιος Έλισαίος. Ό Ίερός Ναός στο Μοναστηράκι και ή Άκολουθία του Άλ. Μωραϊτίδη*, Έπιμέλεια Φ. Άρ. Δημητρακόπουλος, έκδόσεις Ergo, Αθήνα 2004, σελ. 67 [μνείες του Παπ. και του Μωραϊτίδη passim].

Κώστα Γανωτή, *Ό βοσκός Νικάνορας και τό Ρωμαϊκό*, Παραμύθια, έκδόσεις Πηλός, Αθήνα 2004, σελ. 214. [Στό παραμύθι «Ό κύρ-Βοριάς κι ό κύρ-Νοτιάς» παρουσιάζεται και ό Παπαδιαμάντης.]

Έμμανουήλ Κριαράς, *Άνιχνεύσεις. Γλωσσικά και φιλολογικά μελετήματα - Συμβολή στο χρονολόγιο του δημοτικισμού*, Ίνστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη), Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 2004, σελ. 442 [πέντε μνείες του Παπαδ., βλ. πίνακα ονομάτων του βιβλίου].

Κώστας Σπεργιόπουλος, *Περιδιάβαζοντας, τόμος Σ΄*, Από τά σχήματα

στά πρόσωπα, «Κέδρος», Αθήνα 2004, σελ. 319 [άρκετές μνείες στον Παπαδιαμάντη και στον Μωραϊτίδη, passim, βλ. πίνακα ονομάτων].

Β. Ν. Μπόνου, *Αυτόμελα*, σωτήριον ΒΔ΄, Ταμύναι, σελ. 222 [συγκεντρωτική έκδοση των ποιητικών συλλογών του Β. Ν. Μ., με αναφορές στον Παπαδιαμάντη].

Γιώργος Χ. Θεοχάρης, *Ένθύμιον*, έκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2004, σελ. 63 [στή σ. 53 τό ποίημα «Μικρό Άρχιπέλαγος» γραμμένο στή Σκιαθο, με μότο από τό «Όλόγυρα στή λίμνη»].

Κώστας Άκριβος, εισαγωγή-έπιλογή κειμένων, *Νά μαθαίνω γράμματα - Τό σχολείο στή Νεοελληνική Λογοτεχνία*, έκδόσεις Μεταίχμιο, Αθήνα 2004, σελ. 598. [σ. 395 Άλέξανδρος Παπαδιαμάντης «Ό τυφλοσύρτης», 115 Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος «Μάθημα στή Σκιαθο»].

Λουκάς Κούσουλας, *Ό Μακρυγιάννης και τό σκάνταλο*, Νεφέλη, Αθήνα 2005, σελ. 109 [Μνείες του Παπαδιαμάντη passim].

Άρχοντούλα Διαβάτη, *Στή μάνα του νερού*, Χρονικό, έκδόσεις Τό Ροδακίό, Αθήνα 2004, σελ. 124 [μνείες passim του Παπαδιαμάντη ή τελευταία έγγραφη τιτλοφορείται «Ρεμβασμός τό Δεκαπενταύγουστο»].

Άπίκιος [: Γιάννης Εύσταθιάδης], *Πένες σέ μελάι*, έκδόσεις Μελάι, Αθήνα 2005, σελ. 173 [παράθεμα από Παπαδιαμάντη στή σ. 140].

π. Βασιλείου Θερμοϋ, *Όνειροδρόμιο*, έκδόσεις Έν πλώ, Αθήνα 2003, σελ. 44 [σ. 18 τίτλος ποιήματος «Όι έμποροι των έθνών»].

Θεολογία και Λογοτεχνία, Για τὰ Ἐβδομητάρχονά του, Κριτικοί, Συνάδελφοι και Μαθηταί του Π. Β. Πάσχου σχολιάζουν τὴ συμβολή του στὰ Θεολογικὰ και Νεοελληνικὰ Γράμματα, ἐκδόσεις Ἀκρίτας, (Ἀθήνα, χ.χ., κυκλοφόρησε 2005) σελ. 780 [σ. 40-47 Κώστας Π. Βλάχος «Παπαδιαμάντης ὕμνολογοῦμενος», 470-475 π. Κ. Ν. Καλλιανός «Παπαδιαμαντικές ρίζες», 509-512 Ἡλίας Κεφάλας «Π. Β. Πάσχος, Ὁ ἐπίγονος τοῦ Παπαδιαμάντη», 517-524 Νένα Ι. Κοκκινάκη «Ὁ Π. Β. Πάσχος ὡς κριτικός τοῦ Παπαδιαμάντη», 685-688 Ἀντώνης Πιλλᾶς «Παπαδιαμάντης - Μνήμη δικαίου μετ' ἐγκωμίων», 709-712 Κώστας Σαρδέλης «Παπαδιαμάντης. Μνήμη δικαίου μετ' ἐγκωμίων», 767-769 Νίκος Χουρδάκης «Ὁ Παπαδιαμάντης» σημειώνεται ὅτι στὸν τόμο ὑπάρχουν πολλές μνεῖες τοῦ Παπαδιαμάντη passim].

7ο Γυμνάσιο Χαλκίδας, *Τὰ τρελὰ νερά τοῦ Εὐρίπου*, Μῦθος, ἱστορία, κοινωνική και οἰκονομική ζωή, Φιλολογική ἐπιμέλεια: Μαργαρίτα Παπαγεωργίου, σελ. 140 [σ. 33 δύο ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴ Φόνισσα, σ. 62 Ἐπιστολή 27.9.1873 τοῦ Ἀλ. Παπαδιαμάντη].

Γιώργος Θεοτοκάς, *Ἀναζητῶντας τὴ διάγεια*. Δοκίμια γιὰ τὴ νεότερη ἑλληνική και εὐρωπαϊκή λογοτεχνία, Εἰσαγωγή-ἐπιμέλεια: Δημήτρης Τζιόβας, Βιβλιοπωλεῖον τῆς «Ἐ-

στίας», Ἀθήνα 2005, σελ. 522 [σ. 192-193 «Σύντομες κρίσεις και σχόλια γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη»· ἀρκετὲς μνεῖες σὲ ἄλλες σελίδες].

Γιάννης Κοντός, *Τὰ εὐγενή μέταλλα, II*, Στοιχεῖα βιογραφίας, περὶ κείμενα, Κέδρος, Ἀθήνα 2005, σελ. 356 [μνεῖες, passim, τοῦ Παπαδιαμάντη].

Ὅσο κρατᾷ ἡ ἀνάγνωση... Μιὰ ἐκδοση ἀφιερωμένη στὴ μνήμη τῆς Ἀντωνίας Κατσαντώνη-Πίστα, Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 727 [σ. 373-382 Hero Hokwerda «Ὁ Παπαδιαμάντης στὴν Ὀλλανδία», 383-389 Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος «Γεωργίου Α. Ρήγα Σκιαθίου λαϊκὸς πολιτισμὸς. Ἐνα ἔξοχο βοήθημα γιὰ τὴν ἀποκατάσταση και τὴν ἐρμηνεία τοῦ παπαδιαμαντικοῦ κειμένου»· και ἄλλες μνεῖες, passim, τοῦ Παπαδιαμάντη].

Γιάννης Κ. Μπαστιάς, *Κωστῆς Μπαστιάς. Βιογραφία*. Δημοσιογραφία - Θέατρο - Λογοτεχνία, ἐκδόσεις Καστανιώτη, Ἀθήνα 2005, σελ. 558 [σ. 494-505, κεφ. 38 «Ὁ Παπαδιαμάντης»· βλ. και τὸ εὐρετήριο τοῦ βιβλίου].

Χρῆστος Βακαλόπουλος, *Ἡ ὄνειρική ὕψη τῆς πραγματικότητας*, Κείμενα γιὰ τὴν ἐπικοινωνία και τὸν πολιτισμὸ. Ἐπιμέλεια, πρόλογος, ἐπίμετρο: Κώστας Λιβιεράτος, Βιβλιοπωλεῖον τῆς «Ἐστίας», Ἀθήνα 2005, σελ. 719 [γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη βλ. τὸ Εὐρετήριο τοῦ βιβλίου].

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ

Ἀντί, τχ. 793-794, 25.7-4.9. 2003 (ἀφιέρωμα στὸν Κωστή Παλαμά) [στὴ σ. 25 ὁ Κ. Γ. Κασίνης, στὸ μελέτημά του «Τὰ σημειωματάρια τοῦ Παλαμά» γράφει: «Σὲ σημειωματάριο τοῦ 1900-1901 (7,5x4 ἐκ.) διαβάζουμε τὴν ἔνδειξη: “Παπαδιαμάντης”, αὐτό, βέβαια, δὲν σημαίνει ὅτι ὅλες οἱ ἐγγραφές ἀναφέρονται στὸν Παπαδιαμάντη ἀλλὰ ἀρκετές»] — τχ. 797, 3.10.2003 [σσ. 58-59 Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος «Ὁ Παρθαλὸς Συρικτῆς τῆς Ἐμλίνης»] — τχ. 819, 11.6.2004 [σ. 65, γιὰ τὸ ἀπόσπασμα τοῦ Πύργου τοῦ Δράκουλα, μετάφρ. Παπαδιαμάντη, τὸ δημοσιευμένο στὰ *Νεφούρια*, τχ. 11]. — τχ. 821, 2.7.2004 [στὴ σ. 31 (ἄρθρο «Μουσικὴ» τοῦ караγκιοζοπαίχτη Γιάννη Βουλτσίδη) μνεΐα τοῦ Παπαδιαμάντη] — τχ. 826, 24.9.2004 [σσ. 65-66 Μαρία Τσάτσου «Μεγάλος, ἐρωτικὸς Παπαδιαμάντης» (Βιβλιοκρισία τοῦ: Χώλλ Κέϊν, *Ὁ Μαξιώτης*)] — τχ. 828, 22.10.2004 [σσ. 63-64, σημείωμα τοῦ «Χαρτοκόπτη» γιὰ τὸν *Εἰκοσιπεντάχρονο πλοῦ - Φιλολογικά στὸν Παπαδιαμάντη, Β'*, τοῦ Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλου] — τχ. 829, 5.11.2004 [σ. 51 Μαρία Τσάτσου «Μιὰ συζήτηση μὲ τὴν Ἀλίκη Καγιαλόγλου - Λόγια καὶ στίχοι ἀπὸ τὸν Παπαδιαμάντη σὲ CD»] — τχ. 830, 19.11.2004 [σσ. 52-53 «Ἡ Ἀλίκη Καγιαλόγλου διαβάζει καὶ τραγουδᾷ Παπαδιαμάντη στὴ νέα τῆς δισκογραφικὴ δουλειὰ σὲ μουσικὴ Ἄλκη Μπαλτᾶ. Ὁ συνθέτης

μιλᾷ γιὰ τὸ ἔργο». Τὴ συνέντευξη πῆρε ὁ Σωτῆρης Λέτσιος] — τχ. 840, 8.4.2005 [σ. 54 Δημήτρης Χαρίτος («Ἄπιστη μεταγραφή καὶ πιστὲς καταγραφές» (τὸ πρῶτο μέρος αὐτῆς τῆς κινηματογραφικῆς κριτικῆς ἀναφέρεται στὴν ταινία τῆς Ἑλένης Ἀλεξανδράκη *Ἡ Νοσταλγός*), σ. 66 ἀνυπόγραφο σημείωμα γιὰ τὸ *Μέθμβος καὶ κρίση τοῦ Νίκου Φωκᾶ*)] — τχ. 841, 22.4.2005 [σσ. 58-59 Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος «“Φουρτούνα, ξίδι”» (γιὰ τὸ διήγημα «Τὸ Μικρὸ Μανδράκι»)] — τχ. 844, 3.6.2005 [σ. 66 Σωτηρίας Σταυρακοπούλου «Ἀνθολογία μελετῶν γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη» (γιὰ τὸ βιβλίον τῆς Γ. Φαρίνου-Μαλαματάρη: *Εἰσαγωγή στὴν πεζογραφία τοῦ Παπαδιαμάντη*)].

Αὐγὴ, ἔφημ., Κυριακὴ 15.12.2002 [σ. 29 Ἀλέξης Ζήρας «Ἡ κριτικὴ ὡς ὀργανικὸς διάλογος» (βιβλιοκρ. τοῦ: Μ. Θεοδοσοπούλου, *Μετ' ἔρωτος καὶ στοργῆς. Κείμενα γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη*)] — 1.1.2003 [σσ. 1-2 Σταῦρος Ζουμπουλάκης «Μυστικὴ συνάντηση κορυφῆς» (γιὰ τὴ μετάφραση τσεχωφικῶν διηγημάτων ἀπὸ τὸν Παπαδ.)].

Γραμμὴ, ἔφημ. [Κοζάνης], Μ. Παρασκευὴ 25.4.2003 [σ. 6 Β. Π. Καραγιάννης «Ὁ “Βίος τοῦ Χριστοῦ” ὑπὸ Φρειδερίκου Γ. Φάρραρ»].

Δελτίον Ἰερᾶς Μητροπόλεως Χίου, Ψαρῶν καὶ Οἰνουσῶν, τχ. 79, Ἰούλιος-Σεπτέμβριος 2003 [σσ. 25-33 Νικολάου Ἰακ. Ἀμυγδάλου «Χίος

Ἅγιος εἰς διήγημα τοῦ Παπαδιαμάντη»].

Δημοσιογραφική, τχ. 86, Ὀκτώβριος-Δεκέμβριος 2004 [σσ. 22-24 Ἄλ. Παπαδιαμάντη «Τῆς Κοκκώνας τὸ σπίτι»].

Ἐκκλησιαστικὴ Παρέμβαση, Μηνιαία ἔκδοση τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ναυπάκτου καὶ Ἁγίου Βλασίου, τχ. 82, Νοέμβριος 2002 [σσ. 12-13 Μητροπολίτου Ναυπάκτου Ἱεροθέου «Ὀρθοδοξία καὶ Πουριτανισμὸς στὸ ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη καὶ τοῦ Καζαντζάκη»] — τχ. 83, Δεκέμβριος 2002 [σσ. 9 Μητροπολίτου Ναυπάκτου Ἱεροθέου «Ὀρθοδοξία καὶ Πουριτανισμὸς... »] — τχ. 94, Δεκ. 2003 [σ. 6 Μαρίας Κουτούση-Σύψα «Χριστούγεννα μὲ τοὺς ἥρωες τοῦ Παπαδιαμάντη»] — τχ. 96, Φεβρ. 2004 [σσ. 1 καὶ 13 Ἄνων. «Ἐκλογή ἐλευθερίας» (τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ ἄρθρου καταλαμβάνουν ἀποσπάσματα ἀπὸ τοὺς «Χαλασοχώρηδες»)] — τχ. 100, Ἰούνιος 2004 [σσ. 14-15 Χριστίνας Καρανικόλα-Σχοινᾶ «Ρεμβασμὸς τοῦ Δεκαπενταύγουστου (Α')»] — τχ. 101, Ἰούλιος-Αὐγούστος 2004 [σ. 14 Χριστίνας Καρανικόλα-Σχοινᾶ «Ρεμβασμὸς ...» (Β')] — τχ. 102, Σεπτέμβριος 2004 [σ. 15 Χριστίνας Καρανικόλα-Σχοινᾶ «Ρεμβασμὸς... (Γ')»] — τχ. 109, Ἀπρίλιος 2005 [σ. 4 Μαρίας Κουτούση-Σύψα, «Ἡ τελευταία βαπτιστική»].

Ἐμβόλιμον, τχ. 47-48, Χειμῶνας 2002 - Ἄνοιξη 2003 [σσ. 7-8 Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος «Ταρταρινίτις, Παραμεταφραστικά στὸν Παπαδιαμάντη», 133-136 Δημήτρης Χρ.

Μποσινάκης «Ἡ διάρκεια τοῦ Ἄλ. Παπαδιαμάντη»].

Ἐποχή, ἔφημ., 1.1.2002 [σ. 19 (στήλη «Στάσεις») Μ. Θεοδοσοπούλου), Παρουσίαση τοῦ 35ου τχ. τοῦ Πλανοδίου, μὲ ἐκτενὴ ἀναφορὰ στὸ σημεῖωμα τοῦ Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλου γιὰ τὸν μεταφραστὴ Παπαδιαμάντη] — 2.2.2003 [σσ. 27-28 Μ. Θεοδοσοπούλου «Τὸ ἐπίφοβο μυρολόγι τῆς φώκιας» (γιὰ τὴ β' ἔκδοση τοῦ βιβλίου Σημαδιακὸς κι ἀταίριαστος τοῦ Χριστόφορου Μηλιώνη), σ. 27 (στήλη «Στάσεις») ἀναδημοσίευση ἕξι ποιημάτων γιὰ «Γ' ἀστεράκι» (τοῦ Παπαδιαμάντη) τοῦ Λουκᾶ Κούσουλα (ἀπὸ τὴ β' ἔκδοση τοῦ βιβλίου του «Ἀνθρώπους καὶ κτήνη...»), ἐπιλογή Μ. Θεοδοσοπούλου)] — 14.9.2003 [σ. 19 (στήλη «Περίπτερα») Μ. Θεοδοσοπούλου) Παρουσίαση τοῦ περ. Πλανόδιον, τχ. 36, Ἰούνιος 2003 καὶ ἐκτενεῖς ἀναφορὲς στὰ κείμενα τοῦ τεύχους: Μπράμ Στόουκερ «Ὁ πύργος τοῦ Δράκουλα» κατὰ μετάφραση Ἄλ. Παπαδιαμάντη, Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλου «Ἐβελυν καὶ Μάριον. Τὰ ἐπικίνδυνα ἐπίκοινα» καὶ Ἄγγ. Καλογερόπουλου κριτικὴ τοῦ βιβλίου Παπαδιαμαντικοὶ λόγοι τοῦ π. Ἀνανία Κουστῆνη] — 28.12.2003 [σσ. 19-20 Μ. Θεοδοσοπούλου «Παπαδιαμάντης μετὰ ἠχητικῆς συνοδείας» (γιὰ τὸ βιβλίο: Ἄλεξ. Παπαδιαμάντη «Ὁ ἔρωτας στὰ χιόνια - Ὁ ξεπεσμένος δερβίσης», ἐκδ. Audiobooks)] — 29.2.2004 [σσ. 37-38 Μ. Θεοδοσοπούλου «Κωνσταντίνος Φαλταίτις - Μέλημα πάντα ἢ Σκύρος» (Ἡ πρώτη ἐκτενὴς παράγραφος γιὰ τὴ σχέση τοῦ Φ. μὲ τὴς

ἀδελφές τοῦ Παπαδιαμάντη)]. — 13.6.2004 [σσ. 25-26 Μ. Θεοδοσοπούλου «Βιζυηνός - Παπαδιαμάντης»] — 27.6.2004 [σσ. 23-24 Μ. Θεοδοσοπούλου «Ἀθησαύριστος Μητσάκης», ὅπου μνεῖες Παπαδιαμάντη καὶ Μωραϊτίδη] — 20.2.2005 [σσ. 23-24 Μ. Θεοδοσοπούλου «Ἀποκαλυπτικές ἀναγνώσεις τοῦ Παπαδιαμάντη» (Γιὰ τὸ *Μέ θάμβος καὶ κρίση* τοῦ Νίκου Φωκά)] — Μ. Σάββατο 30.4.2005 [σσ. 22-23 Μ. Θεοδοσοπούλου «Πασχαλινός Παπαδιαμάντης» καὶ ἀναδημοσίευση τοῦ ποιήματος «Στὴν Παναγία τοῦ Ντομάν»]

Ἑπτὰ Ἡμέρες [ἔνθετο *Καθημερινῆς* τῆς Κυριακῆς] 22.11.2002, *Χριστούγεννα στὸ Νεοελληνικὸ Διήγημα*, σελ. 32 [σσ. 6-11 «Χριστούγεννα μὲ τὸν Ἀλέξανδρο Παπαδιαμάντη» (ἀποσπάσματα ἀπὸ χριστουγεννιάτικα διηγήματα μὲ εἰκονογράφηση καὶ φωτογραφίες), 12-13 «Χριστούγεννα στὰ πέλαγα», (ἀπόσπ. ἀπὸ τὸ διήγημα τοῦ Ἀλ. Μωραϊτίδη «Χριστούγεννα στὶς Τρεῖς Μπουῦκες» μὲ εἰκονογράφηση)].

Ἡ Θεσσαλία, ἔφημ. [Λάρισας], ἔνθετο «*Διαδρομές*», Κυριακὴ 8.2.2004 [σ. 4 Πέτρου Μάγνη «Κοπρώνυμος ὁ Τρισευδαίμων» (καβαφικὴ παρωδία: ὁ Κοπρώνυμος σκώπτει τὸν Παπαδιαμάντη)].

ἡ λέξη, τχ. 173, γενάρης - φλεβάρης 2003 [σσ. 83-84 Λαμπρινὴ Τριανταφυλλοπούλου - Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλος «“Ἀγάπες ταξιδιάρης” - Εὐλάρμενοι παπαδιαμαντικοὶ στίχοι ποὺ ἀράζουν πιά»] — τχ. 174, μάρτης - ἀπρίλης 2003 [σ. 402 Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλος - Λαμπρινὴ Τρι-

ανταφυλλοπούλου «Ἵστερόγραφο γιὰ τὶς Ταξιδιάρης Ἀγάπες»] — τχ. 179, γενάρης - μάρτης 2004 [σσ. 159-160 Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος «Ἄστεκτος» (γιὰ τὴ χρήση τῆς λέξης σὲ παπαδιαμαντικὴ μετάφραση)] — τχ. 185, ἰούλιος - σεπτέμβριος 2005 [σσ. 376-377 Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος «Σύρδην μίγδην»].

Ἴνδικτος, τχ. 17, Ἰούνιος 2003 [σσ. 109-113 Κωστῆ Παπαγιώργη «Χωρὶς “Μεγάλῃ Ἰδέα”», ὅπου δύο ἐνδιαφέρουσες μνεῖες τοῦ Παπ.].

Κονδυλοφόρος, τχ. 3, 2004 [σσ. 150-158 Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος - Λαμπρινὴ Τριανταφυλλοπούλου «“Οὔτε φλόξ ἔλαμπεν” - Συμβολὴ στὴ μελέτῃ τῆς παράδοσης τοῦ παπαδιαμαντικοῦ κειμένου»].

Μαγνησία, τχ. 1, Νοέμβριος 2003 [σσ. 104-106 Πέτρου Κυπριωτέλη «Ὁ Ἀνύστακτος καὶ ὁ Ἀδίστακτος (Βίοι παράλληλοι Ἀλέξ. Παπαδιαμάντη - Σπ. Μελά)»] — τχ. 2, Μάιος 2004 [σσ. 75-76 Στάθη Παρασκευόπουλου «Στὰ Σποραδονήσια τῆς Μαγνησίας», 88-90 Γιάννη Μουγογιάννη «Τὸ Κίνημα τῶν Κολυβάδων καὶ ἡ Μονὴ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Σκιάθου», 91-93 π. Κων/νου Ν. Καλλιανοῦ «Συμβολὴ στὴν ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τῆς Σκιάθου» (Γύρω ἀπὸ ἓνα πωλητήριο μεριδίου σπιτιοῦ τοῦ 18ου αἰ.)].

Manifesto, τχ. 2, Ἰανουάριος 2005 [στὴ στήλη «Τὰ εὐανάγνωστα» μνεῖες τῶν βιβλίων *Ὁ ξεπεσμένος Δερβίσης* τῶν ἐκδόσεων «Μυθρονία» καὶ *Ἦχος μυστικός, ἑπτὰ κείμενα γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη* τοῦ Ἁγγελου Μαντᾶ].

Μετάφραση '02, τχ. 8, Δεκέμβριος 2002 [σσ. 154-156 Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος «Ό εϋκίνητος μεταφραστής Παπαδιαμάντης ή με σκόρ 5-1»]. Μετάφραση '04-05, τχ. 10, Δεκέμβριος 2005 [σσ. 257-261 Jules Claretie «Ό έρημος οικία» (άπόσπ.). Μετάφραση Α. Παπαδιαμάντη. Έπιμέλεια: Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος - Α. Τριανταφυλλοπούλου].

Μέ του Βοριά τά κύματα, Τριμηναίο περιοδικό του Δήμου Σκιάθου, Περίοδ. Β', τχ. 2, Άπριλιος-Μάιος-Ίούλιος 2002 [σσ. 8-9 Άθηνās Παπαγεωργίου «4ος Πανελλήνιος Διαγωνισμός Ζωγραφικής» (στά Σχολεία, για εικονογράφηση διηγημάτων Παπαδιαμάντη), 10 «Παρουσίαση του βιβλίου του Χ. Β. Χειμώνα για τον Α. Μωραϊτίδη», 21 «Και τó όνομα αύτου Άλέξανδρος Παπαδιαμάντης» (Όνοματοδοσία του άεροδρομίου Σκιάθου), 26 «Πάσχα εις την Σκιάθον» (άπόσπ. από τó «Άρατε πύλας» του Άλ. Μωραϊτίδη), 32-34 π. Γ. Σταματά «Πασχαλινά έθιμα στη Σκιάθου», 35 Άγγελία γάμων Άλ. Μωραϊτίδη (άναδημοσίευση), 40-41 Νόνης Σταματέλου «Αποχαιρετώντας τή Σκιάθου του Παπαδιαμάντη», 41 Άθηνās Παπαγεωργίου «Πασχαλινό άφιέρωμα», 41-42 Στρατή Μολίνου «Δαμπρή»] — τχ. 3, Ίούλιος-Αύγουστος-Σεπτέμβριος 2002 [σσ. 5-6 Δίημερο Άλεξάνδρου Μωραϊτίδη στη Σκιάθου, σ. 20 «Και μεταφραστής του Άντον Τσέχοφ ό Παπαδιαμάντης», «Νέο βιβλίο για τον Άλ. Παπαδιαμάντη» (του Νικήτα Παρίση), 22 Άποσπάσματα από τον Σκιάθου Λαϊκό Πολιτισμό του Γ. Α. Ρήγα, 23

«Πολύ δημοφιλής ό Άλέξανδρος Παπαδιαμάντης στη Ρωσία», 25-26 Άθηνās Παπαγεωργίου «Μουσείο Παπαδιαμάντη - Μικρός άπολογισμός», 26 «Ό Σκιάθος στην “άγκαλιά” της έχει τον Παπαδιαμάντη, 29-32 «Ό μεγάλη γιορτή του καλοκαιριού στη Σκιάθου» (Με πολλές άναφορές σε Παπ. και Μωραϊτίδη), 33 «Ένας χρόνος χωρίς τον Γιάννη Φραγκούλα», 34-35 Παναγ. Έπιφανιάδου «Ό έπιτάφιος τής Παναγίας εις τήν Μονήν του Εϋαγγελισμού Σκιάθου» (άναδημοσίευση), 46 Συραϊνας Κ. Λαυκιώτου «Ό θησαυρός τής γιαγιάς Άρετώς» (Ένδιαφέροντα στοιχεία για τμήμα του άρχείου Μωραϊτίδη), 50-51 άναδημοσίευση από τó Μέ του Βορηά τά κύματα του Μωραϊτίδη].

Μικροφιλολογικά (Λευκωσίας), τχ. 15, άνοιξη 2004 [σσ. 11-12 Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος «Παρισιανός», 19-21 Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος «Άπροσδόκητος συνεπικριτής και άπροσδοκητότερος θαυμαστής. Ραγκαβικά στον Παπαδιαμάντη», 17-19 Γιώργος Κεχαγιόγλου «Άλτρος κάβος κονταρέμο(υ): ή βαβελική άναζήτηση μιās επανερχόμενης παπαδιαμαντικής άναφοράς»] — τχ. 16, φθινόπωρο 2004 [σ. 14 Γιώργος Κεχαγιόγλου, «“A los cabos contaremos”»; Μιά άλλη σεφαρδίτικη-λαντινική δυνατότητα για τó χατζηασλανοπαπαδιαμαντικό αίνιγμα», 15 Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος «Ό φιλέλιος Μωραϊτίδης»]. — τχ. 17, άνοιξη 2005 [σσ. 57-58 Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος «Είμαι εις τήν άκμήν νά...» ή τά έπείγοντα γλωσσικά περιστατικά», 58 Γιώργος Κεχαγιόγλου «“Είμαι εις

τήν ἀκμήν νά...»», 59 Peter Mackridge «Καί πάλι “A los cavos contaremos”»] — τχ. 18, φθινόπωρο 2005 [σσ. 24-25 Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος «Ἡ ἐπικουρία τῶν παπαδιαμαντικῶν μεταφράσεων ἢ συμπληρωματικὴ ἀναίρεση λόγων περὶ αἰμομειξίας»].

Νέα Ἔστια, τχ. 1749, Ὀκτώβριος 2002 [σσ. 514-517 Σταῦρος Ζουμπουλάκης «Μετὰ γνώσεως καὶ ἀγάπης» (βιβλιοκρ. τοῦ βιβλίου τῆς Μ. Θεοδοσοπούλου, *Μετ' ἔρωτος καὶ στοργῆς. Κείμενα γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη*)] — τχ. 1754, Μάρτιος 2003 [σσ. 466-471 Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος - Λαμπρινὴ Τριανταφυλλοπούλου «“Ὁ Ἀλιβάνιστος”. Συμβολὴ στὴ μελέτῃ τῆς παράδοσης τοῦ παπαδιαμαντικοῦ κειμένου»] — τχ. 1757, Ἰούνιος 2003 [σσ. 1070-1074 Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος - Λαμπρινὴ Τριανταφυλλοπούλου, «Ἄπλῆς ἀναδημοσιεύσεις. α'. Ἡ περίπτωση τοῦ “Μυρολογιοῦ τῆς φώκιας”. Συμβολὴ στὴ μελέτῃ τῆς παράδοσης τοῦ παπαδιαμαντικοῦ κειμένου»] — τχ. 1758, Ἰούλιος-Αὐγούστος 2003 [σσ. 162-163 Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος, «Παπαδιαμαντικὸ λεξιλόγιο, α'. Ἐπιχειρητής, ἐπιχειρηματίας, ἐπιχειρηματικός»] — τχ. 1762, Δεκέμβριος 2003 [σσ. 945-954 Ἀγγελικὴ Καραθανάση «Ἡ γέννηση τῶν χριστουγεννιάτικων διηγημάτων - Ἀπὸ τὸν Ντίκενς στὸν Παπαδιαμάντη» (καὶ μνεῖες τοῦ Μωραϊτίδη)] — τχ. 1764, Φεβρουάριος 2004 [σσ. 264-265 Α. Προβελέγγιος «Εἰς τὸν Παπαδιαμάντην», 265-268 Α. Χρυσογέλου-Κατσῆ «Ἡ ὁδὸς τοῦ Προβελέγγιου στὸν Παπαδιαμάντη»] — τχ. 1766, Ἀπρί-

λιος 2004 [σσ. 625-629 Μ. Θεοδοσοπούλου «Ὁ Χῶλλ Κεῖν, ὁ Παπαδιαμάντης καὶ ἡ παρέα του» (Βιβλιοκρισία τοῦ: Χῶλλ Κεῖν, Ὁ Μαξιώτης)] — τχ. 1769, Ἰούλιος-Αὐγούστος 2004 [σσ. 150-152 Σταῦρος Ζουμπουλάκης «Ἡ πεπωμένη νύχτα τοῦ “Ἐπεσμένου δερβίση”»] — τχ. 1771, Ὀκτώβριος 2004 [σσ. 564-565 Στέλιος Παπαθανασίου «Ὁ κύριος Κώστας Ἀγάλλου καὶ τὰ ρόδινα ἀκρογιάλια τῆς Ὀλυμπιάδος»]. — τχ. 1775, Φεβρουάριος 2005 [σσ. 199-213 Ἀγγελου Μαντᾶ «Ὁ Παπαδιαμάντης τοῦ Νίκου Φωκᾶ (μὲ ἀφορμὴ τὸ *Μὲ θάμβος καὶ κρίση*)»] — τχ. 1776, Μάρτιος 2005 [σσ. 357-366 Κλαίρης Μιτσστάκη «Θύελλα καὶ Ἀμαδρυάδα, Νερὸ-γῆ-ἀέρας-φωτιά: τὰ κοσμολογικὰ στοιχεῖα στὴν πεζογραφία τοῦ Παπαδιαμάντη, 509-515 Στέλιος Παπαθανασίου «Τὸ χρονικὸ μιᾶς εὐέλπιδος ἀπερισκέψιας»] — τχ. 1777, Ἀπρίλιος 2005 [σσ. 557-568 Ἀλέξης Πολίτης «Ἀναζητώντας ὀρισμένους σταθμοὺς στὴν ἐξέλιξη τῆς πεζογραφίας τοῦ 19ου αἰώνα» (μνεῖες τοῦ Παπ. στίς σσ. 564, 567), σσ. 671-676 Μ. Θεοδοσοπούλου «Ἐνας παραγνωρισμένος τοῦ 19ου αἰώνα» (ἐνν. ὁ Γεράσιμος Βῶκος: μνεῖες *passim* τοῦ Παπ.)] — τχ. 1778, Μάιος 2005 [σσ. 936-940 Γ. Δ. Παγανοῦ «Διετεῖς διακοπαι (Διδασκαλεῖον Μέσης Ἐκπαιδύσεως 1972-1974), Τὸ θαμποχάραμα τῆς ἐλπίδας» [στὴ σ. 937 μνεῖα διδασκαλίας τῆς «Γλυκοφιλούσας» στὸ Βαρβάκειο] — τχ. 1779, Ἰούνιος 2005 [σσ. 1109-1113 Μ. Θεοδοσοπούλου «Ἡ μακριὰ ἱστορία τῆς πρό-

σληψης του Παπαδιαμάντη» (για την *Είσαγωγή στην πεζογραφία του Παπαδιαμάντη* της Γ. Φαρίνου-Μαλαματάρη)].

Νεανικά Άγκυροβολήματα, Διμηνιαίο Φυλλάδιο Νεανικών Ένορικών Συνάξεων Έρως Μητροπόλεως Έραπύτης και Σητείας, τχ. 5, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2001. [Τό όχτασέλιδο εικονογραφημένο φυλλάδιο αφιερωμένο στον Παπαδιαμάντη: Βιογραφία Άλ. Παπαδιαμάντη, παπαΝικόλαου Άλεξάκη «Στόν κυρ-Άλέξανδρο με άγάπη», Άφροδίτης Μακρυνάκη «Άλέξανδρος Παπαδιαμάντης - Μιά διαφορετική έξομολόγηση», Αίκατερίνης Κουφάκη «Προσωπικές αναγνώσεις»].

Όδός Πανός, τχ. 120, Άπρίλιος-Ίούνιος 2003, Άφιέρωμα στον Άλέξανδρο Παπαδιαμάντη. [Τό αφιέρωμα στις σσ. 1-75. Στο έξώφυλλο τό γνωστό σχέδιο του Νίκου Νομικού. Στις σσ. 2-10 Διονύση Στεργιούλα «Ποιός είμαι, κύριε Παπαδιαμάντη;», 12-14 Παναγιώτη Γούτα «Ό άγιος των γραμμάτων μας άκόμα θαυματοργεί (Δύο μαρτυρίες)», 15 Ντίνου Χριστιανόπουλου «Βλαχογιάννης», 16-25 Γιώργου Μπαλούρδου «Ό ποιητής Άλέξανδρος Παπαδιαμάντης και οι Άνθολογίες», 26-57 «Άνθολόγιο Άλέξανδρου Παπαδιαμάντη» (άποσπ.), 58-68 Διονύση Στεργιούλα «Γιά τόν Άλέξανδρο Παπαδιαμάντη», 69-75 «Στρίγγλα (sic) μάννα». Σχέδια Άνθολόγιο: Δημήτρης Λαλέτας, Άνθολόγηση: Διονύσης Στεργιούλας. Γενικά πλούσια εικονογράφηση.]

Όμπρέλα, τχ. 60, Μάρτιος-Μάιος 2003 [σσ. 6-8 Ν. Δ. Τριανταφυλλό-

πουλος «Ύποπλοίαρχος Ύπηρεσίας Φάρων και Φανών», όπου έκτενης άναφορά στον Παπαδιαμάντη] — τχ. 65, Ίούνιος-Άύγουστος 2004 [σσ. 26-27 Κυριάκος Χαραλαμπίδης «Τρείς στιγμές από τή ζωή και τό θάνατο του Κώστα Μόντη», όπου έξιστορείται —ή τρίτη στιγμή— περιστατικό σχετικό με ραδιοφωνική άνάγνωση του «Έρωτα στα χιόνια»].

Παλίμψηστον, τχ. 18, Ίούνιος 2003 [σσ. 71-79 Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλου «Μεταφραστικά στον Παπαδιαμάντη, Β΄»] — τχ. 19/20, 2004-2005 [σσ. 125-149 Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος - Δαμπρινή Τριανταφυλλοπούλου, «Ένα κείμενο για τήν Κρήτη μεταφρασμένο από τόν Παπαδιαμάντη»].

Πανώρα, τχ. 13, 5-11.2003 [σσ. 48-49 Νίκος Βασιλάκης «Ό έσπερινός του κύρ-Άλέξανδρου»].

Πανσέληνος (ένθετο έφημ. Μακεδονία) 22.11.2002, σελ. 40 [σσ. 12-15 Στέλιος Παπαθανασίου «Έχνογραφώντας τόν Παπαδιαμάντη», Βούλα Λιόλιου «Έ συνομιλία λόγου και εικόνας», με εικονογράφηση μαθητών ϑ΄ Πειραματικού Δημοτικού ΑΠΘ έμπνευσμένη από τόν «Άμερικάνο»].

Παρέμβαση [Κοζάνης], τχ. 129-130, Χειμώνας 2005 [σσ. 19-23 Δημήτρης Μάνος «Τό κοινωνικό, τό θεατρικό και τό παράλογο στη Φόνισσα του Παπαδιαμάντη»].

Πλανόδιον, τχ. 35, Δεκέμβριος 2002 [σσ. 471-474 Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλου «Ψόβος και τρόμος έπέπεσε...». "Ένας μεταφραστικός "κοινός τόπος" του Παπαδιαμάντη»] — τχ. 36, Ίούνιος 2003 [σσ. 486-

491 Μπράμ Στρούκερ «Ό Πύργος του Δράκουλα» (άπόσπ.) (μετάφρ. Άλ. Παπαδιαμάντη, με εισαγωγικό σημείωμα «Ό ζώνεκρος Κόμης» του Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλου), 608-609 Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλου «Έβελυν και Μάριον. Τά επικίνδυνα επίκοινα» (ή πρώτη και ή τελευταία παράγραφος καθώς και ή έκτενης πρώτη ύποσημείωση αναφέρονται στον Παπαδιαμάντη), 578-580 Άγγελος Καλογερόπουλος «Τά διπλανά διαμερίσματα» (βιβλιοκρισία του: Άρχιμανδρίτου Άνανία Κουστένη, Παπαδιαμαντικοί Λόγοι) — τχ. 37, Δεκέμβριος 2004 [σ. 173 Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλου «Τής Σεραϊνώς»] — τχ. 38, Ίουνιος 2005 [σ. 343-345 Άγγελου Καλογερόπουλου «Ένας άπρόσμενος ήχος, Άγγελου Μαντά: Ήχος Μυστικός. Έπτά κείμενα για τον Παπαδιαμάντη»].

Πολιτισμός [ένθετο περιοδικό τής έφημ. Έλευθερία (Λαρίσης)], Κυριακή 19.1.2003, τχ. 39 [σ. 17, βραχύ σημείωμα και έξι ποιήματα για τον Παπαδιαμάντη του Λάκη Βαϊρακλιώτη].

Πόρφυρας, τχ. 111, Άπρίλιος-Ίούνιος 2004 [σ. 151-153 Θεοδόσης Πυλαρινός «Ένας έκλεκτός ψηφιακός δίσκος για τον Άλέξανδρο Παπαδιαμάντη» (Πρόκειται για τό βιβλίο των εκδόσεων Audiobooks, βλ. πιό πάνω)].

Πρωϊνός Λόγος (έφημ. Ίωαννίνων), 1-2.3.2003 (σ. 9 Ίωάννη Γ. Θεοχάρη «Αντωνίου Παύλοβιτς Τσέχωβ, Τέσσαρα διηγήματα, Μετάφρασις: Άλ. Παπαδιαμάντης»).

Τετράμηνα (Άμφισσας), τχ. 70-72, Χειμώνας 2003-2004 [σ. 5504-5505, Ρούλα Διάσκου «Σκιαθίτικοι Καημοί»].

ΔΙΣΚΟΙ (CD)

Όρφέας Περίδης, «Τί θα πεί ζωή», όπου και τό «Εϊκόν' άχειροποίητη», του Παπαδιαμάντη, μελοποιημένο από τον συνθέτη.

Βλ. στις «Παπαδιαμαντικές εκδόσεις» τά βιβλία του Άλέξανδρου Παπαδιαμάντη: Ό Έρωτας στα χιόνια - Ό ξεπεσμένος δερβίσης των εκδόσεων Audiobooks και Ό ξεπεσμένος δερβίσης των εκδόσεων Μυθονία.

Βλ. στο τμήμα «Μελετήματα, δοκίμια, μνείες κλπ.» τό 3ο τεύχος των Λογοτεχνικών Περιπλανήσεων.

«Τά τραγούδια του κοσμοκαλόγερου». Η Άλίκη Καγιαλόγλου διαβάζει και τραγουδά Παπαδιαμάντη. Μουσική Άλκη Μπαλτά. Έξώφυλλο Γιάννη Μόραλη.

«Άκουστε ένα βιβλίο...», Σειρά Έλληνες λογοτέχνες. Άλέξανδρος Παπαδιαμάντης, «Η τύχη από την Άμέρικα», καλλιτεχνική επιμέλεια: Γιάννης Καλατζόπουλος, αφήγηση: Έλένη Γερασιμίδου.